

INSTYTUT GEOGRAFII
I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
Polskiej Akademii Nauk
Zakład Geografii Rolnictwa i Gószarów Wiejskich

00-330 Warszawa
ul. Nowy Świat Nr 72

INSTYTUT GEOGRAFII
I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PL ISSN 0033—2143

PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY

KWARTALNIK

Tom LI, zeszyt 3

PAŃSTWOWE
WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1979

INSTYTUT GEOGRAFII
i PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY

ПОЛЬСКИЙ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР
POLISH GEOGRAPHICAL REVIEW
REVUE POLONAISE DE GEOGRAPHIE

KWARTALNIK

Tom LI, zeszyt 3

PAŃSTWOWE
WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1979

KOMITET REDAKCYJNY

*Redaktor naczelny Jerzy Kostrowicki, zastępca redaktora
naczelnego Antoni Kukliński, członkowie: Jerzy Kondracki,
Janusz Paszyński, Leszek Starkel, Andrzej Wróbel
sekretarz redakcji Maciej Jakubowski*

Adres Redakcji: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
00-927 Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
tel. 26-41-15

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE, WARSZAWA, UL. MIODOWA 10

Nakład 1930

Oddano do składania 7.VI.1979 r.

Ark. wyd. 23,0, ark. druk. 12,0 + 5.25 wkł.

Podpisano do druku w listopadzie 1979 r.

Zam. 1454. C-61. Cena zł 40.—

Druk ukończono w grudniu 1979 r.

LUBELSKIE ZAKŁADY GRAFICZNE, LUBLIN, UL. UNICKA 4.

Przedmowa

W roku 1978 przypadła XXV rocznica istnienia Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk. Dało to asumpt do urzędzenia w dniu 20 grudnia uroczystej sesji naukowej, na której wszechstronnie omówiono dorobek Instytutu w ciągu minionego ćwierćwiecza i zarysowano perspektywę jego dalszego rozwoju.

Wygłoszone na sesji referaty stanowią główny człon niniejszego zeszytu. Zawiera on również teksty oficjalnych przemówień: Dyrektora Instytutu, Profesora Jerzego Kostrowickiego, Prezesa Polskiej Akademii Nauk, Profesora Witolda Nowackiego oraz Przewodniczącego Komitetu Nauk Geograficznych PAN, Profesora Rajmunda Galona. Zeszyt uzupełniają sprawozdania z działalności i sesji instytucji geograficznych polskich i podległych Międzynarodowej Unii Geograficznej.

Aneks do zeszytu stanowi alfabetyczny spis treści ostatnich 15 tomów naszego kwartalnika, czwarty z kolei w ciągu 50 lat jego ukazywania się.

Przemówienie dyrektora Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk Profesora Jerzego Kostrowickiego

Instytut nasz obchodzi dziś uroczyście ćwierćwiecze swego powstania. Z tych 25 lat przez ponad 24 lata dyrektorem Instytutu był jego założyciel, profesor Stanisław Leszczycki. I chociaż w roku ubiegłym nie życzył on sobie uczczenia 70-tej rocznicy jego urodzin, nic chyba nie stoi na przeszkodzie, abyśmy dzisiejszą uroczystość uznali także za jego jubileusz.

10 X 1953, formalna data powstania Instytutu, był dniem, gdy kilkuletnie wysiłki profesora Leszczyckiego, zmierzające w kierunku tworzenia centralnej instytucji badawczej w zakresie nauk geograficznych w Polsce, przyniosły pozytywny rezultat. Poprzednio rolę tę odgrywał w jakimś stopniu Wydział do Spraw Nauki PTG, któremu także przewodniczył prof. Leszczycki. Prace przygotowawcze trwały przez parę lat. Pomagali mu w niej wydatnie najbliżsi jego wówczas współpracownicy, którzy bądź jak dr Maria Irena Mileska i profesor Bogodar Winid przyszedli za profesorem Leszczyckim z Krakowa, bądź jak profesor dr Jadwiga Kobendzina byli tu już przedtem.

Osoby te pracowały później bądź w Instytucie Geografii PAN, bądź w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pamiętać jednak należy, że przez wiele lat istniała w Warszawie swoista unia personalna. Prof. Leszczycki, który objął dyrekcję nowo powstałego Instytutu PAN, był bowiem równocześnie aż do 1968 r. dyrektorem Instytutu Geograficznego UW. Toteż granice między obu mieszczącymi się w tym samym gmachu przy Krakowskim Przedmieściu 30 instytutami były płynne. Pracownicy Akademii prowadzili na Uniwersytecie Warszawskim wiele zajęć dydaktycznych, kierowali pracami magisterskimi oraz studenckimi praktykami terenowymi. Spotykaliśmy się wszyscy na wspólnych zebraniach i dyskusjach naukowych. Współpraca pomiędzy Instytutem PAN i uniwersytetami nie dotyczyła tylko ośrodka warszawskiego. Kierownikami placówek pozawarszawskich Instytutu Geografii PAN byli wówczas tacy wybitni profesorowie uniwersytecy jak Jan Dylik, Rajmund Galon, Mieczysław Klimaszewski, Bolesław Olszewicz, Franciszek Uhorzak. Potem współpraca ta się rozluźniła.

Jeśli chodzi o Instytut Akademii — jak mi się dziś wydaje — trzy były sprawy, na które profesor Leszczycki jako dyrektor Instytutu zwracał szczególną uwagę, a mianowicie: poziom badań naukowych, ich przydatność praktyczna oraz pozycja Instytutu w kraju i za granicą. Wszystkie te sprawy ściśle się ze sobą wiązały.

Poziom badań naukowych zależy przede wszystkim od właściwego wytyczenia celów i zadań, doboru kadr, dobrego kierownictwa nauko-

wego oraz właściwej organizacji pracy. Jakkolwiek w stosunku do dojrzałych i twórczych pracowników naukowych najlepszą metodą kierowania jest być może nieprzeszkadzanie w ich inicjatywie i twórczości naukowej, jednak w tak dużej instytucji, jaką stał się z czasem Instytut, zarówno kierownictwo jak i organizacja są niezbędne, aby wysiłki twórców nie rozstrzeliły się nadmiernie. Z drugiej strony zła organizacja w poważnym stopniu utrudnia działalność twórczą i zmniejsza jej efektywność. Toteż najtrudniejsze jest w tej sytuacji znalezienie złotego środka pomiędzy swobodą twórczą a sprawną organizacją.

Wydaje się, że profesor Leszczycki jako dyrektor Instytutu potrafił taki złoty środek znaleźć. Darzył on bowiem pracowników twórczych dużym zaufaniem, pozwalał im na znaczną swobodę i inicjatywę, z drugiej jednak strony potrafił wytyczyć wspólne cele, a będąc zawsze otwarty na wszelkie nowe prądy i idee działał inspirująco na myśli i prace swych współpracowników. Wynikiem była też dobra atmosfera pracy w Instytucie, której niejedna z placówek naukowych nam zazdrościła. Świadczy o niej napływ do Instytutu wielu ludzi z zewnątrz, zarówno geografów, jak i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych — ekonomistów, urbanistów, biologów i in. Niektórzy z nich z różnych powodów później odeszli, większość jednak pozostała, tworząc wraz z tymi, którzy w Instytucie wyrosli, podstawową kadrę Instytutu. W takich warunkach kadra ta mimo wielkich trudności przede wszystkim lokalowych, technicznych i innych w ogromnej większości pracowała w sposób zaangażowany dla rozwoju swej nauki, dla praktycznych jej zastosowań, dbając o pozycję Instytutu w kraju i na świecie.

Dobra atmosfera pracy sprzyjała wybitnie twórczości naukowej czego świadectwem były liczne i na dobrym poziomie prace naukowe, wykonane w ciągu tych 25 lat, publikowane i nie publikowane. Wiele z nich uzyskało dobrą ocenę w kraju i za granicą, nierzadko powstałe w Instytucie idee i wypracowane metody znalazły zastosowanie nie tylko w innych ośrodkach geograficznych w Polsce, lecz także w innych dyscyplinach lub w innych krajach.

Pod wpływem profesora Leszczyckiego, autora pierwszej w Polsce i jednej z nielicznych wówczas w świecie prac z zakresu zastosowania geografii dla potrzeb planowania przestrzennego — zgodnie zresztą z dobrą tradycją geografii polskiej — Instytut od samego początku swego istnienia angażował się w prace o znaczeniu praktycznym, wykonywane dla potrzeb planowania przestrzennego, następnie również dla racjonalnej gospodarki środowiskiem człowieka, a także dla innych potrzeb. Będzie o tym mówił w swym referacie profesor dr Kazimierz Dziewoński, który sam jest najlepszym przykładem tych tendencji.

Liczba i poziom prac naukowych Instytutu oraz ich znaczenie praktyczne przyczyniły się do zdobycia przez Instytut, a z nim i całą geografii polską mocnej, znacznie mocniejszej niż dawniej pozycji zarówno wśród innych dyscyplin naukowych, jak i w życiu praktycznym.

Dzięki poziomowi swych prac, a także ich umiejętnemu udostępnianiu za granicą, o co zawsze bardzo dbał profesor Leszczycki, a także dzięki dużej aktywności pracowników Instytutu w międzynarodowym życiu naukowym, Instytut zdobył też sobie mocną pozycję w świecie. Świadczy o tym wybór dyrektora Instytutu, prof. S. Leszczyckiego na stanowisko prezydenta Międzynarodowej Unii Geograficznej. Jest to najwyższa godność, jaką może uzyskać geograf w skali międzynarodowej. Świadczy o tym także powierzanie pracownikom Instytutu funkcji prze-

wodniczących lub członków rzeczywistych różnych komisji MUG. Świadczą o tym liczne seminaria dwustronne, organizowane od lat dwudziestu, nieraz z inicjatywy drugiej strony, świadczą o tym liczne wzmianki — cytaty, powołania się i recenzje prac Instytutu w światowej literaturze geograficznej, świadczą o tym liczne wizyty w Instytucie uczonych zagranicznych o poważnej pozycji międzynarodowej, świadczą wreszcie przysyłanie do nas z zagranicy na naukę młodych pracowników naukowych i doktorantów.

Za te osiągnięcia, za długoletni trud kierowania Instytutem, za pełne poświęcenie jego sprawom, za rzadką umiejętność sterowania nim po nie zawsze spokojnych falach i za dobrą atmosferę pracy, którą stworzył, chciałbym w imieniu wszystkich obecnych tu i nieobecnych pracowników Instytutu złożyć profesorowi Leszczyckiemu nasze najserdeczniejsze podziękowanie.

Doceniając rolę jednostki w historii, nie chciałbym jej przeceniać. To też chciałbym podziękować również jak najserdeczniej tym wszystkim pracownikom, którzy niezależnie od swej funkcji i stopnia bezpośrednio lub pośrednio przyczynili się do osiągnięcia tego dorobku, do podniesienia pozycji Instytutu w kraju i za granicą, tym zwłaszcza, którzy nie ograniczając się do spełniania swych obowiązków, nie żałując czasu i wysiłku wnosili cenną w każdej pracy inicjatywę, twórcze podejście, ofiarność, zaangażowanie i uczciwość naukową.

Chciałbym tu w szczególności podziękować profesorowi Kazimierzowi Dzięwońskiemu, za trwający od początku duży wkład jego inicjatywy, szerokiej wiedzy i oddania, za 12 lat jego wytężonej i pełnej zaangażowania pracy na stanowisku zastępcy dyrektora do spraw naukowych, a także profesor Marii Kiełczewskiej-Zaleskiej za jej wkład naukowy, w szczególności zaś za pełne zaangażowanie i życzliwość dla ludzi piastowanie przez nią funkcji zastępcy dyrektora do spraw ogólnych.

Chciałbym tu podziękować tym wszystkim kierownikom zakładów, którzy tyle wnieśli w rozwój Instytutu, a którzy nie z własnej zresztą woli z niego później odeszli, tym wszystkim kolegom, którzy od początku istnienia Instytutu w nim pracują i tym, którzy przyszli później i zostali przez zespół Instytutu wchłonięci, tym których praca w Instytucie była pierwszą i jedyną w ich życiu pracą zawodową, i tym którzy przynieśli ze sobą do Instytutu doświadczenia i idee zdobyte w innych placówkach, ośrodkach i dyscyplinach naukowych. Chciałbym życzyć im wszystkim zdrowia, dalszych sukcesów w ich twórczej pracy, zadowolenia z tego co czynią oraz wszelkiej pomyślności w życiu osobistym.

Chciałbym też życzyć nam wszystkim, aby w przyszłości dobre tradycje, które w przeszłości Instytut charakteryzowały, były kontynuowane, aby panowała w nim zawsze dobra atmosfera pracy, aby osiągał on jeszcze lepsze wyniki w badaniach naukowych i w ich zastosowaniu dla potrzeb praktyki, by pozycja Instytutu w kraju i za granicą nadal rosła. Zależy to od nas wszystkich, od dyrekcji Instytutu i od każdego z nas. Jeśli zaś chodzi o dalszą przyszłość, zależy to już będzie nie tyle od dzisiejszych jubilatów, co od najmłodszych naszych kolegów. W waszych to rękach i głowach, młodzi koledzy, leży przyszłość Instytutu, a z nim w niemałej też części przyszłość geografii i badań przestrzennych w Polsce.

Przemówienie Prezesa Polskiej Akademii Nauk Profesora Witolda Nowackiego

Panie Przewodniczący, Szanowni Państwo!

Miło mi jest uczestniczyć w jubileuszu 25-lecia Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, jednej z pierwszych i najbardziej zasłużonych placówek naukowych Polskiej Akademii Nauk.

Instytut od początku miał charakter ogólnokrajowy i tę swoją pozycję ugruntował jako inicjator nowych kierunków badawczych i koordynator ogólnokrajowych, kompleksowych programów, a także jako ośrodek kształcenia kadr naukowych, organizator licznych ekspedycji badawczych, krajowych i międzynarodowych sesji, konferencji i seminariów naukowych oraz szerokiej działalności wydawniczej.

Nie do mnie należy charakterystyka, a tym bardziej ocena dorobku naukowego Instytutu. Ze swej strony chciałbym zatrzymać się nad rolą Instytutu w życiu naukowym kraju oraz nad jego wielorakimi związkami z praktyką.

Środowisko naukowe geografów wytworzyło jeszcze przed wojną samorządowe formy działania. Od 1918 r. rozwijało bardzo pożyteczną działalność Polskie Towarzystwo Geograficzne. Położyło ono również nie małe zasługi w odbudowie nauki i kraju po II wojnie światowej. Otóż na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż przejście do nowych form organizacji nauki i życia naukowego, których wyrazem było utworzenie Polskiej Akademii Nauk oraz sieci jej placówek naukowych, a wśród nich i Instytutu Geografii PAN, nie spowodowało przerwania tych samorządowych tradycji, nie zniszczyło struktur wytworzonych przez środowisko geografów. Przeciwnie, cała działalność Polskiego Towarzystwa Geograficznego, rozwijana przez jego Wydział do Spraw Nauki, była przez Instytut Geografii kontynuowana, a następnie wydatnie rozszerzona i pogłębiona. Zbiory biblioteczne i kartograficzne, zabezpieczone i zgromadzone przez wspomniany Wydział, stały się podstawą Biblioteki Instytutu Geografii PAN, będącej dziś jedną z największych w Europie bibliotek geograficznych. Dobrze ułożyła się współpraca Instytutu Geografii z Polskim Towarzystwem Geograficznym i uniwersyteckimi ośrodkami geograficznymi.

Podkreślam ten moment ciągłości tradycji i pomnażania dorobku z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że ciągłość jest w naszej historii zjawiskiem rzadkim, a przez to tym cenniejszym. Po drugie dlatego, by uwypuklić dalekowzroczność, dobrą wolę i patriotyczne zaangażowanie zarówno Zarządu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, jak i dyrekcji Instytutu Geografii. Obydwie strony już ćwierć wieku temu rozumiały, że nie należy przeciwstawiać państwowych i samorządowych form organizacji nauki, gdyż uzupełniają się one nawzajem, a w ich symbiozie

szukać należy lekarstwa na przerosty biurokratyczne i różne inne bolączki naszego życia naukowego.

Myślę, że znajdę również pełną aprobatę zebranych, jeżeli w imieniu kierownictwa Polskiej Akademii Nauk wyrażę głęboki szacunek, uznanie i wdzięczność profesorowi Stanisławowi Leszczyckiemu, właściwemu twórcy Instytutu Geografii, który nie tylko przez prawie 25 lat nim kierował jako dyrektor, ale także nadawał ton całej jego działalności, dając tym miarę swoich talentów naukowych i organizacyjnych.

Miał też szczęście w pozyskiwaniu dla Instytutu wybitnych uczonych, by wspomnieć tylko profesora Mieczysława Klimaszewskiego oraz grono utalentowanych pracowników nauki młodego pokolenia, z których dziś składa się samodzielna kadra naukowa Instytutu, a także jego nowa dyrekcja.

I to również potwierdza ciągłość tradycji i ciągłość wysiłków oraz dorobku kolejnych pokoleń geografów polskich, którą czcimy w dzisiejszym obchodzie.

Chciałbym na zakończenie podkreślić jedną bardzo ważną cechę działalności Instytutu: uczulenie na potrzeby życia, na zapotrzebowanie społeczne. I dlatego tak wielką była i jest rola Instytutu w naukowym naświetleniu i praktycznym rozwiązywaniu tak ważnych problemów, jak przestrzenne zagospodarowanie kraju, zagadnienia zaludnienia i osadnictwa, urbanizacji, rolnictwa i użytkowania ziemi, przemysłu i komunikacji.

Pragnę złożyć dyrekcji Instytutu i wszystkim pracownikom, zarówno badawczym, jak technicznym i administracyjnym, najlepsze życzenia dalszych sukcesów w pracy dla dobra kraju, dla chwały nauki polskiej, dla umacniania ciągłości rozwoju waszej pięknej dyscypliny, dla umacniania roli i pozycji waszego Instytutu.

Przemówienie Przewodniczącego Komitetu Nauk Geograficznych Polskiej Akademii Nauk Profesora Rajmunda Galona

Przemawiając w imieniu Komitetu Nauk Geograficznych PAN, chciałbym przede wszystkim stwierdzić, że dzisiejsza uroczystość Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN jest uroczystością całej polskiej geografii, dla której Instytut ten, zwłaszcza we wcześniejszych latach powojennych, odgrywał rolę instytucji inicjującej i wiodącej. Powstanie Instytutu łączy się ściśle z postanowieniami I Kongresu Nauki Polskiej w r. 1951. Lecz potrzeba takiej centralnej instytucji geograficznej ujawniła się już w pierwszych latach Polski Ludowej, gdy organizująca się po wojnie nauka polska poświęcała się bez reszty sprawie odbudowy i rozbudowy kraju, organizując badania mające na celu budowanie podstaw teoretycznych ogólnokrajowych zamierzeń społeczno-gospodarczych. Tym ośrodkiem badawczym był Wydział Spraw Naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego, który w r. 1953 przeobraził się w Instytut Geografii PAN, przyjmując rychło funkcje centralnej instytucji geograficznej w kraju, z siedzibą w Warszawie i szeregiem zakładów naukowych w innych ośrodkach uniwersyteckich oraz kilkoma terenowymi stacjami naukowymi. Niewątpliwie Instytut Geografii PAN z jego ogólnokrajowym działaniem koordynacyjnym i dążeniem do prowadzenia badań zespołowych, obejmujących wszystkie ośrodki geograficzne i niejako zastępujących ubogie ówczas wyposażenie techniczne, odpowiadał potrzebom trudnej rzeczywistości powojennej, ambitnym planom rozwoju naszego kraju. Tym samym Instytut przyczynił się do rozwoju i wzrastającego usamodzielnienia regionalnych ośrodków geograficznych, z warszawskim uniwersyteckim Instytutem na czele. Jednakże dzięki potencjałowi badawczemu i umiejętnej współpracy z ośrodkami uniwersyteckimi Instytut Geografii PAN zachował swoją rolę przewodnią w geografii polskiej.

W rozwoju Instytutu Geografii PAN można wyróżnić trzy kolejne okresy. W pierwszym z nich, odznaczającym się maksymalnym współdziałaniem z ośrodkami uniwersyteckimi, którymi kierowali w większości geografowie fizyczni, przeważała geografia fizyczna, która służyła gospodarce i społeczeństwu szczegółową informacją o cechach i walorach środowiska geograficznego na podstawie kartowania geomorfologicznego i hydrograficznego oraz wielotematycznych map przeglądowych jak również opracowań z zakresu fizjografii urbanistycznej. Był to okres organizowania licznych konferencji naukowych przede wszystkim w Łodzi, Krakowie i Toruniu oraz posiedzeń międzynarodowych, na których geografowie polscy odgrywali rolę nowatorską.

Gdy w Instytucie Geografii PAN wykształciła się prężna grupa młodych geografów ekonomicznych, a kadre instytutowych pracowników naukowych uzupełniali wybitni przedstawiciele tej dziedziny geografii i pokrewnej z zewnątrz, zaczęła silniej rozwijać się geografia ekonomiczna. Treść i program prac badawczych w tym zakresie ustalano na specjalnych sesjach metodologicznych. Sporo uwagi poświęcono również teorii geografii. Za symbol tego drugiego okresu w działalności Instytutu można m. in. uważać Atlas Przemysłu Polski. Zainteresowanie dla kartowania geomorfologicznego i hydrograficznego ustąpiło w tym czasie na rzecz geografii fizycznej kompleksowej i stosowanej, bezpośrednio służącej potrzebom geografii ekonomicznej i planowaniu przestrzennemu.

Trzeci okres działalności Instytutu uzyskał swój formalny czy oficjalny wyraz w rozszerzonej nazwie Instytutu, który przemianowano na Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania. W tym czasie Instytut, powiązany ścisłą współpracą z Komitetem Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN oraz zajmujący się koordynacją problemu węzłowego „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju” przyjął jako główną podstawę swych zainteresowań udział geografii w naukach przestrzennych, czyniąc ją nauką wiodącą w tym zakresie. Jednakże ta zasadnicza rola geografii w ustalaniu podstaw zagospodarowania przestrzennego wymaga bliższego zainteresowania nie tylko dla przeważającej dotychczas w Instytucie geografii ekonomicznej, lecz także geografii fizycznej. Niewątpliwie to powiązanie geografii z planowaniem przestrzennym doprowadziło w jakimś sensie do integracji nauk geograficznych, a w każdym razie do bliższej współpracy między tymi głównymi dziedzinami geografii. Przystąpiono do opublikowania przeglądowej mapy geomorfologicznej i przeglądowej mapy hydrograficznej Polski, organizowano kompleksowe wyprawy do Mongolii, pracownicy Instytutu uczestniczą w wyprawach polarnych, a regionalne placówki badawcze Instytutu prowadzą szczegółowe badania procesów fluwialnych i stokowych oraz analizują przemiany w krajobrazie w następstwie gospodarki.

Pragnę podkreślić, że działalność Instytutu przekracza szeroko nasze granice polityczne. Niektóre dziedziny badawcze geografii, jak kartowanie geomorfologiczne, użytkowanie ziemi, systemy osadnictwa, są koordynowane przez wybitnych pracowników Instytutu w ramach Międzynarodowej Unii Geograficznej, w której polscy geografowie pełnią szereg centralnych funkcji. Z inicjatywy Instytutu odbywają się bilateralne seminaria z wieloma krajami oraz konferencje międzynarodowe. Instytut Geografii PAN jest przykładem wielkiej instytucji naukowej z wieloma powiązaniem zagranicznymi o dużych korzyściach naukowych dla geografii światowej. Pozwalają one sądzić, iż powołanie w ramach Unii Geograficznej Międzynarodowego Instytutu Geograficznego leży w interesie nauk geograficznych i korzystających z nich społeczeństw.

Ocena działalności Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN wymaga uwypuklenia szczególnie ważnej roli i zasług inicjatora, twórcy i wieloletniego dyrektora Instytutu, profesora Stanisława Leszczyckiego. Wykazał on, iż posiada wszystkie zalety potrzebne dyrektorowi wielkiego instytutu naukowego. Cechuje go wyjątkowo duża umiejętność organizacyjna i zdolność kierowania równocześnie kilkoma instytucjami, posiada on łatwość współpracy z wieloma ludźmi, i skupiania w około siebie wybitnych specjalistów i oddanych współpracowników, a przede wszystkim cieszy się poważnym autorytetem naukowym w kraju i za granicą oraz powszechnym szacunkiem. Niedaw-

no wydrukowany NARODOWY ATLAS POLSKI opracowany głównie w Instytucie, jest wyrazem tej współpracy wielu specjalistów pod kierunkiem profesora Leszczyckiego.

Przekazał on niedawno kierownictwo Instytutu w ręce swego ucznia, profesora Jerzego Kostrowickiego, wybitnego uczonego, znanego w wielu krajach. Cieszy nas dokonany wybór. Gwarantuje on ciągłość w trudnej i odpowiedzialnej pracy na stanowisku dyrektora Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN i dalszy rozwój naukowy i organizacyjny tej centralnej instytucji geograficznej w naszym kraju.

**Sesja naukowa
z okazji dwudziestopięcioletnia działalności
Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
w dniu 20 XII 1978 r.**

Otwarcia Sesji dokonał Dyrektor Instytutu, prof. dr Jerzy Kostrowicki. Powitał on przybyłych gości: Prezesa Polskiej Akademii Nauk, prof. dra W. Nowackiego, Przewodniczącego Państwowej Rady d/s Gospodarki Przestrzennej, Sekretarza KC PZPR tow. J. Pińkowskiego, Wicepremiera Zastępcę Przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, prof. dra K. Secomskiego, przedstawiciela Ministerstwa Obrony Narodowej, gen. bryg. Leona Sulimę, Dyrektora w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii, mgra inż. A. Szymczaka oraz przedstawicieli wielu innych placówek naukowych — geograficznych i innych — przedstawicieli wielu instytucji i urzędów centralnych, a także wszystkich byłych i obecnych pracowników Instytutu.

Następnie prof. J. Kostrowicki poprosił do prezydium założyciela i wieloletniego Dyrektora Instytutu, prof. dra Stanisława Leszczyckiego oraz Przewodniczącego Komitetu Nauk Geograficznych PAN, prof. dra Rajmunda Galona, równocześnie prosząc prof. Leszczyckiego o przewodniczenie obradom Sesji.

Prof. Leszczycki podziękował za zaszczyt przewodniczenia Sesji i udzielił głosu Dyrektorowi Instytutu, prof. J. Kostrowickiemu. Po wystąpieniu prof. Kostrowickiego przemawiali: Prezes PAN, prof. W. Nowacki i Przewodniczący Komitetu Nauk Geograficznych PAN, prof. R. Galon. Z kolei głos zabrał prof. B. Malisz, który w imieniu Sekretarza Wydziału VII Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych PAN, prof. dra Z. Kaczmarka przekazał Dyrekcji Instytutu i pracownikom wyrazy uznania i życzenia z okazji jubileuszu. We własnym zaś imieniu wyraził wdzięczność prof. Leszczyckiemu za przyjęcie go przed 10 laty do Instytutu, stworzenie warunków i atmosfery sprzyjającej wydajnej pracy.

Następnie w imieniu Polskiego Towarzystwa Geofizycznego przemawiał jego Prezes, prof. M. Molga, składając Dyrekcji i pracownikom Instytutu gratulacje i życzenia dalszych sukcesów w rozwijaniu geografii polskiej. Wskazał on również na wielorakie powiązania merytoryczne w działalności Instytutu i Polskiego Towarzystwa Geofizycznego oraz na sprzyjające tej współpracy powiązania personalne — prof. Leszczycki był członkiem — założycielem Polskiego Towarzystwa Geofizycznego, a wielu geografów współpracuje z tą instytucją przez cały czas jej istnienia. Prof. M. Molga wyraził przekonanie, że i w przyszłości współpraca ta będzie się owocnie rozwijała.

Kolejnym mówcą był Wicepremier, Zastępca Przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, prof. K. Secomski. Zwrócił on uwagę na znaczenie ścisłego powiązania działalności Instytutu i Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, którego pracami kierował również prof. Leszczycki. Wspólne, połączone wysiłki obydwu tych instytucji odegrały wielką rolę jako siła napędowa planowania przestrzennego w Polsce i nadały rozmach tworzeniu naukowych podstaw tej tak ważnej dla potrzeb praktycznych kraju działalności.

Fot. 1. Prezydium Sesji. Na mównicy Prezes Polskiej Akademii Nauk, prof. dr Witold Nowacki, Przewodniczący Komitetu Nauk Geograficznych PAN, prof. Rajmund Galon, Przewodniczący Rady Naukowej IGiPZ PAN, prof. Stanisław Leszczycki, Dyrektor IGiPZ PAN, prof. Jerzy Kostrowicki

Jest rzeczą oczywistą, że rozwój planowania przestrzennego w skali całego kraju wymagał ścisłych związków między ośrodkami naukowymi i odbiorcą ich prac — Komisją Planowania przy RM. Wiemy, że początkowo były pewne trudności w rozwoju tej współpracy, zostały one jednak przezwyciężone. Natomiast jej ukoronowaniem były nie tylko kolejne plany przestrzennego zagospodarowania kraju, lecz także ogromny dorobek, jaki w tym czasie wniosły prace Państwowego Komitetu Ekspertów, a ostatnio Państwowej Rady d/s Gospodarki Przestrzennej.

Na zakończenie prof. Secomski w imieniu własnym i Przewodniczącego Rady d/s Gospodarki Przestrzennej, Sekretarza KC PZPR, tow. J. Pińkowskiego złożył gratulacje prof. Leszczyckiemu,

Dyrekcji i pracownikom Instytutu oraz podkreślił zasługi Instytutu i prof. Leszczyckiego dla gospodarki narodowej.

Prezes Towarzystwa Urbanistów Polskich, prof. Z. Skibniewski, w wystąpieniu swoim wskazał również na wielostronne aspekty współpracy Instytutu z TUP, na zasługi prof. Leszczyckiego w dziele rozwoju tej współpracy oraz na szeroki udział geografów w mających multidyscyplinarny charakter pracach Towarzystwa.

Fot. 2. Prof. Antoni Kukliński składa podziękowanie w imieniu odznaczonych

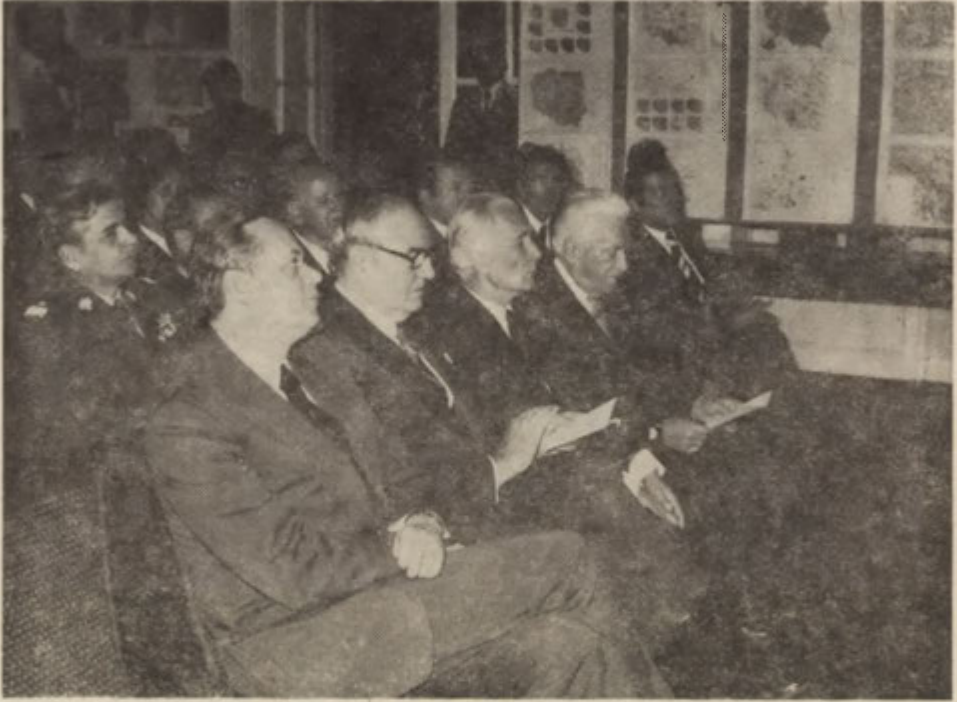
Stwierdził, że właśnie dopiero należyta współpraca Instytutu, KPZK PAN i TUP pozwala na prowadzenie naprawdę kompleksowych wszechstronnych prac niezbędnych dla stworzenia pełnych, naukowych podstaw rozwoju właściwie pojmowanej urbanizacji kraju i gospodarki przestrzennej — słowem naukowych podstaw racjonalnego gospodarowania stale niestety zmniejszającymi się rezerwami przestrzennymi środowiska.

Kończąc swoje wystąpienie, prof. Skibniewski złożył w imieniu TUP wyrazy uznania prof. Leszczyckiemu, Dyrekcji i pracownikom Instytutu za dotychczasowe osiągnięcia oraz życzenia dalszej pomyślnej działalności dla dobra nauki polskiej i kraju.

W imieniu Wydziału Nauk Geograficznych i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego wystąpił Dziekan tegoż wydziału, prof. Z. Mikulski. Po złożeniu gratulacji z okazji jubileuszu, nawiązał on do tradycji dotychczasowej owocnej współpracy obydwu warszawskich placówek geograficznych i zadeklarował dalsze jej rozszerzanie i pogłębianie. Wyraził on przekonanie, że współpraca ta przyczyni się do pełniejszego

rozwoju geografii nie tylko w ośrodku warszawskim, lecz w skali całego kraju.

Z kolei wystąpił dr M. Najgrakowski, który w imieniu wykonawców atlasu — Zespołu Redakcyjnego i Wojskowych Wydawnictw Kartograficznych — przekazał na ręce Redaktora Naczelnego, prof. S. Leszczyckiego, pierwszy pełny egzemplarz Narodowego Atlasu Polski, wyrażając przy tym nadzieję, że będzie on dobrze służył geografii i społeczeństwu.

Fot. 3. Sala obrad. Siedzą od lewej: tow. J. Pińkowski, prof. W. Nowacki, prof. K. Secomski, prof. S. Leszczycki

Następnie Zastępca Dyrektora Instytutu, dr Lech Zawadzki odczytał listy i depesze gratulacyjne, które nadesłali: prof. dr Henryk Jabłoński, Przewodniczący Rady Państwa, tow. Alojzy Karkoszka, Sekretarz KW PZPR, prof. dr Jan Szczepański, Wiceprezes PAN, prof. dr Tadeusz Orłowski, Zastępca Sekretarza Naukowego PAN, prof. dr Maciej Wiewiórowski, Przewodniczący Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej d/s Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów, prof. dr Zdzisław Kaczmarek, Sekretarz Wydziału VII Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych PAN, prof. dr Władysław Markiewicz, Sekretarz Wydziału I Nauk Społecznych PAN, prof. dr Ryszard Domański, Rektor Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, prof. dr Jan Szupryczyński, Kierownik Polskiej Stacji Badawczej na Spitsbergenie,

prof. dr Władysław Niewiarowski, Dyrektor Instytutu Geografii UMK w imieniu własnym i prof. dra Ryszarda Bohra, Rektora Uniwersytetu Toruńskiego,
 prof. dr Michał Odlanicki-Poczobutt, Dyrektor Instytutu Geodezji Górniczej i Przemysłowej AGH w Krakowie,
 prof. dr Jerzy Dietl, Dyrektor Instytutu Obrotu Towarowego Uniwersytetu Łódzkiego,
 prof. dr Maria Dobrowolska z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie,
 prof. dr Stanisław M. Zawadzki, Dyrektor Zespołu Planowania Perspektywicznego i Przestrzennego w Komisji Planowania przy RM,
 dr Ryszard Grabowiecki, Zastępca Dyrektora Zespołu Planowania Perspektywicznego i Przestrzennego w Komisji Planowania przy RM,
 prof. dr Kazimierz Łomniewski z Uniwersytetu Gdańskiego,
 doc. dr Ewa Adrjanowska, Dyrektor Instytutu Geografii Uniwersytetu Gdańskiego,

Fot. 4. Sala obrad. Siedzą od lewej: prof. T. Olszewski, doc. dr hab. St. Otok, dr K. Dramowicz

dr Andrzej Konował, Prezes Związku Nauczycielstwa Polskiego,
 dr inż. Czesław Przewoźnik, Prezes Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii,
 doc. dr Jan Rajman z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie,
 mgr Eugeniusz Adamczak, Dyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich,
 mgr Barbara Ciszewska z Państwowego Wydawnictwa Naukowego w Warszawie,
 mgr Edmund Grabowski, były Zastępca Dyrektora d/s Administracyjnych Instytutu,

ob. Anna Fijałkowska, była pracownica Instytutu,
 ob. Elżbieta Poznańska, była pracownica Instytutu,
 ob. Józef Reczek, pracownik Stacji Badawczej Instytutu w Szymbar-
 ku.

Z zagranicy:

prof. dr Emil Mazur, Dyrektor Instytutu Geografii Słowackiej Akade-
 mii Nauk w Bratysławie,
 prof. dr Marton Pécsi, Dyrektor Instytutu Geografii Węgierskiej Aka-
 demii Nauk w Budapeszcie,
 prof. dr I. Hamilton z London School of Economics w Londynie,
 prof. dr M. Frigamn z Wydziału Geografii Uniwersytetu w Zagrzebiu.

Po odczytaniu depeš dr L. Zawadzki odczytał decyzję Rady
 Państwa o przyznaniu zasłużonym pracownikom Instytutu odnaczeń
 państwowych, po czym Prezes PAN, prof. W. Nowacki dokonał aktu
 dekoracji.

Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski odnaczeni zostali prof.
 dr Antoni Kukliński i mgr Barbara Kozłowska,

Złotym Krzyżem Zasługi: prof. dr Leszek Starkel, doc. dr hab. Ka-
 zimierz Klimek, doc. dr hab. Piotr Korcelli, dr Stanisław Her-
 man, mgr Danuta Bodzak, mgr Andrzej Piotrowski,

Srebrnym Krzyżem Zasługi: dr Zuzanna Siemek, dr Władysława
 Stola, dr Kazimierz Więckowski, mgr Krystyna Wit-Jóźwik,

Brązowym Krzyżem Zasługi: mgr Teresa Paćko, Hanna Kowza,
 Franciszek Natkaniec, Janina Pawłowska, Wanda Spry-
 szyńska, Zofia Zientara.

Następnie w imieniu Prezesa Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii,
 dyrektor Andrzej Szymczak, wręczył odznaki za „Zasługi w Dzie-
 dzinie Geodezji i Kartografii” następującym pracownikom Instytutu —
 złotą drowi Michałowi Najgrakowskiemu, a srebrne: mgr Ste-
 fanii Dębowskiej, mgr Wandzie Kluge i mgr Teresie Paćko.

Z kolei Dyrektor Instytut, prof. J. Kostrowicki, wręczył długoletnim
 zasłużonym pracownikom Instytutu dyplomy uznania i nagrody. Dyplo-
 my otrzymali:

prof. dr Andrzej S. Kostrowicki,
 doc. dr hab. Maria Ciechocińska,
 doc. dr hab. Piotr Korcelli,
 doc. dr hab. Adam Kotarba,
 doc. dr hab. Halina Szulc,
 dr Andrzej Gawryszewski,
 dr Ryszard Glazik,
 dr Julitta Grocholska,
 dr Stanisław Herman,
 dr Elżbieta Iwanicka-Lyra,
 dr Wojciech Jankowski,
 dr Roman Kuligowski,
 dr Barbara Rogalewska,

dr Władysława Stola,
 dr Agnieszka Żurkova,
 mgr Bożena Gałczyńska,
 mgr Teresa Gołębiowska,
 mgr Krystyna Miara,
 mgr Jerzy Ostrowski,
 mgr Henryka Piotrowska,
 mgr Alina Potrykowska,
 mgr Stanisław Statkiewicz,
 mgr Irena Stańczak,
 mgr Andrzej Welc,
 mgr Andrzej Żeromski

craz obywatele:

Zofia Czajka,
 Stanisława Haluch,

Barbara Hałkova,
 Bronisław Kołtowski,

Gabriel Michalak,
Wanda Ojdym,
Krystyna Pytel,
Józef Reczek,

Dorota Spólnik,
Teresa Talar,
Ewa Truszkiewicz.

Po zakończeniu części oficjalnej Dyrekcja Instytutu podejmowała przybyłych gości i wszystkich pracowników tradycyjną lampką wina.

Po przerwie rozpoczęła się naukowa część Sesji, podczas której ogłoszono następujące referaty:

prof. S. Leszczycki — *Sześćdziesiąt lat geografii polskiej,*

prof. K. Dzięwoński — *Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania w służbie społeczeństwu,*

doc. dr hab. Marcin Rościszewski — *Dwadzieścia pięć lat Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania.*

Kazimierz Więckowski

STANISŁAW LESZCZYCKI

Rozwój geografii polskiej w sześćdziesięcioleciu 1918—1978

Zarys treści. Autor daje zarys historii geografii polskiej w latach 1918 — 1978. Omawia zmiany organizacyjne, stwierdzając, że geografia polska znacznie rozwinęła się po II wojnie. Jej funkcje dydaktyczne na uniwersytetach wzrosły kilkakrotnie. Autor przedstawia historię Polskiego Towarzystwa Geograficznego, wydawnictw, planu badań geograficznych. Podkreśla zmiany metodologiczne, jakie zaszły w geografii polskiej po II wojnie. Omawia udział geografii polskiej w życiu międzynarodowym oraz badania polskich geografów poza granicami państwa. Zwraca uwagę na rolę geografów w kształtowaniu informacji o Polsce, w ustalaniu granic państwowych w 1919 i 1945 r. W części drugiej szkicuje rozwój historii geografii, kartografii, geografii regionalnej, a następnie kompleksowej geografii fizycznej, geomorfologii, hydrologii i klimatologii. Omawia rozwój geografii społeczno-gospodarczej, a w szczególności geografii osadnictwa, zaludnienia, przemysłu, rolnictwa i komunikacji. W części ostatniej omawia geografię polityczną, geografię turystyczną, regionalizację geograficzną oraz udział geografów polskich w planowaniu przestrzennym.

Wprowadzenie

Rozwój geografii polskiej w latach 1918—1978 był intensywny i urozmaicony. Doprowadził on do współczesnego stanu geografii w Polsce Ludowej w latach 1978/1979 r. Był on oceniany kilkakrotnie. W pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości podjęto dyskusję nad kierunkami, w których ma się rozwijać geografia polska. W dyskusji zabierali głos prawie wszyscy czołowi geografowie polscy, a więc E. Romer, L. Sawicki, S. Lencewicz, M. Limanowski, J. Smoleński, S. Pawłowski i in. Ich wypowiedzi były przeważnie drukowane w rocznikach „Nauki Polskiej”, w „Przeglądzie Geograficznym”, „Czasopiśmie Geograficznym” i w innych wydawnictwach. Po raz drugi zabrali oni głos po 10 latach rozwoju geografii w okresie międzywojennym znów na łamach „Nauki Polskiej”, „Kosmosu” „Czasopisma Geograficznego” i in., omawiając sukcesy i niedociągnięcia oraz potrzeby finansowe, umożliwiające właściwy rozwój geografii polskiej.

Po II wojnie historia rozważań nad przyszłymi losami geografii polskiej powtórzyła się. Znów w „Przeglądzie Geograficznym”, „Czasopiśmie Geograficznym”, „Geografii w Szkole” ukazały się artykuły ocalałych z pożogi wojennej geografów polskich na temat perspektyw rozwojowych. Po 10, 20, 30, a ostatnio po 35 latach zabierali wielokrotnie głos czołowi polscy geografowie, oceniając okres miniony, wykazując dorobek oraz niedociągnięcia w rozwoju geografii polskiej, kreśląc perspek-

tywy przyszłych losów geografii w Polsce. W dyskusji tej brałem aktywny udział, zabierając — podobnie jak i inni geografowie — głos kilkakrotnie¹. Ocena moja wówczas przeprowadzona miała charakter subiektywny i była warunkowana aktualną sytuacją polityczno-społeczną. Jednakże nie są to wyłącznie moje poglądy, gdyż były one dyskutowane w okresie przygotowań do I Kongresu Nauki Polskiej — do artykułów więc zostały włączone poglądy innych geografów².

W tym samym czasie na temat rozwoju geografii polskiej wypowiedzieli się: M. Klimaszewski, R. Galon, A. Jahn, J. Kostrowicki, K. Dziewoński, J. Dylík, A. Malicki, Z. Chojnicki, J. Kondracki, A. Kukliński, L. Starkel, J. Szuprzycki, R. Domański i wielu innych. Oczywiście w poglądach na stan i rozwój geografii znalazły odbicie różne stanowiska, tworząc wachlarz rozmaitych ocen i podejść do nauk geograficznych. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie zbiorowe A. Kuklińskiego pt. *Nauki geograficzne i przestrzenne zagospodarowanie Kraju — Osiągnięcia i perspektywy rozwoju*, przygotowane na II Kongres Nauki Polskiej w 1973 r., a publikowane w „Przeglądzie Geograficznym” (t. XLVI, z. 1. s. 3—28). Warto też zwrócić uwagę na refraty wygłoszone na konferencji metodologicznej w sprawie geografii ekonomicznej, która odbyła się w Jabłonie w dniach 16—19 kwietnia 1966 r. Zostały one opublikowane w „Przeglądzie Geograficznym” (t. XXXVIII, 1966 i t. XXXIX, 1967).

Rozwój organizacji geografii w latach 1918—1939

W roku 1918, w momencie odzyskania niepodległości Polski, istniały dwa uniwersyteckie ośrodki geograficzne — w Krakowie i we Lwowie. W Krakowie katedrę geografii ogólnej miał prof. dr L. Sawicki, a później drugą katedrę geografii fizycznej otrzymał prof. dr J. Smoleński. We Lwowie jedyną katedrą geografii zawiadywał prof. dr E. Romer. W najbliższych latach po wyzwoleniu powstały nowe katedry na Uniwersytecie w Warszawie, którą objął prof. dr S. Lencewicz — później drugą katedrę antropogeografii otrzymał prof. dr B. Zaborski. Utworzono też katedry geografii w Wilnie dla prof.

¹ Aby nie powtarzać się, w niniejszym artykule pozwalam sobie zacytować tytuły kilku moich opracowań, jak np. *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju* — „Przegląd Geograficzny” (t. XXIII, 1953. ss. 3—54) oraz „Geografia w Szkole” t. 4, 1951, s. 193—207 i 268—275.

² O rozwoju geografii polskiej w pierwszym dziesięcioleciu pisałem w artykule pt. *Geografia w Polsce Ludowej w latach 1945—1954* drukowanym w wydawnictwie „Geografia w Szkole” (t. VII, 1954 ss. 169—183) i przedrukowanym ze zmianami w czasopiśmie „Życie Szkoły Wyższej” (1954, nr 9. ss. 22—39) oraz w opracowaniu zbiorowym „Nauka o Ziemi” w „Nauce Polskiej” PAN — 1956. Z okazji 15-tej rocznicy powstania PRL opublikowałem artykuł pt. *Geografia w Polsce, jej rozwój i kierunki badania* w „Nauce Polskiej” PAN (t. 9, 1961, nr 2, ss. 27—34). Artykuł napisany z okazji 20-lecia rozwoju geografii polskiej nosił tytuł *Perspektywy rozwoju badań geograficznych w Polsce* — „Przegląd Geograficzny” (t. XXXVI, 1964, z. 3, ss. 411—426). Z okazji 25-lecia opublikowałem artykuł pt. *Rozwój geografii w 25-leciu Polski Ludowej* — „Geografia w Szkole” (1969, z. 4, ss. 170—178). Dałem też ocenę stanu geografii polskiej w artykule *Geography in Poland. Main Trends and Features* — „Geographia Polonica” (vol. 22, 1972, ss. 5—11). Ponadto opublikowałem kilka artykułów na temat planowania badań geograficznych.

dra M. Limanowskiego i w Poznaniu dla prof. dra S. Pawłowskiego, później utworzono drugą katedrę w Poznaniu, którą powierzono prof. drowi S. Nowakowskiemu. Ponadto katedry geografii ekonomicznej były w Szkole Głównej Handlowej, prowadzone przez prof. dra J. Lotha i prof. dra A. Sujkowskiego. W okresie międzywojennym w Krakowie, po śmierci prof. dra L. Sawickiego (1928) drugą katedrą zawiadywał przez kilka lat prof. B. Zaboriski, we Lwowie na miejsce prof. E. Romera przyszedł prof. A. Zierhoffer. We Lwowie też w Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego nowo utworzoną katedrę objął prof. dr J. Czyżewski, a w Warszawie w Wolnej Wszechnicy wykładali prof. dr W. Gumpłowicz i prof. dr S. Srokowski. W niektórych szkołach na poziomie uniwersyteckim, np. w Akademii Handlowej w Krakowie, profesorem był prof. dr W. Winid, a również w innych wyższych szkołach prowadzone były wykłady, ćwiczenia i seminaria geograficzne. Obok wymienionych profesorów wysoko kwalifikowaną kadrę naukową stanowili docenci, jak np.: J. Wąsowicz, W. Ormicki, B. Olszewicz, A. Kosiba, R. Galon i inni.

W ten sposób pod koniec okresu międzywojennego było w Polsce 5 uniwersyteckich ośrodków geograficznych naukowo-dydaktycznych: w Krakowie, Lwowie, Warszawie, Poznaniu i w Wilnie. Ośrodki te starały się być możliwe autonomiczne, każdy z nich miał własny program dydaktyczny. Również kierunki badań nie były konsultowane wzajemnie, każdy ośrodek reprezentował odmienne poglądy na zadania geografii, sam dobierał możliwie oryginalne tematy i metody badawcze. Każdy ośrodek miał własne wydawnictwa geograficzne: Kraków 6, Warszawa 2, Lwów 6, Poznań 2, Wilno 1; razem wychodziło w Polsce 17 periodyków geograficznych.

Zmiany organizacyjne w geografii po II wojnie

W czasie wojny wszystkie ośrodki geograficzne zostały zniszczone, zginęło lub zmarło około 50 geografów pracujących naukowo, a wśród nich: J. S. Cezak, W. Deszczka, T. Dybczyński, A. Gądomski, W. Gumpłowicz, M. Koczwarowa, S. Lencewicz, A. Łomnicki, W. Ormicki, S. Pawłowski, M. Polackówna, W. Rewieńska, J. Sujkowski, J. Smoleński, T. Szumański, W. Winid i inni. Geografia, podobnie jak inne nauki, zeszała w podziemie, a geografowie włączyli się do tajnego nauczania i pracy konspiracyjnej. Podjęto prace nad granicami przyszłej wolnej Polski, znajomością ziem polskich, które powinny przypaść Krajowi w wyniku klęski Niemiec, poza tym kontynuowano prace naukowe prowadzone przed wojną.

Po wyzwoleniu Polski w 1945 r. geografowie, podobnie jak i inni pracownicy naukowcy, z wielkim zapałem wzięli udział w odbudowie straszliwie zniszczonego kraju. Odbudowano dawne ośrodki geograficzne w Krakowie, Warszawie i Poznaniu i zorganizowano nowe w Lublinie, Łodzi, Toruniu i Wrocławiu. W 1945 r. uruchomiono już zajęcia na uniwersytetach i rozpoczęto badania naukowe.

Ponieważ rząd nie oszczędził funduszy na odbudowę i rozwój nauki polskiej, geografia poczęła rozwijać się szybko i osiągnęła wysoki poziom oraz uznanie międzynarodowe. Z czasem zaczęło przybywać nowych ośrod-

ków geograficznych na wyższych uczelniach. Również Polska Akademia Nauk zainteresowała się geografią. Pomijając szczegóły rozwoju geografii za okres 33 lat, można stwierdzić, że w 1978 r. geografia polska dysponowała środkami wielokrotnie większymi niż w 1939 r.

W Polskiej Akademii Nauk powstał w 1953 r. Instytut Geografii, przekształcony w 1975 r. w Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania. Sześciu geografów zostało członkami PAN (K. Dzięwoński, R. Galon, A. Jahn, M. Klimaszewski, J. Kostrowicki, S. Leszczycki). W 1953 r. powstał Komitet Nauk Geograficznych PAN oraz Narodowy Komitet Geograficzny MUG. W 1978 r. powstał jako nowy wydział PAN — Wydział VII — Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych, w którym geografia znalazła właściwe organizacyjnie miejsce dla siebie. W oddziałach PAN w Krakowie i we Wrocławiu istnieją specjalne komisje geograficzne. Ponadto w kilku komitetach PAN omawiane są zagadnienia geograficzne.

Centralnym ośrodkiem naukowym w Polsce stał się Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Pracuje w nim około 200 pracowników, w tym 10 profesorów i 12 docentów, a więc więcej niż przed wojną w całej Polsce. Prowadzą oni badania naukowe w wielu dziedzinach geografii, zajmują się również przestrzennym zagospodarowaniem.

Na Uniwersytecie Warszawskim powstał Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, w skład którego wchodzi 3 instytuty i 1 katedra (Instytut Nauk Fizyczno Geograficznych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Regionalnej, Instytut Geografii Kraju Rozwijających się oraz Katedra Kartografii). Wydział posiada ponad stu pracowników naukowych i technicznych, w tym 7 profesorów i 6 docentów. Zakres jego badań obejmuje wszystkie działy geografii.

Instytuty geograficzne istnieją również na uniwersytetach w Gdańsku (Gdyni), Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Katowicach (Sosnowcu), Toruniu i Wrocławiu. Łącznie pracuje w nich około 500 pracowników naukowych, w tym 35 profesorów i 40 docentów. Każdy instytut prowadzi badania naukowe oraz działalność dydaktyczną. Ponadto w wyższych szkołach pedagogicznych są mniejsze instytuty geograficzne w Krakowie i Kielcach oraz zakład geograficzny w Słupsku. Pracuje w nich łącznie ponad 20 pracowników naukowych, w tym 2 profesorów i 9 docentów.

Łącznie kadra pracowników naukowych przekracza 800 osób, w tym jest 54 profesorów oraz około 70 docentów. Wszystkie ośrodki geograficzne mają własne wydawnictwa, posiadają biblioteki i zbiory map, dysponują instrumentami do badań terenowych, są dość dobrze wyposażone technicznie, jedynie sprawy lokalowe nastęrczają trudności. W porównaniu z wieloma innymi krajami geografia polska jest dobrze zorganizowana, dysponuje znacznymi możliwościami badawczymi i dydaktycznymi. Brak jednak jest nowoczesnych urządzeń technicznych do badań współczesnymi metodami. Geografowie utrzymują kontakty z geografami w wielu państwach, a geografia polska cieszy się dobrą opinią na świecie.

Nauczanie geografii w szkole i uniwersyteckie studia geograficzne

Geografia w ciągu omawianych 60 lat była przedmiotem nauczania w szkole podstawowej i średniej. Programy nauczania kilkakrotnie ule-

gały zmianom. W okresie międzywojennym było kilku doskonałych dydaktyków, wśród których na czoło wybijali się: Gustaw Wuttke, Juliusz Jurczyński, Stanisława Niemcówna, Michał Janiszewski, Konstanty Bzowski, Rodion Mochnacki, Tadeusz Radliński i wielu innych. W nauczaniu geografii zasadą było rozpoczynanie od szkoły, miejscowości, w której szkoła znajdowała się, ze stopniowym przejściem do regionu najbliższego, a dalej do makroregionu, całej Polski, Europy i całego świata. Równocześnie programy nauczania były nasycone aktualnymi wynikami osiąganymi przez wszystkie działy nauk geograficznych.

Po II wojnie prace dydaktyków geografów były kontynuowane. Obok czołowych geografów, którzy zajmowali się metodyką nauczania geografii w szkole wysunęli się nowi geografowie, jak np. Maria Czekańska, Aniela Chałubińska, Halina Rühlowa, Jadwiga Jaroszowa, Wiesława Kondracka, Józef Barbag, Zygmunt Batorowicz i in. Geografia w dalszym ciągu jest przedmiotem nauczania w szkole podstawowej, od trzeciej klasy (razem z przyrodą), w niektórych szkołach zawodowych oraz w liceach. Geografia jest traktowana jako przedmiot ogólnokształcący i wychowawczy. Wychodzą coraz bardziej interesująco opracowane podręczniki. Jednakże liczba godzin przeznaczonych na nauczanie geografii stopniowo maleje. W porównaniu do okresu międzywojennego większy nacisk kładzie się na geografię społeczno-gospodarczą. Programy są stale modernizowane i dostosowywane do aktualnej sytuacji polityczno-społecznej kraju. Do programów wprowadzane są nowe osiągnięcia nauk geograficznych.

Na uniwersytetach rozwijają się studia geograficzne. Do 1926 r. miały one charakter studiów wolnych, każdy student w dużej mierze sam sobie dobierał wykłady i semina. Studia geograficzne wzorowały się głównie na programach istniejących na uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie. Od 1926 r. został wprowadzony system magisterski. Do II wojny polegał on na obowiązkowym zdaniu 10 egzaminów, napisaniu pracy magisterskiej oraz zaliczeniu pewnej ilości ćwiczeń, seminariów, pracowni i wycieczek. Wykaz egzaminów był zróżnicowany w zależności od 4 specjalizacji. Programy w poszczególnych ośrodkach geograficznych były indywidualne i czasem różniły się znacznie między sobą. Np. w ośrodku warszawskim silnie uprzywilejowane były przedmioty wchodzące w skład geografii fizycznej. W ośrodku lwowskim był kładziony specjalny nacisk na kartografię.

Wyposażenie ośrodków było dość skromne. Istniejące z nazwy instytuty geograficzne miały jedną, najwyżej dwie katedry. Łącznie katedr było 12, a liczba asystentów w nich wynosiła około 50 osób. Zasób instrumentów do badań terenowych był niewielki. Ośrodki cierpiały na brak środków materialnych na badania naukowe.

W okresie międzywojennym studiowało geografię na uniwersytetach jako przedmiot główny 100—200 studentów. Odczuwało się brak podręczników. L. Sawicki uzupełnił i wydał *Geografię fizyczną* W. Nałkowskiego z 1904 r. S. Pawłowski przetłumaczył *Zarys geografii fizycznej* E. de Martonne'a w 1927 r. Opracowano kilka innych podręczników, w tym także kartografii, poza tym geografowie korzystali z podręczników opracowanych dla innych studiów, jak np. w zakresie geologii, astronomii, botaniki, zoogeografii itp. lub z zagranicznych podręczników geograficznych.

W Polsce Ludowej nastąpił wielki rozwój szkolnictwa wyższego. Znacząco się to również w studiach geograficznych na wyższych uczelniach. Przez pierwsze lata utrzymano system magisterski bez zmian. Jednakże w kraju prowadzącym gospodarkę planową powstała potrzeba ujednoczenia studiów, dostosowania ich do potrzeb społeczno-gospodarczych, a planowane zatrudnianie geografów wymagało znajomości zakresu wiadomości uzyskanych w czasie studiów. Rozpoczęto prace nad nowym ujednoczonym programem studiów. Zebrano liczne przykłady z zagranicy. Program stosowany na uczelniach ZSRR niejako petryfikował zakres studiów. Starano się go dostosować do warunków polskich. Program modyfikowano kilkakrotnie i ulega on nadal zmianom. Studia składają się z dwóch części. Przez dwa do trzech lat program jest jednolity dla wszystkich studiujących, w następnych dwóch latach przedmioty ulegają zróżnicowaniu, zgodnie z wybraną specjalizacją. Specjalizacje też uległy kilkakrotnym zmianom.

Brak kwalifikowanych kadr nauczycielskich spowodował, że na kilka lat wprowadzono studia dwustopniowe, przy czym ukończenie 3 lat studiów dawało pełne kwalifikacje nauczycielskie. System ten nie trwał długo, został zastąpiony jednolitymi studiami w kilku specjalizacjach, ale wyodrębniono w nich studia nauczycielskie. Studia trwały 5 lat, potem zostały skrócone do lat 4 ze względu na utrzymujący się brak kadry nauczycielskiej. Z czasem nastąpiło też uelastycznienie programu studiów; pozostawiano decyzje dotyczące szczegółów programu organom kolektywnym szkół wyższych. Obecnie obowiązujący system szkolenia geografów na uniwersytetach uwzględnia doświadczenia zdobyte w latach powojennych. Liczba obowiązkowych egzaminów przekroczyła 30. Studenci zostali wyposażeni w polskie podręczniki i pomoce naukowe do wszystkich przedmiotów.

W ostatnich latach, w ramach reglamentowanej rekrutacji, po egzaminie wstępnym i uwzględnieniu pochodzenia społecznego kandydatów, na dzienne studia geograficzne na I rok przyjmuje się w kraju 400 — 500 studentów. Geografię więc aktualnie studiuje 2000 — 2300 studentów, czyli kilka razy więcej niż to miało miejsce przed wojną.

Polskie Towarzystwo Geograficzne

Polskie Towarzystwo Geograficzne powstało w 1918 r. w Warszawie z inicjatywy Jana Lewińskiego, Stanisława Lencewicza, Bolesława Olszewicza, Stanisława Poniatońskiego i Ludomira Sawickiego. Zebranie organizacyjne odbyło się w dniu 27 I 1918 r., wzięło w nim udział 47 uczestników. Z okazji 50-lecia istnienia Towarzystwa ukazała się książka pt. *Polskie Towarzystwo Geograficzne w pięćdziesiątą rocznicę działalności*. Warszawa 1968. W tym zbiorowym opracowaniu Czytelnik może znaleźć dzieje tej instytucji. Poza tym wiele innych szczegółów można znaleźć w „Czasopiśmie Geograficznym” i „Przeglądzie Geograficznym”. PTG w okresie międzywojennym składało się z trzech oddziałów: w Warszawie, Krakowie i Wilnie. Natomiast we Lwowie w 1926 r., a w 1928 r. także w Poznaniu powstało odrębne Towarzystwo Geograficzne. Ponadto zorganizowano Zrzeszenie Polskich

Nauczycieli Geografii. Doprowadzało to do rozproszenia sił i utrudniało podejmowanie działalności w skali całego kraju.

Po II wojnie w 1946 r. nastąpiło zjednoczenie towarzystw geograficznych, reaktywowano tylko Polskie Towarzystwo Geograficzne, które poprzez swe oddziały i koła objęło swą działalnością cały kraj jako jedyne społeczne zrzeszenie geografów polskich, obejmujące pracowników nauki, nauczycieli i miłośników nauk geograficznych. W 1977 r. PTG miało 19 oddziałów i 26 kół w 33 województwach. Liczyło przeszło 3000 członków, zorganizowało 276 odczytów i projekcji filmowych, w których uczestniczyło 11 500 osób, zorganizowało 50 wycieczek krajowych i 1 zagraniczną, z udziałem 1286 osób. Poza działalnością w oddziałach i kołach praca PTG koncentrowała się w komisjach problemowych, jak np. Fotointerpretacji, Geografii Stosowanej, Geografii Szkolnej, Hydrograficznej i Kartograficznej. Ponadto działał Klub Polarny i Komisja Słownika Geograficznego Polski. Towarzystwo w dalszym ciągu wydaje „Czasopismo Geograficzne”, „Polski Przegląd Kartograficzny” i popularny magazyn „Poznaj Świat”.

Wydawnictwa geograficzne

W Polsce zawsze obserwowano się pewne rozproszenie w zakresie publikacji. Ilość czasopism geograficznych, periodyków i wydawnictw seryjnych była i jest znaczna. Przed wojną wychodziło 6 czasopism: „Przegląd Geograficzny” (1918—1939), „Czasopismo Geograficzne” (1918—1939), „Wiadomości Geograficzne” (1923—1939), „Polski Przegląd Kartograficzny” (1923—1934), „Wiadomości Służby Geograficznej” (1927—1939) i „Z bliska i z daleka” (1933—1939). Równocześnie ukazywało się 17 czasopism i periodyków — razem więc 22³. Z tego 8 wychodziło we Lwowie, 7 w Krakowie, 4 w Warszawie, 2 w Poznaniu i 1 w Wilnie. Ponadto wychodziła Wielka Geografia Powszechna (do 1939 11 tomów i szereg luźnych zeszytów — razem wydano 111 zeszytów) oraz „Biblioteka Podróżnicza” (w latach 1935—1939 wyszło 20 tomów). Oba te wydawnictwa wydawała firma prywatna Trzaski, Everta i Michalskiego. Na skutek znacznego rozproszenia sił i środków wydawnictwa ukazywały się nieregularnie w małych objętościach i małych nakładach.

Po wojnie sytuacja w wydawnictwach geograficznych niewiele się zmieniła, wzrosła jednak liczba wydawnictw (do 34). W dalszym ciągu ukazywały się czasopisma „Przegląd Geograficzny”, „Czasopismo Geograficzne”, „Polski Przegląd Kartograficzny” i obok nich zaczęły wychodzić „Geographia Polonica”, „Geografia w Szkole” i „Poznaj Świat”. Spośród wydawnictw seryjnych duża ilość, bo aż 15 wydawnictw wychodzi w Warszawie, 5 w Poznaniu, 4 w Krakowie, 3 we Wrocławiu, po 2 w Łodzi i Toruniu oraz po 1 w Lublinie, Gdańsku i Katowicach⁴. Dzięki zwiększonym dotacjom państwowym wzrosła znacznie objętość i nakłady wydawnictw geograficznych.

³ Szczegółowy wykaz wydawnictw geograficznych z lat 1918—1939 znaleźć można w „Przeglądzie Geograficznym” t. XXIII, 1953, ss. 10—11.

⁴ Szczegółowy wykaz wydawnictw geograficznych drukowany jest w każdym tomie „Bibliografii Geografii Polskiej”.

Dokumentacja geograficzna

Warto zwrócić uwagę na wydane słowniki geograficzne. Interesujący jest słownik J. Haliczera (J. Staszewskiego) na temat pochodzenia i znaczenia nazw geograficznych. Wydany dwukrotnie (1933, 1938) przed II wojną, a trzykrotnie po II wojnie (1948, 1959, 1968). Znany był Podręczny Słownik Geograficzny E. Maliszewskiego i B. Olszewicza wydany w 2 tomach w 1925 r. Jego kontynuacją w pewnym sensie był Słownik Kontywentów wydany w 6 tomach przez „Wiedzę Powszechną”. Później wydano również słowniki o ZSRR (1974), NRD (1978) oraz 2 tomy Słownika Geografii Świata opracowanego pod redakcją J. Szaflarskiego (drugie wydanie 1977). Szczególnie cenny jest Słownik Pojęć Geograficznych — St. Pietkiewicz i S. Żmudy (1973). Wydany też został Słownik Geograficzny Angielsko-Polski opracowany przez Z. Ciętaka i St. Pietkiewicza (1974). W opracowaniu znajdują się dalsze słowniki, a wśród nich encyklopedie geograficzne „Wiedzy Powszechnej” i PWN.

Do tego należy wspomnieć o bibliografiach geograficznych drukowanych najpierw w „Kosmosie” (1897—1908 — redaktor E. Romer), potem w „Wiadomościach Geograficznych” (1928—1936 — redaktor W. Ormicki) i w „Przeglądzie Geograficznym” (1925—1938 — redaktor S. Lencewicz). Po wojnie zaczęto wydawać odrębne wydawnictwo pt. Bibliografia Geografii Polskiej pod redakcją J. Piaseckiej (1918—1927), S. Leszczyckiego i W. Winda (1935—1954) przy udziale J. Piaseckiej i H. Tuszyńskiej-Rękawkowej i od 1955 pod redakcją H. Tuszyńskiej-Rękawkowej, B. Kaweckiej-Edrukajtis i J. Sieluzycznej. Można więc stwierdzić, że dokumentacja geograficzna od kilkudziesięciu lat jest dobrze postawiona, a bibliografia szczegółowa istnieje od 1918 do 1973 r.

Ponadto w latach 1956—1960 wychodziła Polska Bibliografia Analityczna pod red. J. Kobendziny, w której omówiono 1686 pozycji geograficznych. Opracowany też został Spis Zagranicznych Czasopism i Wydawnictw Seryjnych z Zakresu Nauk o Ziemi, znajdujących się w bibliotekach polskich opracowany przez Z. Kaczorowską 1957 r. Wyszedł on po raz drugi w 1971 r. pod red. I. Batogowskiej, J. Pasznickiej i B. Lipskiej.

Dodać należy, że wszystkie ośrodki geograficzne mają własne biblioteki, zbiory map, przeźroczy itp. Biblioteka wspólna Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN oraz Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW należy do największych bibliotek geograficznych w Europie, liczy bowiem około 300 tys. książek, czasopism, atlasów, map, przeźroczy i in.

Od 1956 r. wydawana jest przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN „Dokumentacja Geograficzna” zawierająca tymczasowe wyniki badań, podstawowe materiały statystyczne nie drukowane w GUS, dane źródłowe z badań terenowych, instrukcje i kwestionariusze do badań itp. Ukazuje się zeszytami 6 razy do roku.

Udział w życiu międzynarodowym

Można stwierdzić, że w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości geografia polska rozwijała się pod wpływem geografii austriack-

kiej i niemieckiej, w Wiedniu bowiem, Berlinie, Lipsku lub innych miastach niemieckich kształcili się przodujący geografowie polscy. W późniejszych latach inni studiowali w Szwajcarii, Francji i Anglii. Wskutek tego utrzymywała się indywidualna współpraca geografów polskich z geografami w Europie.

Niemniej jednak kontakty z zagranicą nie były wielkie. W 1925 r. Polska stała się członkiem Międzynarodowej Unii Geograficznej. W Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Egipcie (1925) wzięło udział 59 geografów polskich, a w Kongresie w Amsterdamie (1938) — 61 osób. Geografowie polscy brali też udział w kongresach w Cambridge (1928), Paryżu (1931) i Warszawie (1934). Wiceprezydentami Unii byli prof. E. R o m e r i prof. S. P a w ł o w s k i. Natomiast udział Polaków w pracach Komisji Unii był raczej skromny. W 1934 r. Międzynarodowy Kongres Geograficzny odbył się w Polsce. Było to ogromne wydarzenie w życiu geografów polskich. Brało w nim udział 321 osób. Kongres zakończył się pełnym sukcesem i przyczynił się do znacznego ożywienia geografii w Polsce.

Geografowie polscy brali udział w pracach niektórych Komisji MUG, np. członkiem Komisji osadnictwa wiejskiego był prof. S. P a w ł o w s k i, członkiem Komisji badań nad terasami — prof. J. S m o l e ń s k i. W miarę rozwoju polskiej geografii ożywiały się kontakty z zagranicą. Nawiązano bliższe kontakty z geografami francuskimi, angielskimi i amerykańskimi. Geografowie polscy publikowali wiele artykułów za granicą.

Po II wojnie wznowiono kontakty międzynarodowe, było to tym łatwiejsze, że w czasie wojny wielu polskich geografów znalazło się poza granicami kraju. Oni też reprezentowali geografie polską na kongresach w Lizbonie (1949 r.) i Waszyngtonie (1952). Wcześniej, bo już od 1945 r. geografowie w kraju nawiązali kontakty z geografami w ZSRR i krajach demokracji ludowej. Od kongresu w Rio de Janeiro (1956 r.) geografowie polscy oficjalnie brali udział we wszystkich międzynarodowych kongresach geograficznych: w Sztokholmie (1960), Londynie (1964), New Delhi (1968), Montrealu (1972) i Moskwie (1976). Nasi geografowie byli zawsze aktywni w Międzynarodowej Unii Geograficznej, o czym m. in. świadczy fakt, że prof. S. L e s z c z y c k i w latach 1964—1968 i 1972—1976 był wiceprezydentem Unii, a w latach 1968—1972 jej prezydentem. W latach 1976—1980 wiceprezydentem był również prof. J. K o s t r o w i c k i, czyli od 1964 geografia polska jest reprezentowana w najwyższych władzach Unii. Geografowie polscy prowadzili kilka komisji specjalistycznych Unii. Np. prof. J. D y l i k był przewodniczącym Komisji Morfologii Peryglacjalnej, prof. S. L e s z c z y c k i — Komisji Metod Regionalizacji Ekonomicznej, prof. K. D z i e w o ń s k i — Komisji Metod Regionalizacji Ekonomicznej, a później Komisji Narodowych Systemów Osadnictwa; prof. J. K o s t r o w i c k i — Typologii Rolnictwa, a następnie Produktyności Rolniczej i Zaopatrzenia Świata w Żywność; prof. A. J a h n — Współczesnych Procesów Geomorfologicznych, a następnie Polowych Eksperymentów w Geomorfologii. Kilkunastu geografów polskich było rzeczywistymi członkami komisji, (np. J. B a b i c z, M. K l i m a s z e w s k i, J. S z u p r y c z y ń s k i, A. J a h n, I. D y n o w s k a, K. D z i e w o ń s k i, S. L e s z c z y c k i, A. W r ó b e l, L. S t r a s z e w i c z, A. K o s t r o w i c k i, J. K o s t r o w i c k i, J. D y l i k, Z. C h o j n i c k i, J. K o n d r a c k i, M. R o ś c i s z e w s k i, R. G a l o n i in.). Ponad 20 geografów polskich było członkami-korespondentami różnych komisji. W Polsce odbyło się co najmniej

kilkanaście sympozjów różnych komisji MUG, część wyników narad była drukowana w Polsce w językach kongresowych.

Polscy geografowie — kartografowie brali też żywy udział w pracach Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej, a prof. L. Ratajski był w latach 1972—1977 wiceprezydentem Asocjacji. Również żywy był udział geografów polskich w Międzynarodowej Asocjacji do Badań Czwarctorzędu INQUA, a prof. R. Galon był jej sekretarzem w latach 1961—1965. Byli też członkami kilku komitetów INQUA. Prof. R. Galon był organizatorem VI Kongresu INQUA, który odbył się w Polsce w 1961 r., jego staraniem opublikowano w 3 tomach wyniki naukowe Kongresu. Ponadto wydano kilka przewodników związanych ze studiami terenowymi, prowadzonymi w trakcie Kongresu.

Nasi geografowie utrzymują kontakty z kilkoma międzynarodowymi instytucjami naukowymi, jak np. Regional Science Association lub CIER. Poszczególni geografowie są członkami różnych redakcji, towarzystw i zrzeszeń międzynarodowych lub zagranicznych. Wielu jest członkami honorowymi towarzystw geograficznych, kilku posiada tytuły doktorów honoris causa różnych uniwersytetów. Są też członkami akademii zagranicznych. [Świadczy to o autorytecie geografów polskich].

Od 1958 r. podjęto seminaria dwustronne z geografami innych państw. Seminaria takich odbyło się około 20, np. z geografami brytyjskimi, francuskimi, amerykańskimi, zachodnioniemieckimi, skandynawskimi, radzieckimi, czechosłowackimi, węgierskimi, jugosłowiańskimi, wschodnioniemieckimi i in. Wyniki tych seminariów są przeważnie publikowane w językach kongresowych.

Ponadto istnieje dość znaczna wymiana indywidualna, która czasem przybiera formę systematycznej współpracy. Fakty powyższe świadczą, że geografia polska jest znana i uznawana za granicą.

Badania poza granicami Polski

W całym 60-leciu badania geograficzne przede wszystkim dotyczyły ziem polskich, równocześnie jednak prowadzono je też poza granicami państwa. Biorąc rok 1918 za początek omawianych badań, trzeba stwierdzić, że były one prowadzone indywidualnie i sporadycznie. Najbardziej ruchliwym badaczem był prof. L. Sawicki, który odwiedził Tajlandię, Erytreję, Trypolitanię, Egipt oraz trzykrotnie Bałkany i Anatolię, organizując zbiorowe ekspedycje badawcze przy pomocy specjalnego auta nazwanego „Orbisem”. Prof. S. Lenczewicz prowadził badania na terenie Alp, a dr A. Kosiba brał udział w wyprawie duńskiej na Grenlandię. Z okazji Międzynarodowego Kongresu Geograficznego w Egipcie kilku polskich uczestników prowadziło obserwacje w oazach Sahary. Później zaczęły się wyprawy polarne na Wyspę Niedźwiedzią, na Spitsbergen, w czasie których prowadzono badania kartograficzne, geograficzne, glaciologiczne, geomorfologiczne itp. (S. Z. Różycki, M. Klimaszewski i in.). Ukazały się opisy wyprawy E. Romera w Kordyliery Ameryki Północnej; L. Sawickiego na szczyt Erdzias Dag; Jakubskiego na Kilimandżaro i in.

Wykaz wypraw i podróży badawczych na obszary poza Polską jest długi. Również liczne były zbiorowe wycieczki naukowe do różnych krajów organizowane przez uniwersyteckie ośrodki geograficzne. Często spr-

wozdanía z nich były publikowane. Geografowie polscy wykazywali dużą ruchliwość.

Po drugiej wojnie sytuacja się zmieniła. Przede wszystkim rozbudowano badania polarne. Polska Akademia Nauk założyła trzy stacje polarne na Spitsbergenie oraz dwie na Antarktydzie — im. H. Arctowskiego i im. A. B. Dobrowolskiego. Na stacjach tych pracują geografowie polscy, ponadto biorą oni udział w systematycznych badaniach na Spitsbergenie i sporadycznie na Antarktydzie. Prof. A. Jahn prowadził także badanie na Alasce. Instytut Geografii PAN prowadzi systematycznie badanie polsko-mongolskie w Mongolii, posiada również stację badawczą na południe od Ułan Bator. Geografowie polscy brali udział w badaniach klimatologicznych w Północnym Wietnamie. Prowadzono też badania w Chinach. Najliczniejsze jednak są badania wspólne (zazwyczaj dwustronne) na terenie ZSRR oraz w innych krajach socjalistycznych (np. na Kubie). Od szeregu lat prowadzi się badania wspólne polsko-niemiecko-radzieckie nad fazami zlodowaceń w Europie Środkowej.

Niezależnie od badań geograficznych organizowane dość licznie są wyprawy alpinistyczne, żeglarskie, krajoznawcze i in., w których biorą też udział geografowie, zazwyczaj młodsí.

Zmiany metodologiczne w geografii polskiej

W okresie międzywojennym geografowie polscy prezentowali dość szeroki wachlarz poglądów filozoficznych, czasem idealistycznych, ukształtowanych w czasie studiów na zachodzie Europy. Filozofia marksistowska nie była na ogół znana, a wyjątek stanowił Stanisław Nowakowski, który znał nie tylko filozofię marksistowską, lecz również geografíę radziecką. Dlatego na pracach geografów polskich ciążył najpierw niemiecki determinizm geograficzny, potem francuski pozytywizm, a pod koniec okresu międzywojennego amerykański determinizm klimatyczny.

Wyrazem tych poglądów jest książka S. Pawłowskiego *Geografia jako nauka i przedmiot nauczania*, wydana w 1938 r. lub opracowanie E. Romera *O geografii*, wydane dopiero w 1969 r. przez A. Zierhoffer'a. Szeroki zakres pojęć zawarł w pracy *Geografia jako nauka* (wydanej w latach 1932—1937 r.) S. Nowakowski, omawiając rozmaite kierunki badawcze, podstawy metodologiczne występujące w ówczesnej geografii. Dobrym podręcznikiem była *Antropogeografia*, napisana przez B. Zaborskiego i A. Wrzoska. Na temat metodologii antropogeografii wypowiedali się: M. Mrazkówna-Dobrowolska, S. Nowakowski i W. Ormicki.

Zainteresowaniem cieszyły się techniki badawcze sprowadzające się najczęściej do metod kartometrycznych. Szeroka była dyskusja na temat zastosowania metody izarytmicznej do zagadnień społeczno-gospodarczych. Jej prekursorem był E. Romer, autor *Geograficzno-Statystycznego Atlasu Polski 1916—1918*. Jego myśli rozwijali jego uczniowie, np. M. Zdobnicka, F. Uhorczaek i in. Również wiele uwagi poświęcano technikom wykreślenia wysokości względnych lub wskaźnikom określającym stopień rozproszenia osadnictwa wiejskiego. Szczególnie dużo różnych statystycznych wskaźników stosowano w badaniach kli-

matologicznych, hydrograficznych, demograficznych, komunikacyjnych i gospodarczych.

Po II wojnie nastąpiły zasadnicze zmiany metodologiczne w geografii. Dyskusje na te tematy były szczególnie żywe, a odbiciem dyskusji były artykuły zamieszczane w „Przeglądzie Geograficznym”. Nastąpił wyraźny przedział pomiędzy geografią fizyczną i ekonomiczną, przy czym dyskusje dotyczyły przede wszystkim geografii społeczno-gospodarczej. Ich wyrazem jest książka S. Leszczyckiego *Geografia jako nauka i wiedza stosowana* (PWN 1975 r.). W następstwie zmiany ustroju zaznaczył się silny wpływ marksistowskiej geografii radzieckiej. Dość szybko, bo już w 1945 r. nawiązano pierwsze kontakty (wizyty S. Leszczyckiego i S. Berezowskiego na Uniwersytecie Moskiewskim i w Instytucie Geografii AN ZSRR), zaczęto zapoznawać się z dorobkiem geografii radzieckiej oraz filozofią marksistowską. Powoli geografia polska zaczęła przyjmować założenia marksistowskie. Zjazd PTG w Gdańsku w 1949 r. może być traktowany jako data przełomowa (referaty S. Leszczyckiego, J. Kostrowickiego, M. Fleszara i in.). Rozpoczęły się przygotowania do I Kongresu Nauki Polskiej. W ramach przygotowań trwały wielogodzinne dyskusje, w których poddano krytyce dorobek geografii w okresie międzywojennym oraz jej podstawy metodologiczne. W efekcie prac przygotowawczych opracowano ogólnopolski plan badań, rozpowszechniono dorobek geografii radzieckiej oraz filozofii marksistowskiej. Warto tu przypomnieć, że wówczas ustalono trzy grupy zagadnień ważnych dla geografii polskiej, a mianowicie: 1) lokalizacja sił wytwórczych, 2) geograficzno-gospodarcza rejonizacja kraju, 3) udział w studiach i realizacji planów przeobrażenia i pełniejszego wyzyskania środowiska geograficznego.

Zmiany w technice badań geograficznych

W technice badań i ich metodyce zaszły też radykalne zmiany. Nastąpiło to pod wpływem wprowadzenia do badań geograficznych metod ilościowych. Szybko poczęto w geografii stosować metody matematyczne, wzory i modele, które dawały wyniki ilościowe w miarę obiektywne w zależności od danych wyjściowych. Równocześnie coraz silniejszy wpływ poczęła wywierać geografia stosowana, zajmująca się zagadnieniami żywymi aktualnie ważnymi z punktu widzenia społeczno-politycznego. Wyrazem tych tendencji jest książka S. Leszczyckiego *Geografia a planowanie przestrzenne i ochrona środowiska* — PWN 1977 r.

Metody ilościowe rozpowszechniły się szeroko w Polsce (Poznań, Wrocław, Warszawa), wyszło na ten temat kilka książek, a wśród nich na wymienienie zasługują: Z. Chojnicki — *Metody ilościowe i modele w geografii* — PWN 1977 r., Z. Chojnicki, T. Czyż — *Metody taksonomiczne i numeryczne w regionalizacji geograficznej* — PWN 1973, a ostatnio *Analiza systemowa w geografii*, opracowana w artykule zamieszczonym w „Czasopiśmie Geograficznym” t. 49, z. 3, ss. 265—286.

Obok metod ilościowych nowym kierunkiem były próby ujęć diagnostycznych, prognostycznych z punktu widzenia zaspokojenia potrzeb społeczno-gospodarczych. Wyrazem tych tendencji jest podręcznik R. Domańskiego — *Geografia ekonomiczna* — PWN 1977 r., a zwłaszcza

drugie opracowanie *Podstawy teoretyczne geografii ekonomicznej* — PWE (w druku).

Gdy uwzględni się równocześnie dorobek metodyczny geografii zaludnienia i osadnictwa, geografii rolnictwa, przemysłu i transportu, można stwierdzić, że geografia ekonomiczna silnie rozwinęła się i zajęła poczesne miejsce w świecie.

Badania geograficzne

Zaraz po odzyskaniu niepodległości rozpoczęła się wielka dyskusja na temat rozwoju geografii w Polsce, głównie na łamach „*Nauki Polskiej*”, wydawanej przez Kasę Mianowskiego w Warszawie. Zabierali w niej głos prawie wszyscy czołowi profesorowie geografii. Projektowali różne drogi rozwojowe, z których żadna niestety nie została zrealizowana z powodu rozbieżności poglądów i braku możliwości finansowych.

Dyskusja dotyczyła również badań geograficznych. Każdy ośrodek uniwersytecki prowadził badania indywidualne, ich zakres był różny, gdyż zależał od wiedzy i upodobań jego kierownika. Nie można było znaleźć podstawy porozumienia, tym samym nie było mowy o bliższej współpracy, a tym bardziej o wspólnym planie badań. Niemniej badania indywidualne dawały pozytywne rezultaty — świadczy o tym spuścizna geograficzna okresu międzywojennego.

Dopiero po II wojnie można było rozpocząć dyskusje nad planem badań, współpracą naukową w skali krajowej. Najpierw toczyła się ona w ramach Wydziału Nauki PTG, który prowadził ożywioną działalność w latach 1946—1950. Później przeniesiono ją do podsekcji geografii przygotowującej I Kongres Nauki Polskiej. W czasie przygotowań i opracowań referatu kongresowego na temat rozwoju geografii powstał pierwszy plan krajowy badań geograficznych.

Na I Kongresie Nauki Polskiej w 1951 r. przyjęto dla geografii następujący plan badań: 1) opracowanie geografii Polski Ludowej, 2) opracowanie mapy morfologicznej, 3) opracowanie mapy hydrograficznej, 4) syntetyczne opracowanie klimatu, 5) opracowanie mapy użytkowania ziemi w skali 1:300 000, 6) atlasy regionalne, województw, 7) monografie powiatów, miast, miasteczek i wsi, 8) badania nad erozją gleb, 9) atlas powszechny i atlas Polski, 10) studia nad historią i metodologią geografii polskiej.

Abstrahując od słuszności założeń i komplementarności planu, warto stwierdzić, iż w zasadzie został on wykonany. Ustalenie zakresu oraz kierunków badań z dziedziny geografii ekonomicznej nastąpiło później na konferencji w Osiecznej w 1955 r. W ramach badań stosowanych geografowie zajęli się planowaniem przestrzennym, opracowali podstawy naukowe koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, a następnie przejęli koordynację badań (w skali kraju) nad podstawami przestrzennego zagospodarowania kraju. Na II Kongresie Nauki Polskiej w 1973 r. w wyniku dyskusji ustalono nowy plan badań geograficznych w Polsce, który obowiązuje do dnia dzisiejszego.

Po roku 1970 koordynację badań nad podstawami przestrzennego zagospodarowania kraju przejął Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Koordynacja w latach 1971—1975 odbywała się w ramach problemu węzłowego, a w latach 1976—1980 w ramach problemu

międzyresortowego. Tematem ich były podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju. Plan pierwszej pięcioletki został wykonany z powodzeniem, drugiej zaś znajduje się w końcowym stadium. Na czele zespołu koordynacyjnego stał prof. K. D z i e w o Ń s k i.

Informacje geograficzne o Polsce

Zagadnieniem, które nurtowało geografów polskich, a równocześnie wynikało z zapotrzebowania społecznego od drugiej połowy XIX w. było dostarczenie informacji geograficznych o ziemiach polskich. Jako pierwszą monografię tego typu należy wymienić *Materiały do geografii ziem dawnej Polski*, wydaną przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w 1914 r. przez W. Nałkowskiego. Również przez niego opracowane hasło „Polska” w Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego Warszawa 1887 miało podobny charakter. W drugiej połowie XIX w. ukazało się kilkanaście opracowań geografii ziem polskich. Z początkiem XX w. liczba tego typu opracowań znacznie wzrosła. Kolejno ukazały się: S. Pawłowski — *Geografia Polski* — (wyd. 2) — 1917; S. Srokowski — *Zarys geografii fizycznej ziem polsko-litewskich* — Kijów 1918; A. Sujkowski — *Geografia ziem dawnej Polski* — Warszawa 1918; i drugie wydanie 1921; T. Radliński — *Geografia Polski* — Warszawa 1918 i *Geografia Rzeczypospolitej Polskiej i Wolnego Miasta Gdańska* — 1925 (do 1927 wyszło 9 wydań kolejno uzupełnianych); P. Sosnowski — *Geografia Polski w dawnych granicach* — Warszawa 1918 (do 1926 wyszło 6 wydań); R. Fleszarowa — *Geografia dawnych ziem polskich* — Warszawa 1918 i 1922; J. Loth — *Wykład geografii ekonomicznej ziem Polski w granicach przedrozbiorowych. Na podłożu geografii fizycznej i antropogeografii z uwzględnieniem historii towaroznawstwa* — Warszawa 1919, drugie wydanie 1921; L. Sawicki — *Zarys ogólnej geografii ziem polskich* — Cieszyn 1920; A. Nałkowska — *Geografia Polski* — Warszawa 1920 i 1922; S. Lencewicz — *Kurs geografii Polski* — Warszawa 1922 i *Polska* — 1937; S. Sobiński — *Geografia Polski* — Lwów 1924; E. Maliszewski — *Polska dzisiejsza. Zarys geograficzno-statystyczny* — Warszawa 1926; S. Srokowski — *Geografia gospodarcza Polski* — Warszawa 1931 i 1939; B. Olszewicz — *Obraz Polski dzisiejszej* — Warszawa 1938; E. Romer — *Ziemia i Państwo* — Lwów 1939 i inne.

Z wykazu powyższego wynika, że pod koniec I wojny kilku geografów polskich opracowało geografii ziem polskich w dawnych granicach przedrozbiorowych, dlatego zaraz w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości wyszło kilka podręczników geografii Polski. W dalszych latach tego typu opracowań było mniej. Do najlepszych z wymienionych należą *Polska* — S. Lencewicza (1937), *Geografia gospodarcza Polski* — S. Srokowskiego (1939).

W czasie okupacji w tajnym nauczaniu używano podręczników przedwojennych. Jednakże przebieg działań wojennych i sytuacji politycznej wyraźnie wskazywały, że nastąpiły zmiany granic Rzeczypospolitej Polskiej i nowa niepodległa Polska będzie miała inne terytorium. Zagadnienia te pochłonęły uwagę niektórych geografów. W czasie okupacji pracowali nad zmianami granic i nowym terytorium. Przygotowali kilka opracowań na ten temat w czasie okupacji, a zaraz w pierwszych latach po wojnie opracowali kilka monografii dotyczących ziem odzyskanych (np. J. Dylik, S. Srokowski, S. Zajchowska, M. Kieł-

czewska-Zaleska, J. Czyżewski, A. Zierhoffer i in.).

W pierwszych latach po wojnie zaczęły ukazywać się geografie Polski napisane przez geografów i niegeografów. Wyszły podręczniki szkolne. Na wymienienie zasługują następujące: J. Kondracki *Geografia fizyczna Polski* (wydawana kilkakrotnie), PWN 1967; J. Kostrowicki *Środowisko geograficzne Polski* (trzykrotnie), PWN 1968; J. Kostrowicki *Polska* (wydana w kilku językach) A. Dylikowa *Krainy geograficzne*, PZWS 1973.

Z zakresu geografii ekonomicznej na plan pierwszy wysuwają się opracowania zbiorowe pod redakcją A. Wrzoska *Geografia gospodarcza Polski* — PWN 1956; S. Berezowskiego — *Geografia ekonomiczna Polski* — PWN 1969 — 1978 i *Struktura przestrzenna gospodarki narodowej Polski* — PWE 1969; S. Leszczyckiego i L. Kosińskiego — *Zarys geografii ekonomicznej Polski* — PWN 1967 i 1971; S. Leszczyckiego — *Nad mapą Polski* — Książka i Wiedza (w druku).

Obok podręczników geografii Polskiej na poziomie uniwersyteckim wydano wiele opracowań popularnych, krajoznawczo-turystycznych, ukazało się bardzo wiele artykułów w pismach popularnych, tak że zapotrzebowanie społeczne całkowicie zostało zaspokojone.

Problemy położenia geograficznego Polski

W okresie przed i międzywojennym kontynuowana była dyskusja nad „prześciowym” i „pomostowym” położeniem geograficznym Polski. Dyskusja była ogromnie ważna przed uzyskaniem niepodległości, ponieważ wyznaczała ona miejsce nieistniejącej politycznie Polsce w Europie. Po 1918 r. znaczenie problemu położenia geograficznego Polski przybrało inny charakter, chodziło głównie o geopolityczne położenie kraju oraz o stosunki Polski z krajami sąsiadującymi. Poglądy geografów na położenie geograficzne Polski dalej różniły się. Szkoła Romerowska (S. Pawłowski, M. Janiszewski i in.) stała na stanowisku położenia „pomostowego” Polski między Bałtykiem a Morzem Czarnym, dawało to bowiem podstawy do upatrywania odrębnego oblicza kraju w dorzeczu Wisły i Odry oraz umożliwiało koncepcję dążenia do wielkiej, potężnej Polski od morza do morza.

Zwolennikami myśli o „prześciowym” położeniu geograficznym, sformułowanym przez W. Nałkowskiego, byli L. Sawicki i S. Lencewicz, który nawet wykreślił rubież antropogeograficzną kraju biegnącą skosem przez Polskę z pn. zach. na pd. wsch. Po II wojnie położenie geograficzne Polski uległo zmianie, terytorium państwa zostało zmniejszone i przesunięte o około 200 km na zachód (punktu centralnego). Ocena jego jednak uległa radykalnej zmianie, ponieważ Polska znalazła się wśród trzech sąsiadów zaprzyjaźnionych państw socjalistycznych. Pogranicza przestały być obszarami napięć geopolitycznych, a stały się obszarami wspólnego gospodarowania.

Udział geografów przy ustalaniu granic państwa

Geografowie polscy po obu wojnach światowych brali udział jako rzeczoznawcy w konferencjach pokojowych. W Wersalu (1919) biuro

geograficzne prowadził E. Romer, opracowując Atlas Kongresowy Polski — Lwów 1921 r. przy pomocy T. Szumańskiego. W Poczdamie (1945) brali udział: S. Leszczycki, T. Żebrowski, R. Fleszarowa, natomiast przy delimitacji nowych granic Polski Ludowej pracowali St. Pietkiewicz, S. Gorzuchowski, A. Żaruk-Michalski, J. Wąsowicz.

W czasie okupacji badania na temat przyszłego terytorium Polski, jego granic prowadzili niektórzy geografowie, a wśród nich M. Kiełczewska-Zaleska, J. Dylik, St. Pietkiewicz, S. Leszczycki i in.

Ustalanie polskich nazw na ziemiach odzyskanych

Po ustaleniu granic Polski Ludowej należało przywrócić dawne polskie nazwy na ziemiach odzyskanych. Powołano państwową Komisję Ustalania Nazw Miejskich, na czele której stanął Stanisław Srokowski. Brali w niej udział jako rzeczoznawcy M. Klimaszewski i A. Wrzosek.

Po ustaleniu nazw w Polsce Ludowej, prace nad nazewnictwem zostały utrzymane w ramach Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Chodziło o ustalenie dla powszechnego użytku polskich nazw geograficznych dla obszarów pozapolskich. Ustalono kilkadziesiąt tysięcy nazw we wszystkich krajach świata. Brali w tym udział geografowie, np. St. Pietkiewicz, J. Kondracki, S. Leszczycki, L. Ratajski. Wyniki ustaleń zostały opublikowane w wydawnictwie Polskie Nazewnictwo Geograficzne Świata — opr. L. Ratajski, J. Szewczyk i P. Zwoliński — PWN Warszawa 1954.

Komisja Nazewnictwa PTG została przejęta przez Urząd Rady Ministrów, a następnie przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Nauki i Techniki i pracuje do dnia dzisiejszego jako Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych Świata, ustalając w dalszym ciągu nazwy geograficzne dla Świata.

Badania nad historią geografii

Warto zwrócić uwagę na opracowania z historii geografii. Na pierwszym miejscu należy wymienić pracę S. Nowakowskiego *Geografia jako nauka*, wydaną w latach 1932—1937 jako tom „Wielkiej Geografii Powszechnej”. Opracowanie obejmuje nie tylko historię geografii jako nauki, ale także historię odkryć geograficznych. Obok wielkiego dzieła S. Nowakowskiego należy wymienić bardzo liczne opracowania B. Olszewicza, dotyczące głównie historii geografii polskiej od początków jej istnienia, jego zestawienia map ziem polskich od XV do XVIII w., przyczynki do rozwoju kartografii i geografii, zwłaszcza pewnych okresów (np. Odrodzenia) oraz artykuły dotyczące nowszej historii geografii aż do II wojny. Interesujące jest jego opracowanie pt. *Dziewięć wieków geografii polskiej* (1967 r.). B. Olszewicz wychował kilku swoich następców, jak: M. Drozdowska, A. Piasecka, J. Babicz, M. Fleszar, którzy kontynuują jego prace. Prace te koncentrują się obecnie w Instytucie Nauki i Techniki PAN.

Historią geografii, ale raczej światowej, zajmował się Józef Staszewski (Haliczer), autor wielu interesujących opracowań. Na uwagę zasługuje wydana w 1966 r. przez niego *Historia nauki o Ziemi w zarysie*. Studia Staszewskiego są bardzo wnikliwe i rzucają nowe światło na różne mało znane zagadnienia.

Również na uwagę zasługują opracowania B. Strzeleckiej-Mośkowskiej, która głównie zajmowała się początkami kartografii polskiej w XV i XVI w.

Inny charakter miało opracowanie S. Pawłowskiego i E. Romera pt. *Geografia i podróżnictwo*, wydane w zbiorowym dziele *Polska w kulturze powszechnej* w 1918 r.

Należy również zwrócić uwagę na dawniejsze prace historyka Franciszka Bujaka, zebrane w książce *Studia geograficzno-historyczne* (1925). Interesujące są opracowania Karola Buczka, który zajmował się historią kartografii ziem polskich. Jego opracowaniem syntetycznym są *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w.* — Wrocław 1963 r. Historią geografii interesowali się też: A. Chałubińska, A. Malicki, J. Szaflarski, S. Leszczycki i in.

Poza wymienionymi powyżej wydano w okresie międzywojennym oraz po II wojnie wiele cennych opracowań, przyczynków wzbogacających poglądy na rozwój i osiągnięcia polskiej geografii i kartografii.

Kartografia

Warto wspomnieć o atlasach i mapach opracowywanych przez geografów. Przed I wojną popularne były w Polsce atlasy Bazewicza, Baracza, Kozenna i Nałkowskiego. Pierwsze z nich reprezentowały niski poziom naukowy i kartograficzny. Atlasy Kozenna były opracowywane przez B. Gustawicza, który wprowadził do nich polską nomenklaturę. Atlas W. Nałkowskiego był na poziomie innych ówczesnych atlasów europejskich. Nazewnictwo w nim zostało również spolszczone.

W okresie międzywojennym były trzy poważniejsze ośrodki kartograficzne: w Krakowie, Warszawie i Lwowie. W Krakowie L. Sawicki wydał atlas wspólnie z S. Korblem. Był to atlas oparty na kartografii austriackiej z kilkunastoma oryginalnymi mapami, zwłaszcza dotyczącymi Polski. W 1939 r. wyszedł nowy atlas S. Korbla, już całkowicie oryginalny. W Krakowie też opublikowano szereg map ściennych z polską nomenklaturą na podkładach map austriackich. Oryginalne natomiast były mapy Polski, a w szczególności opracowane przez J. Smoleńskiego.

W Warszawie Wojskowy Instytut Geograficzny wydawał mapy topograficzne w skali 1:25 000 i 1:100 000 oraz mapy przeglądowe w skali 1:300 000, 1:500 000 i 1:1 000 000. Wszystkie były jawne, a więc do powszechnego użytku. Mapy były oparte na własnych koncepcjach kartograficznych i oryginalnych metodach graficznych, uzyskały powszechne uznanie w kraju i za granicą. Ponadto WIG wydał szereg innych map dla celów administracyjnych, gospodarczych itp. Miał też własne wydawnictwa: kwartalnik „Wiadomości Służby Geograficznej” i wydawnictwo seryjne „Biblioteka Służby Geograficznej”.

Głównym jednak ośrodkiem kartograficznym była „Książnica Atlas”

E. Romera. Wydała ona kilkadziesiąt atlasów dla celów szkolnych i do powszechnego użytku. Atlasy były oryginalne, oparte na własnych opracowaniach. Wydano też sporą liczbę map ściennych. Mapy E. Romera cieszyły się uznaniem nie tylko w Polsce, lecz także za granicą. Ich poziom dorównywał mapom europejskim, a w niektórych wypadkach je przewyższał. Kartografia Romerowska zdobyła sobie dobrą pozycję i rozgłos na świecie. Wspólnie z E. Romerem mapy opracowywali: T. Szumański, J. Wąsowicz, M. Janiszewski i inni. Po II wojnie zakłady kartograficzne Romera przeniesiono do Wrocławia, gdzie prace są do dziś dnia kontynuowane w oddziale PPWK.

Na ogół wydawnictwa kartograficzne były na europejskim poziomie, a niektóre wydawane dla celów turystycznych przewyższały go.

Po II wojnie nastąpił dalszy rozwój kartografii. Wymienić tu należy Atlas Świata wydany w olbrzymim nakładzie 230 tysięcy egzemplarzy, reprezentujący poziom światowy oraz szereg interesujących map wydanych przez WZK lub PPWK. Również na wyniesienie zasługują Atlas Przemysłu Polski wydany przez IG PAN do celów służbowych oraz Narodowy Atlas Polski, którego druk trwał od 1973 r. do 1978 r. Omówienie dorobku kartografii polskiej można znaleźć w artykule St. Pietkiewicza — *50 lat kartografii niepodległej Polski* — „Polski Przegląd Kartograficzny” (tom 1, 1969, ss. I—5—12 i IV.1—12).

Geografia regionalna

W okresie przed I wojną światową największym osiągnięciem wydawniczym było opublikowanie Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego w 16 tomach oraz wiele opracowań indywidualnych dotyczących dawnych ziem polskich. W okresie międzywojennym jako największe osiągnięcie trzeba traktować opracowanie Wielkiej Geografii Powszechnej, wydawanej w latach 1932—1939 przez prywatną firmę wydawniczą Trzaski, Everta i Michalskiego (wyszło 11 tomów z 14 zaplanowanych). Wydawnictwo potrafiło pozyskać jako autorów wybitnych geografów. Do najwartościowszych tomów należą: *Polska* — S. Lenczewicza, *Europa Wschodnia i Azja Zachodnia* (z tym podtytułem opracowany był Związek Radziecki) — S. Nowakowskiego, *Geografia jako nauka* — S. Nowakowskiego i *Antropogeografia* — B. Zaborskiego i A. Wrzoska.

Jakkolwiek geografowie często zajmowali się geografiami regionalną w związku z zajęciami dydaktycznymi (głównie w szkole), to jednak nie opracowali wiele monografii geograficznych. Za najlepszą uchodzi *Grenlandia* A. Kosiby, wydana we Lwowie w 1937 r.; na wymienienie zasługuje również *Australia i Oceania* W. Gumpłowicza — Kraków 1927 r., *Japonia i Rosja* S. Nowakowskiego — opublikowana po rosyjsku w Tokio 1918 r.

Zainteresowania geografiami regionalną znalazły odbicie w licznych hasłach pisanych przez geografów do znanych encyklopedii np. Encyklopedia Nauk Politycznych (dział geograficzny redagował S. Srokowski), Świat i Życie, zarys encyklopedyczny, w którym geografii redagował E. Romer. Ponadto S. Nowakowski w „Ruchu Prawniczym Ekonomicznym i Socjologicznym” redagował dział pt. „Gospodarka Światowa”. Liczne artykuły z geografii regionalnej można też znaleźć w cza-

sopismach popularnych, jak np. „Przyroda i Technika”, „Wiedza i Życie”, „Naokoło Świata”, „Przegląd Współczesny” i inne.

Geografią regionalną zajmowali się również pracownicy nie będący geografami, drukowali oni monografie poszczególnych krajów w „Bibliotece Wiedzy” lub „Bibliotece Podróżniczej” wydawanych przez Trzaskę, Everta i Michalskiego. Wydawano również „Monografie geograficzno-handlowe” jako informatory eksportowe. Bibliografia okresu międzywojennego wykazuje dużą liczbę monografii poszczególnych państw opracowanych przez nie-geografów.

Po wojnie sytuacja w geografii regionalnej zmieniła się. Ukazało się kilka artykułów na tematy teoretyczne i przeprowadzono liczne dyskusje na temat zakresu i treści oraz metod geografii regionalnej, jednakże geografowie polscy nadal zajmowali się jedynie geografiami regionalnymi marginesowo. PWN wydało Geografię Powszechną w 5 tomach w latach 1962—1967. Wyszło jednak na dobrym poziomie kilkadziesiąt monografii geograficznych różnych państw napisanych przez geografów.

Przykładowo można wymienić: R. Galon — *Alpy* — Warszawa 1958 PWN; A. Wrzosek — *Czechosłowacja* — Warszawa 1960 PWN; M. Jarochońska — *Kanada* — Poznań 1961; A. Jahn — *Alaska* — Warszawa 1966 PWN; A. Dembicz — *Kuba* — Warszawa 1969 PWN; A. Jahn — *Grenlandia* — Warszawa 1969 Wiedza Powszechna; W. Walczak — *Niemiecka Republika Demokratyczna* — Warszawa 1970 PWN; H. Maruszczak — *Bulgaria* — Warszawa 1971 PWN; A. Zarychta — *Brazylia* — Warszawa 1972 PWN; J. Saloni — *Geografia ekonomiczna Rumunii* — Warszawa 1973 PWE; J. Barbag — *Geografia ekonomiczna Stanów Zjednoczonych i Kanady* — Warszawa 1974 PWE; L. Straszewicz — *Geografia ekonomiczna europejskich krajów socjalistycznych* — Warszawa 1974 PWE; A. Malicki — *Jugosławia* — Warszawa 1974 PWN; K. Łomniewski, J. Zaleski, L. Żmudziński — *Morze Śródziemne* — Warszawa 1974 PWN; Z. Dobosiewicz — *Geografia ekonomiczna Afryki* — Warszawa 1977 PWE; T. Olszewski — *Geografia ekonomiczna Australii i Oceanii* — Warszawa 1975 PWE; A. Maryański — *Geografia gospodarcza Związku Radzieckiego*. Kraków 1966. PWN. W. Walczak — *Republika Federalna Niemiec* — Warszawa 1976 PWN; K. Łomniewski, W. Mańkowski, J. Zaleski — *Morze Bałtyckie* — Warszawa 1975 PWN; L. Straszewicz — *Włochy* — Warszawa 1977 PWN i inni.

Powyższe tytuły (jakkolwiek nie jest to pełny wykaz bibliograficzny) świadczą, że nastąpiło znaczne ożywienie w geografii regionalnej. Przyczyniły się do tego również wydawnictwa, a w szczególności Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne oraz na odcinku popularyzacyjnym Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, a ostatnio Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne (dawniej PZWS). Ponadto wyszło po wojnie sporo monografii regionalnych napisanych nie przez geografów oraz bardzo wiele opracowań popularnych napisanych przez dziennikarzy, popularyzatorów, często w formie reportaży. Również popularne tygodniki i miesięczniki wiele miejsca poświęcają opisom krajów obcych.

W licznych encyklopediach jak np. Wielka Encyklopedia Powszechna PWN (1962—1970), Encyklopedia Powszechna PWN (1973—1976), Encyklopedia Przyroda i Technika „Wiedza Powszechna” 1963 i in. wydrukowanych zostało tysiące haseł geograficznych, napisanych głównie

przez młodszych geografów. Ponadto wychodzi popularny miesięcznik „Poznaj Świat”, który przy nakładzie 100 tys. egzemplarzy zdobył sobie licznych czytelników i przyczynia się do popularyzacji nauk geograficznych.

Można stwierdzić, że popularna informacja geograficzna jest w Polsce dostateczna, wystarczające też jest zaopatrzenie społeczeństwa w literaturę podróżniczą, reportaże z wypraw i wycieczek, w podręczniki na poziomie średnim i wyższym. Pewne niedostatki odczuwa się jedynie w zakresie map i atlasów. Mimo to geografia regionalna nie rozwija się należycie i pozostaje w tyle za innymi działami nauk geograficznych, brak jej bowiem podstaw teoretycznych. Sytuacja pozwala na to, aby geografów zastępowali specjaliści z innych dziedzin zajmujących się poszczególnymi krajami lub nawet publicyści.

II. Rozwój działów nauk geograficznych

Zakres zainteresowań geografii od początku jej istnienia był niezmiernie szeroki, dlatego od bardzo dawna dzielono ją na generalną (ogólną) i regionalną (szczegółową). Dzielono także na geografie fizyczną (przyrodniczą) i ekonomiczną (społeczno-gospodarczą antropogeografię). Oprócz tego wydzielono szereg specjalizacji geografii, których rozwój był ciągły. W Polsce Ludowej wprowadzono więc nazwę „nauki geograficzne”, mimo że w potocznym języku dalej używa się terminu „geografia”. Nauki geograficzne dzielą się na kilka działów, wśród których najważniejszymi są: geografia fizyczna i geografia ekonomiczna. Podział nauk geograficznych przeprowadziłem w artykule *Rozwój myśli geograficznej — Geografia Powszechna*, tom I, 1962 r.

W okresie międzywojennym ideał „dobrego” geografę stanowiła wszechstronność, szerokie czytanie, dążenie do ujęć syntetycznych. Cenił się dobry, błyskotliwy styl, oryginalność myśli, a nade wszystko indywidualność w ujęciu zagadnień. Ponadto uważano, że każdy geograf powinien pracować w terenie i zapoznawać się bezpośrednio z rzeczywistością. Co do użyteczności prac geograficznych — zdania były podzielone: jedni byli zwolennikami geografii stosowanej i szukali kontaktu z regionalnymi planistami i urbanistami, podejmowali prace mające znaczenie praktyczne inni natomiast byli zwolennikami nauki „czystej”, pozostawiając wykorzystywanie wyników badań samym praktykom. Duży nacisk kładziono na dynamikę w szkołach wyższych i średnich, na ogół pozytywnie oceniano działalność popularyzacyjną. Można stwierdzić, że geografia polska stała wówczas na przeciętnym poziomie europejskim. Charakterystykę geografii w okresie międzywojennym dał S. Pawłowski w artykule pt. *Rzut oka na stan i rozwój geografii w Polsce 1875—1925*. „Kosmos”. Kraków 1928, ss. 117—137.

Po wojnie sytuacja uległa zmianie. Wszechstronność zainteresowań uznano za przejaw powierzchowności. Toteż rozwój geografii poszedł przede wszystkim w kierunku specjalizacji. Zapanowała ogólnie filozofia marksistowska, która wyznaczała granice indywidualności, zobowiązywała do szukania rzeczywistości. Badania miały dążyć do odkrywania prawd i prawidłowości geograficznych. Przestano wątpić o konieczności wiązania problematyki z celami praktycznymi, toteż wszyscy odnieśli się pozytywnie do celów i zadań geografii stosowanej. Geografowie rozpo-

częli aktywną działalność na polu planowania przestrzennego. W wielu wypadkach zrozumiano, że wyspecjalizowane badania wymagają koncentracji środków i zbiorowego wysiłku. Na plan pierwszy wysunęły się problemy węzłowe i międzyresortowe, koordynujące prace nie tylko geografów, lecz także wielu innych specjalistów.

Rozwój geografii poszedł w kierunku specjalizacji i stosowania coraz ściślejszych metod badawczych, nastąpiła matematyzacja geografii. Współpraca pozwalała na podejmowanie opracowań zespołowych, szerokich, praktycznych, jak np. monografie pewnych działów produkcji lub usług, redagowanie atlasów itp. Jako reakcję na stale postępującą specjalizację, doprowadzającą do groźby dezintegracji nauk geograficznych, wysunięto postulaty podejmowania badań mających charakter integracyjny. Kompromisowym rozwiązaniem powyższego dylematu było podjęcie badań problemowych, zespołowych, przy czym granice pożądanej współpracy wykreślał sam problem, wymagający dogłębnego rozwiązania różnych zagadnień cząstkowych bez względu na to, czy przy tym zostaną lub nie zostaną przekroczone umowne granice zakresu nauk geograficznych.

Specjalizacja spowodowała — jak wspomniano — podział nauk geograficznych na kilka działów, jak np. geografia fizyczna, geografia ekonomiczna, geografia regionalna, kartografia geograficzna, historia nauk geograficznych itp. Nie sposób w niniejszym artykule omówić rozwoju wszystkich działów geografii, zwłaszcza, że one z kolei rozpadają się na liczne węższe specjalizacje. Można tylko wspomnieć, że geografii fizyczną najczęściej dzielono na geomorfologię, hydrografię, klimatologię, geografii gleb i biogeografię. Natomiast geografia ekonomiczna coraz częściej nazywana geografiami społeczno-gospodarczą, dzieliła się na demografię, geografii polityczną, geografii osadnictwa, komunikacji, rolnictwa, przemysłu, usług i in. Ostatnio wyróżnia się jako odrębną specjalizację — geografii turystyki lub rekreacji. Obok tych najważniejszych działów pojawiają się tendencje ujmowania zagadnień w sposób regionalny (na pewnym obszarze), stąd takie pojęcia jak kompleksowa geografia fizyczna lub społeczno-gospodarcza. Zaznacza się też tendencja do ujmowania zagadnień dynamicznie, w czasie, a więc historycznie, stąd też rozwój pojęć związanych z geografiami historycznymi.

Kompleksowa geografia fizyczna

W okresie międzywojennym prac kompleksowych z geografii fizycznej było stosunkowo niewiele. Przeważnie były to rozdziały w monografiach regionalnych dotyczące środowiska geograficznego. Jakkolwiek takie monografie powinny były objąć całokształt zagadnień przyrodniczych, to jednak geografowie zazwyczaj nie prowadzili własnych badań w zakresie biogeografii i geografii gleb i raczej unikali tej tematyki. Niemniej jednak w założeniach teoretycznych przyjmowali pojęcie kompleksowego środowiska geograficznego, które czasem obejmowało również przejawy i wytwory ludzkie (S. Pawłowski, E. Romer, L. Sawicki i inni). W okresie tym geografowie polscy hoładowali pozytywizmowi w geografii i byli zwolennikami kierunku krajobrazowego (np. S. Pawłowski). Większość geografów stała na stanowisku jednorodności geografii.

Warto podkreślić, że w pracach geograficznych bardzo żywo dyskutowane były zagadnienia środowiskowe i starano się wykazać związki ko-

wariacyjne wszystkich komponentów środowiska geograficznego oraz związku najrozmaitszych zjawisk antropogenicznych z tym środowiskiem. To stanowisko doprowadzało czasem w interpretacji zależności do determinizmu geograficznego, ale na ogół nacisk kładziony był na rozmieszczenie, lokalizację zjawisk i procesów oraz ich uzależnienie od zróżnicowanego środowiska geograficznego. Szczegóły można znaleźć w artykule J. Smoleńskiego pt. *Rzut oka na stan ogólny geografii fizycznej w Polsce 1875—1925*. „Kosmos”, Kraków 1928, ss. 138—150.

Po wojnie sytuacja o tyle się zmieniła, że nastąpił wyraźniejszy podział nauk geograficznych na dwie grupy — fizyczną i ekonomiczną. Określono jasno, że geografia fizyczna zajmuje się środowiskiem geograficznym jako całością, dlatego poświęcono wiele uwagi jego typologii, ocenie i zróżnicowaniu (J. Kondracki, R. Galon i in.). Przeprowadzono studia nad regionalizacją fizycznogeograficzną (J. Kondracki, St. Pietkiewicz, M. Klimaszewski, R. Galon i in.). Rozpoczęto studia nad teorią przestrzeni geograficznej (K. Dzewoński, Z. Chojnicki, R. Domański, S. Leszczycki, Z. Wysoccki i in.). Geografowie fizyczni zaczęli większą wagę przywiązywać do współczesnych procesów oraz zmian w środowisku geograficznym, co wymagało ujęcia bardziej kompleksowego. Następnie rozwinęły się prace nad waloryzacją środowiska geograficznego, oceną jego przydatności z punktu widzenia różnych działów gospodarki narodowej; z tym związany był następny etap badań, a więc stawianie diagnoz, prognozowanie zmian w środowisku, ocena możliwości wykorzystania zasobów i walorów środowiska, badania odporności środowiska na stale wzrastające degradacje antropogeniczne. Wreszcie zaczęto zajmować się zagadnieniami ochrony środowiska oraz rekultywacji już zniszczonego środowiska. Geografowie zajęli się też melioracjami, wykazując, że nie są one uwarunkowane kompleksem przyrodniczym, ale przeważnie opierają się na uproszczonym i szkodliwym systemie odwadniania gleb. Zaznaczył się wyraźny kierunek utylitarne wykorzystywania wyników badań fizycznogeograficznych dla planowania przestrzennego.

Jednakże rozwój geografii fizycznej poszedł w kierunku specjalizacji. Najsilniej rozwinęła się geomorfologia i ten stan trwał bez zmian w ciągu sześćdziesięciolecia. Dość dobrze były rozwinięte hydrografia i klimatologia, natomiast bardzo niewielu geografów zajmowało się biogeografią, oceanografią i geografią gleb.

Geomorfologia

W okresie międzywojennym szczególnie silnie rozwinięta była geomorfologia. Badania dotyczyły głównie ziem polskich. Prace były prowadzone często w terenie, co przy braku środków materialnych powodowało, że obejmowano nimi zazwyczaj małe obszary. Z badanych obszarów zbierano wiele danych, dotyczyły one głównie rzeźby oraz warstw przypowierzchniowych; zajmowano się głównie procesami i zjawiskami dyluwialnymi i holocenijskimi. Przez wiele lat głównym problemem była klasyfikacja, chronologia i zasięgi terytorialne zlodowaceń, które wystąpiły na obszarze ziem polskich. Opracowań związanych z dyluwium wykonali geografowie obok geologów i paleobotaników bardzo wiele. Niektóre z nich, jak np. S. Lencewicz, M. Limanowskiego, J. Smo-

leńskiego, M. Klimaszewskiego, R. Galona i in., były próbami syntetycznego ujęcia epoki dyluwialnej. Inne prace dotyczyły niektórych obszarów lub pewnych form i utworów związanych ze zlodowaceniami, jak np. teras, sandrów, drumlin, kemów, ozów itp. Ważne dla stratygrafii epoki dyluwialnej były wyniki badań utworów interglacialnych. Badane były systemy moren i poszczególne moreny, systemy wydym i poszczególne wydmy, systemy teras oraz poszczególne terasy. Obok zlodowaceń północnych pokrywających prawie całą Europę Środkową, a tym samym prawie całą Polskę, badano zlodowacenia lokalne, górskie na terenie Tatr, Karpat i Sudetów. Były one przedmiotem wielu studiów E. Romera, J. Smoleńskiego, S. Pawłowskiego, M. Klimaszewskiego i in. Podjęto również próbę powiązań chronologicznych zlodowaceń północnych z południowymi (M. Klimaszewski). Utworami peryglacialnymi zajęli się J. Dylik, A. Jahn, M. Klimaszewski oraz ich uczniowie, przy czym J. Dylik zorganizował w Łodzi koordynacyjny ośrodek badań peryglacialnych, który stał się znany na całym świecie.

Wszystkie ośrodki geograficzne okresu międzywojennego prowadziły badania nad formami starszymi, przeddyluwialnymi oraz nad zjawiskami młodszymi holoceniowymi. Badania teras koncentrowały się na południu w Karpatach, a w szczególności na Podhalu, w Beskidach Zachodnich i Bieszczadach, Gorganach i Czarnohorze. Badano również terasy w dorzeczu Wisły, Odry, Niemna i Dniestru. Badania wydym dotyczyły głównie obszarów środkowopolskich oraz nadmorskich. Rozpoczęto też badania nad utworami lessowymi na południu Polski. Geografowie brali też udział w sporządzaniu przeglądowych map geologicznych w skali 1:300 000. Jak wspomniano, prace geomorfologiczne były przeważnie prowadzone w terenie, polegały w pierwszej fazie na gromadzeniu jak największych ilości materiałów, próbek, opisów, zdjęć, fotografii itp., a w drugiej dopiero na ich klasyfikacji, interpretacji oraz na próbach wyjaśniania ich genezy. Opracowania polskie były pozytywnie ocenione na forum międzynarodowym. Geomorfologia polska stała wysoko i w niczym nie ustępowała geomorfologii europejskiej.

Po wojnie geomorfologia dalej rozwijała się w kierunkach przeważnie poprzednio wytyczonych, przy czym stosowano niektóre nowe metody badań. Geomorfologia może poszczycić się znaczną liczbą bardzo interesujących studiów problemowych i regionalnych. Skrupulatne rejestrowanie zdarzeń morfogenetycznych i analiza zespołów form stworzyły podwaliny pod geomorfologię genetyczną (J. Dylik, A. Jahn, S. Kozarski, L. Starkel, J. Szupryczyński i in.), badającą formy osadów i procesów. Szczególną rolę odegrała tu łódzka szkoła geomorfologiczna prowadzona przez J. Dylika, a zajmująca się przede wszystkim zjawiskami peryglacialnymi. Prowadzono też badania form i procesów występujących na stoku (A. Jahn), wiążąc geomorfologię dynamiczną z klimatyczną. Spowodowało to przesunięcie badań na formy holoceniowe (A. Jahn, L. Starkel). Dzięki coraz ściślejszym badaniom uzyskano dokładny obraz poligeniczności rzeźby terytorium Polski, co pozwoliło M. Klimaszewskiemu i R. Galonowi na wydanie *Geomorfologii Polski* w dwóch tomach (PWN 1972). Zbiorowe opracowanie dotyczące *Czwartorzędu Polski* wyszło pod redakcją R. Galona i J. Dylika (PWN 1967), natomiast S. Z. Różycki opracował *Plejstocen Polski Środkowej* (PWN 1967). Ostatnio ukazało się studium *Paleogeografia holocenu* (PWN 1977) napisane przez L. Starkla. Wyszły też pod-

ręczniki dotyczące geomorfologii, wśród których na plan pierwszy wybi-
ja się *Geomorfologia* M. Klimaszewskiego (PWN 1978, 5 wydań).

Jak już wspomniano, geografowie podjęli prace nad mapą geomorfo-
logiczną Polski i skartowali w skali 1:500 000 około 12,6% powierzchni
kraju. Wzięli również udział w opracowaniu przeglądowych map 1:300 000
hipsometrycznej (M. Janiszewski, T. Garlej) i geomorfologicz-
nej (L. Starkel).

Nie miejsce tu na wyliczanie dalszych prac geomorfologicznych, cza-
sem niezmiernie interesujących i rozszerzających dotychczasowe poglą-
dy na rzeźbę dyluwium i holocenu, uwarunkowaną rzeźbą z okresu trze-
ciorzędowego oraz procesami klimatycznymi w okresie czwartorzędowym.

Bardzo interesujące są wyniki badań nad wydmami (R. Galon, J.
Kobendzina, S. Majdanowski, B. Krygowski, U. Urban-
niak-Biernacka, J. Miszański) oraz utworami eolicznymi —
lessami (A. Malicki). Geomorfologowie, jakkolwiek głównie zajmo-
wali się terytorium Polski, to jednak wyszli poza granice państwa. Roz-
winęli współpracę z geografami radzieckimi i niemieckimi, aby objąć
badaniami Europę Środkową (R. Galon, J. Szupryczyński). Po-
za tym prowadzili badania na Spitsbergenie, Islandii, Alasce, w Chinach
i Mongolii oraz w niektórych krajach socjalistycznych na Półwyspie Bał-
kańskim. Na uwagę zasługują także badania nad zjawiskami erozji, de-
nudacji, sufozji itp. oraz nad transportem i sedymentacją w dolinach
rzecznych w związku z budową urządzeń wodnych. Podobne prace były
prowadzone nad sedymentacją w jeziorach i sztucznych zbiornikach (K.
Więckowski). Prowadzone były badania denudacyjne słupek zbocz-
owych oraz procesów mrozowych.

Geomorfologia polska, uprawiana w Polsce głównie przez geografów,
osiągnęła poziom wysoki i w niczym nie ustępuje geomorfologii świato-
wej. Liczna i wysoko kwalifikowana kadra zapewnia jej dalszy rozwój.

Hydrografia

W okresie międzywojennym znacznie mniej opracowań dotyczyło hy-
drografii, która zajmowała się głównie rzekami i jeziorami. Jeszcze mniej
prac związanych było ze źródłami oraz wodami podziemnymi. Nikt z ge-
ografów nie zajmował się bilansem wód użytkowych ani gospodarką
wodną, ponieważ wody było pod dostatkiem.

Hydrografię ziem polskich opracował i opublikował w Encyklopedii
PAU w Krakowie L. Sawicki (1912 r.). Opracowywane były głównie
dopływy Wisły i Odry, rzeki karpackie i sudeckie, dla których ustalono
cechy hydrologiczne i fizyczne (np. temperaturę, wahania wodostanów
itp.). Pod koniec okresu międzywojennego zaczęto omawiać możliwości
wykorzystania rzek dla celów energetycznych i transportowych. Zwróco-
no też uwagę na szkody spowodowane powodzią, geografowie zanoto-
wali zmiany geomorfologiczne, jakie zaszły w korytach rzek (M. Kli-
maszewski i J. Kondracki — np. w czasie powodzi w 1934 r.).
Działem stosunkowo najlepiej rozwiniętym była limnologia. Prace za-
częły się przed I wojną, były podjęte przez L. Sawickiego oraz S.
Lencewicza. W okresie międzywojennym były one kontynuowane
przez ich uczniów w obu ośrodkach: krakowskim i warszawskim. Później
podobne prace podjęto w Poznaniu (J. Bajerlein) i w Wilnie.

L. Sawicki i jego uczniowie (J. Szaflarski, W. Ormicki i in.) badali jeziora tatrzańskie i karpackie. Natomiast S. Lencewicz przy udziale J. Kondrackiego, E. Rühlego, M. Prószyńskiego i in. rozszerzył swe badania limnologiczne na Mazowsze, Wileńszczyznę, Białostockie i Polesie. Wydano dla tych obszarów pierwszy katalog jezior polskich. L. Sawicki, a później J. Szaflarski wydali atlasy jezior tatrzańskich.

Bardzo nieliczne były prace oceanograficzne, najczęściej z nich dotyczyło Bałtyku (S. Kończak, K. Łomniewski, J. Borowik).

Po II wojnie, zgodnie z planem badań ustalonym na I Kongresie Nauki Polskiej (1951), geografowie zaczęli sporządzać szczegółowe mapy hydrograficzne. Wszystkie ośrodki skartowały łącznie w ciągu kilkunastu lat 18,5% powierzchni kraju. Wydano kilkadziesiąt arkuszy map w skali 1:50 000 (do użytku służbowego) oraz przystąpiono do druku przeglądowej mapy hydrograficznej w skali 1:500 000 (druk na ukończeniu). Kontynuowano badania nad wodami podziemnymi (B. Krygowski, H. Więckowska, T. Wilgat). Jednakże główna uwaga geografów skupiła się na badaniu obiegu wody w małych zlewniach (M. Klimaszewski, Z. Dynowska, K. Wittówna, H. Więckowska i inni).

Znacznie więcej poświęcono opracowań jeziorom (J. Kondracki, S. Majdanowski, J. Bajerlein i inni). Polskie Towarzystwo Geograficzne wydało katalog wszystkich jezior w Polsce powyżej 1 ha. Również opracowano klasyfikację rzek z punktu widzenia ich reżimu wodnego.

Na czoło wysunęły się zagadnienia poznania zasobów wodnych, problem gospodarowania nimi oraz opracowanie regionalnych bilansów wodnych. Geografowie opracowali bilanse wodne niektórych obszarów (Z. Mikulski, B. Krygowski — Wielkopolska. Wzięli też udział w pracach nad gospodarką wodną oraz dostarczyli danych dla określenia dynamiki pierwszego poziomu wód podziemnych (H. Więckowska, T. Wilgat). Podjęto prace nad wykorzystaniem wód powierzchniowych dla celów turystyki i rekreacji. Rozwój hydrografii był słabszy w porównaniu z geomorfologią, niemniej osiągnięcia jej w ośrodkach: krakowskim, lubelskim, toruńskim i warszawskim mają znaczenie europejskie. Opublikowano nie tylko więcej prac, ale poziom ich naukowy był znacznie wyższy.

Klimatologia

Badania klimatologiczne były prowadzone we wszystkich ośrodkach geograficznych. Na plan pierwszy wysunął się ośrodek lwowski prowadzony przez E. Romera i H. Arctowskiego oraz ich uczniów (A. Kosiba, S. Zych i in.). E. Romer dał kilkakrotnie syntetyczną charakterystykę klimatu polskiego. Część prac dotyczyła także krajów obcych. W Warszawie badania klimatologiczne koncentrowały się głównie w Państwowym Instytucie Meteorologicznym i Hydrograficznym (A. B. Dobrowolski, R. Gumiński, S. Bartnicka, L. Bartnicki, Z. Kaczorowska). Obok niego na Uniwersytecie Warszawskim badania prowadzili geofizycy W. Gorczyński, S. Stenz, natomiast w Zakładzie Geograficznym Uniwersytetu Warszawskiego prawie nie zajmowano się klimatologią.

W Krakowie pod kierunkiem J. Smoleńskiego prowadzone były badania klimatologiczne i niwalne w Tatrach, a w szczególności zimą w Dolinie Pięciu Stawów (W. Midowicz, S. Leszczycki, W. Milata), które przyniosły szereg danych rzucających nowe światło na klimat Tatr zimą. Prowadzone też były badania klimatologiczne i niwalne w Karpatach (W. Milata, C. Trybowski, S. Leszczycki). Badania klimatologiczne w Wilnie prowadził W. Okołowicz, we Lwowie oraz w Tatrach (Zakopane, Kasproy Wierch) M. i J. Orliczowie. We wszystkich miastach uniwersyteckich obok geografii istniały na różnych wydziałach katedry meteorologii i klimatologii, które publikowały prace klimatologiczne.

Badania klimatologiczne były rozproszone. Przeważnie dotyczyły one poszczególnych elementów klimatu Polski. Opracowań odnoszących się do większych obszarów poza Polską było niewiele (W. Gorczyński). Opracowania geograficzne poszczególnych ośrodków dotyczyły małych obszarów i stosunkowo krótkich okresów czasowych, dlatego były trudne do porównań i scalania w większą syntetyczną całość.

Po wojnie sytuacja uległa zmianie. Przybyło geograficznych ośrodków badawczych, wzrosła także jakość i liczba opracowań klimatologicznych. E. Romer opracował dalsze syntezy klimatu Polski. Wśród badań geograficznych na plan pierwszy wybijają się badania bilansu cieplnego i promieniowania (J. Paszyński i jego uczniowie) klimatu lokalnego miast oraz uzdrowisk (S. Zych, T. Szczęśna i in.), regionalizacji klimatu Karpat oraz ich stref klimatycznych (W. Milata, M. Hess). Przystąpiono do regionalizacji klimatycznej kraju, sporządzania map topoklimatu (J. Paszyński i in.). Najwięcej uwagi poświęcono w dalszym ciągu elementom klimatu (R. Gumiński, W. Zinkiewicz, W. Okołowicz, T. Wilgat, W. Milata), oceanografią dalej zajmował się K. Łomniewski. Wreszcie zajęto się badaniem rozprzerznięcia się zachmurzeń, wiatrów i zanieczyszczeń powietrza w miastach i okręgach przemysłowych (S. Zych, J. Paszyński i in.) oraz badaniem zjawisk meteorologicznych ekstremalnych, doprowadzających do „katastrof klimatycznych”. Dobry przegląd cech charakterystycznych klimatu Polski daje na 140 mapach Narodowy Atlas Polski Warszawa 1973—1978. Program badań klimatologicznych i prowadzone prace dają pomyślną perspektywę dalszego rozwoju klimatologii w ramach nauk geograficznych.

Geografia społeczno-gospodarcza

W okresie międzywojennym geografia gospodarcza zajmowała się zasadniczo zagadnieniami geograficznymi związanymi z produkcją. Kilkakrotnie ustalono zakres i definicję geografii gospodarczej, wyodrębniając jako równorzędny dział antropogeografię lub geografii społeczną (sociojografię, geografii kultury). Interesujące są rozprawy na ten temat F. Barcińskiego *Wstęp do nauki geografii gospodarczej* Poznań 1935, J. Lotha *Geneza nauki geografii gospodarczej* 1938 r. Pisali na ten temat również J. Smoleński, W. Ormicki, S. Srokowski, W. Winid, W. Gumpłowicz i in. Wydano kilka uniwersyteckich podręczników, a m. in. W. Gumpłowicza, J. S. Cezaka, J. Lotha, A. Sujkowskiego.

Na plan pierwszy wybijają się opracowania geografii gospodarczej poszczególnych regionów Polski. Dobrą monografią są *Kresy Wschodnie W. Ormickiego* (1929), wiele materiałów zawiera *Geografia Polski Zachodniej S. Nowakowskiego* (1930). Wiele opracowań poświęconych było znaczeniu Śląska dla gospodarki narodowej. To samo dotyczyło morza.

Innym zagadnieniem, którym zajmowali się geografowie była rola i znaczenie Polski na świecie. Pisał na ten temat S. Nowakowski — *Do kogo świat należy?* J. Loth *Współpraca państw wysoko i nisko waltowych*. Zwracano również uwagę na perspektywy rozwoju gospodarki Polski na przyszłość, warunkując je wykorzystaniem bazy surowcowej, rozwojem rolnictwa i handlu itp. Były też krytyczne artykuły, jak np. T. Radlińskiego *Dlaczego w Polsce było źle?* (1919). S. Nowakowski w artykule pt. *Antropogeografia ogólna w Polsce* („Kosmos” Kraków 1928, ss. 151—162) daje charakterystykę geografii społeczno-gospodarczej.

Po wojnie geografia gospodarcza, zazwyczaj nazywana ekonomiczną, rozszerzyła swe zainteresowania na całą działalność człowieka, wchłaniając niejako zagadnienia antropogeografii. Kierunki badań na ogół utrzymały się te same, opracowywano szereg geograficznych monografii Polski oraz innych krajów. Opracowano monografie prawie wszystkich województw. Jednakże nastąpiła pewna modyfikacja opracowań, gdyż zostały one na ogół związane z przeszłością, miały bowiem służyć perspektywnemu rozwojowi i zagospodarowaniu kraju.

Opracowania geografii ekonomicznej zostały powiązane z perspektywnymi planami przestrzennego zagospodarowania. Jednakże opracowań kompleksowych wydano niewiele, natomiast badania poszły przeważnie w kierunku branżowym, zajmowano się bowiem głównie poszczególnymi działaniami lub gałęziami gospodarki narodowej. Spośród licznych gałęzi geografii gospodarczej opracowano w niniejszym artykule geografię osadnictwa, zaludnienia, przemysłu, rolnictwa, komunikacji, turystyki, geografię polityczną, zagadnienia regionalizacji i planowania przestrzennego.

Geografia osadnictwa

W okresie międzywojennym główna uwaga skupiała się na badaniach osadnictwa wiejskiego, w tym także sezonowego (pasterstwa). Zajmował się nim przed I wojną L. Sawicki, który nakreślił plan badań karpaccich. Następnie plan ten począł sam realizować, a po I wojnie pomogli mu w badaniach Z. Hołub-Pacewiczowa, M. Dobrowolska, W. Kubijowicz i in. Pasterstwo karpaccie zostało opracowane, dziś jest już formą zanikającą. Na Polesiu osadnictwo sezonowe badał E. Rühle. Po II wojnie wyszła obszerna monografia pasterstwa w Tatrach w 8 tomach pod redakcją W. Antoniewicza.

Osadnictwem wiejskim zajmowano się z różnego punktu widzenia. Interesujące były badania dotyczące kształtów wsi powiązanych z genezą powstania osiedli. Opracowanie syntetyczne dał B. Zaborcki. W tej dziedzinie duże osiągnięcia mieli: M. Kiełczewska-Zaleska, M. Dobrowolska, R. Mochnacki i in.

Popularnym zagadnieniem było badanie form rozproszenia względnie

skupienia osadnictwa wiejskiego. Prace były powiązane z Komisją Osadnictwa Wiejskiego Międzynarodowej Unii Geograficznej. Opracowanie syntetyczne wykonali S. Pawłowski, J. Czekalski i M. Kiełczewska-Zaleska. Wzór matematyczny dla obliczenia wskaźnika rozproszenia opracował A. Zierhoffer. Opracowania regionalne lub przyczynki metodyczne były przedmiotem wielu studiów, m. in. S. Leszczyckiego, F. Uhorczaka, W. Ormickiego, T. Senika. Gęstością rozmieszczenia domów na wsi zajmował się W. Deszczka.

Zajmowano się też położeniem geograficznym osiedli wiejskich. Interesujące studia z tego zakresu dali m. in. I. Albert (w stosunku do rzek), S. Leszczycki (lokalizacja zagród w Beskidzie Wyspowym).

Wreszcie przedmiotem studiów była fizjonomia osiedli wiejskich, materiał budowlany ścian i dachów (J. Sochaniewiczówna, S. Leszczycki, W. Winid, S. Zajchowska, W. Ormicki, W. Milata). Zróżnicowanie przestrzenne materiałów budowlanych odpowiadało w pewnym stopniu zróżnicowanej stopie życiowej mieszkańców i wskazywało na zależność pomiędzy materiałami budowlanymi i środowiskiem geograficznym.

Rozwijała się też w okresie międzywojennym geografia miast. Tu na plan pierwszy wybija się zagadnienie sporządzania planów fizjonomiczno-funkcjonalnych miast. Za najbardziej udany uważany jest plan fizjonomiczny Tarnowa, wykonany przez Z. Simchego. Bardziej uproszczone plany opracowano dla Berezy Kartuskiej (W. Rewieńska), Trok (A. Melezin), Nowego Sącza (T. Kubijowicz), Krakowa i Zakopanego (S. Leszczycki). Opracowania fizjonomii miast o charakterze statystyczno-przestrzennym wykonali S. Gorzuchowski i S. Leszczycki. Charakter statystyczno-przestrzenny mają opracowania F. Uhorczaka dotyczące ilości, wielkości i rozmieszczenia miast w Polsce oraz warunków mieszkaniowych. Również W. Rewieńska pisała na temat gęstości miast w Polsce, zwłaszcza jej północno-wschodniej części.

Położeniem geograficznym miast w Polsce zajmowali się A. Malicki, W. Rewieńska, R. Galon. Opracowano szereg monografii miast, ale tylko drobna ich część ukazała się drukiem. Stosunkowo nieliczne były prace poświęcone procesom urbanizacyjnym.

Po II wojnie zainteresowania osadnictwem wiejskim znacznie spadły. Było to wynikiem szybkiej urbanizacji kraju. Nikt prawie nie podejmował już badań nad pasterstwem. Mówiąc o osadnictwie sezonowym, myślano raczej o rekreacji i turystyce, a więc o osiedlach do tych celów dostosowanych, przy czym badania raczej dotyczyły funkcji niż fizjonomii osadnictwa. Osadnictwo wiejskie było rozpatrywane nie z punktu widzenia uwarunkowania środowiskiem geograficznym lub fizjonomicznych jego cech, ale z punktu widzenia funkcji oraz zmian, jakie w nim zachodziły pod wpływem mechanizacji i uspołeczniania rolnictwa.

W rolnictwie po 1945 r. zaszły wielkie zmiany. Znaczne obszary na ziemiach odzyskanych zostały uspołecznione. Państwowe gospodarstwa rolne i spółdzielnie rolnicze wymagały nowego i właściwego zagospodarowania. Od lat pięćdziesiątych pracowano nad planem przebudowy wsi, brali też w tym udział geografowie. Geografowie badali lokalne centra obsługujące rolnictwa (M. Kiełczewska-Zaleska, M. Dobrowolska), wykazywali zróżnicowanie typów wsi i występowali przeciw projektom propagującym tworzenie nowych centrów osadniczych bez względu na zróżnicowane warunki środowiskowe i dawne tradycje w kra-

ju. Badano migracje ze wsi do miast oraz coraz silniejsze procesy urbanizacji na wsi, objawiające się w zmianie struktury zawodowej (zajęcia poza rolnictwem na wsi, gospodarstwa dwuzawodowe tzw. chłoporobotników, styl miejski życia na wsi itp.). Jednakże tylko niewielu geografów interesowało się osadnictwem wiejskim.

Główna uwaga skupiała się na miastach i procesach urbanizacyjnych. Na czoło wybił się ośrodek warszawski z grupą pracowników naukowych skupionych koło K. Dziewońskiego (P. Korcelli, M. Jerczyński, A. Gawryszewski i in.). Badania nad osadnictwem miejskim były prowadzone także we wszystkich pozostałych ośrodkach geograficznych, a w szczególności we Wrocławiu i Krakowie. Chodziło o ustalenie zmian w sieci osadniczej, ustalenie typologii funkcjonalnej miast, obserwowanie procesów urbanizacyjnych doprowadzających do powstawania aglomeracji miejsko-przemysłowych. Zastosowano w tych badaniach metody ilościowe systemowe, modele matematyczne z uwzględnieniem perspektywy rozwojowych miast. Sieć miast była również przedmiotem studiów też z punktu widzenia przestrzennego zagospodarowania kraju. W pracach tych brali udział: K. Dziewoński, J. Kostrowicki, L. Kosiński, S. Leszczycki, P. Eberhardt, S. Herman, P. Korcelli, M. Jerczyński, M. Dobrowolska, A. Zagórz, S. Golachowski, L. Pakuła, J. Rajman i in.

Wyniki na tym polu osiągnięto dobre i zyskały one sobie rozgłos za granicą.

Geografia zaludnienia

W okresie międzywojennym geografia zaludnienia (nazywana też demogeografią) była często przedmiotem studiów geografów polskich. Jednakże znacznie więcej prac demograficznych, reprezentujących ujęcie przestrzenne zagadnień, zostało napisanych przez innych specjalistów (demografów, statystyków, socjologów i in.).

Szereg opracowań ma charakter ogólny, dotyczą one liczby gęstości i rozmieszczenia ludności. Interesowały one L. Sawickiego (gęstość zaludnienia według jednostek fizjograficznych w Karpatach) J. Smoleńskiego (np. przyrost naturalny na 1 km²), W. Ormickiego który dał kilkakrotnie pełną charakterystykę ludności Polski, pisząc na tematy demograficzne wiele artykułów. Stosunkami demograficznymi w ujęciu regionalnym zajmowali się geografowie, jak np. W. Kubijowicz (Polesie, Ukraina, Karpaty Wschodnie), J. Pastwa (Pomorze Zachodnie), S. Leszczycki (Podhale), W. Ormicki (Kresy Wschodnie).

Na plan pierwszy zaraz po I wojnie wysunęły się zagadnienia narodowościowe i wyznaniowe. Zagadnienia te miały doniosłe znaczenie praktyczne, ponieważ na Konferencji Pokojowej w Wersalu ustalano granice etnograficzne nowej Polski. Na czele tych opracowań stanął E. Romer, pomagali mu J. Czekanowski, S. Pawłowski, A. Dudziński, J. Wąsowicz, T. Szumański. Mimo utrwalenia granic Rzeczypospolitej Polskiej problemy te pozostały aktualne do końca okresu międzywojennego jako tzw. zagadnienia mniejszości narodowych. W opracowaniach struktury narodowościowej względnie wyznaniowej brali udział geografowie, jak np. J. Wąsowicz, B. Zaboriski, A. Wrzosek, W. Ormicki, J. Smoleński, W. Kubijowicz i in.

Z tym łączyły się dwa dalsze problemy, a mianowicie rozmieszczenie Polaków poza granicami państwa, przy czym dużą uwagę przywiązywano do utrwalenia polskości wśród Polaków na Zaolziu, w Niemczech (Westfalia) oraz na Bukowinie w Rumunii. Pisali na ten temat M. Gotkiewicz i in. Drugim problemem była kwestia cudzoziemców w Polsce. Interesującą próbę matematycznego wskaźnika w formie względnych nadwyżek lub niedoborów ludności przeważającej dali J. Smoleński dla Polski i S. Leszczycki dla Czechosłowacji.

Oczywiście zajmowano się również zagadnieniami struktury demograficznej, a więc struktury wieku, płci itd. Pisali na ten temat W. Ormicki, S. Srokowski, J. Wąsowicz, A. Melezin i inni. Szczególnie pilnie obserwowano przyrost naturalny, jego zróżnicowanie przestrzenne oraz zależność od stosunków wyznaniowych. Analizy demograficzne ludności Polski przeprowadzali E. Romer, J. Smoleński, B. Zaborski, J. Wąsowicz, W. Ormicki, S. Srokowski i in.

Również sporo uwagi poświęcono migracjom ludności. Polska była krajem emigracyjnym; od połowy XIX w. trwała emigracja zarobkowa do krajów Europy i krajów zamorskich. Największe skupienia Polaków były w Niemczech (Westfalia), ZSRR, Francji, Belgii oraz USA, Brazylii, Argentynie, Kanadzie. Pisali na ten temat A. Zarychta, J. Czekański, W. Ormicki, B. Limanowski, E. Maliszewski starając się ustalić kierunek emigracji, wskazując na potrzebę koncentracji emigrantów polskich. Na tym tle krzewiono nawet idee uzyskania dla Polski własnych kolonii.

Migracje miały też charakter sezonowy. Polacy jeździli głównie na roboty rolne do Niemiec, Belgii, Holandii, Francji i innych krajów europejskich. Były też wędrowki wewnątrz krajowe, głównie przenosiny ze wsi do miast. Ponadto rejestrowano migracje wewnętrzne wahałowe, dzienne z okolic podmiejskich do miast, do szkół oraz dla zaspokożenia różnych potrzeb usługowych (do lekarza, po zakupy itp.) Pisali na te tematy m. in. W. Kaczorowski, W. Ormicki, M. I. Książkówna-Mileska, J. Wąsowicz.

Warto odnotować rozprawę J. Haliczera na temat zmian ludnościowych w Europie w latach 1720, 1820, 1930, prezentowaną na międzynarodowych kongresach geograficznych.

Kilka zagadnień demograficznych w szczególny sposób interesowało demografów polskich, w tym także geografów. Jednym z nich było tzw. „przeludnienie rolnicze” ludności na wsi, które było przyczyną emigracji ze wsi do miast, do prac sezonowych w kraju lub za granicą oraz stałych wyjazdów z Polski. Zagadnieniami tymi interesował się W. Ormicki, A. Zierhoffer i inni. Drugim zagadnieniem były próby ustalenia „optimum zaludnienia rolniczego” przy panujących stosunkach własnościowych w Polsce. Pisali na ten temat W. Ormicki (dla województwa krakowskiego) i in. Trzecim zagadnieniem była „pojemność ludnościowa” danego kraju, jego części, kontynentu i świata. Problemem tym zajmował się W. Ormicki.

Po II wojnie struktura narodowościowa ludności Polski stała się prawie jednolita, wobec tego zagadnienia narodowościowe zniknęły z kręgu zainteresowań geografów. Na plan pierwszy wysunęła się struktura demograficzna, zwłaszcza zawodowa, przyrost naturalny oraz migracje wewnętrzne ludności ze wsi do miast i miasteczek. Ponieważ emigracje

zagraniczne po 1950 r. spadły do minimum, geografowie przestali się nimi interesować.

Początkowo głównym zagadnieniem było zasiedlenie ziem odzyskanych, z czym związane były powroty do krajów Polaków z państw zachodnioeuropejskich oraz przesiedlenia Polaków z ziem oddanych ZSRR. Również istotne były emigracje Niemców, Ukraińców, Białorusinów i innych z Polski. Zagadnienia te były przedmiotem licznych artykułów, w tym także geografów. Syntetyczny pogląd na migracje powojenne do 1950 r. na ziemie odzyskane dał L. Kosiński.

Badania struktury demograficznej wykazały kilkuprocentową nadwyżkę kobiet, zwłaszcza w miastach. Interesująco przedstawiał się przyrost naturalny, początkowo bardzo wysoki, potem wolno spadający aż do lat siedemdziesiątych, a następnie lekko wzrastający. Był on wynikiem spadku liczby zgonów oraz urodzeń, a więc procesu spadku przyrostu naturalnego. Został on zahamowany zmniejszoną śmiertelnością niemowląt. Liczne studia na ten temat przeprowadzili K. Dziewoński, L. Kosiński, A. Zagożdżon, A. Jelonek, A. Jagielski i in.

Najwięcej uwagi geografów skupiały zagadnienia migracji. Chodziło o przesunięcie ludności ze wsi do miast, z miasteczek do miast większych, zbadanie regionalizacji i natężenia tego ruchu, naświetlenie zmian w strukturze zawodowej ludności, perspektywy na rynku pracy, obliczenia bilansu siły roboczej itp. Na tym polu dorobek geografów polskich jest znaczny. Dorobek ten znalazł uznanie za granicą. Na uwagę zasługuje interesująca próba obliczenia potencjału demograficznego Polski, opracowana przez K. Dziewońskiego i jego uczniów.

Geografia polityczna

Z dziedziny geografii politycznej należy wymienić z okresu międzywojennego podręcznik geografii politycznej J. Lotta, szereg opracowań teoretycznych głównie J. Smoleńskiego, S. Pawłowskiego, E. Romera i S. Lencewicza. Na temat granic politycznych oraz barier geopolitycznych pisali J. Smoleński, J. Wąsowicz, S. Pawłowski i in., jednakże dorobek z tego zakresu jest raczej skromny, chociaż te nieliczne artykuły i rozprawy zawierają cenne myśli nowatorskie, mające ogólne znaczenie dla rozwoju geografii politycznej.

Po II wojnie utrzymała się podobna sytuacja. Geografowie zajęli się przede wszystkim uzasadnieniem i wyznaczeniem nowych granic Polski Ludowej (M. Kiełczewska-Zaleska, S. Leszczycki, St. Pietkiewicz, J. Wąsowicz, S. Gorzuchowski, A. Żaruk-Michalski). Podjęto dyskusję i wykazano tendencyjność wielu poglądów geopolityki rozbudowanej głównie przez Niemców, Anglików i Amerykanów. Zajęto się też zagadnieniami teoretycznymi i światowymi. Wyrazem tego jest książka J. Barbaga *Zarys geografii politycznej* (PWN 1978).

Głównie zwrócono uwagę na państwo jako przedmiot badań geografii politycznej, na geograficzno-polityczne problemy ludnościowe, tendencje do międzynarodowej integracji i dezintegracji gospodarczej i politycznej, na integrację wewnętrzną, a więc siły dośrodkowe i odśrodkowe w państwie, potencjał ekonomiczny krajów Trzeciego Świata oraz polityczną mapę świata i jej zmiany od XVI w.

O geografii politycznej pisali J. Barbag, M. Fleszar, E. Romer, J. Czyżewski, M. Kiełczewska-Zaleska. Na uwagę zasługują dwie książki: M. Dobosiewicz — *Geografia polityczna Afryki* i Z. Paruckiego — *Zarys geografii wojennej*. Należy jednak stwierdzić, że geografia polityczna nie zainteresowała liczniejszych geografów w Polsce.

Geografia przemysłu

Już przed wojną zwracano uwagę na konieczność uprzemysłowienia kraju. Pisał na ten temat F. Barciński w pracy *Surowcowe możliwości uprzemysłowienia* (1931). Podstawą uprzemysłowienia miała być eksploatacja własnych surowców mineralnych, kapitał zaś mógł pochodzić z zagranicy. Ukazało się wiele artykułów na temat bazy surowcowej. Dotyczyły one całej Polski lub jej części, obejmowały wszystkie lub niektóre surowce mineralne. Również geografowie pisali na ten temat: F. Barciński, L. Sawicki i in. Na temat możliwości górniczych województw wschodnich pisali Z. Sujkowski, Pobuża, W. Przepiórski. Było wiele opracowań dotyczących pojedynczych surowców mineralnych (St. Pietkiewicz, S. Srokowski, R. Galon i in.). O metodyce badań surowcowych pisał S. Nowakowski (1937).

Podstawową pracą na temat rozmieszczenia przemysłu była rozprawa W. Krzyżanowskiego *Terytorialne rozmieszczenie przemysłu* (1927). Na ten sam temat pisali: W. Winid, W. Ormicki, S. Nowakowski. O uprzemysłowieniu Wielkopolski i Kielecczyny pisał F. Barciński. Wiele opracowań poświęcono zagadnieniom przemysłowym ujmowanym branżowo. Wśród licznych autorów byli także geografowie (np. przemysł młynarski — S. Nowakowski, cukierniczy — J. Haliczner, browarniany — W. Ormicki, bawełniany — W. Massalski i in.).

Zagadnienie geografii przemysłu były jednak szersze. Zajmowano się lokalizacją zakładów przemysłowych, wykazując ich związki z bazą surowcową. Badano również rynki zbytu. Stwierdzono wielokrotnie tendencje przemysłu do skupiania się i tworzenia okręgów przemysłowych. Określano rolę przemysłu w gospodarce narodowej, regionalnej i lokalnej. Badano przewozy dostarczających surowców oraz przewozy finalnych produktów. Badano udział pracujących w przemyśle i na tym wskaźniku opierano dociekania o procesach industrializacji w Polsce. Porównywano rozwój przemysłu w Polsce z przemysłem w państwach wysoko rozwiniętych.

Po II wojnie geografia przemysłu znacznie rozwinęła się, powstała bogata literatura. Wynikało to z faktu, że rozwój gospodarki narodowej był oparty przede wszystkim na rozbudowie przemysłu. Dotyczyło to całego kraju, województw, dawnych powiatów, miast i miasteczek. Każda jednostka administracyjna zabiegała o uprzemysłowienie. Geografowie, ekonomiści i inni specjaliści zajmowali się rozmieszczeniem przemysłu, jego strukturą przestrzenną oraz nierównomiernościami jego występowania. Zwrócono uwagę na tworzące się okręgi i ośrodki przemysłowe w Polsce. Podjęto liczne próby ich ustalenia. Wśród nich było kilka prób opracowanych przez geografów (np. S. Leszczycki, A. Ku-

kliński, M. Najgrakowski, J. Grzeszczak — 1956; M. Najgrakowski — 1960; I. Fierla — 1969; S. Misztal — 1970; A. Wrzosek — 1972; I. Fierla — 1973). Zastosowanie różnych metod i kryteriów delimitacji okręgów spowodowało, że wyróżniono podstawowych okręgów 13 do 20, mniejszych zaś 5 do 21. Można z tego wysnuć wniosek, że w zależności od zastosowanych mierników otrzymano różne wyniki.

Studia z geografii przemysłu dotyczyły też znaczenia przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego, udziału wyrobów przemysłowych w konsumpcji, w eksporcie oraz oddziaływania zakładów przemysłowych na środowisko geograficzne oraz na stosunki społeczno-gospodarcze.

Wiele prac poświęcono charakterystyce procesów uprzemysławiania, badano strukturę wielkościową zakładów przemysłowych, (według liczby zatrudnionych) wartość zainwestowanych środków trwałych, koszty inwestycji przemysłowych, wartość globalną i netto produkcji przemysłowej, zatrudnienie w przemyśle i oddziaływanie przemysłu na stosunki społeczne, rolę miastotwórczą przemysłu. Równocześnie wiele uwagi poświęcano typologii przemysłu (z punktu widzenia produktu finalnego), sposobom występowania przemysłu w formie skupionej lub rozproszonej oraz zależnościom lokalizacyjnym od bazy surowcowej i rynków zbytu.

Odrębny dział stanowiły studia nad perspektywami dalszego uprzemysłowienia kraju, poznawanie mechanizmu powstawania kompleksów przemysłowych stanowiących bazę dla kształtowania aglomeracji miejskich, zapewnienia dla nich siły roboczej oraz śledzenie skutków modernizacji procesów produkcji przemysłowej. Objęto badaniami problem degradacji środowiska pod wpływem produkcji przemysłowej.

Badania o charakterze syntetycznym dotyczyły systemu głównych ogniw gospodarczych, w których przemysł odgrywa podstawową rolę. Zakres badań był więc znacznie szerszy, a istotą ich była perspektywa rozwoju przemysłu jako podstawowego działu gospodarki narodowej oraz jego wpływu na zmiany w środowisku geograficznym oraz w stosunkach społeczno-gospodarczych. Znalazło to wyraz w podręcznikach uniwersyteckich I. Fierli, S. Leszczyckiego, T. Lijewskiego, S. Misztala, M. Opałło i A. Wrzoska.

Geografia rolnictwa

W okresie międzywojennym wykonano stosunkowo wiele prac z geografii rolnictwa w Polsce. Pisali na ten temat spośród geografów S. Nowakowski, A. Żabko-Potopowicz, który był autorem szeregu rozpraw na temat geografii rolnictwa (1936, 1937, 1938). Zajmowano się wpływem czynników atmosferycznych na plony zbóż (S. Mandeccki 1939). Na temat znaczenia badań fizjograficznych dla rolnictwa pisał D. Szymkiewicz (1937). Geografowie w swych pracach kładli nacisk na zależność rolnictwa od warunków fizjograficznych, a w szczególności gleb, rzeźby, klimatu i stosunków wodnych. Wydawało się, że przez osuszenie wilgotnych obszarów można będzie uzyskiwać wyższe plony. Dlatego położono duży nacisk na meliorację odwadniającą, zwłaszcza we wschodniej Polsce (np. na Polesiu, w Białostockiem). W pracach tych brali udział geografowie głównie z ośrodka warszawskiego (S. Lencewicz, E. Rühle, M. Prószyński, J. Kondracki) oraz ośrodka poznańskiego (S. Pawłowski). Na temat melioracji pisał także R. Galon i inni. W związku ze staraniami podniesienia wielkości zbior-

rów rolnych zajmowano się nieużytkami. Pisali na ten temat także geografowie, np. W. Przepiórski.

Geografowie w swych pracach kładli nacisk na wysokość plonów oraz uzależnienie rozwoju rolnictwa od warunków naturalnych. Jednakże zwracano również uwagę na stosunki własnościowe. Były bowiem jaskrawe dysproporcje, wielkie obszary ziemi uprawnej były w rękach niewielkiej grupy właścicieli ziemskich, z drugiej zaś strony istniało ogromne rozdrobnienie, a duży odsetek chłopów na wsi był w ogóle pozabawiony ziemi. Domagano się więc reformy rolnej. Pisali na ten temat spośród geografów W. Ormicki, S. Nowakowski, J. Haliczzer, G. Firlusówna i in. Zwracano uwagę na stosunki bonitacyjne gleb, albowiem od jakości gleb ustalona była wysokość podatków. Wartości bonitacyjne były przeważnie silnie zaniżone. Pisali na ten temat W. Ormicki, S. Leszczycki.

Bardzo wiele opracowań dotyczyło poszczególnych upraw. W. Ormicki pisał o rozmieszczeniu zbóż, ziemniaków, warzyw oraz o uwarunkowaniu fizjograficznym plonów. W. Massalski zajmował się bawełną; A. Zierhoffer — lnem; K. Jeżowa — uprawą winnej latorośli itp. Opracowania dotyczyły Polski lub jej części, a także obszarów zagranicznych. Na uwagę zasługuje opracowanie J. Haliczera — *Pszenica, żyto i kukurydza w Europie* (1937), ujęte historycznie w 3 przekrojach czasowych. Wiele opracowań rolniczych uwzględniających czynnik przestrzenny zostało wykonanych w Głównym Urzędzie Statystycznym. Geografowie zajmowali się także intensywnością gospodarki rolnej (W. Ormicki), produktywnością oraz odpowiedziami na pytanie, czy uzyskiwane w Polsce zbiory potrafią zaspokoić potrzeby żywnościowe społeczeństwa i eksportu. Wiś wykazywała nader małe spożycie. Powstały opracowania na temat terytorialnych nadwyżek i niedoborów zbóż chlebowych i mięsa (S. Śliwa 1936).

W roku 1937 odbyła się na Uniwersytecie Jagiellońskim konferencja na temat: „Nauka a obronność kraju”. Wyniki konferencji zostały opublikowane w 1937 r. Wśród wielu artykułów zamieszczono opracowanie W. Ormickiego — *Rola geografii rolniczej w planowaniu obrony państwa*. Zajmowano się też regionalizacją produkcji rolnej. Wykreślano zasięgi i regiony poszczególnych upraw lub też w sposób bardziej syntetyczny okręgi agrarne. O regionach rolniczych pisali B. Zaborski, J. Ernst; o strefach gospodarczych województwa krakowskiego — W. Ormicki (1930); o rolnictwie Tatarów na Wieleńszczyźnie — S. J. Tochtermann (1932).

Znacznie skromniejszy był dorobek dotyczący geografii leśnictwa. Na uwagę zasługuje podręcznik, który napisał prof. J. Rivoli *Ogólny zarys geografii leśnictwa* (1926). Na temat gospodarki leśnej pisał S. J. Tochtermann, badający lasy w Polsce północno-wschodniej.

Po II wojnie prace z geografii rolnictwa znacznie się rozwinęły. Najpopularniejszym zagadnieniem stała się sprawa użytkowania ziemi. Rozpoczęto badania od konstruowania map użytkowania ziemi. Pewne próby opracowali A. Jahn, K. Dziewoński, F. Uhorczak, K. Bromek i in. Później prace nad mapą użytkowania ziemi skoncentrowały się w Zakładzie Geografii Instytutu Geografii PAN pod kierunkiem J. Kostrowickiego. Opracowano wiele map szczegółowych w skali 1:25 000 i 1:50 000 dla różnych obszarów Polski. Następnie rozszerzono badania na terytorium innych europejskich krajów socjalistycznych. Pod kierunkiem J. Kostrowickiego opracowano metody sporządzania szcze-

gółowych map użytkowania ziemi. Były one kilkakrotnie prezentowane za granicą i dyskutowane na konferencjach międzynarodowych, spotykając się z aprobatą i uznaniem. Często mówiono i pisano o polskiej metodzie sporządzania map użytkowania ziemi. Zaczęto też sporządzać przeglądowe mapy użytkowania ziemi (F. U h o r c z a k).

Na bazie map użytkowania ziemi podjęto pracę nad wykreśleniem regionów rolniczych oraz ustaleniem typologii rolnictwa. Najpierw opracowano typologię rolnictwa i jego regionalizację dla Polski (J. K o s t r o w i c k i i jego uczniowie), a potem rozszerzono typologię na inne kraje socjalistyczne w Europie, aż w końcu objęto typologią rolnictwo całego świata (J. K o s t r o w i c k i — *Zarys geografii rolnictwa*, PWN 1973).

Wiele uwagi poświęcono zróżnicowaniu przestrzennemu rolnictwa w Polsce. Podjęto próby określenia wpływu warunków przyrodniczych gleby, rzeźby, klimatu, nawodnienia na to zróżnicowanie. Znacznie więcej uwagi poświęcono stosunkom własnościowym. Wynikało to z potrzeb życiowych: początkowo należało zbadać skutki wpływu reformy rolnej na produkcję rolniczą, następnie zapobiegać dalszemu rozdrobnieniu gospodarstw chłopskich, obserwować próby dobrowolnego uspołecznienia rolnictwa. Ze stosunkami własnościowymi związane jest zatrudnienie w rolnictwie, było ono bowiem znaczne. Jako skutek procesów urbanizacyjnych powstał nowy typ gospodarstwa chłopsko-robotniczego.

Później badania nad rolnictwem przesunęły się na efekty produkcyjne. Zaczęto badać wyposażenie rolnictwa w środki produkcji (umaszynowanie i elektryfikacja itp.). Badano możliwości zredukowania olbrzymiej liczby (2,5 mln sztuk) koni w gospodarce rolnej. Poczęto starannie studiować z punktu widzenia zróżnicowania przestrzennego wartość produkcji rolnej globalnej końcowej i towarowej, strukturę upraw, mając na uwadze podniesienie efektywności tej produkcji. Z opracowań wynikało, że należy dążyć do zmiany struktury produkcji rolnej i położyć większy nacisk na rozwój hodowli, w produkcji zaś rolnej przejść na uprawy intensywne warzyw, owoców, roślin przemysłowych przy równoczesnym podnoszeniu plonów zbóż i ziemniaków. Należało też dążyć do poprawy bilansu paszowego, aby do minimum zmniejszyć import zbóż i pasz.

Wystąpiła też potrzeba podjęcia badań nad zaopatrzeniem ludności w środki żywności. Niezgodność przestrzenna produkcji z rozmieszczeniem ludności powoduje duże przewozy oraz koncentrację zapasów żywności na obszarach aglomeracji miejsko-przemysłowych.

Niektóre opracowania uwzględniały zmiany, jakie zaszły w rolnictwie po II wojnie oraz perspektywy jego rozwoju do r. 2000. Prac z geografii rolnictwa było znacznie więcej niż w okresie międzywojennym.

Jeśli chodzi o geografie lasów po II wojnie, to nie można zanotować większego postępu. Wyjątek stanowiły prace S. J a r o s z a, który do gospodarki leśnej podchodził z punktu widzenia geograficznego. Inni geografowie prawie nie zajmowali się lasami poza pisaniem rozdziałów dotyczących gospodarki leśnej w monografiach Polski, obszarów zagranicznych lub całego świata. Problematykę geografii lasów rozwijał w swych syntetycznych opracowaniach W. S z a f e r. Również niektórzy leśnicy zajmowali się rejonizacją lasów w Polsce, omawiając przy tym uwarunkowania środowiskiem geograficznym. Najbardziej do geografii jest zbliżony E. W i ę c k o, który zajmuje się lesistością, zalesieniem i przebudową obszarów leśnych, lasami ochronnymi.

W geografii leśnictwa szczególnie interesująca jest typologia i regio-

nalizacja lasów w Polsce. Niestety zagadnieniem tym geografowie się nie interesowali.

Aktualnym problemem stale narastającym są zanieczyszczenia powietrza, które zagrażają zdrowotności lasów i zmniejszają ich produktywność. Geografowie interesują się tym zagadnieniem w okręgach przemysłowych, jednakże sami nie prowadzą żadnych badań. Lasy zaś w aglomeracjach miejsko-przemysłowych powinny być specjalnie traktowane ze względu na silne wpływy antropogeniczne i równocześnie szczególną rolę zdrowotną, jaką spełniają w okręgach uprzemysłowionych.

Geografia komunikacji

Słabiej rozwinięta była geografia komunikacji. Wprawdzie geografowie polscy żywo interesowali się sprawami komunikacji, jednakże opracowań na ten temat podejmowali stosunkowo niewiele. Dlatego ogólne rozważania na temat komunikacji w Polsce oraz geografii komunikacji można znaleźć jedynie w podręcznikach dotyczących geografii Polski, w encyklopediach oraz rozważaniach popularnych. Do nielicznych artykułów geograficznych należą rozważania A. Wrzóska na temat komunikacji Pomorza, S. Leszczyckiego o komunikacji autobusowej w woj. krakowskim — oraz prace dotyczące węzłów komunikacyjnych np. Bydgoszczy (W. Winid).

Najwięcej prac dotyczyło komunikacji kolejowej. Jest to zrozumiałe, ponieważ wówczas kolej była podstawowym środkiem transportu. Przed krajem stało zasadnicze zagadnienie połączenia we wspólną całość sieci kolei trzech państw zaborczych i utworzenie nowego układu, który odpowiadałby potrzebom nowego państwa. Potem przyszła sprawa budowy linii kolejowej Śląsk—Gdynia oraz rozbudowy systemu rokatowego sieci kolejowej wokół Warszawy ze względów strategicznych. W tych sprawach geografowie polscy zabierali głos lub informowali społeczeństwo o postępach rozbudowy sieci kolejowej. Brali w tym udział: J. Loth, S. Pawłowski, W. Ormicki, S. Srokowski i inni. Zajmowano się izochronami i ekwidystantami. Izochrony dla Polski opracował B. Zaborcki, izochrony od granic państwa ku jego centrum J. Smoleński; izochrony autobusowe dla woj. krakowskiego S. Leszczycki. Najobszerniejszym opracowaniem była *Geografia kolejowa Polski* T. Bissagi, która jednak nie reprezentowała zbyt wysokiego poziomu. Wykonano szereg map dotyczących towarowych przewozów kolejowych (W. Ormicki, H. Polański i in.).

Znacznie mniej pisano na temat dróg bitych. Wyjątkiem był tu. K. Srokowski. Obciążenie szos woj. krakowskiego ruchem autobusowym opracował S. Leszczycki.

Natomiast dużo więcej pisano na temat dróg wodnych. Nawiązywano tu do tradycji XIX w., w którym drogi wodne odgrywały zasadniczą rolę w gospodarce narodowej. Pisano o potrzebie renowacji i rozbudowy tych dróg w Polsce. Projektowano kanał do morza Czarnego, dla realizowania koncepcji pomostowego położenia geograficznego Polski; odnowiono koncepcję budowy kanału Odra-Dunaj; projektowano połączenia Wschód-Zachód, ale przede wszystkim zwrócono uwagę na konieczność regulacji Wisły. S. Srokowski pisał o skanalizowaniu Styru; W. Kaczorowski — o rozbudowie spływu w dorzeczu Wisły.

Do zainteresowań geografów należała żegluga morska, a więc budowa portu w Gdyni, jego stosunek do portu w Gdańsku, rozbudowa floty handlowej, rozbudowa linii morskich itp. Pisali na tematy morskie: J. Borowik, S. Pawłowski, J. Wąsowicz, A. Wrzosek, W. Winid i in.

To samo dotyczyło żeglugi morskiej poza Bałtykiem, kilka artykułów napisano o portach zagranicznych, o kanałach morskich, nieliczne były artykuły poświęcone komunikacji lotniczej oraz telekomunikacji (W. Milata, I. Ormicka).

Po II wojnie zainteresowania geografiami komunikacji wzrosły. Spośród geografów najwięcej uwagi poświęcili jej S. Berezowski i T. Lijewski. Obaj napisali interesujące podręczniki: S. Berezowski — *Geografia transportu* (PWN 1967) i *Geografia komunikacji* (PWN 1977); T. Lijewski — *Geografia transportu Polski* (PWN 1977), dając w nich syntetyczne poglądy na całość zagadnień. W powojennych opracowaniach można rozróżnić dwie grupy: pierwsza dotyczy prac poświęconych pewnym rodzajom komunikacji (kolejowej, lotniczej, przewodowej itp.); druga — pewnym obszarom, przy czym komunikacja jest tu ujęta kompleksowo. Na ogół prace okresu powojennego odznaczają się większą sumiennością i głębokością ujęcia, dotyczą one różnych terytoriów. Większość z nich dotyczy sieci lub linii komunikacyjnych lub środków lokomocji, mniejsza zaś część poświęcona jest samemu ruchowi, a więc przewozom lub przekazywaniu informacji, co stanowi znaczne wzbogacenie geografii komunikacji. Po wojnie nie podejmowano zagadnień uzależnienia komunikacji transportowej od środowiska geograficznego. Transport wiązano głównie z potrzebami społeczno-ekonomicznymi. Część prac została powiązana z planowaniem przestrzennym. Niewiele zwracano uwagi na telekomunikację, wyjątkiem są tu opracowania M. Hoffa.

Geografia turystyki

Warto zwrócić uwagę na geografie turystyki, która w Polsce rozwinęła się stosunkowo wcześniej, bo już w 1936 r. przez powołanie Studium Turystyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Było to studium podyplomowe, jednoroczne prowadzone przez S. Leszczyckiego. Studium połączone było unią personalną z pracownią naukową Ligi Popierania Turystyki w Krakowie, dzięki czemu powstał pierwszy naukowy ośrodek w Polsce poświęcony turystyce i rekreacji.

W Studium Turystyki UJ zdefiniowano zakres i zadania geografii turystyki oraz zakres badań nad turystyką (S. Leszczycki, 1937—1938). Studium krakowskie nawiązało liczne kontakty z ośrodkami naukowymi oraz z poszczególnymi badaczami w Europie. Studium Turystyki UJ wydawało miesięcznik pt. „Turystyka Polska” (1938—1939), „Komunikaty” (22) oraz „Prace” (6) Studium Turystyki UJ. Drukowali w nich swoje prace naukowcy zajmujący się turystyką i rekreacją w kraju i za granicą oraz wybitni praktycy. Studium w ciągu 3 lat stało się znaną placówką naukową. Zakres prowadzonych badań był szeroki, ich charakter interdyscyplinarny dotyczył Polski oraz innych krajów europejskich. Wydawnictwa Studium były znane i cenione za granicą.

W 1977 r. na konferencji AIEST (Międzynarodowa Asocjacja Nau-

kowych Ekspertów Turyzmu) w Polsce uznano prace Studium Turyzmu UJ za pionierskie w Europie.

Po wojnie prace z geografii turystyki były kontynuowane w Instytucie Geograficznym UW (M. I. Mileska) jak również na UJ (J. Warszzyńska, A. Jachowski) oraz na uniwersytecie w Poznaniu (T. Bartkowski). Ponadto podobne prace podjęto w Instytucie Geografii PAN (M. Stalski, B. Rogalewska, T. Lijewski), w SGPiS (W. Libera, O. Rogalewski), w kilku akademiach wychowania fizycznego oraz w Akademii Ekonomicznej w Krakowie (J. Kruczała). W 1974 r. powstał Instytut Turystyki przy GKKFiT, który obecnie koordynuje badania naukowe z zakresu turystyki. Prace są stale rozbudowywane, ponieważ spędzanie wolnego czasu przez społeczeństwo stało się poważnym zagadnieniem polityczno-społecznym. W dalszym ciągu rozwijane są też prace z zakresu geografii turystyki.

Zagadnienia regionalizacji

W okresie międzywojennym prowadzone były opracowania dotyczące regionalizacji geograficznej. W myśl założenia o jednorodności geografii dążono do wyznaczenia regionów ogólnogeograficznych (M. Janiszewski). Miały one charakter przyrodniczy, przy czym główną rolę w różnicowaniu przestrzennym odgrywały warunki klimatyczne, różnicowanie geologiczne, geomorfologiczne i biologiczne. W obrębie poszczególnych krajów natomiast regionalizacja była warunkowana raczej rozwojem historycznym, różnicowaniem demograficznym i gospodarczym.

Zróżnicowanie etnograficzne, kulturalne było zazwyczaj podstawą wyznaczenia regionów społeczno-ekonomicznych.

Na temat regionalizmu w Polsce pisali: A. Patkowski, S. Pawłowski, W. Ormicki, W. Deszczka, M. Janiszewski, J. Czyżewski i in. Były też wykreślane gospodarcze regiony specjalne: np. regiony drzewno-gospodarcze Polski (J. Czyżewski); zbożowo-geograficzne (A. Zierhoffer), węglowo-gospodarcze (J. Wąsowicz), regiony nawożenia (K. Kmiciekiewicz). O regionach osadnictwa wiejskiego w pd. Polsce pisał S. Leszczycki, o regionach gospodarczych opartych na przewozach kolejowych W. Ormicki itd.

Zagadnienia regionalizacji społeczno-gospodarczych były żywo dyskutowane. Przeważnie opierały się na mapach statystycznych, na których wykreślano zasięgi i delimitowano różne cechy życia społeczno-gospodarczego. Dotkliwie jednakże odczuwało się brak założeń teoretycznych regionalizacji.

Po II wojnie sytuacja zmieniła się radykalnie. Przystudiowano literaturę światową, a szczególnie radziecką, przyjęto stanowisko, że regiony gospodarcze mogą istnieć obiektywnie, przeprowadzono na ten temat szereg dyskusji. W związku z tym ustalono, że regionalizacja zależy od celu, któremu ma służyć oraz od doboru kryteriów i materiałów, dlatego w pewnych wypadkach może być obiektywna i oddzwierciedlać stosunki istniejące w rzeczywistości (A. Wróbel, K. Dziewoński, S. Leszczycki i in.).

Bardziej zaawansowana była regionalizacja fizycznogeograficzna. Znaczne rezultaty na tym polu uzyskano w ZSRR, Niemczech, ustalono zasady doboru kryteriów, przeprowadzono hierarchizację regionów i wy-

kreślono dla Polski i Europy regiony fizycznogeograficzne (J. Kondracki, St. Pietkiewicz, R. Galon, M. Klimaszewski). Wydano szereg map regionów fizycznogeograficznych (krain naturalnych) oraz regionów ekonomiczno-geograficznych. Zagadnienia regionalizacji w Polsce zostały prawidłowo postawione i uzyskały dobrą pozycję na forum międzynarodowym.

Planowanie przestrzenne

Planowanie urbanistyczne i regionalne zaczęło się w Polsce w latach trzydziestych, od początku brali w nim udział geografowie podchodzący do planów głównie z punktu widzenia fizjograficznego. Chodziło o uzyskanie i ochronę zasobów i walorów środowiska naturalnego.

Od samego początku geografowie brali udział w planowaniu regionalnym. S. Leszczycki pisał na temat roli badań fizjograficznych przy sporządzaniu planów regionalnych (1937), studiów do planu regionalnego w okręgach uzdrowiskowo-turystycznych (1938) oraz studiów geograficznych w planowaniu urbanistycznym (1939). Problemy zieleni w planowaniu regionalnym były przedmiotem studiów K. Dziewońskiego. Interesująca jest broszura B. Tretera i S. Leszczyckiego o planach regulacyjnych i ochronie krajobrazu w miastach województwa krakowskiego (1934). Planowanie regionalne z punktu widzenia geograficznego znalazło pełny swój wyraz w opracowaniu S. Leszczyckiego o *Region Podhala — Podstawy geograficzne planu regionalnego 1938*.

Po II wojnie udział geografów w planowaniu przestrzennym znacznie wzrósł. Zaraz po wojnie uruchomiono wojewódzkie urzędy planowania regionalnego, w których znalazło pracę wielu geografów. Niektórzy z nich byli nawet dyrektorami biur planowania (R. Galon, S. Leszczycki, A. Wrzosek i in.). Badania różnicowania przestrzennej struktury środowiska naturalnego, społecznego i gospodarczego były szeroko rozwinięte. W 1946 r. powstał Główny Urząd Planowania Przestrzennego, który zajął się całokształtem zagadnień planowania przestrzennego w Polsce, zwłaszcza zaś planowaniem krajowym. Pracowało w GUPK lub współpracowało z Urzędem wielu geografów wykonujących dla celów planowania różne opracowania, opinie, ekspertyzy i opisy, głównie środowiska geograficznego. W GUPK pracowali J. Kostrowicki, J. Zaremba, K. Dziewoński i kilku innych. Opracowano plany wszystkich większych miast (powyżej 100,000 mieszkańców), województw oraz całego kraju. W miarę rozwoju planowania przestrzennego jego powiązania z planowaniem społeczno-gospodarczym stawały się coraz ściślejsze. W latach siedemdziesiątych powołano radę naukowo-techniczną w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów z udziałem geografów. Stworzyło to możliwości bezpośredniego oddziaływania na zagospodarowanie przestrzenne kraju. Perspektywiczny plan krajowy do 1990 r. został opracowany przy wydatnym udziale geografów (S. Leszczycki, K. Dziewoński, R. Domański, S. Berezowski, S. Herman, P. Eberhardt i inni).

Geografowie pracują też w biurach planowania przestrzennego aglomeracji, województw i makroregionów. Dla rozwinięcia badań teoretycznych powołany został w 1958 r. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy prezydium PAN. Komitet odegrał znaczną rolę w roz-

woju naukowych metod planowania przestrzennego i oddziałal pozytywnie na planowanie w Polsce poprzez swe wydawnictwa „Biuletyn” i „Studia KPZK”. Również w wydawnictwach geograficznych ukazało się wiele prac z zakresu planowania przestrzennego. Planowanie przestrzenne w Polsce osiągnęło wysoki poziom i zdobyło sobie powszechne uznanie za granicą.

СТАНИСЛАВ ЛЕЩИЦКИ

РАЗВИТИЕ ПОЛЬСКОЙ ГЕОГРАФИИ В ШЕСТИДЕСЯТИЛЕТИЕ 1918—1978 ГГ.

После восстановления независимости в 1918 г. польские географы с энтузиазмом приступили к организации научно-дидактических географических центров в университетах. В 1918 г. существовали только 2 географических центра — в Кракове и во Львове. В течение короткого времени были организованы еще 3 центра — в Варшаве, Познани и Вильно, таким образом в межвоенный период были 5 географических центров с более чем десятью профессорами и доцентами и почти пятидесятью адъюнктами и ассистентами. Каждый центр имел свои собственные публикации — всего в Польше их издавалось 22.

Во время войны потери страны были огромные. После окончания войны географы приступили к восстановлению разрушенных центров и организации нескольких новых. Уже в 1945 г. действовали географические центры в Кракове, Варшаве, Познани, организовывались новые в Люблине, Лодзи, Вроцлаве и Торуню. В 1953 г. был организован Институт географии Польской Академии наук, а в 70-е годы два дальнейших центра в Силезском и Гданьском университетах. К ним надо еще добавить географические центры в Высшей педагогической школе в Кракове и Экономической академии в Познани. Число профессоров и доцентов превысило 120 чел., а число ассистентов достигло 800 чел. Оборудование географических центров в Народной Польше значительно улучшилось, а число географических публикаций возросло до 34.

Польское географическое общество, основанное в 1918 г., возобновило свою деятельность в 1946 г. и уже в 1977 г. располагало 19 отделами и 26 кружками. Число членов превысило 300 чел. Обществом были организованы 276 докладов и 50 экскурсий. Общество издает ежемесячный популярный журнал „Познай свят” тиражом 100 тыс. экземпляров.

В Польше до и после войны было издано несколько географических словарей. Внимания заслуживает географический польско-английский словарь (1974). С 1918 г. издается библиография польской географии. В Варшаве находится географическая библиотека — общая для обоих географических институтов — университетского и ПАН. Книжный фонд этой библиотеки насчитывает свыше 300 тыс. книжных единиц.

Польша с 1925 г. является членом Международного географического союза. Польские географы активно работают в Союзе, были председателями нескольких его комиссий. Профессоры Э. Ромер, С. Павловски, Е. Костровицки были вице-президентами Союза. Проф. С. Лешицкий был вице-президентом и президентом МГС. С 1925 г. польские географы активно участвуют в международных географических конгрессах.

Польские географы были инициаторами двусторонних географических семинаров, после второй мировой войны их состоялось свыше десяти. Кроме того, они участвуют в различных конгрессах, симпозиумах и семинарах.

Географические исследования касаются главным образом Польши, однако

некоторые из них ведутся и за рубежом, например, на территории Монголии, Китая, Вьетнама, СССР и европейских социалистических стран. Необходимо также подчеркнуть и полярные исследования, в особенности на Шпицбергене, в Антарктиде, на Аляске и в Гренландии.

После второй мировой войны в Польше произошли основные перемены в методологии географических исследований. Польские географы преимущественно стоят на позициях марксистской философии, знакомы с географической литературой как социалистических, так и капиталистических стран. Ведется планирование географических исследований в масштабе всей страны. Первый общенародный план был разработан на I Конгрессе польской науки в 1951 г.

В последнее десятилетие Институтом географии и территориально-экономического развития ПАН координируются исследования в области „основ территориально-экономического развития страны”.

В Польше довольно популярны количественные методы, применяемые в географических исследованиях. Все больше работ разрабатывается с помощью математических методов, образцов и моделей, применяется также системный анализ. В отношении исследовательских методов, польская география не уступает географиям высокоразвитых стран.

С самого начал польские географы предоставляли обществу информацию о Польше. Это было особенно трудно в годы разделов, когда Польша не существовала как государство. После восстановления независимости в 1918 г. географы написали много географических монографий о Польше, а после второй мировой войны издали ряд пособий по географии Польши в ее новых границах.

Автор говорит о вопросах, которыми занимались польские географы. С XIX в. они занимались географическим положением польских земель с точки зрения их места в Европе. Дискуссия касалась „переходности” польских земель или выполняемой ими роли „моста”. С концепцией положения была связана геополитически обусловленная концепция развития страны. После второй мировой войны дискуссии о географическом положении Польши потеряли геополитический смысл, т.к. страна оказалась среди трех дружественных социалистических государств.

Автор напоминает о вкладе польских географов в определение границ Польши в 1918 г. и в 1945 г. и о результатах работ комиссии по установлению польских географических названий на воссоединенных землях.

Во второй части работы представлены результаты, достигнутые в области польской и всеобщей географии, а также картографии, причем особое внимание обращено на атласы. Представлены также успехи, достигнутые в области региональной географии.

Географические науки развились главным образом путем специализации и установления связи географических исследований с практикой. В Польше развивалась комплексная физическая география, достигшая довольно хороших результатов, которые ставят ее в один ряд с советской и германской географией. Наиболее развитой является геоморфология, занимающаяся главным образом происхождением и процессами делювиального и голоценового рельефа в Польше.

В области гидрографии до войны внимание уделялось в первую очередь озерам и рекам, а после войны — водному хозяйству и водному балансу.

Климатология до войны была нацелена на изучение отдельных метеорологических компонентов, выступающих в стране или ее районах. После войны усилия были сосредоточены на изучении теплового баланса, климата городов, климатического районирования, а также на оценке изменчивости климата под влиянием загрязнения воздуха.

В рамках общественно-экономической географии наиболее развились исследования по системе расселения. До войны в первую очередь изучались сельские

и даже сезонные поселения (пастбищные). Значительно меньше внимания уделялось городам. После второй мировой войны географы заинтересовались градообразовательными процессами, изучалась сеть городов, их функциональная структура и развитие, а также результаты этих процессов — промышленно-городские агломерации и городские центры сосредоточенного роста. Сеть основных поселений послужила основой для разработки долгосрочного плана территориально-экономического развития страны. Географические исследования в области расселения были использованы при составлении конкретных региональных планов.

Среди демографических проблем прежде всего изучались внутренние миграции из сел в города, а также профессиональная структура населения, т.е. несельскохозяйственных источников содержания. Кроме того, география расселения занималась демографической структурой — естественным приростом и балансом рабочей силы. В демографических исследованиях польские географы сыграли большую роль.

Довольно много внимания автор посвящает географии промышленности, которая быстро развивалась в увязке с практикой, занимаясь процессами индустриализации. Были выделены промышленные районы, промышленные центры и округа в Польше, определены факторы размещения промышленных предприятий, охарактеризованы процессы индустриализации. В Польше было издано много работ по географии промышленности.

Сильно развилась также география сельского хозяйства. Исследования были направлены на составление балансов землепользования, разработку детальных и обзорных карт. Была разработана типология сельского хозяйства в Польше, в социалистических странах, в Европе и мире. Были выделены сельскохозяйственные районы. Кроме того, были выполнены комплексные исследования сельскохозяйственных земель, охватывающие наряду с сельскохозяйственным производством также вопросы технической инфраструктуры, связанной с благоустройством сел.

Рассмотрены работы по географии транспорта и туризма.

Статья заканчивается обсуждением достижений в области географического районирования, как физикогеографического, так и общественно-экономического.

Обращено также внимание на вклад польских географов в территориальное планирование.

Пер. Б. Миховского

STANISŁAW LESZCZYCKI

THE DEVELOPMENT OF POLISH GEOGRAPHY IN THE SIX DECADES FROM 1918 TO 1978

Immediately after Poland had regained her independence in 1918, Polish geographers started with enthusiasm to organize university research and didactic centres. In 1918 there were only two geographical centres: in Cracow and Lvov. In a short time called into being, three further centres were, namely in Warsaw, Poznań, and Vilno. Altogether there were five geographical centres in the inter-war period and they employed almost twenty professors and assistant professors (docents), about 50 senior assistants (adjuncts) and assistants. Every centre had its own publications, altogether they amounted to 22.

During the Second World War Poland suffered tremendous losses. After the end of hostilities the geographers started again to rebuild the devastated centres and to organize a few new ones. As early as 1945 geographical centres were reopened in Cracow, Warsaw, and Poznań, and new ones were organized in Lublin, Łódź, Wrocław, and Toruń. The Polish Academy's of Sciences Institute of Geography was called into being in 1953. In the 1970s the Universities of Silesia and Gdańsk started their own centres; their example was followed by the Higher Pedagogical School in Cracow and their Academy of Economics in Poznań. The total number of professors and assistant professors exceeded then 120 people, and that of assistants reached 800. The equipment of the geographical centres in People's Poland was greatly improved, and the number of geographical publications rose to 34.

The Polish Geographical Society, organized in 1918, was reopened in 1946. It started to develop rapidly and in 1977 it already possessed 19 branches and 26 circles. The membership exceeded 3,000 people; 276 lectures were held, and 50 excursions organized in the described period. Its publication „Poznaj Świat” (Learn the World) is issued in 100,000 copies.

Several geographical dictionaries were published before and after the Second World War, and among them the Polish-English Geographical Dictionary, published in 1974, seems worth mentioning. The Bibliography of Polish Geography has been published since 1918. Warsaw's Geographical Library is jointly owned by both geographical institutes, e.g. that of the Polish Academy of Sciences and of the University of Warsaw. The Library possesses over 300,000 volumes.

Since 1925 Poland has been a member of the International Geographical Union, and Polish geographers have been quite active in this organization. Some have headed certain commissions; Professors E. Romer, S. Pawłowski, and J. Kostrowicki were its vice-presidents; Professor S. Leszczycki was both its vice-president and president. Polish geographers also actively participated in international geographical congresses. Polish geographers initiated bilateral geographical seminars, of which a dozen has been held in the after the World War II period. Moreover, they take part in various meetings, symposiums, and seminars.

Geographical research was mainly concerned with Poland, though certain studies were also made abroad, for example, in Mongolia, China, Viet-Nam, the USSR, and European socialist countries. The investigations carried out in Spitsbergen, Antarctica, Alasca, and Greenland are well worth mentioning.

After the World War II the methodology of geographical research has essentially been changed. Polish geographers have in majority stood on the basis of Marxian philosophy; their knowledge of geographical literature, published in socialist as well as capitalist countries, is extensive. They initiated the planning of geographical research in the national scale; the first national plan was made during the First Congress of Polish Science held in 1951.

In the last decade Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences has coordinated geographical research concerned in the field of the "country's spatial organization bases".

Quantitative methods are widely used in Polish geographical research. The number of studies prepared by means of mathematical methods, formulas and models is on the increase; the system analysis is also applied. Research techniques of geographical research in Poland are as highly developed countries.

From the very beginning Polish geographers have supplied the society with information about Poland. This task was particularly difficult at the time when Poland lost her freedom and did not exist as a state. After the recovery of independence in 1918 many geographical monographs have been written about Po-

land and since 1945 numerous textbooks on the geography of Poland within her new boundaries have been published.

The author discusses many problems which have been dealt with by Polish geographers. In the 19th century the discussion was started as to the geographical position of Polish land in order to identify its place in Europe. The discussion was concerned with the "transitory" or "bridging" character of Polish land. The concept of the country's development, geopolitically conditioned, was associated with the concept of position. After the Second World War any discussion of the country's geographical position lost its geopolitical sense, as Poland is now situated between the three socialist countries linked by bonds of friendship.

Subsequently the author emphasizes the big contribution of Polish geographers to the delimitation of Poland's boundaries in 1918 and 1945. He also discusses results obtained by the Commission which was entrusted with the task of establishing Polish names for localities in the recovered territories.

In the second part of his paper the author describes results obtained in the field of history of Polish and general geography as well as cartography, paying particular attention to published atlases. He also discusses achievements in the regional geography.

In his description of the development of the geographical sciences the author points out the trend towards specialization and close links joining together geographical research and practice. A complex physical geography has also developed in Poland and quite good results have been obtained, which put this discipline on an equal foot with Soviet and German geographies. Geomorphology seems to be best developed; this discipline is mainly concerned with the genesis and processes of dilluvial and holocene relief in Poland.

As far as hydrography is concerned lakes and rivers became the most frequent subject of research in the interwar period, while in the postwar period water economy and water balance have moved to the leading place.

In the interwar period climatology was particularly concerned with the investigation of meteorological components both in Poland as a whole as in her parts. After the war Polish climatologists have concentrated on the study of the heat balance, the climate of towns and health resorts, climatic regionalization and the evaluation of climatic changes under the impact of air pollution.

Within socio-economic geography the study of settlement has been well developed. In the interwar period research was mostly concerned with rural settlement, and even seasonal one (pastoral farming); much less attention was paid to towns. After the World War II main interest has been focussed on urbanization processes, and networks of towns, their functional structure and development have been investigated. As a result of those processes urban-industrial agglomerations as well as urban centres of a concentrated growth have developed. The network of basic settlements served as a basis in the preparation of the perspective plan of the country's spatial organization. Scientific results attained in the field of settlement geography have been utilized in the preparation of plans of spatial organization of the country's economy.

Population problems referred mostly to internal migrations from the countryside to towns and to the professional structure of the population, that is to the increase of non-agricultural sources of income, which is associated with urbanization processes. Moreover, population geography was largely concerned with the demographic structure and the natural increase, as well as with the balance of manpower. Polish geographers have greatly contributed to the development of demographic research.

Much attention has been paid by the author to the geography of industry. This discipline, which has rapidly been developed in close association with practice,

has mainly been concerned with industrialization processes. Industrial regions were delineated, industrial centres and districts were determined, location factors of industrial enterprises were determined, and industrialization processes were worked out. The number of studies in this field was quite outstanding.

Agricultural geography has also made great progress. Research workers were mainly concerned with the preparation of land-use balances, and the compilation of detailed and survey maps. Agricultural typology was worked out for Poland, socialist countries, Europe, and the world. Agricultural regions were identified. Moreover, complex studies of agricultural areas were completed, which besides agricultural production included also the technical infrastructure connected with the spatial economy of the countryside.

Studies concerned with transport geography and tourism are also discussed in the paper.

The paper ends with the author's views on achievements gained in the field of geographical regionalization both in relation to its physical-geographical as well as to its socio-economic aspects.

The problem of Polish geographers' contribution to spatial planning is also stressed.

Translated by *Halina Dzierzanowska*

KAZIMIERZ DZIEWOŃSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w służbie społeczeństwu

Zarys treści. Autor omawia społeczne aspekty działalności Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, zaliczając do nich: przekazywanie społeczeństwu ogólnej wiedzy geograficznej, szczegółowej informacji o geografii polskiej, o opisie i analizie najważniejszych zjawisk i przemian z zakresu geografii fizycznej i ekonomicznej, o konstruowaniu teorii i rozwijaniu nowych metod badań naukowych, pozwalających na projekcję i prognozowanie przemian nadchodzących w geografii polskiej.

Powierzono mi zadanie przedstawienia działalności Instytutu — w ciągu dwudziestu pięciu lat jego istnienia — w służbie społeczeństwu. Jest to zadanie trudne i nie wiem, czy jestem do tego najlepiej przygotowany. Składa się na to szereg przyczyn, przede wszystkim trudno mi jest bezstronnie ocenić wyniki pracy, w której przez cały czas brałem czynny udział i za którą w dużej mierze jestem odpowiedzialny. Być może wiem wiele o tych poczynaniach bez uciekania się do żmudnych kwerend archiwalnych, lecz ocena ich, zwłaszcza z punktu widzenia ich wartości dla społeczeństwa, nie jest łatwą, gdyż potrzeba do niej wiele samokrytycyzmu. Ponadto wykorzystanie społeczne badań naukowych i ich wyników wymaga czasu. Dzieje się tak nie dlatego, że same badania pochłaniają go wiele, lecz również dlatego, że proces przekazywania informacji naukowej oraz przenikanie jej do świadomości społecznej jest procesem powolnym. Niezależnie od tego ocena wpływu badań, ich przydatności również wymaga perspektywy dłuższego okresu. Z tego punktu widzenia dwadzieścia pięć lat istnienia Instytutu to bardzo niewiele.

Dalszym zwiększeniem trudności jest fakt, iż geografowie — pracownicy naukowcy, kierujący Instytutem w pierwszym dziesięcioleciu jego istnienia, działali równocześnie na wyższych uczelniach. Stan ten trwał do końca lat sześćdziesiątych. Dzisiaj trudno jest rozdzielić, co w ich dorobku związało się z ich działalnością w Instytucie, a co z pracą w placówkach uczelnianych. Dotyczy to zwłaszcza dziedziny geografii fizycznej. Choć z oczywistych powodów łatwiej mi oceniać wyniki pracy w zakresie geografii ekonomicznej niż fizycznej, niemniej chyba rzeczywiście powiązanie personalne pracy w Instytucie i na wyższych uczelniach w zakresie geografii fizycznej było większe niż w geografii ekonomicznej.

Te ostatnie stwierdzenia pozwalają jednak zwrócić uwagę na istotną rolę spełnianą w rozwoju geografii w Polsce przez Instytut w stosunku do innych placówek geograficznych. Instytut od samego początku nie pracował i dzisiaj też nie pracuje w izolacji. Jego dorobek jest nieod-

łącną częścią dorobku całej geografii polskiej, przy czym bez uchybienia komukolwiek można stwierdzić, iż jego rola była rolą wiodącą, jeśli idzie o określanie kierunków badań naukowych, ich organizację i koordynację.

Spójrzmy jednak na społeczną rolę właściwych badań i pracy naukowej w Instytucie. Należy tutaj przypomnieć, że rola taka ma kilka różnych warstw odmiennie wyrażających się zarówno w konkretnych osiągnięciach, jak i w oddziaływaniu społecznym, zróżnicowanym zresztą w czasie i w przestrzeni. Najogólniej rzecz biorąc — można tu mówić o przekazywaniu społeczeństwu ogólnej wiedzy geograficznej, szczegółowej informacji o geografii Polski, o opisie i analizie indywidualnej najważniejszych zjawisk i przemian z zakresu geografii fizycznej i ekonomicznej, o konstruowaniu teorii i rozwijaniu nowych metod badań naukowych pozwalających na projekcję i prognozowanie nadchodzących w dziedzinie geografii naszego kraju przemian.

Jeśli idzie o przekazywanie społeczeństwu ogólnej wiedzy geograficznej, warto może wspomnieć, że pokaźna część podręczników geografii, zwłaszcza na poziomie uniwersyteckim, została napisana przez pracowników Instytutu. Również ich udział w przygotowaniu różnych wydawnictw encyklopedycznych był duży.

Podobnie w dziedzinie szczegółowej informacji o geografii Polski udział Instytutu w przygotowaniu podstawowych opracowań syntetycznych był bardzo znaczny, choć próba opracowania w latach pięćdziesiątych podręcznika-monografii geografii Polski została zaniechana do czasu lepszego opracowania poszczególnych działów — gałęzi geografii kraju. Można wspomnieć o dziełach na temat geomorfologii Polski, geografii rolnictwa, przemysłu czy transportu.

Bodaj ważniejszym jednak osiągnięciem, gdyż będącym wynikiem pracy zespołowej, jest zakończenie publikacji szeregu atlasów. Można tu wymienić dwa wydania Atlasu Przemysłu Polski, opracowań pionierskich w stosunku do analogicznych opracowań dla innych krajów oraz z wielkim trudem kończony — ze zwłoką kilku lat z powodu trudności wydawniczych — Atlas Narodowy Polski. Jest on w porównaniu do ostatnio opracowanych atlasów innych krajów w układzie redakcyjnym na dobrym poziomie i zawiera szereg ciekawych, nowych ujęć kartograficznych, typograficznie w naszych warunkach dobrych, choć ciągle jeszcze nie w pełni zadowalających. W przygotowaniu znajduje się Atlas Zasobów, Wolorów i Zagrożeń Środowiska Geograficznego Polski (tytuł prowizoryczny), przedstawiający stan zasobów, ich wykorzystanie oraz zagrożenie skażeniem.

Odrębną i odmienną wartość informacyjną mają opracowane w ramach organizacyjnych Instytutu i pod jego kierownictwem szczegółowe mapy geomorfologiczne, hydrograficzne oraz użytkowania ziemi. W oparciu o prace terenowe ustalono i wypróbowano metody kartowania i opracowania redakcyjnego map. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych sporządzono takie mapy dla pokaźnych obszarów kraju, później jednak znacznie ograniczono, a nawet przerwano te prace. Przyczyn było wiele — wśród nich można wymienić: rozluźnienie współpracy Instytutu z uczelniami (mapy były wykonywane głównie jako prace wakacyjne studentów na zlecenia i zaliczane jako ćwiczenia terenowe), wzrost dążeń młodszych pracowników naukowych do badań problemowych i tematycznych i ograniczenia rozmiarów prac rejestracyjnych i dokumentacyj-

nych, konieczność przeznaczenia środków stojących do dyspozycji Instytutu na badania analityczne, monograficzne oraz słabe zapotrzebowanie na te mapy ze strony planistów, dla których były bądź zbyt szczegółowe (planiści regionalni), bądź niedostatecznie szczegółowe (urbaniści). Obecnie, w związku z podjęciem prac nad zagospodarowaniem Wisły i jej dorzecza, wydaje się, że zainteresowanie mapami o takim stopniu szczegółowości powinno wzrosnąć — wobec czego można by podjąć ponownie inicjatywę uzyskania odpowiednich środków, niezależnych od kredytów na badania podstawowe, i powrotu do systematycznego kartowania terenowego na szeroką skalę.

Niemniej zaawansowanie opracowań szczegółowych (jako badań wybranych, reprezentatywnych obszarów) oraz pogłębienie znajomości zachodzących procesów stało się bodźcem do opracowania map przeglądowych, syntetyzujących obraz kartograficzny dla całego kraju lub poszczególnych regionów. Podjęto niegdyś w Instytucie opracowanie przeglądowych map geomorfologicznych, hydrograficznych i użytkowania ziemi, a ostatnio również map klimatycznych i ogólnej charakterystyki środowiska geograficznego (dla potrzeb planowania regionalnego). Wydanie drukiem dwóch pierwszych map, tj. geomorfologicznej i hydrograficznej, zostało jednak znacznie opóźnione ze względów technicznych, głównie z powodu niskiej mocy przerobowej zakładów graficznych. Niemniej, wstępna subskrypcja wskazała na duże zainteresowanie tego rodzaju mapami. W Instytucie opracowywano również mapy tematyczne oraz atlasy regionalne. Z tych najobszerniejszy i najbardziej szczegółowy był atlas woj. białostockiego.

Najliczniejszym zespołem prac służących równocześnie nauce i praktyce życia gospodarczego i społecznego są prace analityczne o charakterze monograficznym. Było ich dużo, a wiązały się one częściowo z przygotowaniem rozpraw habilitacyjnych i doktorskich. Ostatnio pojawiły się ponadto studia podsumowujące badania prowadzone programowo w poszczególnych zakładach i pracowniach Instytutu.

Znaczenie społeczne tych wszystkich prac jest dwojakie — pogłębiają znajomość przemian zachodzących w geografii fizycznej i ekonomicznej kraju, a równocześnie mogą bezpośrednio służyć przy rozwiązywaniu określonych zagadnień gospodarczych i społecznych, przede wszystkim w dziedzinie planowania przestrzennego, a również przy opracowywaniu dokumentacji technicznej. W tym drugim znaczeniu ich wykorzystanie zależy od pojawienia się odpowiedniego, konkretnego zapotrzebowania i w rezultacie może być bardzo zróżnicowane w czasie, a odbiór społeczny silnie opóźniony. Ich synchronizacja z potrzebami społecznymi może być zapewniona drogą efektywnego i precyzyjnego planowania badań naukowych. Nie jest to jednak sprawa łatwa; w okresie od r. 1970 Instytut sporządzał takie plany wielokrotnie, doznając zresztą często wielu porażek.

Należy natomiast podkreślić, że w 1970 r. powierzono Instytutowi programowanie i koordynację badań naukowych nad podstawami przestrzennego zagospodarowania kraju, najpierw w latach 1971—1975 jako problemu węzłowego (11.2.1), później, w bieżącej pięcioletce, jako problemu międzyresortowego (I.28). Wynikiem prac Instytutu do r. 1975 było wykonanie kilkudziesięciu poważnych opracowań naukowych, zarówno przez sam Instytut, jak i na podstawie umów przez placówki naukowe i resortowe. Zestawiona bibliografia prac wykonanych obejmuje ponad

1000 tytułów¹. Ukoronowaniem badań były syntetyczne raporty końcowe, określające stan i wyniki badań oraz wskazujące na tematy proponowanych dalszych badań. Ukazała się również praca syntetyczna K. Dziewońskiego i B. Malisza² na temat zmian w zagospodarowaniu przestrzennym kraju, wykorzystująca i popularyzująca wyniki badań zespołowych. Badania w bieżącej pięcioletce są w toku. Wydaje się, że będąc silniej ukierunkowane — ich wyniki będą posiadały większą doniosłość naukową.

W roku 1977 i 1978 w ramach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN pracownicy Instytutu, K. Dziewoński i B. Malisz, zorganizowali pracę i zredagowali dwie ekspertyzy Akademii wykonywane z inicjatywy Komisji Planowania przy Radzie Ministrów na temat użytkowania ziemi oraz procesów urbanizacyjnych. W przygotowaniach szeroko wykorzystywano prace badawcze realizowane w Instytucie. Ekspertyzy zostały już zaakceptowane przez władze Akademii oraz spotkały się z przychylnym przyjęciem zainteresowanych zespołów planistycznych i kół fachowych.

Również koordynacja badań regionalnych była przedmiotem zainteresowania Instytutu. Świadczą o tym zresztą wczesne doświadczenia uzyskane przy organizowaniu badań tego typu dla Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Później Instytut wielokrotnie podejmował współpracę z różnymi województwami, wykonując szereg badań na zlecenie władz terenowych. Do najważniejszych można zaliczyć monografię woj. białostockiego wykonaną w latach sześćdziesiątych pod kierunkiem J. Kostrowickiego³. Wykonywano również prace na podstawie umów dla dawnego województwa bydgoskiego, a ostatnio również dla nowych województw: bydgoskiego, nowosądeckiego, suwalskiego, toruńskiego i wrocławskiego.

Spróbujmy spojrzeć na kilka opracowań monograficznych wybranych z punktu widzenia ich sprawdzonej użyteczności praktycznej.

Z geografii fizycznej można tu wymienić na przykład:

- a. badania antropogenicznych przekształceń rzeźby terenu i stosunków wodnych w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym,
- b. zespół prac badawczych nad zjawiskami erozji wodnej na terenach górskich — ogólnie w Beskidach i Bieszczadach, szczegółowo w zlewniach Ropy i Kamienicy Nawojowskiej,
- c. studia nad zmianami hydrologicznymi, geomorfologicznymi i klimatycznymi wywołanymi budową zbiorników wodnych na niżu, na przykładzie zapory i spiętrzenia Wisły pod Włocławkiem,
- b. badania klimatów lokalnych, głównie na terenach zdrojowisk i miejscowości klimatycznych z punktu widzenia wpływu człowieka na ich ukształtowanie.

Z geografii ekonomicznej mogę wymienić znacznie więcej prac nie tylko dlatego, że sam jestem geografem ekonomicznym, lecz dlatego, że badania z zakresu tej gałęzi geografii z racji swej tematyki stanowią odzwierciedlenie życia społecznego i gospodarczego i w ten sposób automatycznie znajdują swoją interpretację i zastosowanie praktyczne. Warto tutaj wspomnieć między innymi:

¹ Bibliografia opracowań wykonanych w latach 1971—1975. „Biuletyn Informacyjny” nr 16. PAN, IGPiZ. Warszawa 1977.

² K. Dziewoński, B. Malisz. Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju. „Studia KPZK PAN” t. LXII. Warszawa 1978. PWN.

³ Woj. białostockie — Monografia ekonomiczno-geograficzna. Pod redakcją J. Kostrowickiego opracował zespół. Warszawa 1965.

o badaniach form użytkowania ziemi oraz typów gospodarki rolnej na wybranych obszarach, takich jak woj. białostockie, region Żuław, na Ku awach, w dawnym powiecie pińczowskim, w różnych partiach Karpat, w aglomeracji warszawskiej i innych,

o ostatnio podjętej analizie obszarów wiejskich jako przestrzeni wielofunkcyjnej,

o studiach nad lokalizacją niektórych gałęzi przemysłu na ziemiach polskich,

o rekonstrukcji ze źródeł archiwalnych rozwoju przestrzennego przemysłu na ziemiach polskich w ciągu XIX i XX w.,

o poznaniu i opisie procesu zasiedlania ziem odzyskanych w wyniku II wojny światowej,

o zbadaniu problemów aktywizacji małych miast w latach pięćdziesiątych,

o studiach nad strukturą i przeobrażeniami miast średnich,

o zespole szczegółowych prac analitycznych poświęconych aglomeracji warszawskiej,

o studiach nad migracjami ludności i dojazdami do pracy w Polsce w układach lokalnych, regionalnych i międzyregionalnych,

o badaniach nad strukturą regionalną kraju, a w szczególności nad regionem Warszawy.

Prowadzono również badania nad zmianami środowiska geograficznego pod wpływem gospodarki człowieka.

Z kolei należy zająć się pokrótce zagadnieniami konstruowania i rozwijania teorii naukowych, opracowywania i wdrażaniem nowych metod badawczych, które to zagadnienia stanowią istotę badań podstawowych, a więc główną rację tworzenia i rozwoju instytutów badawczych, związanych bezpośrednio z akademiami nauk. Ich rola w rozwoju nauki jest zupełnie jasna i oczywista, ich znaczenie dla praktyki życia społecznego i gospodarczego, poza samym faktem rozwoju nauki, wymaga komentarza, jest bowiem znacznie bardziej złożone. Proponuję, abyśmy doraźnie określili je jako tworzenie racjonalnych zasad oceny zjawisk przestrzennych z punktu widzenia potrzeb społeczeństwa oraz projekcji i prognozowania tych zjawisk.

Ubocznie warto przypomnieć, że o ile projekcja stanowi określenie przyszłego rozwoju w oparciu o ściśle określone założenia, o tyle prognoza jest wyborem najprawdopodobniejszej projekcji.

W określeniu dorobku Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w dziedzinie teorii i metodologii napotyka się jednak na pewne zasadnicze trudności. Twórcze sformułowanie nowej czy też poważne rozwinięcie teorii naukowej wymaga czasu. Trzeba do tego celu przeprowadzić wiele obserwacji i analiz empirycznych, skonstruować nowe uogólnienia oraz zweryfikować je przez porównanie z rzeczywistymi zjawiskami i ich przebiegiem. Ponadto wykorzystanie praktyczne raz sformułowanej teorii wymaga przyjęcia jej przez większą liczbę pracowników naukowych, a następnie głębszego wejścia w świadomość społeczną, czyli innymi słowami wymaga zaawansowania procesu dyfuzji podstawowych ustaleń naukowych. Wszystkie te czynności przebiegają w czasie i to długim czasie. Z tego punktu widzenia 25 lat istnienia Instytutu jest okresem krótkim. Sam fakt, iż szersze koncepcje teoretyczne pojawiły się w pracach Instytutu dopiero w drugiej połowie ubie-

głęgo ćwierćwiecza jest tu niezmiernie charakterystyczny, a wykorzystanie tych koncepcji w praktyce życia zaledwie się rozpoczyna.

Przejdźmy jednak od ogólnych stwierdzeń do konkretów. W jakim zakresie w ciągu 25 lat swojego istnienia Instytut stał się kuźnią naukowych teorii w dziedzinie geografii? Sądzę, że można przypisać jego pracownikom autorstwo następujących ujęć i koncepcji teoretycznych:

przebiegu historycznego rozwoju rzeźby na ziemiach polskich w plejstocenie i holocenie jako punktu wyjścia do określenia współczesnych przemian rzeźby przy uwzględnieniu ingerencji człowieka;

koncepcji pomiaru bilansu cieplnego jako podstawowego elementu badań klimatycznych;

dynamicznej typologii gospodarki rolnej na świecie oraz w kraju;

rozwinęcia teorii bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej miast przez wprowadzenie i pomiar funkcji specjalistycznych (wyspecjalizowanych) oraz integracji jej z teorią osiedli centralnych i uzupełnieniu koncepcją policentrycznego systemu wielkich miast i aglomeracji;

rozszerzenia teorii migracji ludzkich przez wprowadzenie koncepcji migracji selektywnych, zastępujących i uzupełniających migracje powszechne;

rozwinęcia teorii struktury i rozwoju aglomeracji i regionów miejskich w warunkach polskich;

w końcu — próby sformułowania — w kilku wariantach — teorii regionu i regionalizacji ekonomicznej.

Z punktu widzenia recepcji tych teorii w społeczeństwie teorie geomorfologiczne zdobywają sobie z biegiem czasu coraz większy autorytet, stając się punktem wyjścia dla określenia zasad i sposobów gospodarki i zagospodarowania przestrzennego terenów górskich, zwłaszcza w Karpatach fliszowych. Jak dotychczas jednak, najszersze zastosowanie znalazły koncepcje i konstrukcje teoretyczne dotyczące policentrycznego systemu miast oraz struktury i rozwoju aglomeracji. W szczególności zostały one szeroko wykorzystane w planie zagospodarowania przestrzennego kraju do 1990 r.

Obok konstrukcji teoretycznych, Instytut i jego pracownicy byli również pionierami w rozwoju i zastosowaniu nowych ujęć metodycznych, nowych metod analizy geograficznej. Wśród nowych metod rozwiniętych i wypróbowanych w Instytucie należy wspomnieć o wykorzystywaniu analizy na C_{14} oraz analizy pyłkowej do datowania wieku i sukcesji określonych zjawisk geomorfologicznych, o szczegółowych pomiarach obiegu wody w małych zlewniach, o rozwinięciu metod analizy klimatu lokalnego, o szerokim wypróbowaniu i sprawdzeniu możliwości oraz granic wykorzystywania w badaniach geograficznych analizy wieloczynnikowej w jej licznych wariantach oraz konsekwentnym powiązaniu jej z analizą powierzchni trendów oraz analizą widmową — harmoniczną, o próbach konstruowania geograficznych modeli symulacyjnych, a ostatnio o zastosowaniu w warunkach polskich wieloregionalnego modelu migracji.

Studia pracowników Instytutu nie były jedynymi pracami geograficznymi w Polsce, cechującymi się dużym nowatorstwem metodycznym. W instytutach uczelnianych wykonano również szereg ważnych prac o tym charakterze. Można jednak chyba powiedzieć, że badania realizowane w Instytucie należały do wiodących, były w innych placówkach badawczych, a nawet w instytucjach planowania pilnie obserwowane,

analizowane i wykorzystywane. Prace Instytutu stanowiły w ten sposób instrument postępu metodycznego w całym kraju.

Jest jednak rzeczą charakterystyczną, że w studiach realizowanych w Instytucie nigdy postęp metodyczny nie był celem samym w sobie, choć czasem młodszym pracownikom naukowym brak było tchu, by po opanowaniu nowej metody, nowej techniki w pełni je wykorzystać do interpretacji uzyskanych wyników. Tak więc ilość studiów czysto metodycznych — monografii metod, które można by zaklasyfikować nie do geografii, lecz do tak zwanej „nauki regionalnej” (*regional science*) była wręcz znikoma. W tej dziedzinie inne geograficzne placówki badawcze w Polsce mają dziś już większy dorobek. Cechą charakterystyczną prac Instytutu jest stałe rozwijanie badań podstawowych w silnym powiązaniu z poznaniem i interpretacją rzeczywistości oraz możliwościami zastosowań praktycznych.

Wiodąca rola Instytutu w rozwoju geografii polskiej wyraża się również w wielokrotnie podejmowanych opracowaniach dotyczących syntetycznego poglądu na przedmiot i zakres geografii, kierunki i metodologię, programowanie i koordynację badań. Warto wspomnieć o dwóch zorganizowanych z inicjatywy Instytutu konferencjach metodologicznych: pierwszej w 1956 r. w Osiecznej, poświęconej roli specjalizacji w rozwoju nauk geograficznych oraz drugiej w 1966 r. w Jabłonie na temat nowych ujęć tematycznych i matematyzacji pojęć oraz metod analizy w geografii. Obie konferencje odegrały dziś już historyczną rolę, prowadząc do przekroczenia określonych progów rozwojowych w naukach geograficznych w Polsce.

Mówiąc o spełnianej przez Instytut służbie społecznej nie można nie poświęcić trochę uwagi jego roli w kształceniu kadr naukowych. Rola ta jest podwójna: wyraża się w kształtowaniu kadr poprzez i w czasie prowadzonych badań oraz w formie działalności Rady Naukowej Instytutu przy ocenie prac, w nadawaniu stopni naukowych oraz w jej nadzorze nad studium doktoranckim Instytutu.

Fakt kształcenia kadr w trakcie prac badawczych jest oczywisty. Jest on ważny, ale ograniczony w zasadzie do pracowników własnych oraz od z górą dziesięciu lat do osób studiujących w ramach studium doktoranckiego, jak dotychczas jedynie z geografii ekonomicznej. Natomiast działalność wychowawcza Rady Naukowej ma charakter i znaczenie szersze i być może nawet społecznie ważniejsze. Rada Naukowa Instytutu jest jedynym ciałem naukowym w Polsce, złożonym niemal wyłącznie z kilkunastu najwybitniejszych geografów, reprezentujących prawie wszystkie regionalne środowiska naukowe i posiadającym uprawnienia do nadawania stopni naukowych w dziedzinie geografii. W ośrodkach uczelnianych w radach wydziałowych mogących nadawać stopnie naukowe liczba geografów jest znacznie ograniczona. Stąd Rada Naukowa Instytutu wyznacza jakby znormalizowane warunki i wymagania stawiane pracom przedstawianym dla uzyskania wyższych stopni naukowych. Stopnie uzyskane w Instytucie powinny i chyba dość często reprezentują większą wartość od uzyskanych gdzie indziej. Poddawane są przecież szerszej i najczęściej głębszej krytyce i ocenie. Dyskusje nad takimi pracami często zmieniają się w żywe i ostre dyskusje nad kierunkami rozwoju poszczególnych gałęzi lub nawet całej geografii, stąd ich znaczenie należy oceniać wysoko.

Rada Naukowa Instytutu rozpatruje również prace i nadaje stopnie naukowe osobom pracującym poza Instytutem w tych wypadkach, w któ-

rych ich ośrodki macierzyste nie posiadają odpowiednich uprawnień lub też nie czują się na siłach ocenić pracy o wąsko określonej specjalności. W liczbie zakończonych w Instytucie do dziś przewodów habilitacyjnych (35) i doktorskich (98) około 12 habilitacji i 27 doktoratów dotyczyło osób nie pracujących w Instytucie (przy zaliczaniu doktorantów do pracowników Instytutu). Warto wspomnieć o kilkunastu przewodach osób, które stopnie te uzyskały, pracując w urzędach planowania gospodarczego i przetrzennego, a więc dochodzących do pracy naukowej poprzez pracę praktyczną.

Wpływ Instytutu na kształcenie kadr wyraża się również w ocenach i recenzjach pisanych przez samodzielnych pracowników naukowych Instytutu dla różnych uczelni w kraju, a nawet za granicą. Tu jednak sprzężenie zwrotne: prace wykonane w Instytucie muszą być i są recenzowane przez osoby z zewnątrz Instytutu i jego Rady Naukowej.

Ten krótki przegląd działalności Instytutu w jej rezonansie społecznym daje, jak sądzę, dobry obraz jego dorobku w dziedzinie służby społecznej zarówno na polu rozwoju nauki polskiej, jak dla praktyki życia społecznego i gospodarczego.

КАЗИМЕЖ ДЗЕВОНЬСКИ

ИНСТИТУТ ГЕОГРАФИИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ ПАН В СЛУЖБЕ ОБЩЕСТВУ

Автор рассматривает общественные аспекты деятельности Института географии и территориально-экономического развития. Ими являются: передача обществу общих географических знаний — детальная информация о польской географии, описание и анализ наиболее важных явлений и изменений в области физической и экономической географии, построение теории и развитие новых методов научных исследований, позволяющие проектировать и прогнозировать наступающие перемены в польской географии.

Пер. Б. Миховского

KAZIMIERZ DZIEWONSKI

THE INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION OF THE
POLISH ACADEMY OF SCIENCES IN SERVICE OF THE SOCIETY

The author discusses the social importance of the activities of the Institute, by which he understands the social diffusion of general geographical knowledge, as well as on detailed information on such subjects as the geography of Poland; description and analysis of the most important phenomena and transformations taking place within the physical and socio-economic environments; construction of the locational theories, the projections and forecasts of future transformations in the geography of Poland.

Translated by *Halina Dzierzanowska*

MARCIN ROŚCISZEWSKI

Dwadzieścia pięć lat Instytutu Geografii PAN *

*The twenty-fifth anniversary of the Institute of Geography
of the Polish Academy of Sciences*

Zarys treści. Artykuł sprawozdawczy, w którym autor omawia główne kierunki działalności naukowej Instytutu Geografii PAN, jego rozwój organizacyjny oraz stosunki z zagranicą.

Instytut Geografii PAN powołany został do życia uchwałą rządową z dnia 10 X 1953 r. i zorganizowany z dniem 15 X 1953 r. Dyrektorem Instytutu został prof. dr Stanisław Leszczycki.

Przypomnieć wypada, że powstanie Instytutu Geografii PAN poprzedzały zasadnicze przemiany, jakie dokonały się w geografii polskiej po zakończeniu II wojny. Ocena tych przemian jest przedmiotem odrębnego referatu. Zwrócić jednak trzeba uwagę, że swoistą bazą dla przyszłej działalności Instytutu stało się powołanie, w rezultacie zjazdu PTG we Wrocławiu w 1946 r., Wydziału do Spraw Nauki przy Zarządzie Głównym PTG. Wydział ten, kierowany przez prof. S. Leszczyckiego, podjął próbę koordynacji geograficznych badań naukowych w skali kraju, inicjując zespołowe prace naukowe, organizując konferencje itp. Środki materialne, jakimi dysponował Wydział oraz zainteresowanie szerszego grona badaczy nowymi formami pracy pozwoliły podjąć i koordynować w skali kraju szereg inicjatyw badawczych, takich między innymi jak: szczegółowe zdjęcie geomorfologiczne i hydrograficzne oraz mapy użytkowania ziemi. Podjęto też, szczególnie istotne w owym okresie, badania nad aktywizacją małych miast, a także niektórych regionów opóźnionych w rozwoju. Przypomnieć należy również ogromne zasługi Wydziału w zakresie gromadzenia i zabezpieczania ocalałych z pożogi wojennej książek, czasopism i map, a także organizowania zbiorów bibliotecznych i kartograficznych. W oparciu o zbiory PTG powstała Biblioteka IG PAN, jedna z największych obecnie w Europie bibliotek geograficznych. Wydział inicjował też nawiązywanie kontaktów międzynarodowych.

Na szczególne podkreślenie zasługuje także fakt, że wszystkie te inicjatywy sprzyjały w jakiejś mierze integracji geograficznego środowiska naukowego w kraju. Wokół podejmowanych wspólnych zadań badaw-

* W niniejszym opracowaniu wykorzystano materiały zawarte w artykule S. Leszczyckiego *Dwadzieścia lat działalności Instytutu Geografii PAN w służbie gospodarki i kultury narodowej*. „Przeł. Geogr.” t. XLVI, z. 3, 1974, s. 453—464.

czych i dydaktycznych rozwijała się również, mająca jeszcze przedwojenną tradycję, współpraca geografów z planowaniem, która z czasem stała się jedną z cech wyróżniających geografii polskiej.

Z chwilą swojego powołania w 1953 r. Instytut Geografii PAN przejął koordynację i finansowanie prowadzonych dotychczas przez Wydział do Spraw Nauki PTG badań. Dotyczyło to prac nad zdjęciem geomorfologicznym i hydrograficznym, prac nad mapą użytkowania ziemi, badań peryglacialnych, a także prac prowadzonych przez Komisję Nazw Geograficznych. Polskie Towarzystwo Geograficzne przekazało także swoje zbiory biblioteczne oraz inne pracownie (jak Fotofilmową, Dokumentacji Geograficznej i Użytkowania Ziemi w Lublinie) oraz stacje naukowe na Hali Gąsienicowej, w Mikołajkach, Międzyzdrojach oraz w Wojcieszowie na Śląsku. Przejęte zostały również wydawnictwa PTG — „Przegląd Geograficzny”, „Biuletyn Geograficzny”, „Prace Geograficzne”, „Bibliografia Geografii Polskiej”, „Przegląd Radzieckiej Literatury Geograficznej” (przekształcony później w „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”). Tak więc Instytut Geografii mógł rozpocząć swoją działalność w oparciu o liczącą się podstawę materialną, pozwalającą rozwijać zarówno prace dotychczas prowadzone, jak i prace nowe, wynikające z nowych potrzeb i zadań.

W początkowym okresie działalności Instytutu Geografii PAN podkreślenia wymaga ścisła współpraca z procesem kształcenia na wyższych uczelniach. W Warszawie sprzyjał temu niewątpliwie fakt sprawowania przez prof. S. Leszczyckiego równocześnie funkcji dyrektora Instytutu Geograficznego UW. Wielu pracowników naukowych IG PAN było profesorami i wykładowcami w IG UW. Studenci w ramach praktyk wakacyjnych, czy też wykonywania prac dyplomowych brali czynny udział w realizacji programu badawczego obydwu Instytutów. Podobnie przedstawiała się sprawa z Zakładami Instytutu mieszczącymi się poza Warszawą, przede wszystkim zaś w Krakowie, Toruniu i Łodzi.

Integracja w realizacji zadań badawczych oraz procesu dydaktycznego spowodowała, że studia geograficzne w Polsce przygotowywać zaczęły studentów do podejmowania pracy w planowaniu gospodarczym. Powstał zawód geografa-planisty. Absolwenci zasilali kadry biur planowania różnych szczebli.

Z chwilą powstania Instytutu powołane zostały do życia: Zakład Geografii Fizycznej (z pracowniami w Krakowie, Łodzi, Toruniu i Warszawie), Zakład Geografii Ekonomicznej (z pracownią historii geografii we Wrocławiu), Zakład Geografii Regionalnej Polski, Zakład Kartografii (z pracownią mapy użytkowania ziemi w Lublinie). Zorganizowano także Dział Dokumentacji Naukowej, który obejmował Pracownię Polskich Nazw Geograficznych i Pracownię Bibliograficzną.

W kolejnych latach następowała dalsza rozbudowa struktury Instytutu i organizowanie nowych Zakładów. Wiązało się to z nową rolą i zadaniami, jakie zaczęły być stawiane przed Instytutem. Powodowało to również konieczność sformułowania celów badawczych dostosowanych zarówno do nowych tendencji w naukach geograficznych, jak też konieczność szerszego włączenia się do potrzeb życia gospodarczego kraju.

W początku lat pięćdziesiątych w Instytucie zaznaczała się przewaga prac z zakresu poszczególnych dyscyplin geografii fizycznej, w tym przede wszystkim geomorfologii. Natomiast w zakresie geografii ekonomicznej szerzej rozwijano problemy dotyczące osadnictwa. Ten stan rzeczy spowodował konieczność szerszego zajęcia się rozwojem geografii ekono-

miczej. Szczególnego podkreślenia wymaga tu zorganizowana przez Instytut w 1955 r. ogólnopolska konferencja geograficzna w Osiecznej. Poprzedziła ją niezwykle praca przygotowawcza, mająca na celu możliwie wszechstronny przegląd światowego dorobku w tym zakresie i wyciągnięciu z tego wniosków dla rozwoju geografii ekonomicznej w Polsce. Rezultatem konferencji był postulat intensyfikacji rozwoju tej dziedziny geografii oraz położenie nacisku na specjalizację. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej Instytutu, który pod koniec lat pięćdziesiątych uległ zasadniczej rozbudowie.

Pełen szereg zmian będących rezultatem rozwoju w ramach Instytutu poszczególnych dyscyplin geograficznych ustalony został w 1960 r. następujący schemat organizacyjny pionu naukowego w oparciu o uchwałę nr 1760 Sekretariatu Naukowego PAN.

Jeśli chodzi o geografie ekonomiczną, powołano następujące zakłady: Geografii Przemysłu i Komunikacji, Geografii Rolnictwa, Geografii Zaludnienia i Osadnictwa, Geografii Regionalnej Świata, Pracownię Regionalizacji Ekonomicznej.

Jeśli chodzi o geografie fizyczną, powołano następujące zakłady: Geomorfologii i Hydrografii Gór i Wyżyn w Krakowie, któremu podlegała Stacja Badawcza na Hali Gąsienicowej, Geomorfologii i Hydrografii Nizów w Toruniu, Zakład Klimatologii w Warszawie, Pracownię Geomorfologii Ogólnej w Łodzi, której podlegała Stacja Badawcza w Wojcieszowie, Pracownię Geografii Fizycznej Jezior w Warszawie, której podlegała Stacja Badawcza w Mikołajkach.

Ponadto w Warszawie powołano Pracownię Kartografii, w Lublinie — Pracownię Kartografii Ekonomicznej oraz we Wrocławiu — Pracownię Historii Geografii i Kartografii.

W istniejącym w Warszawie Zakładzie Dokumentacji Naukowej wydzielono dwie pracownie: Bibliografii Geografii Polskiej, Centralnego Katalogu Kartograficznego oraz Referat Nazewnictwa Geograficznego.

Po konferencji w Osiecznej badania ekonomiczno-geograficzne uległy szczególnemu nasileniu. Nastąpiło rozszerzenie badań dotychczas prowadzonych oraz podjęto studia nad nowymi problemami. Wprowadzenie specjalizacji pozwoliło uzyskać liczące się rezultaty naukowe, które spotkały się z wysoką oceną zarówno w kraju, jak i za granicą.

Prowadzone były nadal prace dotyczące problemów zaludnienia i osadnictwa. Szczególną uwagę poświęcono w nich badaniom nad strukturą funkcjonalną i bazą ekonomiczną miast, aglomeracjami miejskimi, strukturą przestrzenną procesów urbanizacyjnych, systemem osadniczym, a także nad problemem sterowania rozwojem aglomeracji miejsko-przemysłowych. Badaniami objęto zagadnienia osadnictwa wiejskiego oraz problem jego historycznego rozwoju. Prowadzone były także badania nad rozmieszczeniem i strukturą ludności, w tym także nad zasiedleniem ziem odzyskanych, nad problemami migracji i dojazdów do pracy. Rezultaty badań dały podstawę licznym publikacjom, a także były sukcesywnie przekazywane zainteresowanym organom planowania gospodarczego.

Podjęte zostały szerokie badania w zakresie geografii przemysłu, ze zwróceniem szczególnej uwagi na zagadnienia lokalizacji i rozmieszczenia poszczególnych gałęzi produkcji, zagadnienia regionalizacji przemysłu, w tym wyznaczanie kryteriów delimitacji. Prowadzone były też historyczne badania przemysłu. Poza licznymi publikacjami, będącymi rezultatem tych badań, już w 1956 r. opracowano pierwsze wydanie Atlasu Przemysłu Polski. Wydanie drugie tego atlasu opracowane w latach

1971—1973 przyniosło jego autorom (prof. S. Leszczycki, doc. T. Lijewski i doc. S. Misztal) Nagrodę Państwową II stopnia. Badaniami objęto także sieć komunikacyjną — kolejową i drogową, a także zagadnienia związane z przewozami osobowymi i towarowymi.

W Instytucie rozwinięte zostały na szeroką skalę badania z zakresu geografii rolnictwa. W pierwszym okresie prowadzone prace dotyczyły głównie zagadnień użytkowania ziemi, w tym metody szczegółowego zdjęcia użytkowania ziemi. Ze względu na brak środków zdjęcie użytkowania ziemi wykonano jedynie dla nieznaczonej części kraju. Wypracowane w Polsce metody zastosowane zostały w wielu krajach.

Z kolei podjęte zostały prace nad typologią rolnictwa. Typologia ta została następnie przyjęta przez Międzynarodową Unię Geograficzną i upowszechniona w skali światowej. Prowadzone są również studia nad przestrzenną strukturą produkcji rolnej. Kierunki badań w zakresie geografii rolnictwa rozwijane w Instytucie spotykają się z zainteresowaniem nie tylko geografów, lecz także w środowisku rolników, zarówno w kraju jak i za granicą (m. in. w organizacji FAO).

Podjęte zostały badania nad problematyką regionalizacji ekonomicznej, które następnie, z inicjatywy geografów polskich, włączone zostały do prac prowadzonych w ramach MUG, nabierając tym samym charakteru międzynarodowego. Przy aktywnym uczestnictwie geografów polskich ustalono podstawy teoretyczne regionalizacji społeczno-gospodarczej, określono główne pojęcia, kryteria i metody delimitacji.

Na odrębną uwagę zasługują zespołowe badania Białostoczczyzny, prowadzone pod kierunkiem prof. J. Kostrowickiego w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, których rezultatem była zbiorowa praca pt. *Województwo białostockie*, wydana w 1967 r. oraz Atlas Regionalny Województwa Białostockiego, wydany w 1968 r. Znaczącą pracą zrealizowaną w 1978 r. przez Instytut, w ramach Pracowni Kartografii jest Narodowy Atlas Polski.

Z zakresu geografii fizycznej od początku istnienia Instytutu rozwijały się intensywne badania geomorfologiczne. Wiązała się z nimi realizacja mapy geomorfologicznej 1:25 000. Z uwagi na koszty opracowania, ograniczono wykonanie map w tej skali do obszarów szczególnie interesujących lub konkretnych zleceń. Podjęto natomiast opracowanie przeglądowej mapy geomorfologicznej kraju. Realizowane były liczne prace zarówno o charakterze analitycznym jak i syntetycznym, wszechstronnie ujmujące problematykę geomorfologiczną. Rezultaty badań zyskiwały uznanie międzynarodowe.

Równolegle prowadzono prace nad wykonaniem zdjęcia hydrograficznego. Również z uwagi na koszty, wykonanie mapy szczegółowej uległo ograniczeniu, natomiast opracowywana jest mapa przeglądowa. W zakresie problematyki hydrograficznej, w tym także limnologicznej, podejmowano wiele innych badań na różnych obszarach kraju.

Badania w zakresie geomorfologii i hydrografii koncentrowały się w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w Krakowie i Torun. W pracowni łódzkiej dotyczyły to badań peryglacjalnych.

Badania w zakresie klimatologii dotyczyły początkowo zagadnień związanych z klimatem lokalnym i jego zmianami pod wpływem działalności człowieka, przede wszystkim na obszarach GOP. Podjęto z kolei badania nad bilansem ciepła i strukturą bilansu cieplnego Polski oraz nad bilansem wilgotności. Prowadzone są studia nad klimatem ośrodków uzdro-

wiskowych oraz terenami rolnymi. Badania te koncentrowały się w Zakładzie Klimatologii w Warszawie.

Omówione tutaj przykładowo główne kierunki badań prowadzonych w ramach Instytutu nie wyczerpują rozległej problematyki naukowej, jaka była realizowana w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Przykłady te pozwalają jednak stwierdzić ząębający się ściśle rozwój zarówno badań o charakterze podstawowym, jak też badań służących bezpośrednio potrzebom gospodarki kraju, a także szeroko pojmowanym cełom kulturotwórczym, światopoglądowym i oświatowym.

Podkreślić tu należy rolę geografów w pracach dwóch organizacji naukowych, mających szczególnie silny związek z życiem gospodarczym i społecznym kraju. W 1954 r. przewodniczym Komitetu do spraw GOP-u przy prezydium PAN został prof. S. Leszczycki. W prowadzonych badaniach o charakterze interdyscyplinarnym znaczny udział mieli geografowie, zarówno ekonomiczni jak fizyczni. Zapoczątkowane czy też inicjowane przez Komitet prace zostały następnie przejęte przez Zakład PAN w Chorzowie i inne wyspecjalizowane instytuty naukowe. Badania geograficzne dotyczyły w głównej mierze problematyki lokalizacji przemysłu, a także ochrony środowiska. Na szczególne podkreślenie zasługuje jednak rola, jaką odegrał i nadal odgrywa Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, którego przewodniczącym od chwili jego zorganizowania w 1958 r. jest również prof. S. Leszczycki. Także i w tej organizacji naukowej aktywny udział biorą pracownicy Instytutu. Działalność Komitetu wywiera liczący się wpływ w dziedzinie planowania i rozwoju regionalnego oraz gospodarki przestrzennej. Wspomniany tu przykładowo tylko udział i rola geografów w pracach tych dwóch Komitetów PAN nie wyczerpuje, rzecz jasna, listy wielu innych organizacji naukowych, gospodarczych i społecznych w kraju, w których pracach uczestniczą przedstawiciele Instytutu Geografii PAN.

W latach sześćdziesiątych zaznaczać się zaczęła potrzeba podejmowania badań o charakterze całościowym, integrujących w jakiejś mierze wyspecjalizowane dotychczas kierunki studiów. Dano temu m. in. wyraz na konferencji naukowej w Jabłonie w 1967 r. W zakresie praktycznym znalazło to swoje odbicie w zmianach przeprowadzonych sukcesywnie w strukturze organizacji pionu naukowego Instytutu. W 1962 r. zreorganizowany został Zakład Geografii Regionalnej Świata, który zgodnie z zakresem prowadzonych prac przemianowany został na Pracownię Krajów Rozwijających się. Powołano też Pracownię Geografii Historycznej. Likwidacji uległa Pracownia Kartografii Ekonomicznej w Lublinie. W 1963 r. powołano Zakład Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. W 1970 r. powołano Zakład Teorii i Metodologii Geografii (w miejsce dotychczasowej Pracowni o tej samej nazwie), oraz Zakład Dynamiki Środowiska Geograficznego (w miejsce dotychczasowego Zakładu Klimatologii), z którego w 1973 r. wyodrębnił się Zakład Zagospodarowania Środowiska. Natomiast Uchwałą Nr 14/69 Sekretariatu Naukowego PAN uległy w 1969 r. likwidacji w ramach Instytutu: Pracownia Geomorfologii Ogólnej w Łodzi i Pracownia Historii Geografii i Kartografii we Wrocławiu. W 1970 r. Pracownia Geografii Historycznej włączona została do Zakładu Geografii Ludności i Osadnictwa.

Zarówno profil prowadzonych dotychczas przez Instytut badań, jak i działania o charakterze organizacyjnym były zgodne z ogólniejszymi tendencjami ustalającymi ramy działania nauki polskiej i sposobami finansowania badań, jakie wystąpiły z początkiem lat siedemdziesiątych.

Instytut mógł z tego względu, poczynając od r. 1971, przyjąć i realizować powierzoną mu koordynację problemu węzłowego 11.2.1., pt. „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju”, który na okres 1976—1980 przekształcony został w problem międzyresortowy I.28. Sprawy z tym związane zostały obszernie omówione w artykule prof. K. D z i e w o ņ s k i e g o kierującego zespołem koordynacyjnym problemu. Ograniczyć się w związku z tym wypada do uwagi, iż objęcie tym problemem studiów z zakresu teorii i metodologii planowania przestrzennego i rozwoju regionalnego oraz studiów porównawczych pozwoliło utrzymać wysoki poziom samych prac i ekspertyz, przekazywanych władzom planowania. Umożliwiło to ponadto poszerzenie horyzontu naukowego pracowników zaangażowanych w realizacji zadań.

Instytut uczestniczył również od 1971 r. w pracach nad problemem PAN 7, obejmującym badania nad „Zmianami w środowisku geograficznym pod wpływem działalności człowieka”. Badania te są również związane z pracami prowadzonymi w ramach RWPG dotyczącymi zagadnień człowiek i środowisko, które koordynuje Instytut Geografii Cz.A.N. Od 1976 r. Instytut koordynuje też prace grupy tematycznej 09 (którymi kieruje Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska w Zabrzu, w ramach problemu węzłowego 10.2.), pt. „Geograficzne podstawy gospodarowania zasobami przyrody”. W realizacji tych zadań uczestniczą zakłady w Krakowie i Toruniu, Zakład Klimatologii i Zakład Zagospodarowania Środowiska.

Wspomnieć też wypada, że Instytut uczestniczy obecnie, co prawda w mniejszym już zakresie, w realizacji problemu rządowego nr 5, pt. „Kompleksowy rozwój budownictwa mieszkaniowego”, w realizacji problemu węzłowego 11.5 pt. „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”, w problemie międzyresortowym I.16 pt. „Geodynamika obszaru Polski”.

Podkreślić przy tym trzeba, iż na dwa problemy: MR I.28 i węzłowy 10.2, przypadała zdecydowana większość zaangażowanych przez Instytut środków. W zakresie nakładów (wykonanie planu) na pierwszy z nich przypadało w roku budżetowym 1978 — 52,5%, a na drugi — 33,8%, a więc łącznie ponad 86%.

Realizowane przez Instytut wspomniane wyżej problemy bardzo wyraźnie łączą w sobie wykonywanie konkretnych celów dla potrzeb praktycznych gospodarki narodowej z badaniami o charakterze podstawowym.

W zakresie tzw. planu C, dotyczącego badań własnych Instytutu, prowadzone były głównie badania podstawowe, teoretyczne i metodologiczne. Obejmowały one badania dotyczące podstawowych procesów fizyczno-geograficznych kształtujących środowisko naturalne kraju, głównie w oparciu o stacje naukowo-badawcze Instytutu. Organizowane też były naukowe ekspedycje zagraniczne do Mongolii, które wiązały się ze współpracą z Mongolską Akademią Nauk, oraz badania polarne prowadzone na Spitsbergenie i na Antarktydzie. W zakresie geografii ekonomicznej prowadzone były głównie badania teoretyczne dotyczące organizacji przestrzeni społeczno-gospodarczej krajów Trzeciego Świata.

Podkreślenia wymaga rola Instytutu w zakresie kształcenia kadr naukowych. Wspomniano już o ścisłym powiązaniu z życiem uniwersyteckim w początkowym okresie istnienia Instytutu. W okresie późniejszym Instytut prowadził kształcenie na stopień doktora, w tym również w ramach utworzonego własnego studium doktoranckiego. Do końca 1978 r. nadano

w Instytucie 97 osobom stopień doktora. W omawianym okresie 34 osoby uzyskały też stopień doktora habilitowanego. Dotyczyło to nie tylko własnych pracowników, lecz także osób z zewnątrz, których rozprawy mieściły się w profilu naukowym Instytutu.

Kontakty z zagranicą

Kierownictwo Instytutu zwracało zawsze uwagę na konieczność utrzymywania szerokich kontaktów z zagranicą. Zdawano sobie w pełni sprawę, że wymiana idei, konfrontacja osiągnięć na polu naukowym oraz możliwości osobistych kontaktów w sposób zdecydowany warunkują postęp własnych badań.

Do roku 1955 kontakty z zagranicą miały charakter sporadyczny. Pierwszą na szeroką skalę możliwością zaprezentowania dorobku naukowego Instytutu na forum międzynarodowym stał się Kongres Międzynarodowej Unii Geograficznej w Rio de Janeiro. Jako rezultat uznania tego dorobku prof. J. Dylík wybrany został przewodniczącym Komisji Geomorfologii Peryglacjalnej, a prof. prof. S. Leszczycki i B. Winid, M. Klimaszewski, J. Kostrowicki i J. Barbag członkami komisji odpowiednio: Atlasów Narodowych, Geomorfologii Stosowanej, Światowego Zdjęcia Użytkowania Ziemi i Nauczania Geografii.

Prezentacja polskiego dorobku naukowego w dziedzinie geografii na tym kongresie oraz rozwój innych kontaktów stały się z kolei przyczyną powodzenia zorganizowanego przez Instytut w Kazimierzu nad Wisłą w 1959 r. międzynarodowego seminarium, w którym wzięli udział uczeni ze Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych, Francji, Wielkiej Brytanii, Belgii, RFN, Czechosłowacji, Bułgarii, Węgier. Przedyskutowano na nim szereg problemów z zakresu przede wszystkim regionalizacji ekonomicznej. Seminarium to umocniło pozycję polskiej geografii ekonomicznej.

Od tego czasu Instytut jest organizatorem i współorganizatorem wielu spotkań międzynarodowych, dwu i wielostronnych, w tym także szeregu stałych seminariów dwustronnych: polsko-brytyjskich, polsko-francuskich, polsko-radzieckich, polsko-jugosłowiańskich i innych, na których dyskutowane są różne problemy dotyczące zarówno geografii fizycznej, jak i geografii ekonomicznej.

Niezależnie od tej formy kontaktów i dyskusji naukowej podkreślić należy stosunkowo szeroką wymianę pracowników naukowych w ramach porozumień międzynarodowych (między Akademiami Nauk i innymi). Do Instytutu przyjeżdża stale wiele osób, czy to na nasze zaproszenia, czy też z własnej inicjatywy. Wskazać trzeba na coraz częstsze przyjazdy indywidualne w celu zapoznania się z polskim dorobkiem w ramach poszczególnych dziedzin geografii w Instytucie, jak też przyjazdy młodych pracowników naukowych na dłuższe staże i badania, w tym także na studia w celu przygotowania stopni naukowych.

Ten stan rzeczy wpływa na pozycję naszego Instytutu w międzynarodowej nauce geografii. Ranga ta znajduje przede wszystkim odzwierciedlenie w pozycji, jaką przedstawiciele Instytutu zajmowali i zajmują tak we władzach, jak i w pracach Międzynarodowej Unii Geograficznej.

Na kolejnym XIX Kongresie MUG w Sztokholmie w 1960 r. prof. J. Dylík wybrany został ponownie na przewodniczącego Komisji Geomorfologii Peryglacjalnej, prof. S. Leszczycki — na przewodniczą-

cego Komisji Metod Regionalizacji Ekonomicznej, prof. M. Klimaszewski — na przewodniczącego Podkomisji Kartowania Geomorfologicznego. Członkami zwyczajnymi komisji zostali prof. prof. A. Jahn, J. Kostrowicki, B. Winid, J. Barbag.

Na XX Kongresie MUG w Londynie w 1964 r., prof. S. Leszczycki wybrany został wiceprzewodniczącym Unii. Prof. J. Kostrowicki został przewodniczącym nowo powstałej Komisji Typologii Rolnictwa oraz pozostał przewodniczącym Podkomisji Regionalnej Europy Wschodniej i Środkowej w Komisji Światowego Zdjęcia Użytkowania Ziemi. Na przewodniczącego Komisji Regionalizacji Ekonomicznej wybrano prof. K. Dziewońskiego. Prof. J. Dylik ponownie został przewodniczącym Komisji Geomorfologii Peryglacialnej, a prof. M. Klimaszewski — również ponownie przewodniczącym Podkomisji Kartowania Geomorfologicznego. Na współprzewodniczącego Komisji Ewolucji Stoków powołano prof. A. Jahnna.

Na XXI Kongresie MUG w New Delhi w 1968 r. prof. S. Leszczycki wybrany został prezydentem MUG. Prof. prof. J. Kostrowicki i J. Dylik ponownie wybrani zostali na przewodniczących Komisji Typologii Rolnictwa i Geomorfologii Peryglacialnej. Prof. A. Jahn wybrany został przewodniczącym Komisji Współczesnych Procesów Geomorfologicznych.

Po kolejnym Kongresie MUG w Montrealu w 1972 r. prof. S. Leszczycki jako były prezydent Unii pozostał w Komitecie Wykonawczym MUG, a prof. J. Kostrowicki i prof. A. Jahn wybrani zostali ponownie przewodniczącymi komisji. Na członków zwyczajnych komisji wybranych zostało siedmiu Polaków.

Na ostatnim — XXIII Kongresie MUG w Moskwie w 1976 r. na wiceprezydenta Unii wybrany został prof. J. Kostrowicki, który także objął funkcję przewodniczącego Komisji Produktyności Rolnictwa i Światowych Problemów Wyżywienia. Prof. K. Dziewoński został przewodniczącym Komisji Krajowych Systemów Osadniczych. Ponadto czterech pracowników Instytutu wybranych zostało członkami rzeczywistymi i dziesięciu członkami korespondentami Komisji Unii, a pięciu — członkami grup roboczych Unii.

Obok działalności w MUG, przedstawiciele Instytutu sprawowali lub sprawują funkcje oraz biorą udział w pracach wielu innych międzynarodowych organizacji naukowych. Tak więc np. prof. J. Kostrowicki jest stałym delegatem MUG do FAO, był członkiem komitetu ekspertów FAO do spraw planowania obszarów wiejskich a także jest członkiem rady administracyjnej CIER (Conseil International des Economies Regionales). Prof. S. Leszczycki był ekspertem w dziedzinie środowiska naturalnego w Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Prof. B. Malisz i prof. K. Dziewoński są ekspertami i konsultantami Centrum do spraw Mieszkalnictwa i Planowania Przestrzennego ONZ. Prof. J. Paszyński jest m. in. ekspertem w grupie roboczej promieniowania AR VI w Światowej Organizacji Meteorologicznej ONZ. Prof. L. Starkel jest m. in. przewodniczącym Eurosyberyjskiej Podkomisji Holocenu oraz członkiem Komisji Paleoklimatycznej INQUA. Prof. K. Dziewoński w latach 1971—72 był prezydentem RSA, a w pracach tej organizacji uczestniczą: prof. prof. S. Leszczycki, J. Kostrowicki, A. Wróbel. Prof. A. Stasiak jest wiceprzewodniczącym Międzynarodowego Stowarzyszenia Budownictwa Wiejskiego. Prof. A. Kukliński przez kilka lat kierował programem badań nad rozwojem i planowaniem

regionalnym UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development) w Genewie. Żywe są kontakty z IIASA (International Institute for Applied System Analysis) w Laxenburgu w Austrii, w którego pracach uczestniczy wiele osób z Instytutu.

Wspomnieć również należy, że wielu pracowników naukowych Instytutu zapraszanych jest indywidualnie za granicę na wykłady, konferencje, seminaria, konsultacje.

Działalność wydawnicza

Instytut prowadzi szeroką działalność wydawniczą. Zdajemy sobie sprawę, że mogłaby ona być znacznie rozleglejsza, gdyby nie konieczność dostosowywania się do ograniczonego limitu przydziału papieru i ograniczonych możliwości bazy poligraficznej.

Do stale wydawanych w Instytucie pozycji należą: kwartalnik „Przegląd Geograficzny”, którego tom 50 ukazał się w 1978 r., obcojęzyczna „Geographia Polonica” przeważnie w języku angielskim (której ukazało się łącznie 39 numerów), seryjne wydawnictwo „Prace Geograficzne” (których ukazało się 130 numerów), „Dokumentacja Geograficzna” (której ukazuje się 6 numerów rocznie), „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej” (który ukazuje się 4 razy do roku). Wydawany jest także „Biuletyn Informacyjny” przeznaczony do publikacji prac wykonywanych w ramach problemu międzyresortowego I.28.

Odzwierciedleniem pozycji międzynarodowej Instytutu są również liczne publikacje jego pracowników zamieszczane w zagranicznych czasopismach geograficznych.

Biblioteka

Na odrębną uwagę zasługuje Biblioteka Instytutu. Jest ona największą tego typu biblioteką geograficzną w Polsce i jedną z większych w Europie. Podkreślić należy, że Biblioteka IGiPZ PAN stanowi całość z Biblioteką Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW, tworząc z nią lokalowo oraz pod względem katalogu jedną całość. Nie wolno jednak pominać faktu niezwykle ciężkich warunków pracy, w jakich pracuje zespół pracowników obydwu bibliotek z uwagi na sytuację lokalową całego Instytutu.

Stan ilościowy zbiorów Biblioteki IGiPZ PAN na dzień 31 XII 1978 r. wyniósł:

Druków zwartych	98 841 woluminów
Czasopism (4 067 tytułów)	39 647 „
Atlasy	2 700 „
Mapy	85 550 arkuszy
Przeźrocza	13 200 jednostek
Inne	777

Razem 240 715 jednostek ewidencyjnych

Zbiory Biblioteki wzbogacają się rocznie o średnio 2400—2500 pozycji książkowych, przy czym na wymianę przypada około 30%, a na dary —

około 25%. Podkreślenia wymaga utrzymująca się stale wysoka wymiana z zagranicą, która w 1978 r. obejmowała 692 kontrahentów.

Dwudziestopięciolecie Instytutu, które obchodzimy w bieżącym roku, stanowi w jakimś sensie datę przełomową.

Z dniem 31 grudnia 1977 r. przeszedł na emeryturę dotychczasowy Dyrektor Instytutu i jego organizator, prof. dr Stanisław Leszczycki. Na stanowisko dyrektora powołany został prof. dr Jerzy Kostrowicki, który w ostatnich latach pełnił funkcję Zastępcy Dyrektora do spraw naukowych.

W ciągu 1978 r. podjęte zostały działania mające na celu nadanie organizacji Instytutu takiego kształtu, ażeby jeszcze lepiej mógł wypełniać stojące przed nim zadania, zarówno obecnie, jak i w przyszłości. Chodzi tu o koncentrację badań dotychczasowych, jak też rozszerzenie ich na nowe dziedziny.

Zakłada się, że prace prowadzone w ramach IGiPZ PAN powinny mieć nadal na uwadze zarówno dalszy rozwój i modernizację metodologiczną nauk geograficznych, jak też uwzględniać stosowanie rezultatów badań geograficznych dla potrzeb praktycznych. Obecnie należy też widzieć perspektywę następnej pięciolatki i z tego punktu widzenia nadawać kierunek przyszłym pracom i zadaniom. Dążyć należy do tego, aby dotychczasowy dorobek i osiągnięcia nadal ulegały rozwojowi i poszerzaniu na nowe dziedziny, ażeby Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN zachował swoją wysoką pozycję w ramach nauki polskiej.

МАРЦИН РОСЦИШЕВСКИ

ИНСТИТУТУ ГЕОГРАФИИ ПАН — 25 ЛЕТ

В настоящей статье представлены главные направления научной деятельности Института Географии ПАН, его развитие и контакты с зарубежными научными учреждениями.

MARCIN ROŚCISZEWSKI

THE TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY OF THE INSTITUTE OF GEOGRAPHY
OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES

In his report the author discusses main trends in the Institute's activity, developments in its organization, and relations with abroad.

Translated by *Halina Dzierzanowska*

JERZY KOSTROWICKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na nowym etapie rozwoju *

*Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy
of Sciences at its new development stage*

Zarys treści. Autor formułuje podstawowe cele nowoczesnych badań naukowych w zakresie nauk geograficznych. Rozpatruje badania podstawowe i stosowane w głównych działach geografii reprezentowanych w Instytucie. Postuluje, by w przyszłości dążyć do opracowań syntetycznych i kompleksowego ujmowania wyników badań uwzględniających wszystkie gałęzie nauk geograficznych. Opowiada się za rozsądnym i krytycznym stosowaniem nowych metod badań, za obejmowaniem badaniami również obszarów poza Polską, za współpracą naukową z geografami innych krajów, za powrotem do szerokiej dyskusji naukowych. Zwraca uwagę na zagadnienia kadrowe w Instytucie i omawia trudności pracy codziennej (lokalowe, finansowe itp.).

Ogólny cel badań naukowych z zakresu geografii określić można jako poznanie środowiska przyrodniczego oraz działalności ludzkiej w ich wzajemnych uwarunkowaniach i układach przestrzennych. Najogólniejszym celem praktycznym tych badań jest ich zastosowanie dla przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego naszego kraju.

Ponieważ Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania jest instytutem Polskiej Akademii Nauk, jego celem podstawowym jest tworzenie wiedzy, poznawanie rzeczywistości oraz wypracowywanie metod służących lepszemu jej poznawaniu, a więc badania podstawowe. Celem wtórnym, niemniej ważnym, są badania stosowane, które muszą jednak opierać się na wynikach nieprzerwanie rozwijanych i wzbogacanych badań podstawowych; w przeciwnym bowiem razie, nagromadzone i nadające się do zastosowania zasoby wiedzy szybko uległyby wyczerpaniu i nie będzie co stosować. Równowagę pomiędzy badaniami podstawowymi a stosowanymi chcielibyśmy w Instytucie naszym zachować i wzmocnić. Chcielibyśmy również doprowadzić do większej równowagi pomiędzy badaniami środowiska przyrodniczego i badaniami działalności ludzkiej, a także pomiędzy różnymi zastosowaniami badań geograficznych dla potrzeb planowania przestrzennego, dla potrzeb ochrony i zagospodarowania środowiska oraz dla potrzeb związanych ze wzrostem świadomości społecznej ludzi.

* Referat programowy, wygłoszony na dorocznej Sesji Sprawozdawczej Instytutu w dniu 22 III 1978 r.

Problem węzłowy 11.2.1., a potem międzyresortowy I-28 „Podstawy Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” koncentrował swe badania głównie na zagadnieniach społeczno-gospodarczych, toteż zwłaszcza w pięcioleciu 1971—1975 geografia fizyczna czuła się w Instytucie w jakimś stopniu upośledzona.

Począwszy od 1976 r. udział Instytutu w problemie węzłowym 10.2. o przydługim nieco tytule: „Kompleksowy program ochrony i kształtowania środowiska człowieka z zastosowaniem w woj. katowickim i innych wielkoprzemysłowych regionach wraz z podstawami gospodarki środowiskiem na lata 1976—1980” pozwolił na szersze uwzględnienie badań z zakresu geografii fizycznej. Okazało się jednak wkrótce, że nie jest ona w Polsce w pełni przygotowana do badań tego rodzaju. Wynika to z nierównomiernego rozwoju geografii fizycznej w Polsce, a w szczególności z dominacji w jej ramach geomorfologii, w niej zaś kierunku historycznego, przy mniejszym lub większym niedorozwoju innych dyscyplin fizycznogeograficznych.

Należy tu przyznać, że geomorfologowie nasi zrobili w ostatnich latach bardzo duży wysiłek, aby przestawić się na bardziej kompleksowe i bardziej praktycznie nastawione badania, aby związać się ściślej z wymienionymi wyżej dwoma głównymi problemami badań Instytutu. Toteż dorobek w tym zakresie nie powinien być zaprzepaszczone, trzeba go rozwijać i wzbogacać.

Równocześnie dorobek geomorfologii w Instytucie naszym jest na tyle poważny, a kadry naukowe na tyle dobrze przygotowane i twórcze, że byłoby błędem rolę tej dyscypliny w Instytucie pomniejszać, mimo że dominuje ona równocześnie we wszystkich niemal ośrodkach uniwersyteckich w Polsce.

Chodzi raczej o to, aby myśląc o dalszych planach badań wysunąć takie problemy, w których geografia fizyczna, a w tym geomorfologia mogłyby odegrać rolę wiodącą lub co najmniej bardzo istotną. Sprawą geomorfologów jest zagadnienie to przemyśleć i w porozumieniu z innymi dyscyplinami przedłożyć odpowiednie propozycje.

Hydrografia jest w Polsce słabiej rozwinięta, pełniąc przeważnie rolę usługową w stosunku do geomorfologii. Przez wiele lat sądziłem, że w Instytucie powinien powstać silny zakład hydrografii — nic z tego jednak z różnych powodów nie wyszło. Czy jednak dziś warto się o to kusić, gdy tuż obok na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych UW powstaje silny ośrodek hydrologii? (Nazwę tę coraz częściej przyjmują dla określenia swej dyscypliny także geografowie-hydrografowie). Przy skromnych środkach, jakimi Instytut dysponuje wydaje się to wątpliwe. Trzeba raczej nawiązać z tym ośrodkiem bliższą współpracę w ramach wspólnych planów badawczych.

Klimatologia jest w Instytucie skierowana głównie na badania klimatów lokalnych, zwłaszcza środowisk przekształconych przez człowieka. Jak wskazują osiągnięte wyniki, jest to kierunek, który pozostając w ramach nauk geograficznych jest naukowo twórczy i praktycznie użyteczny. Może też być łatwo wiązany z ogólną problematyką gospodarki środowiskiem i zagospodarowania przestrzennego kraju.

Badania kompleksowe nad środowiskiem utrudnia natomiast w wysokim stopniu brak biogeografii. Nie ma też jej praktycznie na uniwersytetach, gdzie uprawia się niekiedy geografie roślin lub zwierząt. Nie jest to jednak to samo. Równocześnie biogeografia jako samodzielna dyscypli-

na geograficzna rozwija się coraz szerzej zarówno w ZSRR, jak i innych krajach na wschodzie i na zachodzie.

W nauce polskiej powstało natomiast coś w rodzaju błędnego koła. Nie ma biogeografii, bo nie ma biogeografów, nie ma biogeografów, bo nie ma naukowych placówek biogeograficznych, nie ma zaś placówek bo nie ma biogeografów. Od ponad 20 lat na tę sytuację zwracałem uwagę na różnych konferencjach geograficznych. Nic się jednak nie zmieniło. Impas ten chcielibyśmy w Instytucie przełamać.

Wychodzi tu zresztą na jaw problem ogólniejszy — problem dyscyplin deficytowych, zarówno w geografii fizycznej, jak ekonomicznej. Jakkolwiek bowiem rozwój geografii ekonomicznej w Instytucie był równomierniejszy — gdyż pierwotna dominacja geografii osadnictwa — ujmowanej podobnie jak geomorfologia — historycznie, została przełamana i mimo że geografia osadnictwa, a zwłaszcza geografia miast, osiągnęła w Polsce, a w Instytucie naszym w szczególności, wysoki poziom rozwoju, obok niej rozwinęły się w różnym stopniu inne dyscypliny geograficznoekonomiczne. Należą tu zwłaszcza: dobrze, choć być może zbyt jednostronnie rozwijająca się geografia rolnictwa, nieco słabiej rozwinięta, o zbyt demograficznym a za mało społecznym nastawieniu — geografia ludności (lub zaludnienia), a także geografia przemysłu i komunikacji, które przybrały jednak u nas charakter zbyt opisowy, statystyczny i kartograficzny. Tymczasem w świecie coraz więcej ukazuje się prac problemowych, teoretycznych i metodologicznych, dotyczących lokalizacji przemysłu, kompleksów lub systemów przemysłowych i komunikacyjnych. Kierunki te, jak wydaje się, nie są w Instytucie dostatecznie znane, nie są też poważnie rozwijane.

Wreszcie geografia usług, mimo paru rozpraw doktorskich, nie jest praktycznie w Instytucie uprawiana. Nie jest też ona zresztą rozwijana szerzej gdzie indziej w kraju i za granicą, chociaż poczęła niedawno działać w ramach Międzynarodowej Unii Geograficznej nowa grupa robocza Systemów Wymiany Rynkowej (Market Place Exchange Systems). Możliwe zresztą, że usługi można w badaniach geograficznych wiązać z geografią osadnictwa. Nie dotyczy to jednak z pewnością rozwijającej się na świecie bardzo gwałtownie pod różnymi nazwami geografii rekreacji, posiadającej już własne wyodrębnione pole badań, własne metody badawcze itp. Odbywają się liczne międzynarodowe konferencje w tej dziedzinie, w których geografia polska jest, jak dotychczas, słabo reprezentowana. Jednakże odmiennie niż w biogeografii, obserwuje się w Polsce w ostatnich latach duży ruch w tej dziedzinie. Ma ona, zresztą w Polsce, a zwłaszcza w ośrodku krakowskim, stare tradycje. W różnych okresach i pod różnymi nazwami dyscyplina ta jest coraz częściej wykładana na wyższych uczelniach, powstają nawet odpowiednie specjalizacje. Ostatnio ukazał się pierwszy polski podręcznik w tym zakresie. Jednakże, jak dotychczas, niewiele osób w Polsce poświęca się wyłącznie tej dziedzinie geografii, a jej dorobek naukowy jest nadal skromny i odbiega swym poziomem znacznie od prac zagranicznych. Powstaje pytanie, czy w tej sytuacji powinniśmy dążyć do zorganizowania w Instytucie odpowiedniej placówki badawczej.

Pominałem tu inne słabo rozwinięte działy geografii, jak geografia medyczna, geografia wyżywienia, geografia kultur, geografia polityczna, stojące na pograniczu z innymi naukami, a na razie także geografię regionalną.

Równomierny rozwój geografii i jej poszczególnych dyscyplin jest niezbędny zarówno dla syntez geograficznych, jak i prac stosowanych o charakterze kompleksowym, a więc do prac służących zagospodarowaniu przestrzennemu oraz gospodarce środowiskiem. Jednakże nie stać nas w Instytucie na poważne rozwijanie wszystkich dyscyplin i kierunków badań geograficznych. Mimo że Instytut osiągnął poważne rozmiary, jest nas na to za mało i nie ma na razie większych nadziei na powiększenie liczby etatów. Rozpraszanie się zaś na zbyt wiele kierunków daje kiepskie wyniki. Dlatego też powinniśmy raczej skoncentrować nasze badania przede wszystkim na tych dyscyplinach i kierunkach, które gwarantują osiągnięcie najbardziej wartościowych naukowo i praktycznie wyników. Chodzi tu z jednej strony o te kierunki, które ze względów kadrowych mają już obecnie w Instytucie największe możliwości osiągania takich wyników, z drugiej zaś o te, które są najbardziej potrzebne dla badań kompleksowych podstawowych i stosowanych, a nie są gdzie indziej w Polsce dostatecznie rozwinięte.

Rozwijając zatem powinniśmy w Instytucie tylko niektóre dyscypliny geograficzne, współpracując w zakresie pozostałych z tymi ośrodkami naukowymi, w których są one skutecznie uprawiane. We wszystkich rozwijanych w Instytucie dyscyplinach geograficznych winniśmy kłaść duży nacisk na badania teoretyczne, metodyczne i porównawcze, jak i na ich zastosowanie dla celów praktycznych. Kontynuować powinniśmy również badania teoretyczne i metodologiczne o charakterze kompleksowym, równocześnie zaś winniśmy nadal prowadzić badania stosowane. Jak dotychczas, dotyczą one głównie zagospodarowania przestrzennego oraz gospodarki środowiskowej. Można jednak sobie wyobrazić także inne zastosowanie badań geograficznych. Wszystkie one winny wykorzystywać badania specjalistyczne, przetwarzając je dla swoich potrzeb, a równocześnie inspirując badania specjalistyczne, wskazując na istotne z punktu widzenia praktyki problemy do rozwiązania, stawiając pytania itp. Równocześnie rozwijać należy nadal badania teoretyczne i metodologiczne dotyczące praktycznego wykorzystania i stosowania wyników badań podstawowych, a także problematyki kształtowania struktur przestrzennych środowiska i działalności ludzkiej.

Zarówno w rozwoju badań podstawowych, jak i stosowanych, zasadnicze znaczenie mają opracowania syntetyzujące, które są też kamieniami milowymi w rozwoju każdej dziedziny wiedzy.

Chociaż rozwój specjalizacji najpierw w geografii fizycznej, a później w ekonomicznej, znakomicie utrudnił powstawanie syntez geograficznych, wnioszek mój nie szedłby bynajmniej w kierunku likwidacji, a nawet zmniejszenia dotychczas osiągniętej specjalizacji, lecz właśnie w kierunku tworzenia podstaw do owych syntez poprzez bardziej równomierny rozwój poszczególnych dyscyplin geograficznych w Polsce.

Czy to się bowiem komu podoba, czy nie, tak jak w innych dziedzinach wiedzy — specjalizacja w geografii jest faktem i nie ma już ani powrotu do starych koncepcji jedności geografii, ani możliwości sprrowadzania badań geograficznych do powierzchownych rozważań lub opisów. Nie ziściły się również nadzieje, że integrację geografii przyniesie bądź rozwój teorii regionalizacji, bądź zastosowanie metod matematycznych. Specjalizacja w geografii jest bowiem płodna i twórcza, pod warunkiem, by nie sięgała zbyt daleko, zbyt wąsko i aby w ramach poszczególnych specjalizacji powstawały syntezy naukowe; specjalizacja jest po-

nadto w instytucie badawczym — w przeciwieństwie do instytutów uniwersyteckich — w pełni możliwa.

Skłonny natomiast jestem zgodzić się z opinią niektórych, że tradycyjny, dychotomiczny podział geografii na fizyczną i ekonomiczną (obie nazwy nie są zresztą adekwatne w stosunku do tego, co robimy, podobnie jak i sama nazwa geografia) — powoli się przeżywa, między innymi w wyniku specjalizacji. Wydaje się bowiem, że każda z dyscyplin geograficznych, o ile ma pozostać geograficzną (z geografii wyłoniło się, jak wiadomo, wiele nauk, które się później usamodzielnily) — powinna być w stopniu, jaki jest potrzebny do rozwiązywania stawianych przez nią problemów — zarówno fizyczną, biologiczną, jak społeczną, ekonomiczną, kulturową, historyczną itp. Nie przedmiotem bowiem różnią się badania geograficzne od innych, przedmioty są często te same, lecz tym właśnie, że rozpatruje się te przedmioty — rzeźbę terenu, wody, klimat, szatę roślinną oraz środowisko przyrodnicze jako całość z jednej strony, zaś różne formy działalności ludzkiej — rolnictwo, przemysł, osadnictwo — oraz jej całość — z drugiej, nie odrębnie, nie w izolacji, lecz we wzajemnych uwarunkowaniach, powiązaniach i układach przestrzennych. Tylko tak ujęte prace są w istocie pracami geograficznymi, i tylko tak ujęte badania nie będą dublowały prac z zakresu innych dziedzin wiedzy, zajmujących się często bardziej kompetentnie tym samym przedmiotem badań. Tylko przy takim ujęciu może też geograf jako specjalista zająć miejsce wśród innych specjalistów — przedstawicieli innych nauk. Równocześnie ze względu na takie właśnie podejście i kwalifikacje geograf jest bardziej kompetentny w zakresie kompleksowego ujmowania zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych na powierzchni ziemi. Właśnie ze względu na takie kwalifikacje i kompetencje zarówno u nas jak gdzie indziej geografowie powoływani byli nierzadko do kierowania badaniami międzydyscyplinarnymi lub przewodniczyli różnym ciałom o charakterze międzydyscyplinarnym — radom naukowo-ekonomicznym, komisjom zagospodarowania różnych obszarów itp.

Taka rola wymaga oczywiście także znajomości sąsiednich dyscyplin naukowych, co jest również niezbędne dla szerszego traktowania zagadnień geograficznych. Wymaga ona również znalezienia wspólnego języka zarówno z przedstawicielami tych nauk, jak i odbiorcami wyników naszych prac — przedstawicielami praktyki.

Bardzo wiele wniosła w tej dziedzinie zarówno tradycyjna w geografii polskiej więź z planowaniem przestrzennym, jak też — w ostatnim zwłaszcza dziesięcioleciu — tzw. rewolucja ilościowa w geografii. Planistów bowiem, a także innych odbiorców naszych prac nie zadowalają opisy, żądają oni ściśle uzasadnionych i udokumentowanych wniosków.

Równocześnie rewolucja ilościowa przyczyniła się bardzo do rozwoju geografii jako nauki. Umożliwiła ona z jednej strony przyśpieszenie przetwarzania danych — a więc i wzrost aktualności wyciąganych wniosków. Z drugiej strony umożliwiła też ona przedstawianie wyników badań geograficznych w sposób bardziej ścisły i udokumentowany. Wreszcie ilościowe traktowanie badanych zjawisk przyczyniło się do wzrostu porównywalności wyników badań w przestrzeni i czasie. Wszystko to miało ogromne znaczenie zarówno dla rozwoju geografii jako nauki, jak i jej praktycznych zastosowań.

Równocześnie jednak matematyzacja geografii, a zwłaszcza przesadne jej lansowanie wyrządziło geografii niemało szkód. W wielu wypadkach spowodowała ona zwężenie pola badań do zjawisk mierzalnych ilość-

ciowo z pominięciem tych, nieraz nie mniej istotnych, których nie dało się zmierzyć, lub dla których brakowało odpowiednich danych liczbowych. Przy pomocy wyrafinowanych, pracochłonnych, a zwłaszcza kapitała -(maszyno)-chłonnych metod uzyskiwano wyniki najzupełniej banalne. Często uzyskiwane metodami matematycznymi wyniki nie dają się interpretować, lub też na ich interpretację nie starczało już autorom tych prac czasu lub wiedzy.

W rezultacie niemało z lansowanych metod, a zwłaszcza ich zastosowań, budziło poważne zastrzeżenia ze strony matematyków. W niektórych krajach doprowadziło to nawet do rozbicia wśród geografów na tzw. „nowoczesnych”, tj. stosujących metody matematyczne i „tradycyjnych”, metod tych nie stosujących. W rezultacie, aby nie być posądzonymi o nienowoczesność wielu geografów na zasadzie prawa mimikry szpikowało swe prace wzorami matematycznymi, również wtedy, gdy one nic nowego nie wносиły, inni na odwrót, stali się gorącymi przeciwnikami metod matematycznych w ogóle.

Tymczasem nowoczesność lub tradycyjność nie polega bynajmniej jedynie na tym, czy ktoś stosuje lub nie metody matematyczne. Nowoczesne lub nienowoczesne mogą być zarówno metody matematyczne, jak i inne. Wiele lansowanych metod matematycznych okazało się mało skutecznymi i poszło do lamusa, inne wymagając arbitralnych decyzji okazały się tylko pozornie ścisłymi. Pozornie ścisłymi okazały się też wyniki zastosowania ścisłych metod matematycznych do nieścisłych danych podstawowych. Wiele zjawisk wreszcie nie da się w ogóle ująć matematycznie, lub da się ująć tylko w sposób bardzo przybliżony, a więc znów mało przydatny dla stosowania ścisłych metod ilościowych.

Można by o tym długo mówić. Być może każda nowa idea, aby się utrzymać musi na początku przesadzać. Stopniowo to, co jest przesadą zanika, a to, co okaże się twórcze — pozostaje trwałym dorobkiem nauki. W ten to właśnie etap weszła, jak się zdaje, ostatnio geografia krajów, w których zrodziła się owa rewolucja ilościowa. A i u nas dziś już chyba większość dawnych entuzjastów metod matematycznych zdaje sobie sprawę z ich ograniczoności i spogląda na nie w sposób bardziej rozważny.

Nie chcę być źle rozumiany. Nie jestem bynajmniej przeciwnikiem metod matematycznych, wniosły one, jak to już powiedziałem, wiele nowego do geografii, jestem tylko wrogiem przesady w ich stosowaniu i pogardliwego stosunku do tych, którzy ich nie stosują.

To co mówiłem dotyczy zresztą matematyzacji geografii i nie tylko geografii w ogóle, w mniejszym zaś stopniu dotyczy geografii polskiej, a w jeszcze mniejszym naszego Instytutu, w którym wynaturzeń takich na ogół nie było.

Geografia, jak wiadomo, jest nauką, która nie mieści się w ogólnie przyjętych klasyfikacjach nauk. Jest ona bowiem zarówno nauką przyrodniczą, jak społeczną — świadczy o tym choćby przynależność Międzynarodowej Unii Geograficznej zarówno do ICSU, grupującej nauki ścisłe, jak i ISSC — grupującej nauki społeczne. Geografia jest jednocześnie nauką fizyczną, biologiczną, historyczną, społeczną, ekonomiczną itp., przy czym poszczególne dyscypliny geograficzne zbliżają się mniej lub więcej do tej lub innej grupy nauk. Stąd też różnorodność metod, którymi geografowie posługują się. Geografowie różnią się ponadto nie tylko mniejszym lub większym opanowaniem matematyki,

lecz także zainteresowaniami i predyspozycjami do takiego lub innego sposobu badań, do stosowania takich lub innych metod.

Toteż bacznie śledzić winniśmy wszystkie pojawiające się na horyzoncie kierunki i metody badań i wypracowywać nowe metody. Próbnikiem ich stosowania powinna być jedynie ich skuteczność w rozwiązywaniu konkretnych problemów naukowych. Metody winny bowiem służyć problemom, a nie problemy metodom.

Oznacza to jednak także, że wybór metody winien być świadomy, oparty na znajomości metod stosowanych przez innych, nie zaś na ignorancji. Dlatego też celem niektórych badań może i powinno być wypróbowywanie i wypracowywanie metod badawczych. Decydować jednak powinien problem.

Tymczasem, jak wydaje się, mamy w geografii polskiej, a także — chociaż w mniejszym stopniu — w IGiPZ zbyt wiele prac mało problemowych, opisowych tylko, o bardzo wąskiej nieraz tematyce, zbyt wiele przyczynków, które nie służą żadnej syntezie; zbyt mało zaś mamy prac syntetycznych, poświęconych wielkim problemom lub większym obszarom. Za prace syntetyczne uważam przy tym zarówno te, które syntetyzują wiedzę w zakresie jednej dyscypliny geograficznej, jak i te które syntetyzują wiedzę geograficzną jako całość w skali regionów, krajów lub w skali świata. Oczywiście, aby powstawały takie syntezy, muszą wprawdzie powstawać prace wąsko wyspecjalizowane. Chodzi jednak o to, aby prace wyspecjalizowane stanowić mogły podstawę takiej syntezy, a najlepiej, aby od początku były przygotowywane z myślą o syntezie.

Nawet jednak najbardziej wartościowe prace wąsko wyspecjalizowane nie legitymują naszego dorobku na zewnątrz wobec innych dyscyplin, a zwłaszcza wobec ogółu ludzi wykształconych, legitymują natomiast ten dorobek — prace syntetyczne. Ponadto prace syntetyczne weryfikują zasadność podejmowania określonych problemów naukowych i trafność ich rozwiązań. Zrozumieli to dobrze przedstawiciele innych nauk: historycy, geologowie, etnografowie, biologowie, przygotowując i wydając różnego rodzaju prace syntetyczne.

Wydaje się, że bardziej niż specjalizacja, przyczyną niedorozwoju syntez geograficznych jest zaniedbanie u nas społecznej, kulturotwórczej funkcji geografii, polegającej na podnoszeniu poziomu świadomości społecznej ludzi w drodze dostarczania społeczeństwu znaczących, naukowo podbudowanych informacji. Niesłusznie funkcję tę sprowadzono u nas do bezproblemowych opisów poszczególnych krajów i regionów, wykonywanych zwykle w ramach geografii regionalnej lub do prac stanowiących raczej komentarz do roczników statystycznych niż opracowanie naukowe oraz do różnych informatorów. Nie ma żadnej wątpliwości, że tego rodzaju prace mogą również być społecznie użyteczne, lecz podobnie jak prace popularyzatorskie nie mogą one stanowić celu badań Instytutu Akademii. Natomiast badania Instytutu mogą i powinny tworzyć podstawy naukowe takich właśnie opracowań popularyzatorskich. Inicjatywa Instytutu opracowania Wielkiej Geografii Polski załamała się swego czasu, a w opracowaniu Geografii Powszechnej — o bardzo nierówniej zresztą wartości — udział pracowników Instytutu był znikomy. Niewiele też ukazało się ogólnych prac syntetycznych dotyczących poszczególnych gałęzi geografii.

Jeśli chodzi o prace dotyczące Polski, sytuacja jest nieco lepsza. Ukażało się bowiem szereg prac o charakterze syntez problemowych lub regionalnych, dotyczących całego kraju lub jego części. Weszły one na

stałe do dorobku nauki polskiej i są powszechnie wykorzystywane. Niewiele jednak spośród prac syntetycznych wydano w obcych językach, jak to miało miejsce z syntezami z zakresu innych dziedzin wiedzy.

Jeśli chodzi o Geografię Polski — powstaje pytanie, czy idąc śladami powodzenia Atlasu Narodowego nie wrócić do dawnej idei Wielkiej Geografii Polski — napisanej na podstawie najnowszych osiągnięć nauki, opartej zarówno na wynikach badań wyspecjalizowanych, jak i syntezach cząstkowych, problemowych i regionalnych. Podobnie jak Atlas, jest to zarazem duże przedsięwzięcie edytorskie, wymagające porozumienia z odpowiednim przedsiębiorstwem wydawniczym.

Poważnym niedostatkiem jest też brak jakiegokolwiek opracowania syntetycznego geografii Polski przeznaczonego na użytek obcy, podobnego do tych, jakie ukazały się w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Rumunii i gdzie indziej. Czynione pod tym względem przed laty starania załamały się na skutek niechęci wydawnictwa.

Jeśli chodzi o kraje obce, sytuacja jest gorsza. Instytut uczestniczył wprawdzie w tradycyjnych już dla geografii polskiej badaniach polarnych. Uzyskały one nawet ostatnio szersze możliwości rozwoju. Interesujące wyniki naukowe przyniosły też organizowane przez Instytut ekspedycje do Mongolii. Pewne osiągnięcie stanowiły też prowadzone w Instytucie badania krajów Trzeciego Świata, jednakże tylko część z nich oparta była na autopsji.

Ponadto niektóre zakłady Instytutu prowadziły i prowadzą nadal na szerszą lub węższą skalę badania zagraniczne i porównawcze głównie w krajach socjalistycznych Europy środkowo-wschodniej, bądź w ramach Asocjacji Karpacko-Bałkańskiej, bądź niektórych komisji MUG, lub na podstawie bezpośredniej współpracy między instytutami naukowymi Akademii Nauk tych krajów. Przyniosły one wiele ciekawych wyników. W sumie jednak badań dotyczących krajów obcych jest niewiele. Pozostają niemal całkowicie poza zainteresowaniami geografii wielkie problemy światowe—surowcowe, energetyczne, wodne, klimatyczne, ogólnoośrodkowe, ludnościowe, problemy głodu i wyżywienia i w ogóle różnic w rozwoju społeczno-gospodarczym świata, ich przyczyn i skutków. Sprawom tym geografowie innych krajów poświęcają obecnie coraz więcej uwagi.

Braki te tłumaczy się często niedostatkiem środków na badania zagraniczne. Jest to prawda, środków jest bardzo mało, a ostatnio stają się one coraz mniejsze. Jednakże wydaje się, że nawet skromne środki, jakie otrzymujemy nie zawsze dostatecznie owocowały w postaci takich czy innych publikacji. Tymczasem, jak o tym świadczą badania polarne lub mongolskie, przyznawanie środków zależy także w jakimś stopniu od tego, czy potrafimy je właściwie wykorzystać.

Jakie zatem wnioski? Kontynuować należy i dalej rozwijać badania polarne i strefy suchej nie tylko już na Spitsbergenie i w Mongolii, lecz rozszerzać je w miarę możliwości na inne obszary. Możliwości takie się ukazują — można i trzeba je wykorzystywać pod warunkiem, że podobnie jak dotychczasowe dadzą one ważne naukowo i praktycznie rezultaty. Ponadto rozwijać należy prace dotyczące innych krajów, w oparciu o badania prowadzone w tych krajach, ale także oparte na obserwacjach obcych, danych statystycznych i literaturze. Mimo skromnych środków inne nauki jakoś sobie z tym radzą, czego dowodem są coraz liczniejsze publikacje historyków, ekonomistów, etnologów, nie mówiąc już o archeologach itp. poświęcone innym krajom. Ponieważ większe

możliwości badań mamy w krajach socjalistycznych Europy środkowo-wschodniej, większy nacisk kłaść trzeba na badania tych krajów wspólnie z miejscowymi geografami, niczego im nie narzucając, lecz jeśli potrzeba oferując pomoc. Nie ma żadnej wątpliwości, że geografia polska wśród krajów tych stoi najwyżej, mamy więc wiele do zaoferowania, ucząc się zarazem od nich metod badawczych w dziedzinach, w których są oni mocniejsi (np. biogeografia w ZSRR, ČSR, Rumunii, geografia reakcji w Jugosławii, Bułgarii itp.). Nade wszystko jednak inicjować trzeba badania porównawcze obejmujące obszary Europy środkowo-wschodniej. Trzeba też wykorzystywać pojawiające się możliwości współpracy z socjalistycznymi krajami Trzeciego Świata.

Trudniej jest prowadzić badania krajów rozwijających się, a zwłaszcza krajów kapitalistycznych. Jednak i tu mamy pewne skromne osiągnięcia. Prace te trzeba rozwijać, nie obawiając się prób syntez regionalnych lub światowych.

Trzeba wreszcie podjąć koniecznie problematykę światową — światowych problemów rozwoju. Dane są do uzyskania, literatura bogata — choć bardzo nierówna. Mimo to można na jej podstawie zrobić niejedno oryginalne opracowanie.

Wyniki badań zagranicznych mogą mieć też pewne znaczenie praktyczne. Już w przeszłości Instytut był kilkakrotnie przez władze proszony o ekspertyzy w zakresie takich lub innych ważnych problemów światowych związanych z potrzebami państwa. Rozszerzenie badań na te problemy pozwoli na poszerzenie możliwości wykonywania takich zadań.

Badania zagraniczne odgrywają też wielką rolę kształcącą, rozszerzają one horyzonty naukowe badaczy, pozwalają na szerszym tle widzieć lepiej własne problemy, odróżniać zjawiska typowe od unikalnych lub przypadkowych.

Wiele tu wnoszą także organizowane periodycznie od lat dwudziestu dwustronne spotkania dyskusyjne na określone tematy — seminaria polsko-angielskie, polsko-francuskie, polsko-radzieckie, polsko-czechosłowackie, polsko-węgierskie, polsko-jugosłowiańskie itp.

Geografia polska, a w jej ramach także Instytut, w rezultacie swego dorobku naukowego oraz dużej aktywności zdobyła w świecie poważną pozycję. Świadczy o tym przede wszystkim rola geografów polskich w Międzynarodowej Unii Geograficznej. Jak wszyscy wiemy, wieloletni dyrektor Instytutu, profesor Stanisław Leszczycki, pełnił zaszczytną funkcję prezydenta Unii. Począwszy od pierwszego po wojnie udziału w Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w 1956 r. geografowie polscy, a w tym w znacznej części członkowie Instytutu, zajęli poważne miejsca w komisjach Unii. Pod względem pozycji i liczby miejsc w komisjach geografia polska zajmowała i zajmuje nadal miejsce w czołówce państw świata, zwykle po USA, ZSRR, Francji i Anglii, a niekiedy też przed lub tuż po RFN. Po kongresie w 1976 r. zajmowaliśmy pod tym względem piąte miejsce *ex aequo* z W. Brytanią. Dwaj geografowie polscy, obaj z Instytutu, zostali przewodniczącymi komisji MUG, pięciu innych geografów, w tym dwóch z Instytutu, są ich członkami rzeczywistymi. Członek Instytutu jest też aktualnie wiceprezydentem Unii.

Geografowie polscy, a w tym Instytut, odgrywają też poważną rolę w programie badań RWPG. Niemala też była nasza rola w innych organizacjach międzynarodowych: w INQUA, Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej itp.

Wobec silnej konkurencji osiągniętą pozycję niełatwo będzie utrzy-

mać. Toteż niepokoi nas bardzo ograniczanie możliwości naszego uczestnictwa zarówno w pracach MUG, jak i RWPG oraz innych organizacjach międzynarodowych. A że jak wiadomo nieobecni nie mają racji — przede wszystkim geografia polskiej, a zarazem i Instytutu w wyniku tej przymusowej absencji może zostać osłabiona, tym bardziej, że najbliższe konferencje regionalne MUG oraz następny Międzynarodowy Kongres Geograficzny odbędą się tak daleko, iż udział geografów polskich może być z konieczności bardzo ograniczony.

Badania i kontakty zagraniczne, ale także i badania krajowe, aby nie wywahać otwartych drzwi, by nie staczać się na pozycje zaściankowości wymagają dobrej znajomości literatury obcej. Biblioteka naszego Instytutu jest bogata, ale i tu niepokoi nas postępujące ograniczenie zakupów wydawnictw zagranicznych, a zwłaszcza czasopism; przerwanie ich kompletowania przynosi szkody nie dające się już później odrobić. Biblioteka nasza — wspólna z Uniwersytetem — nie służy samemu tylko Instytutowi Akademii oraz Wydziałowi Geografii i Studiów Regionalnych UW — gra ona rolę centralnej biblioteki geograficznej w Polsce i jako taka powinna być traktowana.

Oknem na świat są nasze wydawnictwa. Zdobyły one poważną pozycję w kraju i za granicą. Organ naszego Instytutu „Przegląd Geograficzny” jest od 60 lat pierwszym czasopismem geograficznym kraju. „Prace Geograficzne” Instytutu zdobyły sobie poważną pozycję naukową, uzupełnia ją „Dokumentacja Geograficzna”. „Przegląd Zagraniczny Literatury Geograficznej” pomaga zwłaszcza młodym geografom w całym kraju w zapoznawaniu się z nowymi problemami i metodami badań zagranicznych. „Geographia Polonica” ma za granicą dobrą prasę i traktowana jest jako jedna ze standardowych pozycji w wyposażeniu bibliotek geograficznych na świecie. Pęka ona jednak już w szwach, a wszelkie próby zwiększenia jej objętości nie dały rezultatu. I jakkolwiek niemało jeszcze można i trzeba w wydawnictwach naszych poprawić, niepokoi nas fakt ograniczania bardzo szczupłych przecież limitów arkuszowych. Zaciężała tu chyba przynależność Instytutu do Wydziału III PAN, w którym dominowały nauki ścisłe, będące w stanie przedstawić wyniki swych badań we wzorach matematycznych, fizycznych lub chemicznych — a zatem na niewielkiej liczbie stron. Tymczasem charakter i potrzeby geografii dadzą się raczej porównać z historią — której limity arkuszowe są wielokrotnie wyższe — niż z matematyką lub fizyką.

Tak stopniowo od zagadnień ogólnych przeszedłem do zagadnień szczegółowych naszego Instytutu. Instytut przez wiele już lat nie ulegał zmianom organizacyjnym, coś tam od czasu do czasu likwidowano, coś dobudowywano, w sumie niewiele się zmieniało. Zmieniały się natomiast zadania. Toteż z biegiem lat organizacja ta poczęła utrudniać wykonywanie powierzonych Instytutowi zadań. Wobec tych zadań oraz perspektyw dalszego rozwoju Instytutu niezbędne jest zastanowienie się nad jego reorganizacją. Nie chodzi tu jednak o przysłowiową reorganizację dla reorganizacji, lecz o dostosowanie ram organizacyjnych do naszych potrzeb obecnych i przyszłych, stworzenie ram, które znów przez szereg lat nie ulegałyby większym zmianom. Zbyt częste zmiany organizacyjne nie wychodzą bowiem na dobre pracy naukowej.

Chcielibyśmy też powrócić do dawnej tradycji Instytutu, kiedy to tętnił on od dyskusji naukowych, był ośrodkiem dyskusji w skali całego kraju, kiedy to łączyły go ożywione stosunki z geografami ośrodków uniwersyteckich, a także innymi ośrodkami badań naukowych w kraju.

Wznowić też powinniśmy obieg informacji naukowej wewnątrz Instytutu, urządzając mniej zebrań o charakterze organizacyjnym, formalnym, a więcej zebrań dyskusyjnych ogólnoinstytutowych i specjalistycznych. Tylko w ten sposób Instytut może się stać rzeczywistym ośrodkiem naukowym.

Większą aktywność naukową i usprawnienie organizacyjne utrudniają Instytutowi fatalne warunki lokalowe. Jak wiadomo, Instytut mieści się wraz z rozwijającym się ostatnio silnie Wydziałem Geografii i Studiów Regionalnych w budynku uniwersyteckim. Ponadto kilka zakładów mieści się w Pałacu Staszica. W sumie panująca ciasnota utrudnia w wysokim stopniu pracę. W większości zakładów nie jest w ogóle możliwa twórcza praca koncepcyjna, lokale służą raczej do wykonywania prac przygotowawczych o charakterze mechanicznym, celom organizacyjnym oraz jako miejsca zebrań. Brak jest w ogóle jakiegokolwiek sali na konferencje naukowe, a nawet na posiedzenia Rady Naukowej. Wszystkie starania o poprawę tej sytuacji nie dały dotychczas wyników.

Drugą trudność stanowi niewłaściwa struktura zatrudnienia pracowników naukowych Instytutu. Połowa pracowników naukowych to adiunkci w wieku 40 — 60 lat. Zbyt mało mamy natomiast młodych pracowników naukowych, co nie stanowi dobrej perspektywy na przyszłość. Ponadto na 3 pracowników naukowych przypada 1 pracownik techniczny, co powoduje, że adiunkci z tytułem doktora i długoletnim doświadczeniem naukowym tracą czas na prace techniczne: przeliczenia, kreślenia, pisanie na maszynie itp. Jest to marnotrawstwo ich kwalifikacji.

Dużą stratę czasu powoduje też bardzo słabe, archaiczne niemal wyposażenie techniczne Instytutu, stojące poniżej wszelkich standardów wyposażenia nie tylko geograficznych instytutów zagranicznych, ale i niektórych krajowych.

Instytut nasz stoi obecnie w punkcie zwrotnym swego rozwoju. Z jednej strony osiągnięta pozycja w kraju i za granicą zobowiązuje, z drugiej piętrzą się przed nami większe niż kiedykolwiek przedtem trudności.

Możemy trudności te w jakimś stopniu przewyciężyć i utrzymać pozycję Instytutu tylko wówczas, gdy skoncentrujemy nasze prace na najważniejszych problemach, jeśli ożywimy życie naukowe Instytutu, jeśli lepiej organizować będziemy naszą pracę, jeśli wydajniej będziemy pracowali. Potrzeba Instytutowi więcej inicjatywy, więcej aktywności, więcej wymiany myśli i lepszej organizacji. Wszyscy wykazujący się inicjatywą, aktywnością i rzetelną pracą będą mogli liczyć na poparcie Dyrekcji Instytutu. Z naszej strony, kontynuując dzieło profesora Leszczyckiego, będziemy się starali utrzymywać w Instytucie atmosferę inicjatywie takiej, aktywności i rzetelnej pracy sprzyjającą. Nie ze wszystkimi trudnościami jednak będziemy sami w stanie sobie poradzić. Dlatego chcielibyśmy też móc liczyć na zrozumienie naszych potrzeb oraz na pomoc w naszych wysiłkach ze strony władz Polskiej Akademii Nauk.

ЕЖИ КОСТРОВИЦКИ

ИНСТИТУТ ГЕОГРАФИИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ ПАН НА НОВОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

Автор излагает основные цели современных научных исследований в области географических наук. Он рассматривает основные исследования, а также те,

которые применяются в главных отраслях географии, представленных в Институте.

Автор предлагает в будущем стремиться к синтетическим разработкам и комплексному подходу к результатам исследований, учитывающим все отрасли географических наук. Он высказывается за благоразумное и критическое применение новых исследовательских методов, расширение исследований на территориях также за пределами Польши, за научное сотрудничество с географами других стран, возврат к широким научным дискуссиям. Обращается также внимание на проблемы кадров в Институте и рассматриваются трудности в обыденной работе (помещение, финансы и т.п.).

Пер. Б. Миховского

JERZY KOSTROWICKI

INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION
OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES AT ITS NEW DEVELOPMENT
STAGE

The author presents goals facing modern scientific research in the domain of geographical sciences. He analyses basic and applied research, carried out in the principal branches of geography represented in the Institute. He postulates that future research should mostly be concerned with synthetic and complex approaches, which make it possible to take into account all geographical disciplines. He also advocates to use new research methods in a reasonable and critical way, to spread research over areas beyond Poland, to co-operate with geographers of other countries, and to return to the practice of broad scientific discussions. He draws attention to staff problems in the Institute and discusses difficulties in everyday work (offices, finances, etc.).

Translated by *Halina Dzierzanowska*

TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA

Kierunki badań klimatologicznych w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w dwudziestopięcioleciu 1953—1978

*Trends in climatological research in the Institute of Geography of the
Polish Academy of Sciences, 1953—1978*

Zarys treści. Opracowanie stanowi próbę podsumowania działalności naukowej Zakładu Klimatologii IGiPZ PAN (noszącego w latach 1969—1978 nazwę Zakładu Dynamiki Środowiska Geograficznego) w dwudziestopięcioleciu 1953—1978. Przedstawiono w nim wyniki badań klimatu miejscowego, prowadzonych na wybranych terenach: rolniczych, uzdrowiskowych oraz miejskich i przemysłowych, a także wyniki studiów dotyczących klimatu Polski. W opracowaniu wykorzystano referat wygłoszony przez autorkę na sympozjum naukowym, zorganizowanym przez Komitet Nauk Geograficznych PAN i IGiPZ PAN z okazji 25-lecia Zakładu Klimatologii. Sympozjum odbyło się na stacji naukowo-badawczej Instytutu w Szymbarku w dniach 21—23 IX 1978.

15 października 1978 r. minęło 25 lat od chwili utworzenia Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk, a przy nim Pracowni Klimatologii, przekształconej w r. 1960 w Zakład Klimatologii (noszący w latach 1969—1978 nazwę Zakładu Dynamiki Środowiska Geograficznego). Dwudziestopięciolecie to zbiega się z 30-leciem pracy naukowej prof. dra Janusza Paszyńskiego, kierującego od początku pracami Zakładu.

Dotychczasową działalność Zakładu Klimatologii podzielić można na dwie zasadnicze grupy: A. badania klimatu miejscowego, B. badania klimatu Polski.

Od pierwszych lat istnienia placówki tematyka badawcza dotyczyła zagadnień klimatologicznych poznawczych i metodycznych. Główną uwagę zwracano na wypracowanie metod kartowania terenowego klimatów miejscowych oraz na zebranie materiałów naukowych w zakresie poznania klimatu Polski.

A. Badania klimatu miejscowego na obszarach reprezentujących różne typy zagospodarowania przestrzennego prowadzone były na wybranych terenach 1) rolniczych, 2) uzdrowiskowych, 3) miejskich i przemysłowych.

A.1. Badania klimatu terenów *rolniczych* prowadzono w różnych regionach Polski (ryc. 1): na Pojezierzu Mazurskim, na Wyżynie Sandomierskiej, w Niece Nidy, na Pogórzu Sudeckim; dotyczyły one przede wszystkim prawdopodobieństwa wystąpienia niektórych zjawisk meteo-

Ryc. 1. Tereny badań w okresie 1953—1978
The areas of research, 1953—1978

rologicznych wpływających na produkcję rolniczą, jak np. przymrozki lub susze. Opracowano metodę kartowania tych zjawisk w terenie (T. Kozłowska-Szczęśna 1957, J. Paszyński, K. Machaj 1959, J. Skoczek 1964, J. Paszyński 1966).

Na początku lat sześćdziesiątych wprowadzono do badań nowe podejście: bilansu cieplnego powierzchni czynnej. Badania tego problemu prowadzono w różnych typach środowiska geograficznego: w Wojcieszowie Górnym na dolnym Śląsku, w Belsku i w Borowej Górze koło Warszawy, a ostatnio w Felinie koło Lublina.

Badania bilansu cieplnego, określającego ilościowo wymianę energii między atmosferą a jej podłożem, podjęto w Zakładzie Klimatologii jako pierwsze tego rodzaju studia w Polsce. Prowadzone one były przede wszystkim w celu określenia wpływu czynników lokalnych na zróżnicowanie struktury bilansu cieplnego. Opracowano najbardziej przydatne do badań terenowych metody i techniki pomiarów poszczególnych form wymiany ciepła między atmosferą a podłożem drogą promieniowania, przewodzenia i turbulencji. Skonstruowano w tym celu szereg prototypowych urządzeń pomiarowych, jak np. albedomierz, przyrządy do pomiarów gradientowych temperatury i wilgotności powietrza oraz prędkości wiatru, strumieniomierze (M. Kuczmarowski). Wyniki tych prac o charakterze metodycznym zostały przedstawione w kilku opracowaniach

(M. Kluge 1963, M. W. Kraujalis 1963, J. Paszyński 1963, J. Skoczek 1963, K. Miara 1969).

Opracowano także metodę badań zróżnicowania przestrzennego głównych parametrów kształtujących bilans cieplny powierzchni czynnej, jak np: albedo, wskaźnik zasłonięcia horyzontu, pojemność cieplną gleby (M. W. Kraujalis 1963, M. Kluge, B. Krawczyk 1964, 1966, J. Paszyński 1964, J. Skoczek 1970).

Końcowym efektem tych badań było wypracowanie oryginalnej metody szczegółowego kartowania topoklimatycznego na podstawie struktury bilansu cieplnego w typowych sytuacjach pogodowych (J. Paszyński 1963, 1964, 1968). Metoda ta została m. in. zastosowana we Francji do oceny warunków klimatycznych dla potrzeb rolnictwa i sadownictwa.

Zajęto się także zbadaniem wpływu rzeźby w terenach górskich i podgórskich (w Górach Kaczawskich i w Niece Nidy), a głównie nachylenia i wystawy dosłonecznej zboczy, na strukturę bilansu cieplnego. Stwierdzono przy tym, że znaczną rolę w zużyciu ciepła na parowanie terenowe odgrywiają wiatry fenowe (J. Paszyński 1972). Określono również wpływ, jaki wywiera rodzaj gleby i szata roślinna na wymianę energii między atmosferą a podłożem (J. Skoczek 1969, 1970, J. Paszyński 1972).

W ostatnich latach w dalszym ciągu główny nacisk w pracach położono na metody określania składników bilansu cieplnego powierzchni czynnej (J. Paszyński, H. Boyen, R. Dogniaux 1976). Na stacji badawczej w Borowej Górze kontynuowano prace dotyczące metodyki terenowych badań bilansu cieplnego (J. Bublewski, J. Skoczek). Przygotowano komplet aparatury w celu wyznaczania składowych bilansu cieplnego. Aparatura ta została wywzorcowana i użyta w badaniach prowadzonych na Stacji Doświadczalnej WSR w Felinie koło Lublina.

Ponadto zajęto się zagadnieniem dobowego przebiegu turbulencyjnej wymiany ciepła odczuwalnego nad różnego rodzaju podłożem (K. Miara), oraz zbadaniem przebiegu dobowego turbulencyjnej wymiany utajonego ciepła parowania z powierzchni roślin uprawnych, charakterystycznych dla terenów nizinnych Polski (Cz. Szwed-Ilnicka), a także wymianą ciepła w glebie w różnych sytuacjach meteorologicznych (J. Skoczek). Opracowano metodę wyznaczania dobowego przebiegu parowania rzeczywistego z powierzchni łąkowej, na podstawie bilansu cieplnego (J. Paszyński 1978), wykonano również studium na temat określania turbulencyjnych strumieni ciepła i wilgoci w przypowierzchniowej warstwie granicznej atmosfery na polach uprawnych, stanowiące krytyczny przegląd różnych sposobów wyznaczania tych wielkości (J. Paszyński 1976).

Należy jeszcze wspomnieć o podjętych ostatnio pracach stanowiących próbę zastosowania związków korelacyjnych między parametrami geograficznymi a wybranymi elementami meteorologicznymi, jako metody badawczej przy regionalizacji topoklimatycznej na przykładzie Wyżyny Śląsko-Krakowskiej i Środkowomałopolskiej (M. Kluge).

A.2. Badania klimatu i bioklimatu *uzdrowisk* rozpoczęto w 1957 r. Szczegółowe studia prowadzone w Ciechocinku pozwoliły na wypracowanie oryginalnej metody oceny lokalnych warunków klimatycznych z punktu widzenia potrzeb klimatoterapii, na organizm człowieka, na podstawie zespołowego oddziaływania czynników meteorologicznych, ujętych w postaci temperatur odczuwalnych. Podczas prac badawczych w Ciechocinku została po raz pierwszy w Polsce zastosowana terenowa

metoda pomiarów zawartości ozonu w powietrzu jako wskaźnika czystości powietrza (T. Kozłowska-Szczęsna 1959). Wyniki badań w Cieclocinku zostały wykorzystane w praktyce przy planowaniu zagospodarowania przestrzennego i kierunków rozwoju uzdrowiska (J. Paszyński 1957, T. Kozłowska-Szczęsna 1964, 1965, 1966, T. Kozłowska-Szczęsna, S. Zych 1967).

W latach późniejszych badaniami klimatologicznymi objęto cały szereg uzdrowisk i miejscowości potencjalnie uzdrowiskowych, położonych w różnych warunkach geograficznych: Kudowa, Świeradów i Czerniawa, Cieplice Śląskie, Bolków i Kowary, Iwonicz, Rymanów, Polańczyk, Komańcza, Rabe, Czarna, Tylicz, Złockie, Połczyn, Augustów, Dźwirzyno, Ustka, Łeba (T. Kozłowska-Szczęsna 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, M. Kluge, T. Kozłowska-Szczęsna 1974, K. Błażejczyk 1975, 1976, 1978, B. Krawczyk 1975, 1977, 1978).

Celem badań jest ocena bioklimatycznych warunków życia człowieka, wykonywane są one dla ściśle określonych potrzeb społecznych: lecznictwa uzdrowiskowego, wypoczynku, zagospodarowania przestrzennego terenu, ochrony środowiska, melioracji klimatu itp. Poza celem poznawczym w pracach tych stosowane są różne metody badawcze do oceny warunków bioklimatycznych wybranych miejscowości. Podstawą oceny były dane dotyczące rozkładu przestrzennego podstawowych elementów meteorologicznych i wskaźników bioklimatycznych, a także wskaźnika przewietrzania efektywnego, stanu higienicznego powietrza, względnego nasłonecznienia terenu itp. Sporządzone mapy bonitacyjne informują o różnym stopniu praktycznej przydatności wyróżnionych stref bioklimatycznych. Wyniki badań są publikowane w „Dokumentacji Geograficznej” IGiPZ PAN w serii pt. „Problemy Bioklimatologii Uzdrowiskowej” pod redakcją T. Kozłowskiej-Szczęsnej. Wyniki badań były także przedstawiane za granicą w Bułgarii, Czechosłowacji, Francji, Rumunii, na Węgrzech, w Związku Radzieckim, a także na Międzynarodowych Kongresach Biometeorologicznych.

Ze studiów o charakterze metodycznym wymienić należy opracowanie dotyczące wpływu warunków klimatycznych uzdrowiska na gospodarkę cieplną organizmu ludzkiego na przykładzie Iwonicza Zdroju (B. Krawczyk 1977). Na podstawie statystycznie udowodnionego zróżnicowania przestrzennego średniej temperatury skóry człowieka oraz struktury bilansu cieplnego powierzchni ciała człowieka wyznaczono na badanym terenie uzdrowiska jednostki bioklimatyczne, różniące się między sobą stopniem oddziaływania bodźców klimatycznych na organizm ludzki. W pracy tej została po raz pierwszy w Polsce zastosowana do tego rodzaju badań metoda równania bilansu cieplnego powierzchni ciała człowieka.

Na uwagę zasługują także próby metodyczne prowadzone podczas badań w 1977 r. na terenie przyszłej dzielnicy sanatoryjnej w Augustowie. W wybranych zbiorowiskach leśnych — po raz pierwszy w naszym kraju — zastosowano potometr, przyrząd analogowy, służący do określenia ilości potu wydzielanego przez człowieka, przebywającego w różnych warunkach naturalnych.

Ponadto dokonano próby zastosowania taksonomii numerycznej do oceny warunków termiczno-wilgotnościowych uzdrowisk Ziemi Kłodzkiej (K. Błażejczyk 1977). Zajęto się także zanieczyszczeniem powietrza w aspekcie bioklimatycznym — na przykładzie Kudowy Zdroju (T. Koz-

łowska-Szczęsna, M. Kluge 1975). Wykonano próbę określenia związku między średnią temperaturą skóry człowieka a temperaturą radjacyjno-ekwiwalentno-efektywną (B. Krawczyk 1978).

Z innych prac z tej dziedziny wymienić należy studia dotyczące warunków bioklimatycznych wybranych terenów uzdrowiskowo-wypoczynkowych w województwach katowickim i bielskim (K. Błażejczyk, T. Kozłowska-Szczęsna, B. Krawczyk), a także opracowanie klimatu Otłoczyna (J. Paszyński 1974), w którym wydzielono typy klimatu lokalnego różniące się między sobą cechami biometeorologicznymi. Opracowanie to zostało wykonane dla potrzeb planowania zagospodarowania przestrzennego Otłoczyna, przewidzianego jako teren uzdrowiskowy i rekreacyjny.

A.3. Badania klimatu *miast i obszarów przemysłowych* początkowo koncentrowały się w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym. Badania te w latach 1954—1961 wiązały się z działalnością Komitetu dla spraw GOP przy Prezydium PAN i powstałej w jego ramach Komisji Klimatu, której przewodniczącym był prof. dr A. Kosiba, a jego zastępcą doc. dr J. Paszyński. Badania te dotyczyły głównie zanieczyszczenia atmosfery, traktowanego bądź to jako czynnik modyfikujący miejscowe warunki klimatyczne (J. Paszyński 1960), bądź też jako jeden z elementów klimatu (J. Paszyński 1962). Określono w ten sposób m. in. osłabienie dopływu promieniowania słonecznego spowodowane zapyleniem i zadymieniem na obszarze GOP-u (M. Kluge 1957, 1959, 1960, 1962, 1963, 1969, J. Paszyński 1960, 1962).

Wyniki tych badań ujęte kartograficznie zostały wykorzystane przy wyborze najodpowiedniejszych pod względem klimatycznym terenów dla nowych osiedli mieszkaniowych w GOP-ie (J. Paszyński 1961, 1962). W tym okresie zajęto się także mikroklimatem hałd i wyrobisk poprzemysłowych (T. Kozłowska-Szczęsna 1957, 1960); znajomość warunków środowiskowych była bowiem konieczna dla całościowego zagospodarowania (zazielenienia) tych terenów.

Z innych opracowań wymienić należy studia nad częstością wiatrów górnych w GOP-ie (M. Kluge 1956), które stanowiły podstawę do określenia systemu wiatrów wiejących na poziomie kominów fabrycznych, od czego zależne jest rozchodzenie się dymów. Zajęto się także stosunkami termicznymi w GOP-ie w wybranych sytuacjach pogodowych (M. W. Kraujalis 1961). Wyniki badań prowadzonych w GOP-ie zostały opublikowane pod redakcją J. Paszyńskiego w 7 tomach „Biuletynu” Komitetu dla Spraw GOP-u PAN.

Wypracowane metody badań w GOP-ie znalazły zastosowanie np. w studiach dotyczących klimatu Warszawy (B. Krawczyk 1968), Bydgoszczy (J. Paszyński 1959), oraz w badaniach ekspedycyjnych prowadzonych w Wietnamie (J. Paszyński, J. Skoczek 1957—1958), w Bułgarii (M. Kluge, T. Kozłowska-Szczęsna 1968) i w Związku Radzieckim (M. Kluge 1966).

W ostatnich latach, w ramach studiów dotyczących wpływu urbanizacji na warunki klimatyczne, dokonano oceny wpływu miasta na warunki termiczne na przykładzie Warszawy i Berlina (M. W. Kraujalis).

Przy współpracy z Instytutem Geodezji i Kartografii wykonano zdjęcia termalne wybranego fragmentu Warszawy, reprezentującego różne formy zagospodarowania i różną strukturę i zwartość zabudowy. Obrazy termalne posłużyły do wykonania mezoklimatycznej oceny rozkładu prze-

strzennego względnych różnic emisji ciepłej podłoża (M. W. Kraujalis 1978).

Wyniki badań dotyczących wpływu urbanizacji i uprzemysłowienia na lokalny bilans energii, zostały zaprezentowane za granicą we Francji i we Włoszech, np. na Międzynarodowym Kongresie UNESCO w Paryżu w 1973 r. — „Słońce w służbie człowieka”. Opracowania te były podsumowaniem wyników dotyczących badań nad kształtowaniem się bilansu energii w środowisku miejskim i przemysłowym (J. Paszyński 1973, 1975).

B. Studia dotyczące klimatu Polski podjęto przy pomocy sprawdzonych dla naszych warunków klimatycznych metod pośrednich. Stosując te metody, wyznaczono średnie miesięczne i roczne wartości niektórych składników bilansu ciepłego, co pozwoliło na zbadanie ich rozkładu przestrzennego i przebiegu rocznego. Opracowano przebieg roczny całkowitego promieniowania słonecznego (J. Paszyński, L. Kuczmar-ska 1964), albedo i promieniowanie słoneczne pochłonięte (T. Kozłowska-Szczęсна, J. Paszyński 1965, T. Kozłowska-Szczęсна 1973, 1974), promieniowania efektywnego (długofalowego) (M. W. Kraujalis 1965, 1968, 1971, A. Michałowska-Smak 1978), wymiany ciepłej w gruncie (J. Skoczek 1965). Posługując się wynikami tych studiów szczegółowych, wykonano próbę atlasu bilansu radiacyjnego Polski, stanowiącą pierwsze tego rodzaju opracowanie w polskiej literaturze klimatologicznej (J. Paszyński — red. 1966).

Przeanalizowano też udział ciepła wytwarzanego sztucznie wskutek gospodarczej działalności człowieka w ogólnym bilansie energii (M. W. Kraujalis 1972, 1975). Określono wreszcie rolę ciepła zużywanego na ewapotranspirację w bilansie ciepłym naszego kraju (J. Paszyński, B. Krawczyk 1970, J. Paszyński 1972).

Uzyskane wyniki stanowiły podstawę dla próby nowej klasyfikacji klimatu Polski, opartej na strukturze bilansu ciepłego (J. Paszyński, B. Krawczyk 1970).

Podkreślić trzeba ścisłą współpracę w zakresie tej problematyki przede wszystkim w ramach działalności KAPG (Komisji Akademii Nauk krajów socjalistycznych dla problemu „Planetarne badania geofizyczne”). Studia nad bilansem ciepłym zyskały sobie wysokie uznanie wśród zarówno badaczy radzieckich (A. A. Konstantinow, B. L. Dzierdziejewski) jak i amerykańskich (L. Gey).

W roku 1974 rozpoczęto prace dotyczące regionalizacji środowiska geograficznego Polski na podstawie stosunków klimatycznych, ze szczególnym uwzględnieniem procesów wymiany energii i krążenia wody. Celem badań było opracowanie charakterystyk klimatycznych regionów fizycznogeograficznych Polski, wyróżnionych przez J. Kondrackiego i J. Ostrowskiego. Praca wykonywana była zespołowo przez 8 placówek klimatologicznych w kraju (AR w Szczecinie, UJ w Krakowie, UMCS w Lublinie, UAM w Poznaniu, UW we Wrocławiu, UŁ w Łodzi, UW w Warszawie i IGiPZ PAN w Warszawie), a koordynowana przez prof. dra J. Paszyńskiego. Sporządzono 8 elaboratów regionalnych zawierających charakterystyki stosunków klimatycznych 51 makroregionów, a w ich obrębie 314 mezoregionów. Charakterystyki warunków klimatycznych tych jednostek dokonano według przyjętego jednolitego schematu. Zwrócono uwagę na specyficzne cechy klimatu mezoregionów i makroregionów w porównaniu z sąsiednimi jednostkami fizycznogeograficz-

nymi tego samego rzędu. Elaboraty zawierają część opisową oraz tabele zestawień elementów meteorologicznych za okres 1951—1965 i załączniki graficzne. Na podstawie analizy porównawczej mezoregionów pod względem klimatycznym dowiedziono, że określone przez J. Kondrackiego i J. Ostrowskiego granice jednostek fizycznogeograficznych w wielu przypadkach nie znajdują swego uzasadnienia w zróżnicowaniu przestrzennym elementów klimatu.

Po raz pierwszy w kraju, dzięki współpracy wielu zakładów naukowych, zebrano tak znaczny podstawowy materiał w zakresie poznania klimatu Polski. Zgromadzone elaboraty opisowe i szczegółowe dane meteorologiczne w postaci tabel będą stanowiły podstawę do dalszych monograficznych studiów nad klimatem Polski, których celem jest opracowanie nowej syntezy klimatu naszego kraju.

Z opracowań wykonanych w celu poznania warunków bioklimatycznych naszego kraju wymienić należy projekt podziału Polski na strefy bioklimatyczne, wykonany z punktu widzenia potrzeb wypoczynku i turystyki (J. Paszyński, L. Kuczmarska 1967), studia dotyczące usłonecznienia Polski w aspekcie bioklimatycznym (M. Kuczmański 1977, 1978), oraz prace dotyczące typologii polskich uzdrowisk metodą modelową. Pierwszym etapem tych prac była klasyfikacja pogody opracowana z punktu widzenia potrzeb klimatoterapii (K. Błażejczyk 1978). Zarówno wypracowane metody badań, jak i zebrane dotychczas materiały naukowe będą stanowiły podstawę do opracowania atlasu bioklimatycznego Polski.

Zespół klimatologów włączył się także do przygotowania wydawnictw atlasowych Instytutu np. Atlasu Narodowego Polski.

Pracownicy Zakładu uczestniczą w realizacji różnych tematów w ramach problemów rządowych, węzłowych, międzyresortowych i instytucyjnych. Poza pracami planowymi wykonują ekspertyzy, opinie, oceny, instrukcje i opisy przyrządów pomiarowych własnoręcznie wykonanych lub zaadoptowanych do naszych potrzeb.

Dorobek Zakładu obejmuje: 391 prac opublikowanych, 34 prace będące w druku i 620 prac niepublikowanych oraz 34 prace techniczno-konstrukcyjne. Na prace opublikowane składają się: 1) monografie, studia i rozprawy naukowe — 50, 2) artykuły, notatki naukowe i komunikaty — 131, 3) streszczenia monografii, rozpraw, artykułów i referatów — 25, 4) sprawozdania — 95, 5) recenzje — 36, 6) tłumaczenia — 5, 7) opracowania redakcyjne z przedmową lub wstępem — 18, 8) opracowania bibliograficzne — 54, 9) artykuły popularnonaukowe — 7, 10) inne 1. Razem 425 pozycji (tab. 1).

Opracowania niepublikowane to: 1) ekspertyzy — 127, 2) oceny i recenzje wydawnicze — 120, 3) recenzje prac na stopień i oceny całokształtu dorobku naukowego — 63, 4) referaty, koreferaty, odczyty i wykłady — 279, 5) sprawozdania — 21, 6) inne — 10, 1) prace techniczno-konstrukcyjne — 34. Razem 654 pozycji (tab. 2).

Zespół pracowników, początkowo bardzo skromny (kierownik i 2 asystentów), powiększał się stopniowo, zmieniając także skład osobowy. Obecnie w Zakładzie pracuje 12 osób: 2 samodzielnych pracowników naukowych (prof. dr J. Paszyński, doc. dr hab. T. Kozłowska-Szczęsna), 2 adiunktów (dr M. Kluge, dr B. Krawczyk), 1 st. asystent (mgr J. Grzybowski), 7 pracowników inżynieryjno-technicznych, w tym 2 w niepełnym wymiarze godzin (dr J. Skoczek, mgr K. Błażejczyk, mgr A. Lipska, mgr K. Miara, mgr Cz. Szwed-Ilnicka, inż. J. Bublewski, inż. M. Kuczmański).

Tabela 1

Prace opublikowane w latach 1953—1978

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Suma
1953	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1954	1	1	—	1	7	—	—	—	—	—	10
1955	1	1	—	1	4	—	—	—	—	—	7
1956	—	2	—	2	—	—	1	12	—	—	17
1957	3	7	1	1	—	—	3	9	1	—	25
1958	1	—	—	2	—	—	—	9	—	—	12
1959	1	6	1	4	—	4	1	3	1	—	21
1960	2	3	2	1	1	—	1	—	1	—	11
1961	5	—	1	4	1	—	2	—	—	—	13
1962	—	5	1	2	2	—	2	1	—	—	13
1963	1	6	—	6	1	—	1	1	—	—	16
1964	—	15	1	1	3	1	1	—	—	—	22
1965	1	4	2	4	4	—	—	7	—	—	22
1966	3	9	—	9	2	—	1	6	—	—	30
1967	3	4	—	2	—	—	—	—	—	—	9
1968	2	3	—	5	2	—	—	3	—	—	15
1969	1	4	3	7	—	—	—	2	—	—	17
1970	2	4	—	3	1	—	1	1	—	—	12
1971	1	1	1	5	1	—	—	—	—	—	9
1972	4	3	4	3	1	—	—	—	2	—	17
1973	1	4	1	9	1	—	—	—	2	—	18
1974	1	4	1	9	—	—	—	—	—	1	16
1975	3	6	4	8	—	—	2	—	—	—	23
1976	3	2	2	—	—	—	—	—	—	—	7
1977	2	8	—	3	3	—	1	—	—	—	17
1978	4	5	—	1	1	—	—	—	—	—	11
w druku	4	24	—	2	3	—	1	—	—	—	34
	50	132	25	95	36	5	18	54	7	1	425

- 1 — monografie, studia i rozprawy naukowe
 2 — artykuły, notatki naukowe i komunikaty
 3 — streszczenia monografii, rozpraw, artykułów i referatów
 4 — sprawozdania
 5 — recenzje
 6 — tłumaczenia
 7 — opracowania redakcyjne z przedmową lub wstępem
 8 — opracowania bibliograficzne
 9 — prace popularnonaukowe
 10 — inne

W minionym okresie 5 pracowników Zakładu uzyskało stopień magistra, 6 tytuł doktora i 1 tytuł doktora habilitowanego. Pod kierunkiem prof. dra J. Paszyńskiego wykonane zostały następujące prace doktorskie (pracowników i stypendystów).

1. Teresa Kozłowska-Szczęśna — *Bioklimat Ciechocinka* (1962)
2. Mieczysław Kluge — *Oslabienie bezpośredniego promieniowania słonecznego w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym* (1965)

Tabela 2

Prace niepublikowane wykonane w latach 1953—1978

Rok	1	2	3	4	5	6	Suma
1953	—	—	—	—	—	—	—
1954	1	—	—	1	1	—	3
1955	—	1	—	4	—	—	5
1956	2	2	—	13	1	1	19
1957	4	—	—	12	—	1	17
1958	—	2	—	16	—	—	18
1959	6	—	—	10	—	—	16
1960	4	1	—	7	—	—	12
1961	3	4	—	8	—	1	16
1962	1	5	7	10	—	—	23
1963	9	5	2	11	—	—	27
1964	5	5	1	17	1	—	29
1965	2	11	2	15	—	—	30
1966	4	11	8	12	—	—	35
1967	6	6	—	11	—	—	23
1968	3	6	8	10	—	—	27
1969	2	9	7	8	2	—	28
1970	2	5	4	10	1	—	22
1971	5	3	2	11	1	—	22
1972	2	7	4	13	1	—	27
1973	10	4	1	11	1	—	27
1974	10	10	3	11	2	—	36
1975	10	7	4	14	1	1	37
1976	19	4	1	17	4	3	48
1977	9	4	4	7	3	1	28
1978	8	8	5	20	2	2	45
	127	120	63	279	21	10	620

1 — opracowania badawcze i ekspertyzy

2 — oceny i recenzje wydawnicze

3 — recenzje prac na stopień i oceny dorobku naukowego

4 — referaty, koreferaty, odczyty i wykłady

5 — sprawozdania

6 — inne

3. Józef Skoczek — *Wpływ podłoża atmosfery na przebieg dobowy bilansu cieplnego powierzchni czynnej* (1968)
4. Maria Wanda Kraujalis — *Udział ciepła ze sztucznych źródeł w bilansie cieplnym na obszarze Polski* (1970)
5. Janusz Podogrocki (IMGW) — *Rozkład czasowo-przestrzenny promieniowania całkowitego w Polsce* (1975)
6. Anna Michałowska-Smak — *Związek między składnikami długofalowymi bilansu promieniowania a czynnikami meteorologicznymi w warunkach klimatycznych Niżu Polskiego* (1976)
7. Maria Nowak-Drwał (IG UGd) — *Związek między wypromieniowaniem efektywnym a niektórymi czynnikami meteorologicznymi* (1976)

8. Barbara Krawczyk — *Bilans cieplny powierzchni ciała człowieka jako podstawa zróżnicowania bioklimatycznego uzdrowiska Iwonicz* (1977)

Rozprawa habilitacyjna: Teresa Kozłowska-Szczęsna — *Pro-mieniowanie pochłonięte na obszarze Polski* (1971).

Ponadto w Zakładzie 5 osób ma otwarte przewody doktorskie: K. Błażejczyk, J. Grzybowski, M. Kuczmarowski, K. Miara, Cz. Szwed-Ilnicka.

Działalność Zakładu uwidacznia się także we współpracy międzynarodowej, poprzez wykłady, długoterminowe staże naukowe, wspólne badania, wymianę publikacji, udział w zjazdach i kongresach naukowych. Zakład odwiedziło w minionym ćwierćwieczu blisko 100 naukowców zagranicznych z całego świata.

Jeżeli chodzi o wspólne badania naukowe, to należy wspomnieć o udziale J. Paszyńskiego i J. Skoczka w polskiej ekspedycji Międzynarodowego Roku Geofizycznego do Wietnamu w latach 1957—1958, M. Kluge w Ekspedycji Kurskiej (ZSRR) w 1966 r., M. Kluge i T. Kozłowskiej-Szczęsnej w badaniach na terenie Bułgarii w r. 1968, J. Paszyńskiego w badaniach terenowych prowadzonych w Melle (Belgia) w 1971 r. przez Katedrę Ekologii Roślin Uniwersytetu w Gandawie i w 1972 r. w ekspedycji naukowej prowadzącej badania bilansu cieplnego ekosystemów leśnych w stanie Washington (USA).

W omawianym okresie zorganizowano 151 posiedzeń naukowych Zakładu z udziałem pracowników pokrewnych placówek uczelnianych i re-sortowych na terenie Warszawy. Należy również podkreślić, że Zakład nasz jest jednym z niewielu w Instytucie, w którym każdego roku organizowane są badania terenowe z udziałem zarówno pracowników Zakładu, jak i osób zatrudnianych okresowo.

O wartości wykonywanych przez pracowników Zakładu prac świadczą nagrody i odznaczenia: m. in. w 1961 r. nagroda naukowa Komitetu dla Spraw GOP przy Prezydium PAN, za badania klimatu GOP-u (J. Paszyński z zespołem), w 1963 r. nagroda naukowa Polskiego Towarzystwa Meteorologicznego i Hydrologicznego za pracę doktorską wraz z całym dorobkiem z zakresu bioklimatologii (T. Kozłowska-Szczęsna), w 1976 r. nagroda I stopnia Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Medycyny Pracy w konkursie na najlepsze prace z 1975 r. (T. Kozłowska-Szczęsna, E. Grzędziński — *Wpływ środowiska atmosferycznego na występowanie wypadków u robotników budowlanych*). Z okazji 20-lecia Instytutu Geografii PAN w 1973 r. 4 pracowników naukowych Zakładu otrzymało odznaczenia państwowe.

Wykaz ważniejszych publikacji indywidualnych i zespołowych 1973—1978 *

1973

1. Kluge M., Paszyński J. *Klimat*. (W:) *Studia nad metodą zbierania informacji o środowisku geograficznym Polski w skali przeglądowej*. Instytut Geografii PAN, Warszawa, maszynopis powielony, 104—117.

* Spis ważniejszych publikacji indywidualnych i zespołowych za lata 1953—1973. „Przegl. Geogr.” t. XLVI, 1, 1974, 136—141. tks

2. Kozłowska-Szczęśna T. *Promieniowanie pochłonięte na obszarze Polski*. „Prace Geogr. IG PAN”, nr 99, 119 s.
3. Kozłowska-Szczęśna T. *Rozkład i przebieg albedo w Polsce*. „Przegl. Geogr.” t. XLV, 2, 341—351.
4. Kozłowska-Szczęśna T. *Izucenie klimata pol'skich kurortov*. (W:) *Simposium geografski na kurortnija potencial*. 20—21 X 1973 g. Varna k/Družba. Varna 40—42.
5. Kozłowska-Szczęśna T. *Karta al'bedo Pol'si*. Idojárás, LXXVII, 5, 290—295.
6. Paszyński J. *L'influence de l'urbanisation et de l'industrialisation sur le bilan du rayonnement solaire*. Congr. Intern. „Le soleil au service de l'homme”, Paris 1973, EH.88—1 — EH.88—7.

1974

7. Kluge M., Kozłowska-Szczęśna T. *Warunki bioklimatyczne jako podstawa oceny środowiska miejscowości uzdrowiskowo-wypoczynkowych w Sudetach*. (W:) *Wykorzystanie i ochrona środowiska ziem południowo-zachodnich Polski*. Mat. Sesji nauk. 8—9 III 1974, PAN Oddział we Wrocławiu, Komisja Nauk o Ziemi, Wrocław, 274—290.
8. Kozłowska-Szczęśna T. *The distribution and annual course of the albedo in Poland*. „Geogr. Pol.”, 28, 5—17.
9. Kozłowska-Szczęśna T. *Dwadzieścia lat klimatologii w Instytucie Geografii PAN w Warszawie*. „Przegl. Geogr.” t. XLVI, 1, 129—141.
10. Kraujalis M. W. *Atmosfera. Podrozdział w rozdz. Oddziaływanie przemysłu na środowisko geograficzne* w monografii *Geografia przemysłu Polski* pod red. S. Leszczyckiego i T. Lijewskiego. Warszawa. I wyd. 1972, 79—87, Wyd. II, rozszerzone i uaktualnione, 1974, 82—88. PWN.
11. Kraujalis M. W. *Gleby i roślinność. Podrozdział w rozdz. Oddziaływanie przemysłu na środowisko geograficzne* w monografii *Geografia przemysłu Polski* pod red. S. Leszczyckiego i T. Lijewskiego. Warszawa. Wyd. I, 1972, 87—93, Wyd. II, 1974, 88—96, PWN.
12. Krawczyk B. *Próba wyznaczenia udziału absorpcji selektywnej w dopływie do powierzchni ziemi bezpośredniego promieniowania słonecznego*. „Przegl. Geogr.” t. LXVI, 1, 121—128.
13. Paszyński J. *Klimatologia w Polsce Ludowej*. „Przegl. Geogr.” XLVI, 597—602.

1975

14. Błażejczyk K. *Wyznaczanie stopnia przewietrzania dolin*. „Przegl. Geogr.” t. XLVII, 1, 153—161.
15. Błażejczyk K. *Warunki wietrzne w wybranych uzdrowiskach sudeckich*. „Dokum. Geogr.”, 3—4, 49—75.
16. Kozłowska-Szczęśna T. *Warunki bioklimatyczne Kudowy Zdroju (ze szczególnym uwzględnieniem zapylenia powietrza)*. „Probl. Uzdrow.”, 3 (91), 143—187.
17. Kozłowska-Szczęśna T., Grzędziński E. *The influence of the atmospheric environment on the occurrence of accidents among construction workers*. „Biometeorology”, Vol. 6, part. I. Proceedings of The Seventh International Biometeorological Congress held at College Park, Maryland, USA, 1975. International Journal of Biometeorology, Suppl. to Vol. 19, 47.
18. Kozłowska-Szczęśna T., Kluge M. *Zanieczyszczenie powietrza w*

- aspekcie bioklimatologicznym (na przykładzie Kudowy-Zdroju). „Dokum. Geogr.” 3—4, 97—106.
19. Kraujalis M. W. *Die räumliche Verteilung der Jahressummen der Wärme aus künstlichen Quellen im Gebiet der Volksrepublik Polen*. „Zeitschrift für Meteorologie”, Bd. 25, 5, 312—317.
 20. Krawczyk B. *Bioklimat uzdrowiska Iwonicz*. „Dokum. Geogr.”, 3—4, 9—48.
 21. Kuczmariski M. *Projekt automatycznego katatermometru*. „Dokum. Geogr.”, 3—4, 107—113.
 22. Michałowska A. *Zależności empiryczne między długofalowym bilansem promieniowania a niektórymi czynnikami meteorologicznymi*. Mat. III Seminarium Fitoaktywności, Puławy 1975, Inst. Uprawy Nawoż. i Glebozn., Puławy, 62—66.
 23. Paszyński J. *Local energy balance in urban and industrial environment*. „Geogr. Pol.”, 30, 133—138.

1976

24. Błażejczyk K. *Kilka uwag na temat warunków bioklimatycznych Parku Zdrojowego w Cieplicach Śląskich*. „Probl. Uzdrow.”, 6—8, 41—50.
25. Kozłowska-Szczęsna T. *Bioklimat uzdrowiska Gór Izerskich — Świeradów-Czerniawa*. „Probl. Uzdrow.”, 6—8, 51—91.
26. Paszyński J. *Niektóre zagadnienia klimatu Żuław*. „Żuławy Wiślane”, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk, 213—237.
27. Paszyński J., Boyen H., Dogniaux R. *Méthodes de détermination du bilan énergétique de la surface active de la Terre*. Institut Royal Météorologique de Belgique, Publications, Série A, 99, Uccle—Bruxelles 1976, 71 s.
28. Szwed-Illicka Cz., Lesko R. *Ustłonecznienie wybrzeża polskiego, szwedzkiego i rumuńskiego w okresie letnim*. „Czas. Geogr.”, XLVII, 2, 163—173.

1977

29. Błażejczyk K. *Próba zastosowania taksonomii numerycznej do oceny warunków termiczno-wilgotnościowych uzdrowisk Ziemi Kłodzkiej*. „Dokum. Geogr.”, 4, 13—25.
30. Grzybowski J. *Z metodyki opracowań fizjograficznych*. „Przegl. Geogr.” t. XLIX, 1, 87—98.
31. Grzybowski J. *Wstępna charakterystyka sedymentologiczna kopalnych osadów Koprzywianki (Wyżyna Sandomierska)*. „Prace i Studia IG UW.” *Geogr. fiz.*, 7, 77—88.
32. Kozłowska-Szczęsna T. *Warunki bioklimatyczne uzdrowiska Cieplice Śląskie-Zdrój*. „Dokum. Geogr.”, 4, 26—67.
33. Krawczyk B. *Temperatura skóry człowieka jako wskaźnik bioklimatyczny*. „Dokum. Geogr.”, 4, 68—77.
34. Krawczyk B. *Bioklimat uzdrowiska Rymanów*. „Probl. Uzdrow.”, 9 (119), 29—60.
35. Kuczmariski M. *Ustłonecznienie w Polsce w lecie 1975 roku w aspekcie bioklimatycznym*. „Dokum. Geogr.”, 4, 78—85.
36. Kuczmariski M. *Charakterystyka ustłonecznienia północnych regionów Polski w okresie 1961—1970*. „Zesz. Nauk. ART Olszt.”. *Rolnictwo*, 21, 127—134.
37. Szwed-Illicka Cz., Illicki L. *Wybrane zagadnienia ekspozycji psychrometrów aspiracyjnych przy pomiarach temperatury i wilgotności powietrza w warunkach naturalnych*. „Zesz. Nauk. ART Olszt.” *Rolnictwo*, 21, 167—174.

38. Szwed-Illicka Cz., Miara K. *Problemy uśredniania w pomiarach psychrometrycznych*. „Zesz. Nauk. ART Olszt.” Rolnictwo, 21, 159—166.

1978

39. Błażejczyk K. *Wstępna ocena bioklimatu planowanej dzielnicy sanatoryjnej w Augustowie*. „Probl. Uzdrow.”, 6/128, 43—49.
40. Kozłowska-Szczęсна T. *Warunki bioklimatyczne Bolkowa*. „Probl. Uzdrow.”, 5/127, 175—197.
41. Kozłowska-Szczęсна T. *Warunki bioklimatyczne Kowar*. „Probl. Uzdrow.”, 5/127, 199—223.
42. Kuczmański M. *Uslonecznienie Polski w lecie 1977 roku*. „Probl. Uzdrow.”, 6/128, 51—55.
43. Michałowska-Smak A. *Relations between the net long-wave radiation and the meteorological elements in the climatic conditions of the Polish Lowland*. „Publications of the Institute of Geophysics Pol. Acad. Sci.”, D-5 (120), 31—48.
44. Paszyński J. *Wyznaczanie dobowego przebiegu parowania z terenów łąkowych metodą bilansu cieplnego*. „Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.”, 205, 13—26.
45. Paszyński J., Jaworski J. *Straty ciepła w procesie parowania terennego i potencjalnego na tle innych składników bilansu cieplnego powierzchni czynnej*. „Przegl. Geofiz.” 23 (31), 3, 171—179.

Prace w druku

46. Błażejczyk K. *Próba bonitacji geograficzno-bioklimatycznej uzdrowisk dla potrzeb lecznictwa*. „Probl. Uzdrow.”.
47. Błażejczyk K. *Typologia pogody dla potrzeb klimatoterapii*. „Dokum. Geogr.”.
48. Błażejczyk K. *Metoda modelowa oceny bioklimatu uzdrowisk*. „Dokum. Geogr.”.
49. Błażejczyk K. *Kilka uwag na temat metodyki prowadzenia pomiarów ochładzania katatermometrem Hilla*. „Probl. Uzdrow.”.
50. Błażejczyk K. *Próba oceny klimatu uzdrowiska metodą modelową*. „Przegl. Geogr.”.
51. Błażejczyk K. *Przydatność pogody dla potrzeb rekreacji, turystyki pieszej i klimatoterapii uzdrowiskowej*. „Zesz. Nauk. AWF Pozn.”.
52. Błażejczyk K., Siemiaszko H. *Niektóre metody wyznaczania ostrości klimatu okresu zimowego*. „Probl. Uzdrow.”.
53. Grzybowski J. *Wpływ gospodarczej działalności człowieka na rozwój wydm w Kiślakach koło Tykocina*. „Przegl. Geogr.”.
54. Grzybowski J., Heikkinen O. *Aktywność eoliczna w ostatnim tysiącleciu a warunki klimatyczne w Polsce i w Finlandii*. „Quaest. Geogr.”.
55. Kluge M. *Sporządzanie map klimatu lokalnego na podstawie procesów cieplnych zachodzących w atmosferze*. „Acta Geogr. Lodz.”.
56. Kluge M. *Metoda konstruowania map topoklimatycznych w skali przeglądowej i jej zastosowanie do regionalizacji fizycznogeograficznej*. „Dokum. Geogr.”.
57. Kozłowska-Szczęсна T. *Bioklimat uzdrowiska Połczyn*. „Dokum. Geogr.”.
58. Kozłowska-Szczęсна T., Zawadzka A. *Z badań bioklimatu uzdrowisk Ziemi Kłodzkiej*. „Acta Geogr. Lodz.”.
59. Kraujalis M. W. *Zróźnicowanie warunków termicznych podłoża na obszarze miasta*. „Dokum. Geogr.”.

60. Krawczyk B. *Próba zastosowania metody bilansu cieplnego ciała człowieka do oceny bioklimatu uzdrowiska*. „Probl. Uzdrow.”.
61. Krawczyk B. *Bilans cieplny ciała człowieka jako podstawa podziału bioklimatycznego obszaru Iwonicza Zdroju*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN”.
62. Krawczyk B. *Próba określenia związku między średnią temperaturą skóry człowieka a temperaturę radiacyjno-ekwiwalentno-efektywną*. „Dokum. Geogr.”.
63. Krawczyk B. *Bilans cieplny ciała człowieka jako podstawa kartowania dla potrzeb bioklimatologii*. „Dokum. Geogr.”.
64. Kuczmarwski M. *Instrukcja obsługi heliografu Campbell-Stokesa*. Wyd. IMGW.
65. Kuczmarwski M. *Charakterystyka usłonecznienia południowych regionów Polski w okresie 1961—1970*. „Dokum. Geogr.”.
66. Kuczmarwski M. *Wyznaczanie momentów wschodu i zachodu słońca dla danego profilu horyzontu i obliczanie usłonecznienia orograficznie możliwego*. Wyd. IMGW.
67. Kuczmarwski M. *Charakterystyka usłonecznienia Polski w okresie 1961—1970*. „Dokum. Geogr.”.
68. Kuczmarwski M., Gregorczyk M. *Tendencje zmian usłonecznienia w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym i na obszarach przyległych*. „Przegl. Geogr.”.
69. Paszyński J. *Pollution de l'air — un problème climatologique*. Herodote.
70. Paszyński J. *Metody sporządzania map topoklimatycznych*. „Dokum. Geogr.”.
71. Paszyński J., Kossowski J. *Energy Exchange in the Plant Environment*. Wyd. PAN, Oddz. w Lubl.
72. Paszyński J., Skoczek J., Michałowska-Smak A. *Daily Course of the Energy Balance of Plant Cover*. „Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.”.
73. Szwed-Illicka Cz. *O aerodynamicznych parametrach pokrywy roślinnej*. „Prace Studia IG UW.”.

tkS

ТЕРЕСА КОЗЛОВСКА-ЩЕНСНА

НАПРАВЛЕНИЯ КЛИМАТОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИНСТИТУТЕ ГЕОГРАФИИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПАН В ПЕРИОД 1953—1978 ГГ.

Работа является попыткой представить научную деятельность Отделения динамики географической среды (бывшего Отделения климатологии) ИГ и ТЭР ПАН в период 1953—1978 гг. В ней представлены результаты исследований местного климата, проводившихся на избранных сельскохозяйственных, курортных, городских и промышленных территориях, а также результаты исследований, касающихся климата Польши. В работе использован доклад, зачитанный автором на научном симпозиуме, организованном Комитетом географических наук и Институтом географии и ТЭР ПАН по случаю 25-летия основания Отделения климатологии в научно-исследовательской станции Института в Шимбарке 22—23.IX.1978 г.

Пер. Б. Миховского

TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA

TRENDS IN CLIMATOLOGICAL RESEARCH IN THE INSTITUTE
OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION OF THE POLISH ACADEMY
OF SCIENCES, 1953—1978.

The paper is an attempt at summing up scientific activity in the Institute's Department of Climatology), carried out in the period from 1953 to 1978. The author describes results which were obtained during studies concerned with the local climate in some selected agricultural, urban, and industrial areas as well as in health resorts. Moreover, she discusses also findings from research into Poland's climate. Material included here has been taken from a paper read by the author on a symposium organized to commemorate the twenty-fifth anniversary of the Department of Climatology. The symposium was held in the scientific research station at Szymbark, on 21—23 September 1978.

Translated by *Halina Dzierżanowska*

LESZEK STARKEL

Teoretyczny i metodyczny postęp w badaniach karpackich Zakładu Geomorfologii i Hydrologii IGiPZ w Krakowie w latach 1974—1978

*Theoretical and methodological progress in the Carpathian studies of the
Department of Geomorphology and Hydrology in Cracow, Institute of
Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences
in the period 1974—1978*

Zarys treści. Autor omawia postęp badań karpackich Zakładu nad rzeźbą, stosunkami wodnymi i całym środowiskiem, podkreślając rolę lat 1974—1978 w 25-letnim okresie istnienia Zakładu. Zwraca uwagę na zastosowanie nowych metod. Wprowadza rozróżnienie na badania procesów i zjawisk „in actu” i „ex post” oraz na rekonstrukcję dawno minionych długofalowych zmian środowiska. Prezentując tematykę i tereny badań (ryc. 1), podkreśla elementy charakterystyczne dla analizy w latach ostatnich jak: dążenie do generalizacji i regionalizacji zjawisk, wiązanie procesów i zmian w podsystemach stokowych i den dolinnych, konfrontowanie zmian rekonstruowanych z przeszłości i współcześnie działających procesów jako podstawa prognozowania zmian (ryc. 2, 3).

Główne kierunki działalności lat 1974—1978

Działający od listopada 1953 r. Zakład Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn IGiPZ PAN, znany w latach 1969—1978 jako Zakład Geografii Fizycznej, wrócił na 25-lecie do nazwy niemal identycznej z pierwotną. Działalność w okresie 20-lecia omówiono szeroko w „Przeglądzie Geograficznym” t. XLVI, z. 3 (Starkel 1974). Dlatego w niniejszej notatce skoncentruję się na wynikach i tematyce badań ostatniego 5-lecia, starając się odpowiedzieć na pytanie, o ile okres ten zaznaczył się postępowaniem w zakresie metod i teorii. Ze względu na to, że ponad 90% działalności Zakładu w kraju koncentrowało się na obszarze Karpat i Kotlin Podkarpackich, pomijam inne problemy, jak również obszerny dorobek ekspedycji mongolskiej, wymagający osobnego podsumowania.

O ile u zarania działalności Zakład koncentrował się na badaniach geomorfologicznych i hydrograficznych, realizowanych szczególnie przez kartowanie form i osadów je budujących oraz zjawisk wodnych, a w mniejszym stopniu współczesnych procesów, to lata 70-te cechuje wyodrębnienie się 2 kierunków badań:

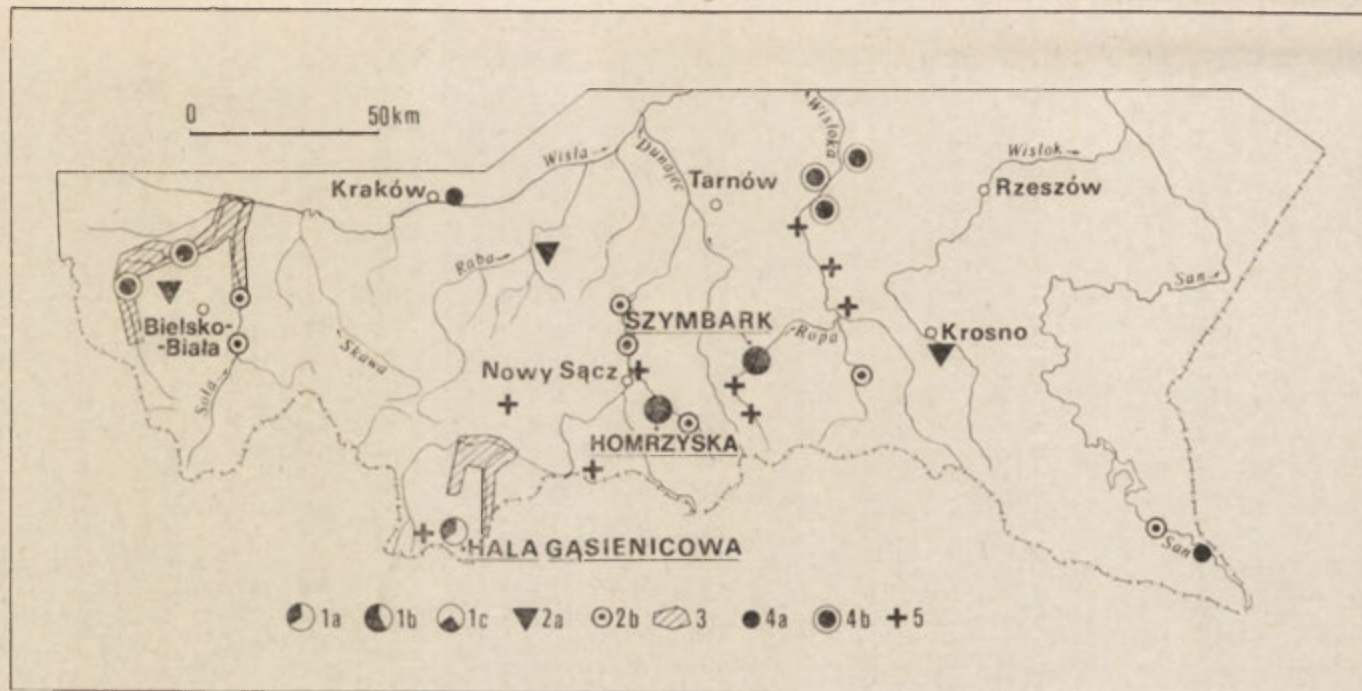
- a. zmierzanie do poznania mechanizmów i warunków przyrodniczych współczesnej transformacji rzeźby i stosunków wodnych,
- b. dążenie poprzez analizę form i osadów zachowanych z przeszłości

do zrekonstruowania przebiegu procesów i całokształtu warunków przyrodniczych.

Te kierunki badawcze ostatnich lat wyrosły zarówno z wcześniejszych inspiracji prof. M. Klimaszewskiego i z pasji badawczej pracowników Zakładu, jak i częściowo z udziału w programach badawczych węzłowych, międzyresortowych i resortowych. Kadra naukowa w latach 1974—1978 uległa niewielkim zmianom. O jej dojrzeniu świadczą dwie habilitacje (A. Kotarba, T. Gerlach) i pięć doktoratów (W. Froehlich, E. Gil, M. Kłapa, R. Soja). Odeszła dr Z. Ziemońska, zastąpił ją dr J. Słupik. Do zespołu nadal należą doc. K. Klimek, dr S. Gilewska, dr M. Baumgart-Kotarba. Większe zmiany nastąpiły w grupie pracowników naukowo-technicznych. Do doświadczonej kadry należą mgr K. Wit-Józwiak, mgr M. Klimek, mgr Z. Jastrzębska. Z nowo zatrudnionych przez ponad rok pracują obecnie mgr E. Niedziałkowska i K. Rycerz. Zakład liczy obecnie 9 pracowników naukowych i 9 pracowników inżynierjno-technicznych i administracyjnych. Posiada ponadto 2 stacje pomiarowe na Hali Gąsienicowej w Tatrach (kier. M. Kłapa) i w Homrzychach koło Nowego Sącza (kier. W. Froehlich). W minionym 5-leciu współpracowała z Zakładem wydzielona jednostka — Stacja Naukowo-Badawcza IGiPZ PAN w Szymbarku koło Gorlic. Obszary różnych typów badań podaje ryc. 1.

W latach 1974—1978 Zakład realizował gros swych prac w dwóch programach badawczych. W programie węzłowym 11.2.1. „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju” prowadzono temat 02.2. „Analiza i prognoza zmian abiotycznych elementów środowiska geograficznego w oparciu o badania różnoskalowe na przykładzie województwa rzeszowskiego”, w którym współdziałały również inne placówki naukowe. W temacie 02.4. tegoż problemu kończono opracowanie redakcyjne przeglądowej mapy geomorfologicznej Polski w skali roboczej 1:300 000 (S. Gilewska, M. Klimek). Od 1976 r. siły Zakładu zostały skoncentrowane w problemie węzłowym 10.2., w którym realizujemy temat 09.4. „Typologia ekosystemów górskich i wyżynnych z punktu widzenia doboru optymalnych form użytkowania”, w którym badana jest dynamika i typologia stoków i den dolin w warunkach naturalnych i zmienionych przez człowieka. Jedynie S. Gilewska pracuje w problemie MR I 28 nad typologią rzeźby Polski, a M. Baumgart-Kotarba w problemie MR I 16 nad analizą koryt i równin zalewowych we wschodniej części Podhala w warunkach zróżnicowanych ruchów tektonicznych. Od 1974 r. K. Klimek kieruje fizycznogeograficzną ekspedycją mongolsko-polską. Corocznie uczestniczy w niej 3—4 pracowników Zakładu na ogólną liczbę 12—26 osób.

Do międzynarodowej działalności Zakładu należy obok tradycyjnego udziału w pracach Komisji Kartowania Geomorfologicznego MUG (Starkel, Baumgart-Kotarba) i Komisji Współczesnych Procesów MUG (obecna nazwa: Komisja Eksperymentu Polowego — Kotarba, Starkel), a także Geomorfologicznej Komisji Karpacko-Bałkańskiej (od 1967 r. redakcja rocznika „Studia Geomorphologica Carpatho-Balkanica” — Baumgart-Kotarba i in.) — działalność na polu paleogeografii holocenu. Niżej podpisany (przy pomocy technicznej E. Niedziałkowskiej) kieruje Eurosyberyjską Podkomisją Holocenu INQUA, a od 1977 r. również programem IGCP Nr 158 przy UNESCO „Paleohydrologia strefy umiarkowanej ostatnich 15 000 lat”.

Ryc. 1. Obszary badań terenowych Zakładu Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn w Karpatach w latach 1974—78

1. Stacje badawcze prowadzące ciągle obserwacje (obok innych typów badań): a — procesów stokowych, b — procesów fluwialnych, c — obiegu wody w zlewniach, 2. Tereny powtarzanych obserwacji współczesnej erozji i akumulacji: a — na stokach, b — w dnach dolin,
3. obszary szczegółowo kartowanych form osadów i dolinnych, 4. stanowiska zbadanych osadów holocenijskich i starszych: a — nie datowanych, b — datowanych metodą ^{14}C , 5. obszary wcześniej badane — wymienione w publikacjach w latach 1974—78

Areas of field studies carried in the Carpathians by the Department of Geomorphology and Hydrology of Mountains and Uplands in the periods 1974—78

1. Field stations carrying continuous measurements (and other studies too) of: a — slope processes, b — fluvial processes, c — hydrology of catchment basins, 2. Places of repeated measurements of present-day erosion and accumulation: a — on slopes, b — in valley bottoms,
3. areas of detail mapping of the valley forms and sediments, 4. localities of Holocene and older deposits: a — without datings, b — dated by radiocarbon method, 5. areas of earlier investigations, mentioned in papers published in 1974—78

5-letni dorobek Zakładu obejmuje łącznie 160 prac, w tym 11 dużych rozpraw i monografii i 77 artykułów. Ponad 1/3 z nich ukazała się za granicą (m. in. na specjalne zaproszenie wydawnictw) w Wielkiej Brytanii, ZSRR, Czechosłowacji, RFN, Szwecji, Kanadzie i na Węgrzech. Wyniki badań były prezentowane na specjalnej sesji naukowej z okazji 25-lecia Zakładu na temat „Przekształcanie rzeźby i środowiska Karpat w warunkach gospodarki człowieka” z 10 referatami oraz na okolicznościowej wystawie zorganizowanej głównie dzięki wysiłkowi S. Gilewskiej, M. Klimkowej i K. Wit-Józwiak w lokalu Zakładu przy ul. św. Jana 22 (do którego przeniesiono się z ul. Grodzkiej wiosną 1975 r.).

Stan badań w Karpatach u progu r. 1974

Wśród dorobku pierwszych 20 lat (por. Starkel 1974), z którym wkroczyliśmy w ostatnie 5-lecie, należy wydzielić prace, które doczekały się podsumowania w formie publikacji i prace zamknięte na etapie badań terenowych czy opracowania materiałów.

Ujęciami syntetycznymi zakończyły się studia nad ewolucją rzeźby Karpat, m. in. podręcznik *Geomorfologia Polski*. Podsumowano też ewolucję rzeźby Karpat w czwartorzędzie i opracowano ocenę rzeźby Karpat pod kątem gospodarki człowieka. Rozpoznano stosunki wodne Tatr i Karpat zarówno w postaci szczegółowych i przeglądowych map hydrograficznych, jak i ujęć monograficznych. Ukazało się szereg rozpraw prezentujących wyniki badań poszczególnych procesów morfogenetycznych, a w szczególności natężenia, przebiegu rocznego i związku z kształtem form i typem użytkowania, procesów splukiwania, speływania, deflacji i denudacji chemicznej. Opublikowano również interesujące wyniki badań eksperymentalnych nad obiegiem wody na stokach.

Równocześnie koniec 1973 r. oznacza zamknięcie pewnego etapu w badaniach terenowych i metodach badawczych. Ograniczono prowadzone dotychczas na szeroką skalę kartowanie geomorfologiczne i hydrograficzne, opracowano przeglądową mapę geomorfologiczną Polski, zakończono badania nad powierzchniami zrównań w Karpatach fliszowych (M. Baumgart-Kotarba) i etap prac nad aluwiami holoceniowymi (L. Starkel). Zrealizował swe badania splukiwania przy pomocy łapaczy w Ochojniczy Górnej i Jaworkach — T. Gerlach, a w Tatrach nad piętrowością procesów stokowych w dolinie Małej Łąki — A. Kotarba. Zakończył się pierwszy etap eksperymentalnych badań stokowych w Szymbarku (E. Gil, J. Słupik) i rozpoczął przy użyciu zmodyfikowanych metod drugi, z którym związane jest badanie denudacji chemicznej (A. Welc) i obiegu wody (R. Soja). Zakończono badania transportu fluwialnego w Kamienicy Nawojowskiej i rozpoczęto je w zlewniach cząstkowych, modyfikując metody (W. Froehlich). Ukończono etap badań nad ewolucją koryta i kształtowania równiny zalewowej Wisłoki (K. Klimek). W trakcie realizacji był temat analizy środowiska byłego woj. rzeszowskiego w oparciu o badania różnoskalowe.

Stan badań Zakładu na koniec r. 1978

W ciągu minionych 5 lat zaznaczył się w badaniach wyraźny postęp, zarówno w zakresie metod, jak i teorii i ujęć syntetycznych, co zostanie

szczegółowo omówione w następnych rozdziałach. Niemal wszystkie wspomniane wyżej prace doczekały się monograficznego opracowania. Rolę splukiwania i deflacji w Karpatach fliszowych podsumował T. Gerlach (1976a), związek splukiwania z przebiegiem sływu E. Gil (1976), a przestrzenne zróżnicowanie denudacji chemicznej analizował A. Welc (1978b). Piętrową zmienność procesów wietrzenia i denudacji w Tatrach wykazał A. Kotarba (1976). Roczny cykl transportu rzeki beskidzkiej przedstawił W. Froehlich (1975). Mechanizm współczesnego rozwoju równin zalewowych naświetlił K. Klimek (1974a, b), a w skali holocenu K. Klimek i L. Starkel (1974). Opublikowano serię zeszytów „Dokumentacji Geograficznej” z wynikami badań kompleksowych stacji w Szymbarku (prowadzonych przy współudziale gleboznawcy B. Adamczyka, klimatologa — B. Obrębskiej-Starkłowej, botanika — J. Staszkiwicza, ekologa — Z. Wójcik, rolnika — J. Pohla, których podsumowaniem jest typologia środowiska w skali szczegółowej (E. Gil 1979). Wyniki badań zespołu rzeszowskiego, dające różnoskalowe spojrzenie i oceniające zarówno wpływ człowieka na środowisko, jak i związek gospodarki ze środowiskiem w Karpatach fliszowych i w Kotlinie Sandomierskiej, daje tom „Prac Geograficznych” nr 125 (1978), zawierający obok prac pracowników Zakładu ogólną charakterystykę klimatu E. Michny z Lublina, ocenę związku użytkowania ziemi z typami środowiska w górach — J. Pohla i analizę związku plonów z warunkami pogodowymi T. Zawory. Dwa obszerne opracowania zespołowe z tego kręgu ukazały się osobno. Zespół Zakładu Hydrologii UMCS pod kierunkiem T. Wilgata i A. Kowalskiej dał wnikliwą charakterystykę zmian stosunków wodnych północnej części Kotliny Sandomierskiej w ostatnim stuleciu („Dokumentacja Geogr.” z. 5—6, 1977), a zespół Zakładu Klimatologii UJ w składzie M. Hess, T. Niedźwiedz i B. Obrębska-Starkłowa analizę stosunków termicznych pod kątem potrzeb rolnictwa Beskidu Niskiego („Prace Geogr.” t. 123, 1977).

W latach 1974—1978 ukazały się również opracowania syntetyczne odnoszące się czy to do obszaru Karpat, czy też podsumowujące szersze problemy z uwzględnieniem Karpat. Można do nich zaliczyć opracowanie stanu badań procesów fluwialnych, współczesnych i w przeszłości (Froehlich i in. 1977), paleogeografii holocenu w Karpatach (Ralska-Jasiewiczowa, Starkel 1975, Starkel 1977a, b), czy roli ekstremalnych procesów w modelowaniu stoków (Starkel 1976).

Omówiony postęp badawczy dotyczy zarówno metod zbierania informacji w terenie i ich statystycznej transformacji, jak — w może wyraźniejszym stopniu — sposobu interpretacji. Istotne znaczenie ma rozróżnienie procesów ekstremalnych (katastrofalnych) i sekularnych (por. Kotarba 1976a, Starkel 1976), jak również rozróżnianie metod badań (i uzyskanych zeń wyników) procesów „in actu” i „ex post” oraz metod rekonstrukcji zjawisk z odległej przeszłości (Starkel 1978a). Obok badań procesów geomorfologicznych *sensu stricto* polegających na śledzeniu transformacji form pod wpływem różnych czynników, większy nacisk położono na rozpoznanie mechanizmu procesów fizycznych i chemicznych, które do tych przemian prowadzą (np. Froehlich, Słupik 1979a, b). Dużą uwagę zwrócono na budowanie modeli struktury przestrzennej procesów i form (Gil, Kotarba 1977), jak i na sposób generalizacji zjawisk do skali przeglądowej (Gil, Starkel 1976 i in.) — por. ryc. 2. Równocześnie starano się skonfrontować wyniki badań zjawisk współcześnie

występujących z rekonstruowanymi z przeszłości dla lepszego zrozumienia tak mechanizmu jak i tendencji (Klimek, Starkel 1974, Gerlach 1977, Baumgart-Kotarba i Kotarba 1979). Jest to podstawą prognozowania zmian w środowisku zmienianym przez człowieka (ryc. 3).

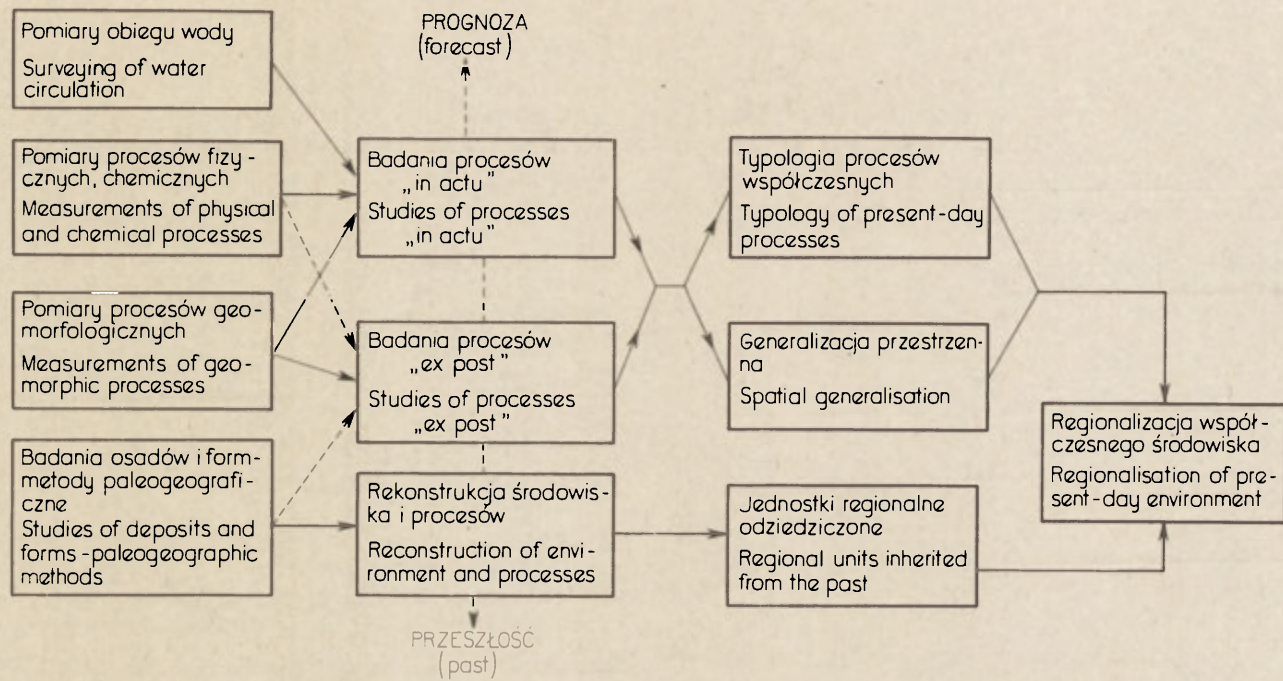
Postęp w metodach zbierania informacji

Mimo niewątpliwych trudności ze zdobyciem aparatury i brakiem inżynierskiej kadry specjalistycznej Zakład może zanotować pewien postęp dzięki inwencji pracowników oraz szeroko stosowanej współpracy z innymi placówkami naukowymi w kraju, a niekiedy i za granicą. Choć ostatnio ukazał się artykuł T. Gerlacha, L. Kaszowskiego i A. Kotarby (1978) o metodach badań współczesnych procesów, to problematykę tę przedstawię w innym układzie, nawiązującym do przestrzennych i czasowych parametrów badanych obiektów.

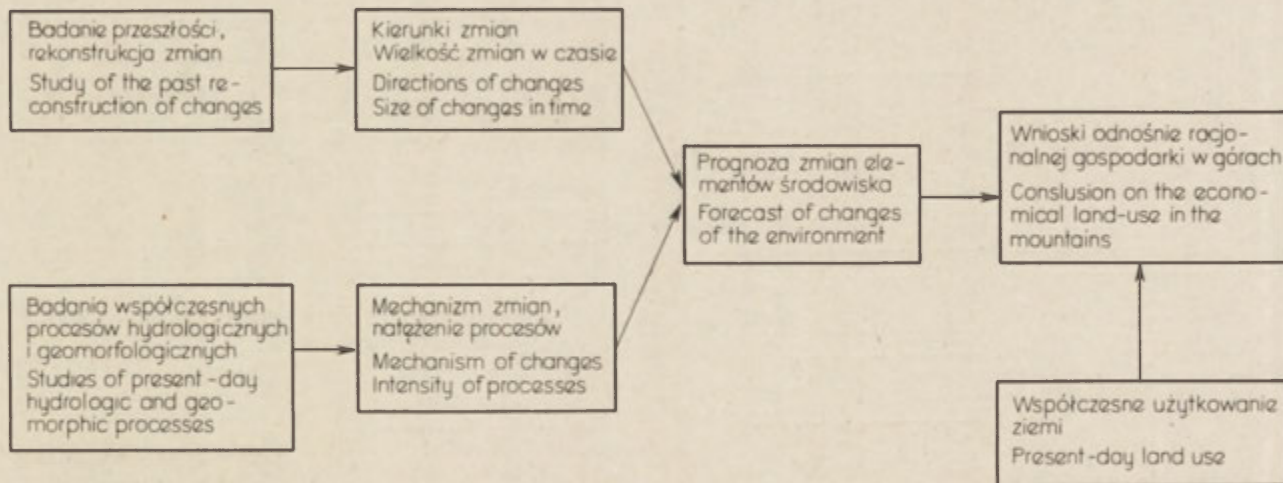
W badaniach procesów „in actu”, a więc pomiarów przepływu materii (w małym stopniu pomiarów energii) staramy się zachować warunek jedności czasu i miejsca pomiarów oraz ich ciągłości. Jeśli na stacji w Homrzychach główny nacisk położono na stały automatyczny pomiar odpływu i dużą częstotliwość pomiarów transportu zawiesiny i materiału rozpuszczonego (Froehlich 1978 i in.) oraz na porównanie zlewni różnej wielkości, to na stacji w Szymbarku koncentrowano się na rejestracji przestrzennej źródła dostawy materiału (np. Welc 1978a, b). Izolowane poletka o wymiarach 62×10 m rejestrują stale odpływ powierzchniowy, śródpokrywowy i odprowadzanie materiału (Gil, Soja 1976). Natomiast w Homrzychach opracowano system ujęć, pozwalający dzięki codziennym pomiarom określić dostawę wody i zawiesiny ze stoku o powierzchni 30 ha do koryta (Froehlich, Słupik 1977, 1979a). Dużą pomysłowość wykazano w badaniach rozbryzgu stosując deski z poprzeczkami (Gerlach 1976b) i sieć lejków założonych na powierzchniach symulujących oranżę i drogę polną (Froehlich, Słupik 1979b). Mniejszą częstotliwość mają pomiary prowadzone na stokach wysokogórskich w otoczeniu stacji na Hali Gąsienicowej (Kotarba i in. 1979), gdzie stacje meteorologiczne znajdują się w pewnej odległości od stoków, a przemiany w dłuższych odcinkach czasowych rejestruje się metodami fotogrametrycznymi (współpraca R. Midriaka z ČSR, a także innych. J. Olędzki z Warszawy rozpoczął też wykonywanie zdjęć termalnych okolic stacji w Szymbarku).

Badanie zjawisk „ex post” polega na jednorazowych pomiarach skutków zjawisk ekstremalnych lub na powtarzaniu pomiarów, ale o małej częstotliwości, co pozwala na rekonstrukcję procesów osadów, mikroform i dowiązania do istniejących stacji. Stąd możliwość prowadzenia tego rodzaju obserwacji głównie w otoczeniu stacji naukowych. W ostatnich latach metody te z powodzeniem zastosowali, mierząc wielkości ruchu ra osuwisku, Gil i Kotarba (1977), rozmiary deflacji i rozbryzgu Gerlach (1976) i in. Dla określenia głębokości ruchu stosowano metody elektrooporowe (współpraca z E. Chrzanoską). Szybkość sedymentacji współczesnej na brzegach koryt i strefie cofki zbiorników zaporowych była badana przez K. Klimka metodami geodezyjnymi i sedymentologicznymi (rytmika zmienności frakcji osadów). Wreszcie powtarzane zdjęcia lotnicze zaczynają być stosowane przez M. Baumgart-Kotarbę (1978b) w badaniach koryta doliny Białki Tatrzańskiej.

[600]

Ryc. 2. Sposób zbierania informacji oraz interpretacji danych dotyczących dynamiki środowiska abiotycznego w obszarach górskich
Way of collecting information and interpretations of data regarding the dynamics of abiotic environment in mountain areas

Ryc. 3. Kierunki badań nad prognozowaniem zmian środowiska
Trends of investigations on forecasting changes of the environment

Rekonstrukcja długookresowych zmian form i całego środowiska operuje innym wachlarzem metod. Do odtwarzania kopalnego dna doliny Małej Łąki zostały dzięki współpracy z AGH w Krakowie zastosowane metody elektrooporowe (Kotarba, Smolak, Sroka 1977). W badaniach osadów holocenijskich zwrócono większą uwagę na zróżnicowanie facjalne składu mechanicznego i obróbkę ziarn, co pozwala na rekonstrukcję pojedynczych powodzi (Niedziałkowska i in. 1977, Starkel 1977b).

Analiza chemiczna gleb dostarczyła dowodów różnowiekowości gleb w obrębie różnych włożeń aluwialnych terasy rędzinnej (Kowalkowski, Starkel 1977), a obecnie analiza pyłków na wtórnym złożu wskazała też na większe przemycie niektórych warstw aluwii (Mamakowa, Starkel 1974). Znacznie większą uwagę zwrócono na datowanie bezwzględne aluwii i pokryw stokowych. Pozwoliła na to bliska współpraca z laboratorium radiowęglą w Hannoverze (M. A. Geyh — profile w Brzeźnicy i Podgrodziu), Louvain (E. Gilot — osuwisko w Szymbarku i profil w Drogomyślu) i w Gliwicach (M. Pazdur — żwirownia w Grabinach — por. ryc. 1). Nawiązała się też współpraca z archeologią (datowanie pokryw deluwialnych na krawędzi terasy lessowej w Pleszowie). Kontynuowana jest tradycyjna współpraca z Zakładem Paleobotaniki IB PAN (patrz spis publikacji) nad rekonstrukcją środowiska w ostatnim glacie i holocenie. W r. 1978 Baumgart-Kotarba wykorzystywała po raz pierwszy zdjęcia satelitarne przy próbie interpretacji założeń tektonicznych rzeźby (tzw. fotolineamentów) w obrębie Podhala (w druku).

Aspekty zróżnicowania przestrzennego

Jednym z zagadnień nurtujących zespół jest określenie reprezentatywności wyników badań prowadzonych w pojedynczych punktach czy na izolowanych poletkach. Czy wolno z takich badań rozciągać wnioski na całe stoki i zlewnie i vice versa — z pomiarów w przekrojach hydrometrycznych wnioskować o procesach na stokach całej zlewni, obliczając wskaźniki denudacji lub erozji w m^3/km^2 w mm obniżenia powierzchni? Jak to wykazał już w 1966 r. Gerlach, poprzez pomiary spłukiwania, a potwierdzili też Słupik (1973) i Gil (1976) w Szymbarku, proces spłukiwania zmienia się w profilu stoku. Poletka nie mogą zatem dawać wielkości bezwzględnych spływu i spłukiwania na całych stokach, a jedynie wartości orientujące w rzędzie wielkości i różnicach między typami użytkowania (por. Gerlach 1976). Potrzebne jest ujęcie modelowe obiegu materii na różnych typach stoków, uchwycenie ich wewnętrznej złożoności w profilu podłużnym i poprzecznym. Model taki został opracowany dla stoku osuwiskowego Zapadle w Szymbarku (Gil, Kotarba 1977). Autorzy wykazali złożoność mechanizmu ruchu w różnych częściach osuwiska, obliczając korelacje z przebiegiem opadów i wahaniami poziomu wody gruntowej. Do ujęcia modelowego zmierzają też badania usypiskowych stoków wysokogórskich w Tatrach (Kotarba 1976a, Kotarba i in. 1979). Dla stoku rolnego badania modelowe przeprowadzili w latach 1976—1978 w beskidzkiej dolinie Homerki Froehlich i Słupik (1977), mierząc odpływ i odprowadzanie materiału na stokach i drogami do koryta. Równocześnie eksperymentalne badania nad rolą rozbryzgu na drogach opracowane statystycznie wskazują na pierwszoplanową

rolę tych ostatnich w dostawie zwierzeliny i kształtowaniu się fal wezbraniowych (Froehlich, Słupik 1979b).

Problem relacji 2 podsystemów stokowego i korytowego (dolinnego) należy do zagadnień centralnych w pracach Zakładu (Starkel 1978c). Istotną rolę odgrywa w małych zlewniach typ opadu (Starkel 1976). Gil (1976) stwierdził np., że w czasie krótkotrwałej ulewy w zlewni Bystrzanki przemieszczanie gleb na stokach przeliczone wg poletek było 30-krotnie większe niż odprowadzanie ze zlewni, natomiast w czasie opadu rozlewnego stosunek był odwrotny. Gil i Soja (1976) dowiedli, że w wezbraniach w tej zlewni istotną rolę odgrywa spływ śródpokrywowy na stokach. Wymienione prace nad transportem i erozją w drogach polnych (również Słupik, Gerlach 1976a) wskazują, że wyników z poletek nie można generalizować. Nie bez znaczenia przy porównaniu i generalizacji obserwacji jest zarówno przeważający typ użytkowania, jak i obecność w strefie pogórskiej szerokich den dolin przechwytyjących wodę i materiał przed dotarciem do koryta (Starkel 1979b). Niekiedy podobna gęstość dróg niweluje różnice między obszarami leśnymi i rolnymi (Froehlich 1978).

Obserwacje w zlewniach cząstkowych różnej wielkości pozwalają uchwycić zmienność przepływów i transportu zawiesiny wraz z rosnącą powierzchnią zlewni. Dla wysnucia prawidłowych wniosków niezbędna jest gęsta sieć punktów pluwiometrycznych, choćby ze względu na lokalny charakter ulew i powszechność cienia opadowego (Soja 1977b). W dużej, a dość jednolitej zlewni Ropy stwierdzono, że ze wzrostem powierzchni (powyżej 25 km²) następuje powolne zmniejszanie się minimalnych współczynników przepływu (Soja 1979a, b). Dla zlewni Homerki Froehlich i Słupik (1979a) wykazują statystyczny związek zmian wielkości odpływu i denudacji chemicznej z biegiem rzeki, odpowiadający zmniejszaniu się wysokości opadów, wysokości względnych i zmianie litologii podłoża.

Szczególnym dla gór typem zróżnicowania przestrzennego jest piętrowość zjawisk wyraźna przede wszystkim w Tatrach. Wit-Jóźwik (1976) zwróciła uwagę na związek zjawisk hydrograficznych z piętrowością rzeźby stoków dolin zlodowaconych, Kotarba (1976) wieloletnimi pomiarami stwierdził związek typu i natężenia procesów z pionową zmiennością temperatur, opadów i szaty roślinnej.

Zarówno w badaniach nad typologią rzeźby, jak i całego środowiska dużą trudność sprawia przejście ze skali badań stacjonarnych i szczegółowych na skalę przeglądową. Próbę taką podjęto zespołowo (Gil, Starkel 1976, Starkel 1978b—c, por. ryc. 2). Gil (1979) w oparciu o kartowanie kompleksowe jak i komponentów środowiska w skali 1:10 000 opracował typologię na szczeblu uroczysk i typów terenu, wskazując, że rzeźba i litologia decydują o całości procesów i zróżnicowaniu przestrzennym środowiska. Baumgart-Kotarba (1978a) stwierdziła w opracowaniu w skali 1:100 000 zgodność głównych jednostek typologicznych z typami rzeźby Karpat wydzielonymi w skali 1:300 000 przez Starkla (1972, 1978d), a następnie statystyczną metodą dendrytów wykazała wielką różnorodność i przejściowość typów rzeźby pogórskiej (Baumgart-Kotarba, Sobański 1978).

W problematyce kształtowania den dolin Klimek (1978, 1979) analizuje wpływ udziału typów rzeźby w zlewniach na charakter procesów korytowych i kształtowania równin zalewowych w Karpatach. Zróżnico-

wanie przestrzenne w obrębie den dolin wiązane jest również ze zmiennym mechanizmem transformacji równin zalewowych (Klimek, Starkel 1974, Starkel 1977b).

Ewolucja w czasie i elementy skali czasowej

O prawidłowości wniosków i wielkości przepływu materii w czasie decyduje zarówno częstotliwość pomiarów, jak i określenie ich dokładności, na co zwraca szczególną uwagę w badaniach procesów fluwialnych Froehlich (1975). Zwiększenie częstotliwości pomiarów w czasie wezbrań pozwoliło mu na stwierdzenie, że transport roczny zawiesiny 5-krotnie przekracza wielkości podawane przez służbę hydrologiczną. Tłumaczy to przyspieszone tempo zasypywania zbiornika Rożnowskiego.

W pracach Zakładu poświęcono wiele uwagi czasowi trwania i częstotliwości zjawisk. Wit-Józwiak (1977) obliczyła, że czas trwania opadów 5 miesięcy letnich w Szymbarku waha się od 180—300 godzin. Dla stacji na Hali Gąsienicowej został opracowany na podstawie danych meteorologicznych „kalendarz” występowania podstawowych procesów morfogenetycznych w latach 1961—70 (Kłapa 1978). Zjawiska ekstremalne o małej częstotliwości odgrywają daleko większą rolę rzeźbotwórczą niż procesy sekularne zachodzące przy średnich przepływach czy w okresach bezopadowych. Ale w latach bez wezbrań materiał rozpuszczony może przekroczyć ilość zawiesiny i rumowiska wleczonego (Froehlich 1975). Większej uwagi wymaga w badaniach określenie wielkości granicznej efektywnych morfologicznie opadów i przepływów.

Zmiany w cyklu wieloletnim były badane zarówno w przypadku splukiwania (Gerlich 1976), ruchów grawitacyjnych (Gil, Kotarba 1977, Kotarba 1976) jak pogłębiania koryt (Klimek 1974a, Froehlich 1975, Soja 1977) i tempa depozycji (Klimek 1974b). Gil i Starkel (1979) zwrócili uwagę na wilgotne lata osuwiskowe. Obok gwałtownych ulew, nagłych roztopów i długotrwałych opadów (Słupik, Gil 1974) występują wtedy w Karpatach procesy o ekstremalnym nateżeniu. Na przykładzie powojennego 30-lecia Soja (1979a, b) wykazał równoczesność tendencji wzrostu opadów i wyrównywania przepływów przy generalnym wroście odpływu, co wiąże ze zmianą użytkowania w dorzeczu Ropy.

Wielkość i kierunek zmian w dłuższych okresach rekonstruowane są w oparciu zarówno o badania procesów jak i osadów i form. Gerlach (1977) określił udział deflacji i splukiwania na przeciwległych stokach (dowietrzny i zawietrzny) w okresie gospodarki człowieka na terenie dołów Jasielsko-Sanockich. Rekonstrukcja zmiennego rytmu osadów w starszym holocenie prowadzi do wniosków o częstotliwości wezbrań (Niedziałkowska i in. 1977) i o zmienności ich rytmu, który decyduje o zmianach tendencji rozwoju (Starkel 1979b). Można mówić o „wartościach progowych” w dużych jednostkach czasu. Niekiedy tendencja do erozji wiąże się z serią występujących po sobie powodzi, np. w latach 1970—1975 (Soja 1977).

Czas odgrywa istotną rolę w ewolucji form. Udział form mniejszych wiąże się z krótszymi, ostatnimi okresami morfogenetycznymi, natomiast powstanie dużych form grzbietów i dolin wymagało długich odcinków czasu (Starkel 1978a). W transformacji rzeźby przez ruchy tektoniczne istotną rolę gra nakładanie się zmian klimatu (por. Baumgart-Kotarba 1978b), a wielkość opóźnienia w pogłębianiu dolin i z kolei przekształca-

niu starszych stoków warunkowana jest różną odpornością skał (Starkel 1978f).

Badania paleogeograficzne prowadzone z innymi specjalistami nad ostatnim okresem zimnym i holocenem w Karpatach zmierzają do pełnej rekonstrukcji środowiska, a w szczególności zmian klimatycznych i hydrologicznych, które ostatnio są przedmiotem programu IGCP Nr 158 (Mamakowa, Starkel 1974, 1977, Ralska-Jasiewiczowa, Starkel 1975, Starkel 1977a, b, nowo opracowane stanowiska w Grabinach, Pleszowie, Kaniowie i Drogomyślu — ryc. 1).

Elementy prognozy i zastosowań praktycznych w badaniach Zakładu

Jedynie poprzez równoczesne określenie trendów zmian na drodze długookresowych pomiarów lub rekonstrukcji paleogeograficznych i poprzez poznanie mechanizmów zachodzących współcześnie przemian możliwe jest danie prognozy (ryc. 3). W prognozach tych zakładamy identyczne lub zmieniające się warunki klimatyczne (Starkel 1978a), możemy też zakładać, dla uproszczenia, niezmiennie użytkowanie ziemi (por. Klimek, Starkel 1974, Gil 1976). Obserwacje nad poprawianiem struktury bilansu wodnego na skutek ograniczenia użytków rolnych (Soja 1979a) czy nad negatywnym wpływem zapór (Froehlich 1975), dróg (Froehlich, Słupik 1979b) czy eksploatacji rumowiska (Klimek 1974a) dostarczają (obok pomiarów na powierzchniach o różnym użytkowaniu) podstaw do wniosków o konieczności zmiany struktury użytkowania. Powinna ona nastąpić przede wszystkim przez ograniczenie pow. gruntów ornych i wyłączenie zupełne na stokach górskich upraw roślin okopowych (Słupik 1978). Ochrona przeciwerozyjna, przeciwpowodziowa i dostarczenie wody dla aglomeracji miejsko-przemysłowych stają się priorytetowymi zagadnieniami gospodarki w górach (Starkel 1977c, 1979a). Szereg prac ukazuje sposoby regulacji przepływu materii (Słupik 1977, Gerlach 1976 i in.), niekiedy z próbami regionalizacji tego zjawiska w skali Karpat (Gil, Starkel 1976, Starkel 1978d). Ku temu zmierzało też opracowanie charakterystyki rzeźby woj. nowosądeckiego, zrealizowane przez Starkela w problemie MR I-28 oraz zespołowa ekspertyza na temat przyrodniczych podstaw wyznaczania granicy rolno-leśnej na terenie woj. nowosądeckiego (Adamczyk i in. 1979). Opracowanie to wykonane w ramach porozumienia między Urzędem Wojewódzkim i naszym Instytutem wskazuje na istotną modyfikację przebiegu granicy na skutek częstego w dolinach górskich zjawiska inwersji termicznych, a także inwersji w nachyleniach stoków i żyzności gleb.

Zagadnienia zmian struktury gospodarowania w górach w świetle wyników badań hydrologicznych i geomorfologicznych są corocznie prezentowane przez pracowników Zakładu na różnych sympozjach i konferencjach krajowych i regionalnych.

Uwagi końcowe

Lata 1974—1978 były w działalności Zakładu okresem kontynuacji, a zarazem powolnej transformacji programów badawczych. Z jednej strony uściślanie i stopniowa modernizacja metod badań współczesności, objawiająca się w stosowaniu metod statystycznych (m. in. prace Froeh-

licha, Kotarby, Soji), z drugiej dążenie do coraz pełniejszej rekonstrukcji paleogeograficznej, szczególnie w okresie narastającej ingerencji człowieka w środowisku — w holocenie.

Jak ilustrują ryciny 2 i 3, wypracowywane są metody generalizacji zjawisk w celu zarówno ich oceny dla gospodarki narodowej, jak i dla konstruowania modeli przestrzenno-czasowych i prognozowania zmian rzeźby, stosunków wodnych i całego środowiska. Wydaje się, że dla dobra rozwoju nauk fizycznogeograficznych tę pozorną kilkutorowość należałoby utrzymać. Poznanie elementarnych mechanizmów zmian fizycznych czy chemicznych w otaczającej przyrodzie jest bowiem potrzebne, tak samo jako określenie długookresowych tendencji i roli w nich różnych czynników i poszczególnych zdarzeń. Dotychczas niestety badania tego typu z zakresu zarówno geomorfologii, jak hydrologii i klimatologii znajdowały się na marginesie programów badawczych nauki polskiej. Dlatego wydaje się ze wszech miar celowe sformułowanie na pięciolecie 1981—1985 nowego problemu międzyresortowego, którego centralnym zadaniem byłoby poznanie ewolucji abiotycznych elementów środowiska geograficznego kraju w warunkach zmian klimatycznych i narastającej ingerencji człowieka.

WYBRANA LITERATURA

- Adamczyk B., Gerlach T., Obrębska-Starkel L. *The zonality and azonal naturalist aspects of the agriculture-and-forest limit in the Polish Carpathians*. (w druku w „Geogr. Polonica”), 1980.
- Baumgart-Kotarba M., 1974. *Rozwój grzbietów górskich w Karpatach fliszowych*. „Prace Geogr. IG PAN” nr 106, s. 133.
- Baumgart-Kotarba M., 1976. *Rola rozcięć dolinnych w modelowaniu stoków fliszowych grzbietów górskich*. „Stud. Geomorph. Carp.-Balc.” 10, s. 139—155.
- Baumgart-Kotarba M., 1977. *Zależność wykształcenia wododziałów górskich od bazy erozyjnej (na przykładzie eksperymentu, zdjęć lotniczych i wybranych grzbietów w Karpatach)*. „Czasopismo Geograf.”, t. 48, 3, s. 269—287.
- Baumgart-Kotarba M., 1978a. *Typologia środowiska na arkuszu Gorlice w mezoskali w świetle analizy kompleksowej elementów środowiska*. (W:) *Studia nad typologią i oceną środowiska geograficznego Karpat i Kotliny Sandomierskiej*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN” nr 125, s. 31—50.
- Baumgart-Kotarba M., 1978b. *Zróżnicowanie ruchów tektonicznych w świetle analizy czwartorzędowych teras doliny Białki Tatrzańskiej*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balcanica” 12, s. 95—112.
- Baumgart-Kotarba M., Kotarba A. *Wpływ rzeźby dna doliny i litologii utworów czwartorzędowych na wykształcenie koryta Białej Wody w Tatrach* (w druku w „Folia Geographica”).
- Baumgart-Kotarba M. *Ruchy tektoniczne na wschodnim Podhalu w świetle analizy czwartorzędowych teras doliny Białki Tatrzańskiej i lineamentów uzyskanych z obrazu satelitarnego*. (W:) *Współczesne i neotektoniczne ruchy skorupy ziemskiej w Polsce*. T. III (w druku).
- Baumgart-Kotarba M., Sobański M., 1978. *Zastosowanie grafów w wielocechowej typologii fizyczno-geograficznej na przykładzie wybranego obszaru fliszowego*. „Zesz. Nauk. UJ”, *Prace Geogr.* z. 45, s. 141—163.
- Froehlich W., 1975. *Dynamika i roczny cykl procesów fluwialnych w dorzeczu Kamienicy Nawojowskiej*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN” nr 114, s. 122.
- Froehlich W., 1976. *Struktura i skład petrograficzny osadów katastrofalnych*

- powodzi w przelomowym odcinku Dunajca. Wykształcenie młodoczwartorzędowych aluwiiów rzek karpackich i ich znaczenie surowcowe. Materiały terenowej konferencji naukowej, Kraków 7—9 maja 1976, s. 35—36.
- Froehlich W., 1978. *The role of land use in varying the suspended load during continuous rainfall (Kamienica Nawojowska Catchment, Flysch Carpathians)*. „Geogr. Polonica” 41, s. 27—37.
- Froehlich W., Kaszowski L., Starkel L., 1977. *Studies of Presentday and Past River Activity in the Polish Carpathians (W:) River Channel Changes*, ed. K. J. Gregory, J. Wiley, s. 411—428.
- Froehlich W., Słupik J., 1977. *Metody badań transformacji opadu w odpływ oraz erozji na stoku w zlewni Homerki (Beskid Sądecki)*. (W:) *Zasoby wodne w małych zlewniach*, Seminarium 30 V—1 VI 1977, KGW PAN, IMUZ, Falenty 1977, s. 55—70.
- Froehlich W., Słupik J., 1979a. *Real variability of runoff and dissolved loads in the Homerka watershed during summer low flows* (w druku w „Quaestiones Geographicae”).
- Froehlich W., Słupik J., 1979b. *The importance of splash detachment in the erosion process within small flysch catchment basins* („Studia Geomorph. Carp.-Balc.”, w druku).
- Gerlach T., 1976a. *Współczesny rozwój stoków polskich Karpat fliszowych*. „Prace Geogr. IGPAN” 122, s. 120.
- Gerlach T., 1976b. *Bombardująca działalność kropel deszczu i jej znaczenie w przemieszczaniu gleby na stokach*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balc.”, s. 125—137.
- Gerlach T., 1977. *The role of wind in the present-day soil formation and fashioning of the Carpathian slopes*. „Folia Quaternaria” 49, s. 93—113.
- Gerlach T., Kaszowski L., Kotarba A., 1978. *Metody badania współczesnych procesów morfogenetycznych w polskich Karpatach*. „Zesz. Nauk. UJ, Prace Geogr.” z. 45, s. 21—37.
- Gil E., 1976. *Splukiwanie gleby na stokach fliszowych w rejonie Szymbarku*. „Dokum. Geogr. IG PAN”, z. 2, ss. 65.
- Gil E., 1979. *Typologia i ocena środowiska geograficznego okolic Szymbarku*. „Dokum. Geogr. IG PAN” (rozprawa doktorska w druku).
- Gil E., Gilot E., Kotarba A., Starkel L., Szczepanek K., 1974. *An early Holocene landslide in the Niski Beskid and its significance for paleogeographical reconstructions*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balc.” vol. 8, Kraków, s. 69—83.
- Gil E., Kotarba A., 1977. *Mechanizm przekształcania detruzywnych stoków osuwiskowych w Karpatach Fliszowych (na przykładzie osuwiska Zapadłe w Beskidzie Niskim)*, IUNG Mat. Międzynar. Symp. RWPG, temat 4.3. „Ochrona gleb przed erozją”, red. C. Józefaciuk, Puławy, s. 195—200.
- Gil E., Soja R., 1976. *Udział sływu powierzchniowego w całkowitym odpływie w zlewni fliszowej*. (W:) *Odpływ z niekontrolowanych zlewni karpackiego dorzecza Wisły (mat. z semin. nauk.)*. „Zesz. Prol. Polit. Prak.”, 3, Bud. Wod. i Sanit. 24, s. 235—243.
- Gil E., Starkel L., 1976. *Complex physico-geographical investigations and their importance for economic development of the flysch Carpathian area*. „Geogr. Polonica” 34, s. 47—61.
- Gil E., Starkel L., 1979. *Longterm extreme rainfalls and their role in the modelling of flysch slopes*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balcanica”, vol. 13. Kraków, s. 207—220.
- Klimek K., 1974a. *The retreat of alluvial river banks in the Wistoka Valley (South Poland)*. „Geogr. Polonica” 28, Warszawa, s. 59—75.

- Klimek K., 1974b. *The structure and mode of sedimentation of the floodplain deposits in the Wisłoka Valley (South Poland)*. „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” vol. 8, Kraków, s. 135–151.
- Klimek K., 1978. *Dynamika rzecznych rusel siewiernego skłona Zapadnych Karpat. Problemy klimaticzeskoj geomorfologii*. Władiwostok, s. 162–174.
- Klimek K. *Geomorfologiczne zróżnicowania koryt karpackich dopływów Wisły* (w druku w „*Folia Geogr.*”, „*Ser. Geogr. Phys.*” vol. 11 1978).
- Klimek K., Starkel L., 1974. *History and Actual Tendency of Floodplain Development at the Border of the Polish Carpathians*. „*Abhandl. Acad. Wiss. in Gottingen. Math. Phys. Klasse*” 29, s. 185–196.
- Kłapa M. *Analiza klimatu Tatr w strefie górnej granicy lasu jako tło dla poznania procesów morfogenetycznych*. (Praca doktorska, w przygot. do druku).
- Kotarba A., 1974. *Modelling of Flysch Slopes by Landslide Illustrated by Examples Chosen from the Polish Carpathians*. „*Abhandl. der Akad. Wiss. in Göttingen. Math. Physik. Klasse*”, III Folge, nr 29, s. 102–110.
- Kotarba A., 1976a. *Współczesne modelowanie węglanowych stoków wysokogórskich (na przykładzie Czerwonych Wierchów w Tatrach Zachodnich)*. „*Prace Geogr. IGiPZ PAN*” nr 129, s. 128.
- Kotarba A., 1976b. *Morphodynamic Characteristics of Debris Slopes in Calcareous West Tatra Mts.* „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” 10, s. 63–78.
- Kotarba A., 1976c. *Studies of Mass Movements in Poland (1970–1975)*, „*Geografiska Annaler*”, ser. A, 58, s. 173–178.
- Kotarba A., 1979. *Altitudinal differentiation of mass movements in the Carpathians. (W:) Superficial massmovements in mountain regions*. Wyd. IMGW, s. 142–155.
- Kotarba A., Kłapa M., Midriak R., Petraš J., Sroka J. *Field experiments on high-mountain slopes of the Tatra Mts.* „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” vol. XIII, s. 131–138.
- Kotarba A., Smolak W., Sroka J., 1977. *Some Remarks on the Modelling of Glacial Valley-Floors in the Polish Tatra Mts in the Light of Geophysical Measurements*. „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” 11, s. 67–78.
- Kowalkowski A., Starkel L., 1977. *Different age of alluvial soils on the Holocene Terraces in the Carpathian valleys*. „*Folia Quaternaria*” 49, s. 63–71.
- Mamakowa K., Starkel L., 1974. *New data about the profile of Young Quaternary deposits at Brzeźnica on the Wisłoka River (the Carpathian foreland)*. „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” vol. 8, s. 47–59.
- Mamakowa K., Starkel L., 1977. *Stratigraphy of Late Glacial and Early Holocene alluvia at Podgrodzie on the Wisłoka River (SE Poland)*. „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” vol. 11, s. 101–110.
- Niedziałkowska E., Skubisz A., Starkel L., 1977. *The lithology of Late Glacial and Early Holocene alluvia at Podgrodzie on the Wisłoka river*. „*Studia Geomorph. Carpatho-Balc.*” 11, s. 89–100.
- Ralska-Jasiewiczowa M., Starkel L., 1975. *Principal problems of the Holocene Palaeogeography of the Carpathians*. „*Biul. Geol. UW*”, 19, s. 27–44.
- Słupik J., 1976. *Zastosowanie zdjęć lotniczych w określaniu wpływu bruzd i dróg polnych na strukturę bilansu wodnego stoków górskich*. „*Fotointerpretacja w Geografii*”, 1/11, „*Prace Naukowe U.Śl.* 126, s. 31–38.
- Słupik J., 1976. *Rola spływu powierzchniowego i śródpokrywowego w obiegu wody na stokach*. (W:) „*Zesz. Probl. Polit. Krak.*” 3, *Bud. Wod. i Inż. Sanit.*, 24, s. 59–69.
- Słupik J., 1978. *Obieg wody na stokach a rolnicze użytkowanie ziemi*. „*Prace Geogr. IGiPZ PAN*”, nr 125, s. 93–108.
- Słupik J., Gil E., 1974. *The influence of Intensity and Duration Rain on Water*

- Circulation and the Rate of Slope Wash in the Flysch Carpathians*. „Abhandl. der Akad. der Wissenschaften in Göttingen”, III Folge, nr 29, s. 386—402.
- Soja R., 1977a. *Deepening of channel in the light of the cross profile analysis Carpathian river as example*. „Studia Geomorph. Carp.-Balc.” 11, s. 127—138.
- Soja R., 1977b. *Przestrzenne zróżnicowanie opadów w dorzeczu Ropy*. „Dokum. Geogr.” z. 6, s. 2—22.
- Soja R., *Stosunki wodne zlewni Bystrzanki i Ropy (Beskid Niski). Analiza porównawcza dwu zlewni z uwzględnieniem wpływu człowieka na obieg wody*. „Dokum. Geogr.” (w druku).
- Soja R., *Tendencje zmian odpływu ze zlewni Ropy w latach 1951—1970*. „Zesz. Probl. Komit. Zagosp. Ziem Górskich” (w druku, 12 str.).
- Starkel L., 1974. *Kierunki badań Zakładu Geografii Fizycznej IG PAN w Krakowie w latach 1953—1973*. „Przegl. Geogr.” t. XLVI, z. 3, s. 497—510.
- Starkel L., 1975. *Soobszczenie o sówremiennom sostojanii issledowanij razawitia powierchnostiej wyrawniwania w Polskich Karpatach*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balc.” 9, s. 75—81.
- Starkel L., 1976. *The role of extreme (catastrophic) meteorological events in contemporary evolution of slopes*. (W:) *Geomorphology and climate* (ed. E. Derbyshire), J. Wiley, London, s. 203—246.
- Starkel L., 1977a. *Paleogeografia holocenu*. Warszawa, s. 362. PWN.
- Starkel L., 1977b. *Last Glacial and Holocene fluvial chronology in the Carpathian Valleys*. „Studia Geomorph. Carp.-Balc.” 11, s. 33—51.
- Starkel L., 1977c. *Problemy regulacji obiegu wody w górach*. (W:) *Wpływ melioracji wodnych na środowisko geograficzne. Materiały konferencji w Jadwisinie 25—27.III.1976*, cz. III, s. 378—388.
- Starkel L., 1977d. *Zagadnienie młodych ruchów tektonicznych w świetle przeglądowej mapy geomorfologicznej Polski. Symp. współczesnych i neotektonicznych ruchów skorupy ziemskiej w Polsce*. Warszawa, listopad 1975, cz. IV, probl. III, s. 127—133.
- Starkel L., 1978a. *The features of the past and of the future in the present-day relief of the Polish Flysch Carpathians*. (W:) *Beiträge zur Quartar und Landschaftsforschung, Festschrift zum 60. Geburtstag von J. Fink*. Hirt, Wien 1978, s. 585—600.
- Starkel L., 1978b. *Cel, metoda i główne aspekty studiów nad typologią i oceną środowiska geograficznego Karpat i Kotliny Sandomierskiej*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN” nr 125, s. 7—11.
- Starkel L., 1978c. *Główne jednostki regionalne i zasady analizy zróżnicowania środowiska*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN” nr 125, s. 13—17.
- Starkel L., 1978d. *Typy środowiska wschodniej części Karpat Zewnętrznych i Kotliny Sandomierskiej w świetle przeglądowej mapy geomorfologicznej*. „Prace Geogr. IGiPZ PAN” nr 125, s. 51—62.
- Starkel L., 1978e. *The role of extreme meteorological events in the shaping of mountain relief*. „Geogr. Polonica” 41.
- Starkel L., 1978f. *The first stages of transformation of the young uplifting mountains*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balc.” vol. 12, s. 45—61.
- Starkel L., *Erozja gleby a gospodarka wodna w Karpatach*. „Zeszyty Problemo-we Komit. Zagosp. Ziem Górskich PAN”, 20 stron (w druku).
- Starkel L., *On some questions of the contemporaneous modelling slopes and valley bottoms in the Flysch Carpathians*. „Stud. Geomorph. Carp.-Balc.” 13 s. 191—206.
- Wit-Jóźwik K., 1974. *Hydrografia Tatr Wysokich. Objaśnienia do mapy hydrograficznej „Tatry Wysokie”*, 1:50 000. „Dokum. Geogr.”, 5, ss. 118.

- Wit-Jóźwik K., Paol J., 1974. *Teplota wod. (W:) Klimat Tatr*, wyd. Veda, Bratislava.
- Wit-Jóźwik K., 1975. *Przeglądowa mapa hydrograficzna Polski 1:500 000* ark. Przemysł.
- Wit-Jóźwik K., 1977. *Analiza deszczów w Szymbarku w latach 1969—1973 (w okresie od maja do września)*. „Dok. Geogr.” z. 6, s. 23—65.
- Welc A., 1978a. *Procesy eoliczne w zlewni Bystrzanki kolo Szymbarku w latach 1969—1971*. „Dokum. Geogr.”, z. 2, s. 67—85.
- Welc A., 1978b. *Spatial differentiation of chemical denudation in the Bystrzanka flysch catchment*. „Studia Geomorph. Carpatho-Balc.” 12, s. 149—160.
- Ziemońska Z., 1974. *O hydrografii Polskich Tatr*. „Czas. Geogr.” t. 45, z. 1, s. 63—74.
- Ziemońska Z., 1977. *Przeglądowa mapa hydrograficzna Polski 1:500 000*, ark. Cieszyn, IGiPZ PAN.

ЛЕШЕК СТАРКЕЛЬ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ УСПЕХИ В КАРПАТСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ОТДЕЛЕНИЯ ГЕОМОРФОЛОГИИ И ГИДРОЛОГИИ ИНСТИТУТА ГЕОГРАФИИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПАН В КРАКОВЕ, В 1974—1978 ГГ.

Автор рассматривает успехи в исследованиях по рельефу, водным отношениям и всей среде Карпат, а также подчеркивает роль 1974—1978 гг. в двадцатилетнем периоде существования Отделения. Он обращает внимание на применение новых методов и вводит деление на исследования процессов и явлений „in actu”, „post factum”, а также на реконструкцию давно минувших долговременных изменений.

Представляя тематику и территории исследований (рис. 1), автор подчеркивает характерные элементы анализа в последние годы: стремление обобщать и районировать явления, связывать между собой процессы и изменения в склоновых субсистемах и дне долин, сопоставлять между собой изменения реконструированных из прошлого и современно действующих процессов как основы прогнозирования изменений в среде.

Пер. Б. Миховского

LESZEK STARKEL

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROGRESS IN THE CARPATHIAN STUDIES OF THE DEPARTMENT OF GEOMORPHOLOGY AND HYDROLOGY IN CRACOW, INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION, OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES 1974—1978

The author discusses progress achieved by the Department in research into the relief, water regime and environment of the Carpathians, putting emphasis on the role played by the period 1974 to 1978 in the twenty-five years of its activity. He draws attention to new methods which were then introduced and differentiates

research of processes and phenomena as that "in actu" and "post factum"; moreover, he singles out the reconstruction of long-term ancient changes. In his presentation of research subjects areas (Fig. 1) the author points out the latest characteristics of the analysis: a trend towards generalization and regionalization of phenomena; links between processes and changes in slope subsystems and valley bottoms; confrontation of changes reconstructed from the post and current active processes, used as a basic for prognosing changes in the environment.

Translated by *Halina Dzierżanowska*

RAJMUND GALON, STANISŁAW OTOK

Działalność Komitetu Nauk Geograficznych PAN w latach 1952—1976

*The activity of the Committee of Geographical Sciences
of the Polish Academy of Sciences from 1952 to 1976*

Zarys treści. Sprawozdanie dotyczy działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN w latach 1952—1976. Autorzy sprawozdania przedstawili skład Komitetu oraz charakterystykę problemów naukowo-teoretycznych i organizacyjnych geografii polskiej, dyskutowanych na posiedzeniach plenarnych i sesjach Komitetu.

Komitet Nauk Geograficznych PAN został powołany przez władze PAN w 1952 r. pod pierwotną nazwą Komitetu Geograficznego PAN (stosowaną do 1960 r.) i odbył swe posiedzenie organizacyjne w dniu 9 czerwca tegoż roku w Warszawie w Pałacu Staszica. Po zagajeniu posiedzenia i zaproponowaniu porządku obrad przez prof. M. Śmiałowskiego, sekretarza Wydziału III PAN, który przybył w towarzystwie swego zastępcy, prof. St. Minca, przewodnictwo obrad jako organizator i pierwszy przewodniczący Komitetu objął prof. S. Leszczycki.

W pierwszym posiedzeniu Komitetu wzięli udział jako członkowie Komitetu profesorowie: J. Barbag, J. Czekalski, J. Czyżewski, J. Dylík, M. Fleszar, R. Galon, M. Klimaszewski, S. Leszczycki, A. Malicki, B. Olszewicz, S. Z. Różycki, J. Wąsowicz, A. Zierhoffer, T. Żebrowski. Nieobecny z powodu choroby był prof. E. Romer. Nadto byli obecni przedstawiciele szeregu instytucji: Ministerstwa Obrony Narodowej (mjr F. Osowski), Geoprojektu (W. Różycka), Min. Przem. Drobego (dyr. J. Zaremba), Centralny Urząd Geodezji i Kartografii (K. Rzewski), PIHM (dyr. P. Gumiński), PKPG (dr J. Kostrowicki) i Inst. Geogr. UW (B. Winid).

Na powyższym pierwszym posiedzeniu Komitetu prof. S. Leszczycki referował wytyczne planu prac geografii polskiej oraz badań szczególnie ważnych dla rozwoju gospodarki i kultury narodowej, wskazując na działający już centralny ośrodek badawczy w postaci Wydziału Spraw Naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego, który w przyszłości przekazuje swe kompetencje i funkcje Centralnemu Instytutowi Geograficznemu w ramach PAN.

To pierwsze i szereg następnych posiedzeń plenarnych Komitetu miały zasadnicze znaczenie w kształtowaniu się jego działalności i niejako stylu pracy. Główny wysiłek Komitetu w pierwszym dziesięcioleciu jego dzia-

łałości polegał przede wszystkim na koordynacji badań geograficznych w Polsce oraz na dążeniu do ujednoczenia jej tematyki i metod badawczych. Koordynację tę przeprowadzono przez analizę planów badawczych poszczególnych uniwersyteckich instytutów geograficznych oraz utworzonego w międzyczasie Instytutu Geografii PAN. Ta koordynacyjna funkcja Komitetu odpowiadała konieczności prowadzenia przez geografów prac zespołowych o dużym znaczeniu praktycznym, jak np. kartowanie geomorfologiczne i hydrograficzne a następnie i nowej roli tej dziedziny nauki w powiązaniu z planowaniem przestrzennym oraz fizjografią ubranistyczną i regionalną, gdzie sporo działało geografów i to na stanowiskach kierowniczych.

Ważne to zadanie Komitetu polegało jednak nie tylko na koordynacji zadań badawczych w skali krajowej, lecz prowadziło również do owocnej i zasadniczej dyskusji na tematy naukowo-teoretyczne i teorio-poznawcze, skoro Komitet zabierał głos w sprawach programów i treści nauczania geografii w szkołach wyższych i szukał własnego sformułowania treści i zakresu geografii wobec dwoistości jej przedmiotu w postaci środowiska geograficznego i człowieka lub grup ludzkich o odmiennych prawach rozwoju.

Kolejne zadanie Komitetu polegało na kilkakrotnej analizie wydawnictw periodycznych w zakresie geografii, ich ilości i tematyki. Na uwagę zasługuje również działalność Komitetu dotycząca organizacji ośrodków geograficznych i ich wyposażenia technicznego, programów nauczania geografii w uniwersytetach i innych szkołach wyższych oraz zagadnienia specjalizacji magisterskich — we współpracy z Zespołem Rzeczoznawców w zakresie geografii w Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Rola Komitetu w zagadnieniach naukowo-organizacyjnych stała się tym ważniejsza, że uniwersyteckie ośrodki geograficzne rozwinęły się intensywnie i uzyskały dużą samodzielność w pracy badawczej i dydaktycznej, a pierwotna dominacja Instytutu PAN, a tym samym pewnego rodzaju przewodnictwo, zachowała się raczej tylko w zakresie planistycznie objętej geografii ekonomicznej.

Jednakże powoli zainteresowania i działalność Komitetu, zwłaszcza w drugim dziesięcioleciu jego istnienia, przenoszą się z prac naukowo-organizacyjnych i oceny planów prac badawczych łącznie z ustalaniem perspektywicznych prognoz rozwoju nauk geograficznych na czynności związane z dyskusją nad osiągnięciami naukowo-badawczymi geografii polskiej i to z nawiązaniem do postępu geografii w innych krajach. Przykładem tego nowego spojrzenia była sesja Komitetu, wspólnie z Polskim Towarzystwem Geograficznym, zorganizowana 13—16 IX 1964 w Lublinie a poświęcona dorobkowi 20-lecia nauk geograficznych w Polsce. Podobną oświeconą aktualnego stanu nauk geograficznych w Polsce przeprowadzono z okazji powojennego 25-lecia PRL. W tym zakresie ukazał się artykuł prof. J. Kostrowickiego w „Nauce Polskiej”.

Obok tego rodzaju ogólnopolskiej prezentacji naszego ogólnego dorobku naukowego w zakresie geografii, Komitet organizował sesje specjalistyczne, m.in. dla przeprowadzenia analizy wyników pracy zespołu powołanego przy Komitecie do realizacji prac badawczych związanych z obronnością kraju, następnie prac nad wykorzystaniem zdjęć lotniczych do badań w zakresie geografii fizycznej czy też dla przedyskutowania zagadnień kompleksowych badań metod opisu i oceny środowiska geograficznego. Temat ten, szczególnie ważny, był omawiany w postaci

kilku sesji, m.in. w Krakowie (Modlnica) w 1964 r. i w Jabłonie w r. 1973. Do tej dziedziny działalności Komitetu należy również zaliczyć odbytą w 1976 r. wspólnie z Komitetem Melioracji i Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN konferencję nt. „Wpływ melioracji wodnych na środowisko geograficzne”, która odbyła się 25 i 26 marca w Jadwisinie koło Warszawy. W konferencji uczestniczyło 99 osób, wygłoszono 10 referatów, 5 koreferatów i 25 komunikatów; w dyskusji brało udział 40 osób. Wyniki tej 2-dniowej konferencji zostały opublikowane.

Inną formą działalności naukowej, połączonej z pewnego rodzaju oceną geografii polskiej w przeszłości, były liczne sesje organizowane niekiedy wspólnie z Polskim Towarzystwem Geograficznym i poświęcone wybitnym polskim geografom. Tego rodzaju sesje dotyczyły okresu międzywojennego i dawniejszego, a były także poświęcone zmarłym wybitnym geografom w Polsce Ludowej. Sesje te dotyczyły dorobku naukowego i roli w polskiej geografii i dziedzin pokrewnych uczonych: E. Romera (kilkakrotnie), H. Arctowskiego, W. Nałkowskiego, St. Nowakowskiego, St. Lencewicza, L. Sawickiego, St. Pawłowskiego, J. Smoleńskiego, P. Strzeleckiego i J. Dylka. Szczegółowe charakterystyki tych wybitnych geografów, przeprowadzone jako wielość autorów-referentów zostały przeważnie opublikowane.

W związku ze zbliżającym się II Kongresem Nauki Polskiej i intensywnymi przygotowaniem do niego nastąpiło bliższe związanie Komitetu z pracami PAN, a zwłaszcza Komitetu Organizacyjnego II Kongresu. Komitet odbył liczne posiedzenia dyskusyjne, na których ustalał pozycję i zakres polskiej geografii i uwypuklił dokonany dorobek badawczy, wskazał dziedziny mniej rozwinięte i przygotował podstawy do ustalenia przyszłych zadań geografii polskiej, w szczególności w latach 1976—1980, przeprowadzonych pod egidą PAN.

Do roli naukowo-organizacyjnej i oceny aktualnych rezultatów geografii polskiej Komitet Nauk Geograficznych PAN dodał w nowszym czasie swej działalności finansowanie za pośrednictwem Wydziału III PAN badań szczególnie ważnych dla rozwoju geografii polskiej. Oto ważniejsze tematy:

- Zmiany środowiska geograficznego pod wpływem uprzemysłowienia na podstawie zdjęć lotniczych,
- Analiza zmian środowiska geograficznego i warunków ekonomiczno-geograficznych oraz politycznych wybranych państw Europy Zachodniej,
- Współczesne zmiany geomorfologiczne na przykładzie Gór Stołowych w Sudetach,
- Wiek rzeźby dolinnej Sudetów,
- Depopulacja Sudetów Kłodzkich i zmiany w środowisku geograficznym,
- Stan zatrudnienia geografów w Polsce.

Badania geograficzne obok coraz szerzej stosowanej metody fotointerpretacyjnej, korzystają we wzrastającym stopniu z metod matematycznych. W związku z powyższym Komitet zorganizował w latach 1975 i 1976 wspólnie z Instytutem Geografii UAM w Poznaniu kursy na temat metod matematycznych w geografii.

Komitet, biorąc pod uwagę duży udział geografów w wyprawach naukowych, zwłaszcza do krajów polarnych, pragnął włączyć się organizacyj-

nie do tej sprawy; w r. 1953, z okazji Międzynarodowego Roku Geofizycznego, utworzono w Komitecie Nauk Geograficznych Komisję do spraw polskich badań polarnych z prof. J. Dylkiem jako przewodniczącym. Jednak ani ta Komisja, ani podobny zespół powołany niedawno (na posiedzeniu Komitetu w Poznaniu w dniu 27 IV 1972) pod przewodnictwem prof. A. Jahnna nie odegrały spodziewanej roli w tym zakresie, tym bardziej, że w ramach Polskiego Towarzystwa Geograficznego powstał Klub Polarny, skupiający wszystkich geografów zainteresowanych badaniami krajów polarnych. Jednakże sprawa wypraw badawczych jest dla Komitetu Nauk Geograficznych PAN nadal aktualną, ponieważ w ostatnich latach zorganizowano wyprawy także do innych krajów (np. do Mongolii), zatem rola koordynacyjna Komitetu jest w pełni wskazana.

Komitet w swojej roli koordynatora i inicjatora badań geograficznych oraz naczelnego zespołu opiniotwórczego w zakresie geografii polskiej pełni swe statutowe zadania również przez odbywanie swych plenarnych posiedzeń kolejno we wszystkich uniwersyteckich ośrodkach geograficznych, przy czym w ramach plenarnego posiedzenia Komitetu następuje również prezentacja prac badawczych i działalności dydaktycznej danego Instytutu Geograficznego, a pracownicy naukowcy odwiedzanego ośrodka mają możliwość uczestniczenia w posiedzeniu Komitetu. Charakter w pełni informacyjny i stymulujący tych regionalnych, niejako wyjazdowych, posiedzeń plenarnych Komitetu wpływa ożywczo na środowiska naukowe.

Komitet nie pozostał obojętny na toczącą się w ostatnich latach ogólną dyskusję na temat organizacji i treści nauczania w szkolnictwie wyższym, jak również średnim i podstawowym. W ramach powołanych zespołów prowadzono pracę nad przygotowaniem programu nowej specjalizacji magisterskiej w zakresie ochrony i kształtowania środowiska, przygotowano uzasadnienie przedłużenia studiów geograficznych do 4,5 lub 5 lat (niestety bez rezultatu), i kontynuowano badania nad rozmieszczeniem i przydatnością absolwentów studiów geograficznych. Komitet włączył się bardzo intensywnie do prac nad programem geografii w szkole 10-letniej, wskazując na wybitne walory światopoglądowe, wychowawcze i kształceniowe geografii.

Pozostaje wreszcie wspomnieć o zainteresowaniach Komitetu zagadnieniami kontaktów międzynarodowych, którymi bliżej zajmuje się specjalnie powołany zespół. Komitet uczestniczył we wszystkich sprawach organizacyjnych, dotyczących międzynarodowych konferencji naukowych odbywanych zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, inicjując i opiniując udział geografów polskich w tych międzynarodowych spotkaniach i we władzach międzynarodowych organizacji geograficznych. Szczególnie bliska współpraca łączy go z władzami Międzynarodowej Unii Geograficznej, w których działali i działają polscy geografowie. W kraju istnieje bliska współpraca z Komitetem Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Komitetem Badań Czwartorzędu PAN, a szczególnie z Polskim Towarzystwem Geograficznym i Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, z którymi Komitet organizuje wspólne posiedzenia naukowe.

Na temat roli Komitetów naukowych PAN napisano wiele w „Nauce Polskiej”. Istnieje na temat ich działalności i kompetencji wiele oficjalnych wypowiedzi przedstawicieli władz PAN. Zdaje się, że Komitety nie wykorzystują w sposób wystarczający swoich uprawnień na zewnątrz, a może ich rola w tym zakresie nie jest odpowiednio honorowana.

Niejako w uzupełnieniu powyższych wywodów na temat działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN podano poniżej kolejne prezydium Komitetu oraz zestawienie sprawozdań z działalności Komitetu opublikowanych w „Przeglądzie Geograficznym”.

Kolejne prezydium Komitetu Nauk Geograficznych PAN

1952—1959

Przewodniczący: prof. S. Leszczycki

Zastępcy przewodniczącego:

prof. J. Dylík,

prof. M. Klimaszewski

Sekretarz: B. Winid

1960—1965

prof. S. Leszczycki

prof. A. Jahn

dr M. Chilczuk

1966—1968

prof. K. Dziewoński

dr S. Misztal

1969—1971

prof. M. Klimaszewski

prof. K. Dziewoński

dr Iwanicka—Lyra

1972—1974

prof. R. Galon

prof. J. Kondracki

doc. T. Kozłowska-Szczęsna

1975—1977

prof. R. Galon

prof. J. Kondracki

doc. S. Otok

Sprawozdania z działalności Komitetu opublikowane w „Przeglądzie Geograficznym”

Sprawozdanie z I posiedzenia Tymczasowego Komitetu Geograficznego PAN w dniu 9 VI 1952 r. (Pałac Staszica), t. XXIV, z. 3, s. 81—87, opr. „t”.

II posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN w dniu 29 X 1952, t. XXV, z. 1, s. 107—115, opr. *F. S. L.*

Sprawozdanie z działalności Komitetu Geograficznego PAN za rok 1953, t. XXVI, z. 3, s. 205—206, opr. *S. L.*

Posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN 29 X 1954, t. XXVII, z. 3, s. 461—465, opr. „ark.”

Posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN w dniu 11 XI 1955 r., t. XXVIII, z. 3, s. 651—656, opr. *A. Kukliński.*

Nowy skład Komitetu Geograficznego PAN zatwierdzony 21 X 1957, t. XXX, z. 1, s. 179—180, opr. *S. L.*

Sprawozdanie z działalności KG PAN za rok 1957, t. XXX, z. 1, s. 181—182, opr. *S. L.*

Posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN w dniu 25 I 1958 r., t. XXX, z. 3, s. 530—531, opr. *Ł. Górecka.*

Posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN w dniu 10 I 1959 r., t. XXXI, z. 3, s. 745—747, opr. *Ł. Górecka.*

Działalność Komitetu Nauk Geograficznych PAN w 1960 r., t. XXXIII, z. 3, s. 547, opr. *S. L.*

Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych za rok 1961, t. XXXIV, z. 3, s. 620—621, opr. *M. Ch.*

Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych za rok 1962, t. XXXV, z. 3, s. 529—530, opr. *M. Ch.*

Sprawozdanie z działalności KNG za rok 1963, t. XXXVI, z. 2, s. 396—397, opr. *M. Chilczuk.*

- Sprawozdanie z działalności KNG za rok 1964, t. XXXVII, z. 4, s. 736—737, opr. *M. Chilczuk*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1965, t. XXXVIII, z. 3, s. 529—530, opr. „*jog*”.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN rok 1966, t. XXXIX, z. 3, s. 645—646, opr. *S. Misztal*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1967, t. XL, z. 3, s. 689—690, opr. *S. Misztal*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1968, t. XLI, z. 3, s. 568—569, opr. *S. Misztal*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1969, t. XLII, z. 3, s. 595—596, opr. *E. Iwanicka-Lyra*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1970, t. XLIII, z. 3, s. 485—486, opr. *E. Iwanicka-Lyra*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1971, t. XLIV, z. 4, s. 781—783, opr. *E. Iwanicka-Lyra*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1972, t. XLV, z. 4, s. 821—823, opr. *T. Kozłowska-Szczęsna*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1973, t. XLVI, z. 3, s. 532—534, opr. *T. Kozłowska-Szczęsna*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1974, t. XLVII, z. 4, s. 804—806, opr. *T. Kozłowska-Szczęsna*.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1975, t. XLVIII, z. 4, s. 749—751, opr. *S. Otok*.
- Sprawozdanie z działalności Zespołu do spraw Międzynarodowej Unii Geograficznej Komitetu Nauk Geograficznych PAN za rok 1975, t. XLVIII, z. 4, s. 751—752, opr. *P. Korcelli*.

РАЙМУНД ГАЛЁН, СТАНИСЛАВ ОТОК

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОМИТЕТА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАУК ПАН В 1952—1976 ГГ.

Отчет касается деятельности Комитета географических наук ПАН в 1952—1976 гг. Авторы отчета представили состав Комитета, а также характеристику научно-теоретических и организационных проблем польской географии, обсуждаемых на пленарных заседаниях и сессиях Комитета.

Пер. Б. Миховского

RAJMUND GALON, STANISŁAW OTOK

THE ACTIVITY OF THE COMMITTEE OF GEOGRAPHICAL SCIENCES OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES FROM 1952 TO 1976

In their report the authors have included the list of the members of the Committee, and they have also characterized the theoretical and organizational problems of Polish geography, which were discussed on plenary meetings and sessions organized by the Committee.

Translated by *Halina Dzierzanowska*

TEOFIL LIJEWSKI

Dziesięciolecie działalności Komisji Geografii Transportu MUG 1968—1978

*Ten years of activity of IGU Commission Geography of Transport
1968—1978*

Zarys treści. Przedstawiono działalność Komisji Geografii Transportu MUG (IGU Commission Geography of Transport) w okresie 10 lat jej istnienia, kolejne zebrania, ich tematykę, udział uczestników, skład Komisji i ogólną ocenę osiągnięć.

Na XXI Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w New Delhi w grudniu 1968 r. postanowiono powołać Komisję Geografii Transportu. Jej przewodnictwo powierzono geografce francuskiej, pani prof. Raymonde Caralp z Uniwersytetu w Amiens. Geografia transportu była dotychczas jedną z niewielu gałęzi geografii, nie reprezentowanych w żadnej Komisji MUG.

Przewodnicząca w ciągu 1969 r. zaprosiła do udziału w pracach Komisji naukowców zajmujących się problematyką geografii transportu z różnych państw, starając się o możliwie szeroką reprezentację międzynarodową. W pierwszym okresie (do 1972 r.) w skład Komisji weszło 26 osób (przewodnicząca, 5 członków zwyczajnych i 20 korespondentów), reprezentujących 21 państw (Belgia, Brazylia, Bułgaria, Czechosłowacja, Finlandia, Francja, Holandia, Izrael, Japonia, Kanada, NRD, Nowa Zelandia, Polska, RFN, Rumunia, Stany Zjednoczone, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy, ZSRR). Wiceprzewodniczącym został prof. Günter Jacob z Wyższej Szkoły Komunikacyjnej w Dreźnie, a przedstawicielem Polski doc. dr hab. Teofil Lijewski z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie.

Pierwsze, jeszcze bardzo kameralne zebranie odbyło się w grudniu 1969 r. w Paryżu. Wzięło w nim udział tylko 8 członków Komisji z krajów Europy Zachodniej. Omawiano problemy transportowe Europy Zachodniej na przykładach z Wielkiej Brytanii, Belgii i RFN oraz na szerszym tle międzynarodowym.

Pierwsze plenarne zebranie Komisji odbyło się w listopadzie 1970 r. w Paryżu. Przybyło na nie 15 członków Komisji z 12 państw oraz liczni miejscowi geografowie i specjaliści od zagadnień transportowych. Zebranie było poświęcone sprawom organizacyjnym oraz 2 tematom naukowym: „Transport a turystyka” (na przykładach z Alp, Kanady i Stanów Zjednoczonych) i „Transport a zagospodarowanie przestrzenne” (omawiano tu m.in. dojazdy do pracy, wpływ transportu morskiego na lokalizację prze-

myślu, metody planowania ruchu, związki między geografią transportu i planowaniem w transporcie). Postanowiono opracować międzynarodową bibliografię geografii transportu.

Następne zebranie Komisji odbyło się w ramach Konferencji Regionalnej MUG w Budapeszcie w sierpniu 1971 r. Było na nim tylko 7 członków Komisji, ale ponadto wielu innych zainteresowanych, którzy wygłosili także referaty. Kontynuowano omawianie tematu „Transport a turystyka” (m.in. na przykładach z Czechosłowacji) oraz poświęcono część obrad komunikacji miejskiej i podmiejskiej. Uwzględniono transport jako wskaźnik delimitacji regionów miejskich.

Materiały 3 pierwszych zebrań zostały opublikowane w tomie „Travaux de la Commission de Géographie des Transports 1969—1972”, wydanym przez wydawnictwo Transports w Paryżu. Bibliografię prac nadesłanych do Komisji zawiera numer 173 francuskiego czasopisma „Transports” z lipca—sierpnia 1972 r.

Kolejne zebranie Komisji związane było z XXII Międzynarodowym Kongresem Geograficznym w Montrealu w 1972 r. Sympozjum poświęcone geografii transportu odbyło się przed Kongresem w Toronto. Wzięło w nim udział 12 członków Komisji oraz wielu innych geografów, ponadto nadesłano szereg referatów. Kontynuowano omawianie tematów „Transport a turystyka” i „Transport a zagospodarowanie przestrzenne”, ale przeważały referaty poświęcone metodologii badań. Obrady kontynuowano w czasie Kongresu w Montrealu z udziałem większej liczby osób. Ogółem wygłoszono lub nadesłano 30 referatów, których streszczenia znajdują się częściowo w materiałach Kongresu (International Geography 1972, wyd. Montreal 1972). Wybór 12 referatów został opublikowany w tomie „Etudes de Géographie des Transports UGI 1972 (Transportation Studies IGU 1972)”, wydanym przez Instytut Geograficzny Uniwersytetu w Leuven (Louvain) w Belgii jako „Acta Geographica Lovaniensia” vol. 12 w 1974 r. Sprawozdanie z sympozjum w Toronto i Montrealu ukazało się w nr 180 czasopisma „Transports” z kwietnia 1973 r. Członkowie Komisji zajmujący się bardziej problematyką ruchu turystycznego utworzyli w Montrealu wraz z innymi zainteresowanymi grupę roboczą geografii rekreacji pod przewodnictwem prof. Josefa Matznettera z Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem.

Następne zebranie Komisji odbyło się w grudniu 1973 r. w Wenecji. Wzięło w nim udział 11 członków Komisji i duża liczba geografów włoskich. Tematem obrad były porty i gospodarka morską, kilka referatów dotyczyło innych dziedzin. Ogółem wygłoszono 26 referatów i komunikatów, w tym 16 włoskich. Zostały one opublikowane w 2 tomach pod tytułem „Ports et Transports”, wydanych przez Instytut Geograficzny Uniwersytetu w Wenecji w 1975 r.

Kolejne zebranie Komisji miało miejsce w Bordeaux we wrześniu 1974 r. Poświęcone ono było rozwojowi transportu i urbanizacji w krajach rozwijających się, zwłaszcza tropikalnych. Współorganizatorem był Ośrodek Studiów Geograficznych nad Krajami Tropikalnymi w Bordeaux. W zebraniu uczestniczyło tylko 9 członków Komisji, a większość spośród 13 referatów wygłosili naukowcy spoza Komisji. Materiały tej konferencji zostały opublikowane w tomie pt. *Transports et croissance urbaine dans les pays tropicaux*, „Travaux et Documents de Géographie Tropicale” no. 23.

W ramach Konferencji Regionalnej MUG na Nowej Zelandii w grudniu

1974 r. odbyło się również spotkanie 16 geografów transportu, przeważnie z Australii i Nowej Zelandii, przy minimalnym udziale uczestników z innych państw.

Znacznie liczniejszą frekwencją cieszyło się kolejne zebranie Komisji w listopadzie 1975 r. Jego pierwsza część odbywała się we Francji, na Uniwersytecie w Amiens i w ośrodku szkoleniowym w zamku Monchy St.-Eloi, druga część w Belgii — na nowym Uniwersytecie w Louvain-la-Neuve. W Amiens uczestniczyło w obradach 9 członków Komisji oraz 53 innych naukowców, przedstawiciele władz i gałęzi transportu. Wygłoszono 12 referatów poświęconych transportowi publicznemu i jego organizacji. W Louvain-la-Neuve uczestniczyło w obradach 11 członków Komisji oraz 21 innych naukowców. Wygłoszono 7 referatów na temat transportu w miastach i 8 referatów poświęconych przewozom pasażerskim. Wszystkie referaty zostały opublikowane w tomie *Etudes de Géographie des Transports/Transportation Studies 1975 Amiens—Louvain*, wydanym wspólnie przez Uniwersytety w Amiens i Louvain.

Do roku 1976 liczba członków Komisji wzrosła do 31 (przewodnicząca, 5 członków zwyczajnych i 25 korespondentów), nowi członkowie pochodzili z Australii, Hiszpanii, Indii, Szwajcarii oraz krajów już reprezentowanych. W składzie Komisji zaszły zresztą zmiany, na skutek rezygnacji lub śmierci niektórych członków. Ciąg dalszy bibliografii prac nadesłanych do Komisji w latach 1972—1976 opublikowano w czasopiśmie „*Transports*” w nr 213 z czerwca 1976 r.

Kolejne zebranie Komisji odbyło się w lipcu 1976 r. w Moskwie wraz z przedkongresowym sympozjum geografii transportu. W sympozjum uczestniczyli głównie geografowie radzieccy, większość referatów poświęcona była problemom transportowym w ZSRR. Na XXIII Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Moskwie postanowiono przedłużyć działalność Komisji. W kadencji 1976—1980 ma ona zająć się głównie problematyką związków transportu ze środowiskiem geograficznym.

Następne zebranie Komisji, które odbyło się w październiku 1977 r. w Bazylei, poświęcone było 2 tematom: granicom jako barierom komunikacyjnym oraz transportowi w górach. Uczestniczyło w nim około 40 osób, w tym 14 członków Komisji. Wygłoszono 27 referatów, z czego 18 należało do pierwszej grupy tematycznej, rozumianej bardzo szeroko. Przewiduje się publikację materiałów tego sympozjum. Obszerne sprawozdanie ukazało się w nr 229 „*Transports*” ze stycznia 1978 r.

Kolejne zebranie Komisji miało miejsce w lipcu 1978 r. w Ile-Ife (Nigeria), w związku z Konferencją Regionalną MUG. Z uwagi na dużą odległość i wysokie koszty pobytu uczestniczyło w nim niewielu członków Komisji. Tematem obrad był transport towarowy w krajach rozwijających się.

Ostatnie dotychczas zebranie Komisji odbyło się w listopadzie 1978 r. w Londynie i Southampton. Uczestniczyło w nim 20 osób z zagranicy i kilkunastu geografów brytyjskich, w tym 6 członków Komisji. Głównym tematem zebrania był transport pasażerski, zwłaszcza międzymiastowy. Omawiano m. in. strukturę i sieci transportu publicznego, jego rozwój i przemiany w ostatnim ćwierćwieczu, powiązanie miast, kształtowanie sieci autobusowej i codzienne dojazdy w aglomeracjach wielkomiejskich. Ogółem wygłoszono 17 referatów. W programie zebrania były wizyty w instytucjach kierujących różnymi gałęziami transportu w Wielkiej Brytanii: w Dyrekcji London Transport, Dyrekcji Okręgu Południowo-

Wschodniego Kolei Brytyjskich, Zarządzie Lotnictwa Cywilnego i Zarządzie Portu Southampton.

W planie pracy Komisji przewidziano jeszcze zebrania w 1979 r. w Dreźnie i w 1980 r. w Tokio.

Liczba członków Komisji wynosiła na początku 1978 r. 34 osoby (przewodnicząca, 6 członków zwyczajnych i 27 korespondentów), reprezentujących 26 państw (Australia, Belgia, Brazylia, Bułgaria, Czechosłowacja, Finlandia, Francja, Hiszpania, India, Izrael, Japonia, Kanada, NRD, Nigeria, Nowa Zelandia, Pakistan, Polska, RFN, Rumunia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy, ZSRR).

Tematyka, którą zajmowała się Komisja, była rozległa. Na poszczególnych zebraniach omawiano różne tematy, na ogół nie kontynuowano tematyki z poprzednich spotkań. Wpływała na to duża zmienność składu uczestników. Z reguły większość stanowili miejscowi geografowie i przedstawiciele innych nauk zajmujących się transportem. Członkowie Komisji byli zwykle w mniejszości, zresztą i oni zmieniali się, ponieważ duże rozproszenie przestrzenne ich miejsc zamieszkania utrudniało uczestnictwo we wszystkich zebraniach.

Oceniając ogólnie działalność Komisji, stwierdzić trzeba, że przyczyniła się ona do zacieśnienia współpracy międzynarodowej, poznania się wzajemnego, wymiany doświadczeń i nawiązania kontaktów dwustronnych między zainteresowanymi przedstawicielami różnych krajów. Jest to szczególnie ważne dla geografów transportu, którzy pracują na ogół w odosobnieniu, rzadko bowiem w jednym ośrodku więcej niż jedna osoba zajmuje się tą dziedziną. Brak również innych spotkań międzynarodowych, poświęconych tej tematyce. Komisja nie zainicjowała jednak szerszych badań międzynarodowych, przeważało referowanie własnych badań jednostkowych. Również trudno mówić o ujednoczeniu metod badawczych ze względu na bardzo rozproszoną tematykę. Trwałym osiągnięciem będą tomy publikacji oraz zebrana bibliografia. Przewodnicząca Komisji, pani prof. Caralp, okazała się dobrym organizatorem, urządzając zebrania na różnych uniwersytetach, przy pomocy i finansowym poparciu rozmaitych organizacji i urzędów.

ТЕОФИЛЬ ЛИЕВСКИ

ДЕСЯТИЛЕТИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМИССИИ ГЕОГРАФИИ
ТРАНСПОРТА МГС, 1968—1978 ГГ.

Комиссия была создана в Нью-Дели в 1968 году. В течение 10 лет своей деятельности она собиралась 11 раз в разных странах, рассматривая обширную проблематику географии транспорта. Каждое заседание было посвящено иной теме. Доклады были опубликованы в 7 томах, изданных различными университетами. Была также собрана обширная библиография. Число членов Комиссии, представителей 26 государств со всех континентов, возросло до 34. Председательницей является проф. Раймонд Караль из университета в Амьен во Франции.

Пер. Б. Миховского

TEOFIL LIJEWSKI

TEN YEARS OF ACTIVITY OF IGU COMMISSION GEOGRAPHY OF TRANSPORT
1968—1978

The Commission was created in New Delhi in 1968. Through the ten years of activity it held 11 meetings in different countries discussing a broad variety of problems concerning transportation geography. Each meeting was devoted to other problems. The papers were published in 7 volumes issued by different universities. An extensive bibliography was compiled. The number of members grew up to 34 representing 26 countries of all continents. The head is Mrs. Raymonde Caralp, Professor of Amiens University in France.

Translated by *the author*

BARBARA OBREŃSKA-STARKŁOWA
LESZEK STARKEL

Symposium holocenijskie w północnej Finlandii 27 VIII — 6 IX 1978 r.

A Holocene symposium in Northern Finland

Zarys treści. W dniach 27 VIII — 6 IX 1978 r. odbyło się w północnej Finlandii Symposium Eurosyberyjskiej Podkomisji Holocenu INQUA i zespołu programu IGCP nr 158 „Paleohydrologia strefy umiarkowanej w ostatnich 15 000 lat”, zorganizowana przez Uniwersytet w Oulu. Uczestniczyło w nim 40 osób z 14 krajów. Zapoznano się z ewolucją środowiska w strefie opuszczonej 8000—10 000 lat temu przez lądolód i procesami kształtującymi ekosystemy u północnej granicy lasu. Rozpoczęto również bliższą współpracę w ramach programu IGCP, prezentując szczegółowe przewodniki metodyczne.

Na przełomie sierpnia i września, gdy tundra i lasotundra nabiera barw czerwieni i złota, odbyło się w północnej Finlandii symposium Podkomisji Eurosyberyjskiej Holocenu INQUA i zespołu Programu Międzynarodowej Korelacji Geologicznej (w skrócie IGCP) nr 158 „Paleohydrologia strefy umiarkowanej w ostatnich 15 000 lat”. Celem symposium było z jednej strony zapoznanie się z problematyką paleogeografii holocenu w strefie opuszczonej 8000—10 000 lat temu przez lądolód, a leżącej u północnej granicy lasu i rozpoczęcie prac w ramach nowego problemu IGCP (zatwierdzonego w 1977 r.).

Symposium zostało zorganizowane przez Uniwersytet w Oulu, przez prof. Y. Vasari z Instytutu Botaniki przy ścisłej współpracy doc. M. Seppälä z Instytutu Geografii i doc. M. Saarnisto z Instytutu Geologii. Obrady odbywały się na Biologicznej Stacji Naukowej w Oulanka i stacji Subarktycznego Instytutu Badawczego w Kevo. Program obejmował obrady organizacyjne 2 zespołów międzynarodowych, posiedzenia referatowe oraz wycieczkę od Zatoki Botnickiej aż po fiordy Morza Barentsa.

W symposium uczestniczyło 40 osób z 14 państw (Belgia — 5 osób, Czechosłowacja — 1, Dania — 2, Francja — 1, Holandia — 3, Irlandia — 1, NRD — 1, Norwegia — 1, Polska — 3, RFN — 2, Szwajcaria — 1, Szwecja — 3, Wielka Brytania — 6 oraz gospodarze).

W czasie obrad Eurosyberyjskiej Podkomisji Holocenu INQUA omówiono dotychczasową działalność (skoncentrowaną na programie IGCP), postanowiono zorganizować następne symposium we Francji (Amiens) w lipcu 1979 r. i w Poznaniu w 1981 r. W 1980 r. odbędą się posiedzenia zespołów roboczych IGCP. W 1982 r. w czasie kongresu INQUA w Mosk-

wie sugeruje się zorganizowanie sympozjum całej Komisji w Tbilisi i Erywanu.

Na zebraniach 2 podprogramów IGCP-158, fluwialnego i jeziorno-torfowiskowego omawiano program badań i sposoby ich organizacji w poszczególnych krajach, z których na razie kilka zgłosiło oficjalną drogą akces do programu (przez Komitety Narodowe IGCP). Dla podprogramu A „środowisko fluwialne” zaprezentowano gotową i powieloną wstępną wersję manualu (około 60 stron), obecnie rozprowadzaną między zainteresowanych. Została ona przygotowana przez zespół w składzie: K. Gregory, F. Gullentops, E. Paulissen, L. Starkel, J. Thornes. Dla podprogramu B „środowisko jezior i torfowisk” opracowano na razie część pierwszą metodyki badań pod redakcją B. Berglunda. W zespole podprogramu B obok przewodniczącego wybrano sekretarza zespołu — została nim M. Ralska-Jasiewiczowa z Instytutu Botaniki PAN.

W czasie sesji naukowych, zwykle popołudniowych, wygłoszono łącznie 18 referatów, które koncentrowały się na zagadnieniach nawiązujących do programu IGCP. Ewolucji torfowisk w nawiązaniu do wilgotności i poziomu wody gruntowej dotyczyły referaty P. Moore'a, M. C. Pearsona, Y. Vasari i E. Lange. Ta ostatnia przedstawiła oryginalną typologię torfowisk dla terenu NRD, wiążąc siedliska ze stosunkami hydrologicznymi. Związek ewolucji zbiorowisk zależnie od warunków mezo-klimatycznych w obszarze niżowym naświetlił S. Andersen, zaś zagadnienie zmian polarnej i górnej granicy lasu — F. K. Holtmeier. Ewolucji dolin i sieci rzecznej dotyczyły referaty K. Gregory'ego, I. Vaškovskiego i I. Heyse. L. Starkel przedstawił zróżnicowanie kierunków ewolucji dolin rzecznych w skali strefy umiarkowanej. F. M. Syngé mówił o ewolucji podnoszonych wybrzeży Varangerfjordu. Całość materiałów zostanie opublikowana w pracach Instytutu Botaniki Uniwersytetu w Oulu.

Trasa wycieczki prowadziła z Oulu na Wyspę Hailuoto w Zatoce Botnickiej, następnie przecinała Finlandię aż po granicę z ZSRR w okręgu Kuusamo, a później na północ przez całą fińską Laponię aż do Varangerfjordu. Pozwoliło to poznać całą złożoność tej części tarczy prekambryjskiej, przebieg deglacji, wpływ wahań poziomu trzech mórz (Bałtyku, Białego i Berentsa), rosnących ku zachodowi odciążeniowych ruchów glacioizostatycznych i ewolucję dolin, obniżen torfowiskowych i jeziornych, a wreszcie sukcesję roślinności i ukształtowanie się stref klimatycznych-roślinnych. Szczegółowo z zagadnieniem intensywnych ruchów glacioizostatycznych zapoznano się na wyspie Hailuoto wynurzonej niewiele ponad 2000 lat temu z dna Bałtyku (objaśniał R. Alestalo), a także w rejonie Varangerfjordu, gdzie prowadził badania Syngé.

Zaprezentowany w czasie sympozjum północny region Finlandii powyżej 65° φN obejmował wybrzeże Zatoki Botnickiej, Pogórze Fińskie (okolice Kuusamo) i Laponię Fińską (głównie wschodnią Laponię Fjeldową). Obszar ten reprezentuje chłodną odmianę klimatu przejściowego strefy umiarkowanej pomiędzy klimatem morskim a klimatem kontynentalnym. Północno-zachodnia część Finlandii zaliczana jest do północnej strefy borealnej, natomiast okolice Taivalkoski, Rovaniemi i Kemijarvi — do środkowo-borealnej strefy bioklimatycznej. O klimacie tej części Finlandii decyduje przewaga wiatrów południowo-zachodnich oraz duży udział wiatrów wschodnich znad m. Białego i m. Barentsa, szczególnie w zimie. Taki układ stosunków klimatycznych powoduje, że np. w okręgu

Kuusamo można znaleźć regiony o dominacji cech oceanicznych z obfitością lasów świerkowych typu *Hylocomium-Myrtillus* i lasy sosnowe z domieszką świerka typu *Empetrum-Myrtillus*, porastające piaski i utworzy morenowe. Ciekawe jest różnicowanie pięterowej roślinności na wysokościach do 100—300 m twarżelcowych ostańcach, wznoszących się nad starymi powierzchniami zrównań, zwanych „tunturi”. Stoki ich pokrywają lasy typu *Empetrum-Myrtillus*, przechodzące w zbiorowiska roślinności orohemiarktycznej lub oroarktycznej z *Empetrum nigrum*, *Vaccinium myrtillus*, *V. uglinosum* i *V. vitis-idea* oraz *Juncus trifidus*. Doskonale widoczny jest wpływ ekspozycji. Stoki o ekspozycji południowej i zachodniej porasta las sosnowy z brzozą i świerkiem, na stokach zwróconych ku północy i wschodowi górną granicę lasu wyznaczają brzozy z gęstą pokrywą mchów.

Północny zasięg świerka (który wędrując od wschodu zasiedlił te tereny 3000 lat temu) przebiega w okolicy Vuotso. Dalej usytuowana na północ granica zasięgu sosny nie ma tak wyraźnego kształtu. Występują bowiem liczne enklawy wzajemnie przenikających się zespołów borealnych lasów sosnowych i subarktycznych lasów brzozowych, tak że najbardziej wysunięte na północ relikty lasów sosnowych znaleźć można w dolinie rzeki Tana. Na wzniesieniach fjeldów daje się prześledzić przebieg granicy lasów brzozowych. W ostatnich kilkudziesięciu latach lasy te podlegały masowemu niszczeniu przez szkodniki *Oporinia autumnata*, których larwy pożerają liście i młode pędy brzoź. Wpłynęło to na recesję zasięgu brzoź w wielu rejonach na północ od Kevo.

W okresie historycznym granice i powierzchnia zajęta przez lasy w północnej Finlandii podlegała silnym zmianom. W XVII w. przypadło intensywne zasiedlanie tych terenów. Wpływ gospodarki żarowej był tak silny, że Y. Vasari w diagramach płytkowych wyróżnia tzw. okres ognia (obwód Kuusamo). Równie drastyczne zmiany gospodarcze wystąpiły w okresie II wojny światowej, które odbiły się na stanie flory (masowe pożary spowodowane przez Niemców, wyludnienie tych terenów, a następnie ponowne ich zasiedlanie około 1950 r.).

W czasie sympozjum uczestnicy zapoznali się szczegółowo z programem badawczym dwóch stacji naukowych: Uniwersytetu Oulu w Oulance i Uniwersytetu Turku w Kevo. Obydwie służą badaniom interdyscyplinarnym.

Biologiczna Stacja w Oulance jest zlokalizowana w Parku Narodowym i ma za zadanie prowadzenie prac w zakresie biologii i nauk o Ziemi w warunkach naturalnych, typowych dla północnej Finlandii (lasy, jeziora, torfowiska, rzeki). Bada się i opisuje florę i faunę, a w ramach IBP wykonano ocenę produktywności naturalnych ekosystemów lasów świerkowych. Przy stacji została zlokalizowana w r. 1967 stacja klimatologiczna, na której prowadzi się standardowe pomiary 3 razy dziennie. Szczególną uwagę poświęca się roślinom reliktowym i endemicznym (np. *Triglochin maritimum*) oraz badaniom paleobotanicznym i paleolimnologicznym. W dolinie Oulanki podjęto bardzo rzadkie w Skandynawii prace nad ewolucją doliny rzecznej (L. K o u t a n i e m i). Stacja współpracuje z licznymi instytutami, a wśród nich z Fińskim Instytutem Meteorologicznym, Instytutem Badawczym Rybactwa, Instytutem Gospodarki Wodnej.

Subarktyczny Instytut Badawczy w Kevo został założony w r. 1956 jako ośrodek badań z zakresu biologii i geografii. Bada się tu i kartuje

ekosystemy strefy subarktycznej, analizuje ich funkcje w warunkach naturalnych i przekształconych przez człowieka. Jednym z istotnych wyników było poznanie przebiegu procesów peryglacjalnych w warunkach naturalnych (prace M. Seppäli nad tworzeniem pagórków torfowych z jądrem lodowym typu palsa), procesów eolicznych i fluwialnych. Obecnie kontynuowane są tu badania eksperymentalne nad mechanizmem procesu tworzenia się palsa. Stacja leży o 60 km na północ od ciągłej granicy lasów sosnowych i przy granicy z tundrą, której położenie tutaj jest uwarunkowane wzniesieniem n.p.m. (300—350 m), stąd szczegółowe prace nad ewolucją północnej granicy lasu w czasie holocenu. Badania biologiczne zostały bardzo rozbudowane w związku z realizacją programu IBP. Jako główne zadanie badawcze podjęto określenie związków pomiędzy klimatem a roślinnością w dziedzinie wpływu na produkcję pierwotną, z uwzględnieniem form adaptacyjnych do warunków termicznych i świetlnych. Bada się także zmienność stopnia zagęszczenia drobnych ssaków (*Lemmus lemmus*) i szkodników — owadów (*Oporinia autumnata*), stopień zniszczeń w środowisku spowodowany przez renifery, wędrówki ptaków, populacje ryb itp. Przy współpracy z socjologami, antropologami i etnografami bada się zwyczaje i tryb życia właścicieli reniferów oraz ich kulturę. Przy Instytucie znajduje się bardzo dobrze wyposażona w sprzęt stacja synoptyczna, punkt badań sejsmologicznych i zorzy polarnej.

Obydwie Stacje Naukowe oferują doskonałe warunki do badań (laboratoria, biblioteka, noclegi i wyżywienie) różnym kooperantom, w tym i grupom badawczym z zagranicy.

Dla wielu uczestników wycieczka do północnej Finlandii miała charakter wycieczki w przeszłość. Natomiast gościnność i życzliwość gospodarzy, pieczołowitość w przygotowaniu sympozjum i staranne zrealizowanie wszystkich elementów jego programu sprawiły, że sympozjum stało się ze wszechmiar udaną imprezą.

БАРБАРА ОБРЕМБСКА-СТАРКЕЛЬ, ЛЕШЕК СТАРКЕЛЬ

ГОЛОЦЕНОВЫЙ СИМПОЗИУМ В СЕВЕРНОЙ ФИНЛЯДИИ

С 27 августа по 6 сентября 1978 г. в северной Финляндии состоялся симпозиум Евросибирской подкомиссии голоцена INQUA и группы программы IGCP № 158 „Палеогидрология умеренной зоны в последние 15000 лет”, организованный университетом в Оулу. В нем участвовали 40 человек из 14 стран. Участники ознакомились с эволюцией среды в зоне, которую 8000—10000 лет тому назад оставил ледяной покров, а также с процессами, формирующими экосистемы у северной границы леса. Было также начато более близкое сотрудничество в рамках программы IGCP в связи с представлением детальных методических пособий.

Пер. Б. Миховского

BARBARA OBREŃSKA-STARKŁOWA
LESZEK STARKEL

A HOLOCENE SYMPOSIUM IN NORTHERN FINLAND

The Euro-Syberian Subcommittee of the Holocene INQUA and the group of the IGCP programme No 158 "The paleohydrography of the temperate zone in the last 15,000 years" held a symposium in Northern Finland from 27 August to 6 September 1978. The symposium was organized by Oulu University and was participated by 40 people from 14 countries. Its subject was the evolution of the environment in a zone from which inland ice had receded some 8,000—10,000 years ago, and the processes which had shaped ecosystems at the northern boundary of the forest. Moreover a close co-operation was started within the IGCP programme and methodical detailed premises were presented.

Translated by *Halina Dzierzanowska*

TERESA PAĆKO

Ważne wyniki poszukiwań Wojciecha Kreta w zakresie poloników kartograficznych

Wojciech Kret's important findings in the field of cartographical Polonica

Zarys treści. Autorka przedstawia sylwetkę Wojciecha Kreta (1940—1972) i jego prace z dziedziny historii kartografii ziem polskich. Głównym tematem są wyniki badań W. Kreta nad odnalezioną przez niego w 1968 r. w Neapolu rękopiśmienną mapą Rzeczypospolitej, opracowaną przez Izraela Hoppego w latach 1636—1643.

Wojciech Kret prowadził przez kilka lat poszukiwania dawnych map ziem polskich w licznych zbiorach zachodnioeuropejskich z inicjatywy i przy pomocy p. [Emeryka Hutten Czapskiego], dla którego zbierał materiały do katalogu dawnych map Polski. Pierwszy tom tego katalogu, opracowany przez W. Kreta, wydał Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w 1978 r.¹ Z tego względu uważamy za celowe zapoznanie bliżej czytelników z autorem katalogu i jego pracami z zakresu historii kartografii.

Wojciech Kret (1940—1972) mgr historii sztuki, studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1962—1963 był asystentem na UJ. W tym czasie napisał kilka rozpraw z dziedziny historii sztuki, świadczących o jego wybitnych uzdolnieniach. W 1964 r. przeniósł się do Rzymu. Tam pracował nad katalogiem dawnych map Polski, zwłaszcza w kolekcji Emeryka Hutten Czapskiego. Już jako znany specjalista w dziedzinie historii sztuki i historii kartografii w roku 1968 został powołany na stanowisko kustosza Biblioteki Polskiej w Paryżu, gdzie dał się poznać jako wybitny organizator.²

Najważniejszym osiągnięciem Wojciecha Kreta w zakresie historii kartografii jest wyżej wymieniony katalog, powstały w wyniku kilkuletnich poszukiwań i badań poloników kartograficznych XV i XVI w. Dzieło to obejmuje katalog 82 map z bogatej kolekcji E. Hutten Czapskiego³, uzupełniony appendiksem w którym zostały ujęte mapy znajdujące się w innych zbiorach Europy Zachodniej, nie występujące w tej ko-

¹ Katalog dawnych map Rzeczypospolitej Polskiej w kolekcji Emeryka Hutten Czapskiego i w innych zbiorach. Tom I. Mapy XV—XVI wieku. Opracował Wojciech Kret. Wrocław 1978 Zakł. Narodowy im. Ossolińskich PAN, ss. 164 + reprodukcji 28 map.

² [A. Ryszkiewicz] (W:) Rocznik Warszawski, [R.] 13:1975 s. 41—42.

³ Kolekcja Emeryka Hutten Czapskiego obejmuje około 700 map dotyczących ziem polskich, a opublikowanych w latach 1482—1859.

lekcji. Autor starał się w nim przedstawić możliwie najpełniejszy przegląd map piętnasto- i szesnastowiecznych odnoszących się do ziem polskich. Dużą wartość tej pozycji polega również na tym, że obok pełnych opisów bibliograficznych map, autor zamieścił wyczerpujące komentarze oparte na własnych badaniach i bogatej literaturze, przy czym nie odnoszą się one tylko ściśle do opisanych map, lecz często zawierają informacje dotyczące ich autorów, a także dzieł i atlasów, z których mapy pochodzą. Dzięki temu znalazło się w polskiej literaturze przedmiotu dzieło potrzebne i cenne dla wszystkich, których interesują dzieje kartografii, a w szczególności historia rozwoju obrazu kartograficznego ziem polskich.

Poza katalogiem Wojciech Kret opublikował tylko jeden artykuł⁴ z dziedziny historii kartografii, o Izraelu Hoppem i jego mapie Polski, artykuł zasługujący na uwagę z powodu zawartych w nim nowych sugestii na temat genezy i źródeł niektórych siedemnastowiecznych map ziem polskich oraz ze względu na szczegółową analizę nieznaną dotychczas mapy Polski Hoppego. Mapa ta została odnaleziona przez W. Krta w 1968 r. w Neapolu, w wyniku jego poszukiwań map rękopiśmiennych, na podstawie których wybitny kartograf włoski, Giovanni Antonio Rizzi Zannoni (1736—1814), opracował pierwszą szczegółową mapę całej Rzeczypospolitej pt. „Carte de la Pologne...” opublikowaną w 1772 r.

Mapy te były gromadzone przez księcia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego w ciągu ponad 20 lat z myślą o opracowaniu mapy Polski i w tym celu otrzymał je od księcia Rizzi Zannoni. W. Kret pisze w swym artykule, że odnalezienie tych map było jego szczególnym celem przez wiele lat. Nie natrafiwszy nigdzie na ślad tych materiałów, W. Kret postanowił szukać ich jeszcze w papierach pozostawionych przez Zannoniego, które, jak przypuszczał, powinny znajdować się w Neapolu, gdzie kartograf ten spędził ostatnie lata życia. W tym celu udał się do Neapolu w 1968 r.

Oto jak pisze W. Kret w wymienionym wyżej artykule o swoich, zakończonych sukcesem, poszukiwaniach w Neapolitańskiej Bibliotece Narodowej: *Najpierw upadła mi w ręce wielka rękopiśmienna karta Wooszy z r. 1700, potem pięcioarkuszowa mapa Prus Enderscha z r. 1761⁵, potem wielkie rękopiśmienne folio z Kanadą — ujście rzeki św. Wawrzyńca (które potwierdzałoby hipotezę o pobycie Rizzi Zannoniego w Aneryce), wreszcie w pudle „Russia e Polonia” bogactwo wspaniałych poorników: przerys dwunastoarkuszowej, olbrzymiej mapy biegu Wisły Czackiego, Wielka Ukraina z r. 1766, „Carte de frontières de Pologne et de la Russie”. Na tej ostatniej pierwsza, własnoręcznie skreślona notatka Jabłonowskiego... a potem szereg innych. W tym momencie zrozumiałem, że mam z pewnością do czynienia z fragmentem poszukiwanego zbioru Jabłonowskiego i że mapy tu zachowane pochodzą rzeczywiście ze spuś-*

⁴ Wojciech Kret, *Izraela Hoppego wizerunek ojczyzny*. „Wiadomości” (Londyn), nr 1347 z dnia 23 I 1972 r.

⁵ Przypuszczam, że W. Kret miał tu w ręku mapę Prus nie Fryderyka Enderscha, a Jana Władysława Suchodolskiego, którego mapa złożona z 5 arkuszy obejmujących Prusy Królewskie i dawne Książęce oraz z jednego arkusza z planem Kłólewca, była wydana w 1763 r. przez Berlińską Akademię Nauk. J. W. Suchodolski opracował ją w 1739 r. na podstawie prac własnych i ojca — Samuela. Mapy F. Enderscha — Żuław Wiślanych (1753 r.), Warmii (1755 r.), Prus Wschodnich i Zachodnich (1758 r.) — były jednoarkuszowe. (B. Olszewicz, *Kartografia polska XVII wieku*. „Polski Przegląd Kartograficzny”. R. 10 1932, nr 38—39, poz. 106, 125, 127, 139, 137; J. Szeli ga, *Analiza dokładności map wybrzeża polskiego z XVII i XVIII w.* „Zeszyty Geograficzne WSP w Gdańsku”. R. 10 1968, s. 54—73).

cizny Zannoniego. W ciągu następnych godzin rozkładały się przed moimi oczyma wciąż nowe folia, ujmujące terytoria Polski środkowej i południowej, kresy z Ukrainą aż po ujście Dniepru, plany majątności Jabłonowskiego, dóbr zasławskich, starostw, „Carte des... frontières entre la Pologne et la Moscovie ...” i wiele innych. Szczególny mój zachwyt i zainteresowanie wywołała jednak wielka karta pergaminowa, mierząca 94 na 66 centymetrów — obraz Polski na całym międzymorzu bałtycko-czarnomorskim z widokami Warszawy i Krakowa, dzieło podpisane przez Izraela Hoppego, z czasów Władysława IV — najstarsza, najpiękniejsza i najciekawsza ze wszystkich kart, tak szczęśliwie, po latach dwustu z okładem, odnalezionych...

Odkrycie materiałów Jabłonowskiego ma ogromne znaczenie. Dokładne ich zbadanie mogłoby się przyczynić do pełniejszego przeanalizowania źródła mapy Jabłonowskiego-Zannoniego, tej najbogatszej pod względem treści i najlepszej spośród opublikowanych w XVIII w. map o tym samym zasięgu terytorialnym.

W. Kret w swoim artykule zajmuje się głównie jedną z odnalezionych map — mapą Polski Izraela Hoppego.

O Izraelu Hoppem i jego dziełach napisała obszerny artykuł T. Zarębska⁶, dając wnikliwe omówienie wielu jego prac, zwłaszcza planu Warszawy. O mapie Polski nie wspomina, ponieważ była jej nieznana. Artykuł W. Kreta przyczynia się więc m. in. do pełniejszego poznania tej wybitnej postaci swoich czasów, jaką był Izrael Hoppe.

Na wstępie swojego artykułu, podobnie jak T. Zarębska, Wojciech Kret przedstawia sylwetkę Hoppego. Odsyłając zainteresowanych do artykułu T. Zarębskiej⁷ lub do Polskiego Słownika Biograficznego⁸ ograniczę się do podania (głównie według W. Kreta) najważniejszych faktów z życia Hoppego, w celu zorientowania czytelników niniejszego artykułu, kim był autor odnalezionej w Neapolu mapy Polski.

Izrael Hoppe (1601—1679) pochodził ze starego pruskiego rodu. Urodził się w Elblągu jako syn burmistrza tego miasta. Uczęszczał do sławnego elbląskiego gimnazjum. Od piętnastego roku życia rozpoczął naukę języka polskiego. Studiował tzw. „politykę”, historię i języki klasyczne na uniwersytetach w Rostoku i Gryfii. Podróżował po Niemczech i Danii. W 1629 r. został mianowany przez radę miejską w Elblągu nadzorcą miejskich fortyfikacji, a w 1632 r. zostaje burmistrzem Elbląga, którą to godność sprawuje jeszcze później dziesięciokrotnie. Dwudziestokrotnie był mianowany przez królów polskich i szwedzkich burgrabią elbląskim. W r. 1637 został nobilitowany przez Władysława IV. W okresie 1637—1641 uczestniczył wielokrotnie w walnych sejmach w Warszawie jako przedstawiciel Elbląga. Izrael Hoppe był autorem szeregu prac historycznych i kartograficznych, zachowanych do naszych czasów prawie wyłącznie w rękopisach. Wiele z nich znajduje się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku. Opracował plany różnych miast, w tym plany Elbląga (w latach 1632—1650), z których część była przewidziana jako ilustracje do jego trzytomowej historii tego miasta. Opracował też generalną i szczegółowe mapy Prus oraz napisał kronikę wojny polsko-szwedzkiej z lat 1626—1636, którą zilustrował również licznymi rysunkami i planami.

⁶ T. Zarębska. *Plan Warszawy z pierwszej połowy XVII wieku*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” t. 9, 1964, z. 3, s. 233—254.

⁷ T. Zarębska, op. cit. s. 233—239.

⁸ Wł. Chojnacki i M. Sławoszewska. Hoppe Izrael. [W:] *Polski Słownik Biograficzny* t. 9, 1960, s. 607—608.

Wojciech Kret pisze, że to ostatnie dzieło posiada bardzo interesującą kartę tytułową, ozdobioną przez Hoppego barokową dekoracją, w której zwięźczeniu figuruje otoczony insygniami królewskimi orzeł polski w koronie i z gałązką laurową w dziobie, którego nie może dosięgnąć podskakujący u dołu lew szwedzki. Dodaje też, że w tym manuskrypcie⁹ znajduje się pierwszy znany plan Warszawy, pochodzący z około 1641 r.¹⁰ oraz autoportret I. Hoppego, którego reprodukcję daje w swoim artykule.

Dzieła kartograficzne Hoppego, a zwłaszcza odnaleziona mapa Polski, pozwalają określić go jako wybitnego kartografa.

Ponieważ mapa Polski była dotychczas nie znana, a artykuł W. Kreta, ogłoszony w zagranicznym piśmie jest w Polsce mało dostępny, uważam za celowe podać tu wyczerpująco spostrzeżenia W. Kreta i przytoczyć istotniejsze fragmenty jego artykułu.

Na podstawie tytułu i analizy treści mapy W. Kret dowodzi, że została ona opracowana w latach 1636—1643. Opierając się na tytule („...Geographica Regni Poloniae et incorporatar[um] provinciarum delineatio...”) nie wątpi, że chodzi tu o zaznaczenie na mapie księstwa Smoleńskie i Siewierskie i ziemię Czernichowską przyłączone do Rzeczypospolitej na mocy pokoju w Polanowie (1634). Na terenach tych oprócz miejscowości zostały przedstawione obszary leśne oraz sieć hydrograficzna ograniczona do głównych rzek. Hoppe zamieścił także komentarz o żyzności gleb i bogactwach naturalnych tych ziem.

Rok 1643 jako końcową datę opracowania mapy W. Kret opiera na następujących spostrzeżeniach: 1) mapa nie uwidacznia zmiany granic Rzeczypospolitej z września 1644 r., spowodowanej odstąpieniem Rosji części księstwa Siewierskiego; 2) na nie dokończonym panoramie Warszawy, umieszczonej w prawym górnym rogu mapy, ostatnim pod względem chronologicznym przedstawionym obiektem jest kolumna Zygmunta, która była ustawiona w 1643 r.; 3) Hoppe nie wykorzystał wydanej w 1645 r. mapy Województwa Poznańskiego Jerzego Freudenhammera.

W dalszym ciągu artykułu W. Kret starał się podać charakterystykę mapy Hoppego, wskazać jej źródła oraz określić jej miejsce w rozwoju polskiej kartografii.

Prawie centralną część mapy, podaje W. Kret, zajmuje Wielkie Księstwo Litewskie w granicach po r. 1561. Obraz ich przedstawia Hoppe wiernie na podstawie czteroarkuszowej mapy, powstałej z inicjatywy i sumptem księcia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła-Sierotki, pt. „Magni Ducatus Lithuaniae caeterarumque regionum illi adiacentium exacta descriptio...” opublikowanej w 1613 r. w Amsterdamie. Prace nad tą mapą, w których uczestniczył m. in. znakomity kartograf i sekretarz Stefana

⁹ T. Zarębska, op. cit. s. 236 podaje, że istniało 6 kodeksów rękopiśmiennych omawianego tu dzieła w różnych wersjach, z czego 3 — w tym 2 pisane ręką Hoppego — znajdują się obecnie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku. W. Kret opisuje najprawdopodobniej późniejszą, główną wersję z dwóch pisanych przez samego Hoppego kodeksów, na co wskazuje zamieszczony w niej plan Warszawy, którego brak w pierwszej wersji, stanowiącej brudnopis. Warto dodać, o czym informuje T. Zarębska, op. cit. s. 233, że rękopis głównej wersji, uzupełniony tekstem brudnopisu, stanowił podstawę wydania dzieła Hoppego (bez planu i innych ilustracji) przez Toeppena w roku 1887 w Lipsku.

¹⁰ Plan ten odnalazła T. Zarębska. Informuje o tym D. Kosacka. *Plany Warszawy XVII i XVIII w. w zbiorach polskich*. Warszawa 1970, s. 9 i zamieszcza jego opis na s. 49, poz. 2. Szczegółowa analiza planu jest głównym tematem cytowanego wyżej artykułu T. Zarębskiej; tamże na s. 234 znajduje się jego zmniejszona reprodukcja.

Batorego, Maciej Strubicz, trwały w latach 1585—1599, po czym została jeszcze uzupełniona do 1610 r. I. Hoppe przeniósł na swoją mapę całą sieć rzeczną i większość z zamieszczonych na mapie źródłowej 671 miejscowości. *Nie należy w tym wiernym naśladownictwie Radziwiłłowskiego dzieła — pisze W. Kret — upatrywać plagiatu. Przedstawiając ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego według Radziwiłła, dał Hoppe najwerniejszy i najpełniejszy ich obraz współcześnie znany. Przekroczyć go nie mógł, gdyż w kartografii polskiej i obcej mapa Radziwiłłowska pozostawała podstawą wszystkich wydawnictw do połowy XVIII stulecia. Hoppe przepatrzył jednak krytycznie nomenklaturę miejscowości i ich oznakowanie. Jak też poniżej zobaczymy, skrupulatnie i krytycznie dobierał źródła pomocnicze, zgodnie z najnowszym stanem wiedzy, w trosce o maksymalną aktualność i dokładność swej pracy.*

Dalej W. Kret podaje, że zakryty na mapie Radziwiłłowskiej ozdobnym kartuszem duży obszar prawego brzegu Prypeci, został na mapie Hoppego po raz pierwszy dokładnie przedstawiony. Uwidoczniono tu 31 miejscowości, rzeki i bagna. W. Kret uważa, że Hoppe wykorzystał rękopiśmienną mapę części Polesia D. Zwickera, opublikowaną dopiero w 1650 r. w Gdańsku przez Hondiusza¹¹. Daniel Zwicker (1612—1678), gdański lekarz, socynianin opracował tę mapę, przebywając u swoich współwyznawców, braci Niemiryców, w ich dobrach na Polesiu. Nie wiadomo, jaką drogą mógł dotrzeć do rąk Hoppego rękopis mapy Zwickera i to na długo przed jej ogłoszeniem — pisze W. Kret, ale wpływ jej na wyżej wymieniony fragment mapy Hoppego określa jako bardzo wyraźny.

Należy tu dodać, że K. Buczek¹² podaje, iż Zwicker sporządził swoją mapę „...zapewne niedługo przed wybuchem powstania Chmielnickiego (1648)...”. Z. Kaweck i, H. Wernerówna¹³ piszą, że D. Zwicker, jako wyznawca socynianizmu, był zmuszony, razem z Ruarusem¹⁴ opuścić Gdańsk w 1643 r., następnie przebywał jakiś czas w Straszynie pod Gdańskiem, gdzie był zbór antytrynitarski. Do Holandii wyjechał w 1657 r., a przedtem jakiś czas spędził na Polesiu u braci Niemiryców. S. Kot¹⁵ pisze, że wielu Braci Polskich korzystało z opieki i protekcji Jerzego Niemirycza, m. in. Ruarus, a także D. Zwicker. Wskutek szykan i zakazów względem zboru ze strony protestanckiego zarządu Gdańska jak i rzymskiego biskupa Leszczyńskiego¹⁶ podjęto kroki aby uchronić Ruara. *W tychże latach — pisze S. Kot — sprowadził Niemirycz do siebie na Polesie kijowski antytrynitariusza-anabaptystę doktora medycyny Daniela Zwickera, którego pobyt w rodzinnym Gdańsku był też zagrożony*

¹¹ *Nova, et nunc primum edita, Paludum Polesiae Tabula... Autore Daniele Zwickero... Curatore Guilielmo Hondio... Gedani MDCL.*

¹² K. Buczek. *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku...* Wrocław 1963, s. 62.

¹³ Z. Kaweck i, H. Wernerówna. *Opis mapy gdańszczanina Daniela Zwickera (1650) z rozmieszczeniem czerwca polskiego... na Polesiu...* Wrocław 1975. „Memorabilia Zoologica” nr 27, s. 24—25.

¹⁴ Marcin Ruar (Martinus Ruarus), ideolog i pisarz socyniański, w latach 1621—22 był rektorem Akademii Rakowskiej, następnie pracował w zborach w Gdańsku i Straszynie. (Wielka Encyklopedia Powszechna t. 10, 1967, s. 175).

¹⁵ S. Kot. *Georges Niemirycz et la lutte contre l'intolérance au 17e siècle, 'S-Gravenhage 1960, s. 28—29; tenże, Jerzy Niemirycz w 300-lecie Ugody Hadziackiej, Paryż 1960, s. 25—26.*

¹⁶ Chodzi tu najprawdopodobniej o Wacława Leszczyńskiego (1605—1666) biskupa warmińskiego, później prymasa. Został on mianowany biskupem w 1644 r. Na sejmiku pruskim w 1648 r. domagał się wygnania arian z Prus Królewskich (W. Czaplinski. [W:] *Polski Słownik Biograficzny* t. 17, 1972, s. 149—150).

*i wykorzystał jego wszechstronne uzdolnienie, powierzając mu wykonanie w terenie mapy Polesia. Zwicker wykonał to zadanie i tak w r. 1650 uka-
zała się ona z przywilejem królewskim w Gdańsku...*

Z cytowanych wyżej pozycji wynikałoby, że mapa Zwickera powstała po r. 1643—44, to jest już po ukończeniu mapy przez Hoppego.

W. Kret nie podaje źródła, według którego stwierdza, że rękopis mapy Zwickera był sporządzony na tyle wcześniej, że Hoppe mógł z niego skorzystać przed r. 1643. S. Alexandrowicz¹⁷ przypuszcza, że mapa Zwickera jest przeróbką rękopiśmiennej mapy Józefa Naronowicza-Naronskiego, która mogła być wykonana między r. 1640 a 1645. Może z tego rękopisu korzystał Hoppe.

Podole, Wołyń i Ukraina zostały przedstawione na podstawie prowadzonych w latach 1630—1647 prac kartograficznych Wilhelma le Vasseur de Beauplana, inżyniera wojskowego Władysława IV, których wynikiem były dwie miedziorytnicze mapy: ośmioarkuszowa tzw. mapa specjalna Ukrainy i jednoarkuszowa mapa generalna, będąca jednocześnie mapą przeglądową dla pierwszej. Przedstawiają one pierwszy nowoczesny, oparty na pomiarach terenowych obraz ziem południowowschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Najważniejszym źródłem do badań nad genezą map Beauplana była dotychczas kopia Fryderyka Getkanta, inżyniera wojskowego Władysława IV, powstała około 1638 r., która znajduje się w rękopiśmiennym atlasie Getkanta, przechowywanym w Archiwum Wojennym w Sztokholmie. Analiza tej kopii wskazuje na wojskowy aspekt mapy. *Podkreślono rolę sieci rzecznej jako ważnego elementu komunikacji — pisze W. Kret — pasa stepowego czarnomorskich wybrzeży jako przedpola, wreszcie pasa osiedlenia jako walu obronnego dla wnętrza Rzeczypospolitej.*

Dalej stwierdza, że badania odpowiedniego fragmentu mapy Hoppego potwierdzają wyniki analizy kopii Getkanta. Przypuszcza jednak, że odnośny fragment mapy Hoppego jest kopią jeszcze wcześniejszą i dokładniejszą materiałów kartograficznych Beauplana. Pozwala to ujrzeć w nowym świetle początkową fazę powstawania Beauplanowskiej mapy i pełniej uchwycić jej aspekt gospodarczy, związany z prowadzoną wówczas intensywną akcją osadniczą na terenie ukraińskich województw Korony i ich gospodarczą aktywizacją. *Wprowadził tu Hoppe do swej syntezy krajów polskich najważniejsze współczesne źródło kartograficzne w jego „status nascendi” umożliwiając nam podjęcie nowej rewizji w badaniach nad Beauplanem — pisze W. Kret.*

Z pozostałych podstawowych źródeł, które, zawsze krytycznie, wykorzystał Hoppe przy redakcji swej mapy, W. Kret wymienia mapy: Prus Wschodnich K. Hennebergera (z 1576 r.), wybrzeża bałtyckiego i krajów skandynawskich A. Bureusa (z 1626 r.), Śląska Helwiga i Scultetusa, Polski W. Grodeckiego (z 1554 r.) i A. Pograbki (z 1570 r.), G. Merkatora (z 1585 r. i późniejszych).

W wyniku analizy nazw geograficznych częściowo spolszczonych przez Hoppego, a częściowo pozostawionych w brzmieniu niemieckim, Wojciech Kret wskazuje na pewny, choć trudny do uchwycenia związek mapy Hoppego z mapami generalnymi Polski Francuza Nikolasa Sansona, którego

¹⁷ S. Alexandrowicz. *Prace kartograficzne Józefa Naronowicza-Naronskiego na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII wieku*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza”. Historia. Z. 7, 1967, s. 255.

określa jako największego kartografa ówczesnej doby. Związki te można śledzić zarówno na mapie Sansona wydanej przez P. Du Vala około 1645 r., jak również na późniejszej z 1655 r. W. Kret uważa, że odnalezienie mapy Hoppego pozwala na formułowanie nowych hipotez co do genezy map Sansona, które pozostawały współcześnie na wiek z okładem jednym z najważniejszych i najpopularniejszych źródeł wiedzy o naszym kraju w geografii europejskiej. Mapa Hoppego sugeruje, jakimi materiałami kartograficznymi ziem polskich mógł rozporządzać Sanson, obok opisów geograficznych i tablic, z których najważniejsze i dotychczas niepublikowane spoczywają w Bibliotece Polskiej w Paryżu, paryskiej Bibliothèque Nationale i w Musée Condé w Chantilly...

Wojciech Kret porównał również mapę Hoppego z mapką Polski Beauplana z 1561 r., którą uważa za drugi, obok map Sansona, „prototyp” przedstawiania Polski w kartografii XVII i XVIII w. Podaje, że znana jest ona z unikalnego oryginału i z wielu wydań z drugiej połowy XVII w. i że uznana jest za „pierwszy, całkiem już do rzeczywistości zbliżony obraz Rzeczypospolitej i całego międzymorza bałtycko-czarnomorskiego od Odry do Donu”. Informuje, że w Bibliotece Polskiej w Paryżu znajduje się wydanie tej mapy formatu 33,3×30,9 cm. Charakterystyczną jego cechą jest to, że na rysunek kartograficzny została naniesiona sylwetka Orła Polskiego, który obejmuje skrzydłami teren od Szczecina po Moskwę, dziób kieruje na Szwecję, łapy i ogon nasuwa na Śląsk, Mołdawię, Krym i zadnieprzańską Ukrainę, a co W. Kret odczytuje jako alegorię horyzontów politycznych i programu Władysława IV. Zestawiając tę mapę z mapą Hoppego, W. Kret uważa, że ta ostatnia reprezentuje te same idee. Obejmuje swym zasięgiem wszystkie należące do Rzeczypospolitej i zależne od niej kraje, ujęte w jedną całość, wbrew świadomie forsowanemu przez kartografię niemiecką, tradycyjnemu rozbiciu tej jedności na części składowe.

Na zakończenie W. Kret pisze: *...dał Hoppe po raz pierwszy wizerunek ojczyzny całej, w pełnym jego blasku. W nowoczesnym, starannym i krytycznym ujęciu. Z przedstawieniem struktury tej Rzeczypospolitej w jej podziałach administracyjnych, sądowych i kościelnych. Z zamieszczoną po bokach jak kolumny listą świeckich, państwowych i kościelnych dostojestw...*

W artykule W. Kreta znajdują się pomniejszone reprodukcje map Hoppego i Polski Beauplana, wizerunek herbu nadanego Hoppemu przez Władysława IV w 1637 r. oraz wyżej wymieniony autoportret I. Hoppego.

ТЕРЕСА ПАЦЬКО

ВАЖНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ПОИСКОВ ВОЙЦЕХА КРЕТА В ОБЛАСТИ КАРТОГРАФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ, КАСАЮЩИХСЯ ПОЛЬШИ

Войцех Крет (1940—1972) искусствовед, в период 1962—1963 гг. был младшим научным сотрудником Ягеллонского университета в Кракове. В 1964 г. он уехал в Рим, где занимался каталогом старых карт польских земель, в особенности в коллекции Эмерика Гуттен-Чапского. Одновременно он искал картографические издания, касающиеся Польши во многих библиотеках Западной Европы. В период 1968—1972 гг. В. Крет был книгохранителем Польской библиотеки в Париже.

Разработанный Кретом „Каталог старых карт Польской Речи Посполитой в коллекции Эмерика Гуттен-Чапского и других коллекциях, I том, карты XV—XVI вв.” был в 1978 г. опубликован Институтом географии и территориально-экономического развития ПАН.

В 1968 г. В. Крет нашел в Национальной библиотеке в Неаполе часть собрания рукописных карт, принадлежавших в XVIII веке князю Юзефу Александру Яблоновскому. Открытие этих материалов имеет огромное значение. На их основе Рицци Занони разработал „Carte de la Pologne”, изданную в 1772 г. — наиболее детальную и самую лучшую из опубликованных в XVIII веке карт Польши. Об одной из найденных карт, а именно, разработанной Израилем Хоппе в 1636—1643 гг. карте Польши, Войцех Крет опубликовал в „Wiadomości” № 1347 от 23.I.1972 г. (Лондон) статью под заглавием „Израиля Хоппе представление отечества”. По В. Крету, карта Хоппе является самым ранним, сохранившимся до наших времен изображением всей Речи Посполитой, включая зависимых от нее стран. В своей статье В. Крет приводит характеристику и источники карты, а также указывает на важность ее открытия для исследований по картографии польских земель XVII века.

Пер. Б. Миховского

TERESA PAĆKO

WOJCIECH KRET'S IMPORTANT FINDINGS IN THE FIELD OF CARTOGRAPHICAL POLONICA

Wojciech Kret (1940—1972), a historian of art, worked as an assistant at the Jagellonian University in Cracow in 1962—1963. In 1964, he went to Rome, where he started to catalogue old maps of Polish land, especially those from Emeryk Hutten Czapski's collection. At the same time he looked for cartographical Polonica in numerous collections in Western Europe. In 1968—1972 he was curator of the Polish Library in Paris.

His "Catalogue of ancient maps of the Polish Republic in Emeryk Hutten Czapski's and other collections", vol. I, The maps of the 15—16th centuries, was published in 1978 by the Polish Academy's of Sciences Institute of Geography and Spatial Organization.

In 1968 Wojciech Kret found a part of the collection of hand-made maps, owned by Prince Józef Alexander Jabłonowski, which is kept in the National Library in Naples. This discovery is of great importance. Basing on those maps Rizzi Zannoni made the "Carte de la Pologne", published in 1772, which was the most detailed and best of all 18-th century maps of Poland. One of the discovered maps, namely a map of Poland drawn by Izrael Hoppe in 1636—1643, was described by Kret in a paper entitled "Izrael Hoppe's picture of his country land", which was published in "Wiadomości" (London), No 1347, dated 23 January 1972. Kret believed Hoppe's map to be the earliest, so far preserved, picture of the Polish Republic as a whole, including all her dependencies. Kret's paper contains a characteristic of the map; it also gives its sources, emphasizing its great importance for the study of the 17th century cartography concerned with Polish land.

Translated by Halina Dzierżanowska

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMITETU NAUK GEOGRAFICZNYCH PAN
ZA R. 1978

Skład Komitetu Nauk Geograficznych PAN, powołany na podstawie § 6 punktu 5 regulaminu Wydziału III PAN na okres kadencji Prezydium PAN w latach 1978—1980 przedstawia się następująco:

Prezydium:

1. Prof. dr Rajmund Galon (Toruń) — Przewodniczący
2. Prof. dr Alfred Jahn (Wrocław) — Z-ca Przewodniczącego
3. Prof. dr Jerzy Kondracki (Warszawa) — Z-ca Przewodniczącego
4. Doc. dr hab. Stanisław Otok (Warszawa) — Sekretarz Naukowy

Członkowie:

1. Prof. dr Bolesław Augustowski (Gdańsk)
2. Prof. dr Stanisław Berezowski (Warszawa)
3. Prof. dr Zbyszko Chojnicki (Poznań)
4. Prof. dr Ryszard Domański (Poznań)
5. Prof. dr Anna Dylikowa (Łódź)
6. Prof. dr Kazimierz Dziewoński (Warszawa)
7. Prof. dr Jan Flis (Kraków)
8. Prof. dr Mieczysław Hess (Kraków)
9. Prof. dr Mieczysław Klimaszewski (Kraków)
10. Prof. dr Jerzy Kostrowicki (Warszawa)
11. Doc. dr hab. Piotr Korcelli (Warszawa)
12. Prof. dr Stefan Kozarski (Poznań)
13. Prof. dr Stanisław Leszczycki (Warszawa)
14. Prof. dr Bolesław Malisz (Warszawa)
15. Prof. dr Władysław Migacz (Wrocław)
16. Prof. dr Zdzisław Mikulski (Warszawa)
17. Prof. dr Henryk Maruszczak (Lublin)
18. Prof. dr Władysław Niewiarowski (Toruń)
19. Prof. dr Janusz Paszyński (Warszawa)
20. Prof. dr Ludwik Straszewicz (Łódź)
21. Prof. dr Leszek Starkel (Kraków)
22. Doc. dr Jerzy Szukalski (Gdańsk)
23. Prof. dr Jan Szupryczyński (Toruń)
24. Prof. dr Stanisław Szczepankiewicz (Wrocław)
25. Prof. dr Jan Trembaczowski (Katowice)
26. Prof. dr Tadeusz Wilgat (Lublin)
27. Prof. dr Antoni Wrzosek (Kraków)
28. Prof. dr Wojciech Walczak (Wrocław)
29. Prof. dr Bogodar Winid (Warszawa)
30. Dr Ryszard Grabowiecki (Warszawa) — przedstawiciel Komisji Planowania Rady Ministrów
31. Płk dypl. Tadeusz Fijołek (Warszawa) — przedstawiciel Ministerstwa Obrony Narodowej

32. Ppłk mgr inż. Zygmunt Renisz (Warszawa) — przedstawiciel Ministerstwa Obrony Narodowej.

W ramach Komitetu powołano Zespół d/s Międzynarodowej Unii Geograficznej, którego przewodniczącym został prof. dr J. Kostrowicki.

Rok sprawozdawczy dla Komitetu był pierwszym rokiem działalności w nowej kadencji 1978—1980. W roku tym wykonano następujące prace:

- zorganizowano dwa posiedzenia plenarne Komitetu oraz trzy posiedzenia Prezydium Komitetu w składzie rozszerzonym,
- opracowano projekt ramowego planu pracy Komitetu w kadencji 1978—1980,
- opracowano projekt działalności Komitetu w 1978 r.,
- dokonano merytorycznej oceny prac badawczych finansowanych przez Komitet w 1978 r.,
- opracowano plan finansowy Komitetu na r. 1979,
- analizowano wstępne założenia przygotowywanej ekspertyzy dotyczącej realizacji uchwał II Kongresu Nauki Polskiej w zakresie nauk geograficznych,
- dyskutowano nad stanowiskiem Komitetu w sprawie powołania w Polskiej Akademii Nauk Wydziału VII,
- zorganizowano publiczną sesję naukową na temat współczesnych tendencji w rozwoju geografii fizycznej w Polsce.

Ponadto Komitet współuczestniczył w zorganizowaniu:

- sesji jubileuszowej z okazji 70 rocznicy urodzin prof. dr M. Klimaszewskiego i prof. dr A. Wrzoska, połączonej z dyskusją nad analizą perspektyw działalności Polskiego Towarzystwa Geograficznego oraz pozycją i zadaniami kartografii w naukach geograficznych,
- sympozjum naukowego z okazji 25-lecia Zakładu Klimatologii IG i PZ PAN poświęconego zagadnieniom kartowania topoklimatycznego,
- sympozjum naukowego poświęconego modelom stochastycznym i symulacyjnym w geografii,
- sesji naukowej na temat nowych kierunków badań w geografii fizycznej kompleksowej, dedykowanej prof. dr J. Kondrackiemu w związku z 45-leciem pracy naukowej i 70 rocznicą urodzin.

Komitet w 1978 roku finansował następujące badania naukowe:

1. Współczesne zmiany morfologiczne górotworu, przyczyny i skutki grawitacyjnego rozpiętrzania się Gór Stołowych w Sudetach. Kierownik tematu: prof. dr A. Jahn.
2. Morfologia i wiek rzeźby dolinnej Sudetów. Kierownik tematu: prof. dr W. Walczak.
3. Wyludnianie się i zmiany w środowisku geograficznym Sudetów Kłodzkich. Kierownik tematu: prof. dr W. Walczak.
4. Szczegółowa mapa geomorfologiczna województwa miejskiego krakowskiego (1 : 50 000). Kierownik tematu: prof. dr M. Klimaszewski.
5. Metodologiczne podstawy badań osadów jezior tatrzańskich. Kierownik tematu: prof. dr J. Kondracki.

Zespół d/s Międzynarodowej Unii Geograficznej koncentrował swoją działalność wokół przygotowań do XXIV Międzynarodowego Kongresu Geograficznego w Tokio (1980). Podjęto prace nad opublikowaniem specjalnego tomu obcojęzycznej serii „Geographia Polonica”, która będzie zawierać zbiór artykułów omawiających dorobek geografii polskiej w ostatnich latach.

W roku sprawozdawczym Komitet dysponował następującym funduszem:

1. Realizacja zadań statutowych Komitetu	450 000 zł
2. Finansowanie badań naukowych	500 000 zł
Razem	950 000 zł

Centralne i regionalne ośrodki geograficzne podlegające Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Polskiej Akademii Nauk uczestniczyły w pracach badawczych międzyresortowych, koordynowanych m. in. przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, i resortowych (np. Instytut Geologiczny) oraz przedstawiły wiele prac własnych dotyczących wszystkich dziedzin geografii.

Do najważniejszych osiągnięć nauk geograficznych w Polsce w 1978 roku należy zaliczyć:

1. Ukończenie druku pierwszego wydania Narodowego Atlasu Polski, opracowanego przez zespół pod kierunkiem prof. dr S. Leszczyckiego i dr M. Najgrakowskiego oraz wydane przez PWN.
2. Opublikowanie podręcznika uniwersyteckiego *Geomorfologia* (1100 stron) opracowanego przez M. Klimaszewskiego i wydane przez PWN.
3. Zorganizowanie i pełna realizacja programu prac ekspedycji fizycznogeograficznej „Transmongolia 1978”. W ekspedycji kierowanej przez doc. dr. K. Klimka (IG i PZ PAN) wzięło udział 24 pracowników naukowych z kilku ośrodków geograficznych. Program prac obejmował kompleksowe badania warunków i zasobów środowiska przyrodniczego.
4. Opublikowanie wyników badań Toruńskiej Wyprawy Polarnej — Spitsbergen 1975 w „Acta Univ. Nic. Copernici Torun.” (200 stron).

Stanisław Otok

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA PAN ZA ROK 1978

Z dniem 1 I 1978 r. nastąpiła zmiana Dyrekcji Instytutu. Dyrektorem Instytutu mianowany został członek korespondent PAN prof. dr Jerzy Kostrowicki, zastępcą dyrektora d/s naukowych doc. dr hab. Marcin Rościszewski, zastępcą dyrektora d/s ogólnych dr Lech Zawadzki, zastępcą dyrektora d/s administracyjno-ekonomicznych pozostał mgr Andrzej Piotrowski.

Przewodniczącym Rady Naukowej został członek rzeczywisty PAN prof. dr Stanisław Leszczycki, zastępcą przewodniczącego prof. dr Maria Kiełczewska-Zaleska, sekretarzem naukowym doc. dr hab. Jerzy Grzeszczak (zmiana od 31 I 1978 r. — kadencja 1978—1980).

W dniu 17 X 1978 r. Wydział VII PAN zatwierdził nowy schemat organizacyjny Instytutu. W skład Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN obecnie wchodzi 9 zakładów oraz 1 samodzielna pracownia:

Zakład Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn,
Zakład Geomorfologii i Hydrologii Niżu,
Zakład Klimatologii,
Zakład Geografii Rolnictwa i Obszarów Wiejskich,
Zakład Geografii Osadnictwa i Ludności,
Zakład Geografii Ekonomicznej,
Zakład Zagospodarowania Środowiska,
Zakład Przestrzennego Zagospodarowania,
Zakład Geografii Światowych Problemów Rozwoju,
Samodzielna Pracownia Kartografii.

Ponadto Instytut posiadał 1 stację naukowo-badawczą w terenie — w Szym-

barku koło Gorlic — oraz 4 stacje obserwacyjne: na Hali Gąsienicowej i Homrzyńska koło Nowego Sącza (podległe Zakładowi Geomorfologii i Hydrologii w Krakowie), w Borowej Górze (podległa Zakładowi Klimatologii w Warszawie), w Dobiegniewie koło Włocławka (podległa Zakładowi Geomorfologii i Hydrologii Niżu w Toruniu).

ORGANIZACJA BADAN NAUKOWYCH

Program badań naukowych IGiPZ PAN w 1978 r. realizowany był w ramach planów:

I. PROBLEM MIĘDZYRESORTOWY

1.28. „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju”. Instytut był jednostką koordynującą badania w ramach tego problemu w skali całego kraju, a jednocześnie uczestniczył w jego realizacji. Kierownikiem problemu był prof. dr K. Dziewoński. W ramach tego problemu realizowano w Instytucie 15 tematów (z ogólnej liczby 43 tematów) we wszystkich 7 grupach tematycznych.

Grupa tem. 01. Przeobrażenia struktury przestrzennej. Temat 5. Procesy regionalnego wzrostu gospodarczego. Kierownik gr. tem. i tematu — prof. dr A. Wróbel.

Grupa tem. 02. Rozwój systemu osadniczego. Kierownik gr. tem. doc. dr hab. P. Korcelli.

temat 1. Przeobrażenia krajowego systemu osadniczego. Kierownik — dr. M. Jerczyński

temat 2. Rozwój aglomeracji miejskich, regionalnych systemów i lokalnych zespołów osadniczych. Kierownik — doc. dr hab. P. Korcelli

temat 3. Zagadnienia ludnościowe w przemianach systemu osadniczego. Kierownik — prof. dr K. Dziewoński.

Grupa tem. 03. Organizacja przestrzenna obszarów wiejskich. Kierownik gr. tem. prof. dr J. Kostrowicki (do 1 VII 1978 r., a następnie prof. dr hab. A. Stasiak)

temat 2. Badania metodyczne i porównawcze nad organizacją przestrzenną rolnictwa. Kierownik — prof. dr J. Kostrowicki

temat 3. Organizacja przestrzenna rolnictwa w Polsce. Kierownik — dr R. Szczęsny

temat 5. Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Kierownik — prof. dr A. Stasiak

Grupa tem. 04. System gospodarki przestrzennej — Mechanizmy i organizacja Kierownik gr. tem. prof. dr hab. A. Kukliński (UW)

temat 5. Organizacja przestrzenna produkcji i infrastruktury technicznej. Kierownik — prof. dr A. Kukliński

zadanie 5.1. Główne problemy gospodarki przestrzennej w przemyśle w Polsce w l. 1900—2000. Kierownik — doc. dr hab. S. Misztal

zadanie 5.5. Studia porównawcze nad siecią transportu Polski i krajów rozwiniętych gospodarczo na przykładzie wybranych krajów o podobnej wielkości i podobnym środowisku przyrodniczym. Kierownik — doc. dr hab. T. Lijewski.

Grupa tem. 05. Zagospodarowanie przestrzenne. Metody i wzorce. Kierownik gr. tem., tematu i zadania — prof. dr B. Malisz

- temat 2. Metody znormalizowanych analiz dla celów planowania przestrzennego
- zadanie 5.2. Analizy geograficzno-gospodarcze.
- Grupa tem. 06. Środowisko naturalne jako podstawa gospodarki przestrzennej i zagospodarowania przestrzennego. Kierownik gr. tem. prof. dr J. Paszyński
- temat 1. Atlas zasobów, walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski. Kierownik — prof. dr S. Leszczycki
- temat 2. Studia syntetyczne nad geomorfologią Polski. Kierownik — prof. dr hab. L. Starkeł
- temat 4. Studia syntetyczne nad środowiskiem atmosferycznym Polski. Kierownik — prof. dr J. Paszyński
- temat 5. Mapa zasobów środowiska geograficznego. Kierownik — prof. dr J. Szupryczyński.
- Grupa tem. 07. Informacje dla potrzeb gospodarki przestrzennej i zagospodarowania przestrzennego. Kierownik gr. tem. prof. dr B. Winid (UW)
- temat 3. Syntetyczne opracowania kartograficzne w zastosowaniu dla potrzeb planowania przestrzennego. Kierownik — dr M. Najgrakowski.

II. PROBLEM WĘZŁOWY

10.2. „Kompleksowy program ochrony i kształtowania środowiska człowieka z zastosowaniem w woj. katowickim i innych wielkoprzemysłowych regionach wraz z przyrodniczymi podstawami gospodarki środowiskiem na lata 1976—1980”, w którym IGiPZ PAN koordynował grupę tematyczną 09. „Geograficzne podstawy gospodarowania zasobami przyrody”, a kierownikiem grupy tematycznej był prof. dr hab. A. S. Kostrowicki.

- Temat 1. Teoria i metodyka interakcji „człowiek-środowisko”; podejście systemowe i modelowanie układu człowiek-środowisko w celu poznania zasad funkcjonowania oraz określania możliwości sterowania. Kierownik — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki.
- Temat 2. Ekonomiczna i pozaekonomiczna ocena skutków oddziaływania człowieka na przyrodę i zmienionej przyrody na gospodarkę ludzką w różnych warunkach fizycznogeograficznych i ekonomiczno-społecznych na przykładzie woj. suwalskiego. Kierownik — prof. dr hab. A. Stasiak.
- Temat 3. Rola środowiska geograficznego, a w szczególności klimatu w kształtowaniu funkcji ośrodków uzdrowiskowo-wypoczynkowych. Kierownik — doc. dr hab. T. Kozłowska-Szczęśna.
- Temat 4. Typologia geosystemów górskich i wyżynnych z punktu widzenia doboru optymalnych form użytkowania (ze szczególnym uwzględnieniem górskiego zaplecza województwa katowickiego). Kierownik — prof. dr hab. L. Starkeł.
- Temat 5. Typologia geosystemów niżowych z punktu widzenia doboru optymalnych form użytkowania (ze szczególnym uwzględnieniem województw konińskiego i wrocławskiego). Kierownik — prof. dr hab. J. Szupryczyński.

III. PROBLEM RZĄDOWY

Nr 5 „Kompleksowy rozwój budownictwa mieszkaniowego”, w którym realizowano 2 zadania:

- 2.1.1.2.1. — Wpływ zabudowy na warunki termalne. Kierownik — dr M. W. Kraujalis.

2.2.1.3.1. — Ekofizjologiczne podstawy kształtowania środowiska osiedla mieszkaniowego — eksperyment Białoleka Dworska. Kierownik — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki i doc. dr hab. A. Brey Meyer.

IV. PROBLEM WĘZŁOWY

11.5. „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”, w którym realizowano zadanie:

Współzależności i wpływ migracji stałych i sezonowych na kształtowanie się ruchu naturalnego ludności. Kierownik — dr A. G a w r y s z e w s k i.

V. PROBLEM MIĘDZYRESORTOWY

I.16 „Geodynamika obszaru Polski” — realizowano zadanie:

Analiza kształtowania koryt i równin terasowych we wschodniej części Podhala w warunkach zróżnicowanych ruchów tektonicznych. Kierownik — dr M. B a u m g a r t - K o t a r b a.

VI. PROBLEM MIĘDZYRESORTOWY

II.8 „Badania właściwości fizycznych i fizykochemicznych gleb i roślin uprawnych”, realizowano zadanie:

Wpływ pokrywy roślinnej na radiacyjną i turbulencyjną wymianę ciepła pomiędzy atmosferą i jej podłożem na polach uprawnych. Kierownik — prof. dr J. P a s z y ń s k i.

VIII. PROBLEM RESORTOWY

R-13 „Zintegrowany system informacyjny obserwacji i kontroli środowiska”. W problemie tym realizowano temat: Monitoring ekosystemów (krajowy) oraz udział w programie GSMOS. Kierownik — doc. dr hab. A. Brey Meyer.

VIII. PLAN C — BADANIA WŁASNE INSTYTUTU

W planie tym realizowano badania prowadzone w Pracowni Krajów Rozwijających się. W okresie sprawozdawczym kontynuowano tam studia metodologiczne dotyczące organizacji przestrzeni społeczno-gospodarczej oraz studia dotyczące strategii modernizacji rolnictwa, ewolucji demograficznej i tendencji rozwoju miast krajów Trzeciego Świata.

Ponadto w pozostałych zakładach realizowano badania teoretyczne i metodyczne oraz badania stacjonarne podstawowych procesów fizycznogeograficznych (głównie w oparciu o stacje terenowe).

W ramach planu C organizowano również ekspedycje badawcze do Mongolii i na Spitsbergen oraz udział pracowników Instytutu w ekspedycjach na Antarktydę.

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w 1978 r. zatrudniał 196 pracowników, w tym 23 samodzielnych pracowników naukowych i 42 doktorów. Ogółem liczba pracowników działalności podstawowej wynosiła 163 osoby, a pracowników administracji i obsługi 33 osoby (liczby wg stanu na 31 XII 1978 r.).

W 1978 r. wykorzystanie potencjału badawczego Instytutu przedstawiało się następująco:

- w ramach Problemu Międzyresortowego I.28 — na ogólną liczbę 7 grup tematycznych (z których 5 kierują pracownicy Instytutu) w IGiPZ PAN realizowano 15 tematów, w których uczestniczyło 72 pracowników (71,5 etatu);
- w ramach Problemu Węzłowego 10.2, grupa tematyczna 09, badania prowadzone były w 5 tematach (16 zadań), uczestniczyło w nich 40 pracowników (37 etatów);
- w ramach Problemu Rządowego Nr 5 w IGiPZ PAN realizowano 2 zadania, w których uczestniczyło 5 pracowników (4,5 etatu);
- w Problemie Węzłowym 11.5. zadanie realizowało 2 pracowników;
- w Problemie Międzyresortowym I. 16 zadanie realizowała 1 osoba;
- w ramach Problemu Międzyresortowego II.8 — przy realizacji zadania uczestniczyło 3 pracowników (2,5 etatu);
- w Problemie Resortowym R-13 zadanie realizowało 2 pracowników (1,5 etatu);
- w badaniach objętych Planem C. uczestniczyło 8 pracowników.

Pozostałych 33 pracowników działalności podstawowej zatrudnionych było w Bibliotece, Dziale Planowania i Współpracy z Zagranicą, Dziale Dokumentacji i Informacji Naukowej, Laboratorium Fotofilmowym. Praca ich była więc ściśle związana z realizacją wszystkich planów badawczych prowadzonych w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Budżet Instytutu wynosił 30 169 tys. zł.

WAŻNIEJSZE OSIĄGNIĘCIA W 1978 R.

I. Ukończenie druku pierwszego wydania Narodowego Atlasu Polski, opracowanego przez zespół pod kierunkiem prof. dra S. Leszczyckiego i dra M. Najgrakowskiego;

II. W Zakładzie Geografii Fizycznej w Krakowie na wyróżnienie zasługuje w planie C: zorganizowanie i pełna realizacja programu prac ekspedycji fizyczno-geograficznej „Transmongolia 1978”. W ekspedycji kierowanej przez doc. dra hab. K. Klimka uczestniczyły 24 osoby. Program prac obejmował kompleksowe badania warunków i zasobów środowiska przyrodniczego;

III. W Zakładzie Dynamiki Środowiska Geograficznego zespół pracowników pod kierunkiem doc. dra hab. T. Kozłowskiej-Szczęsnej (dr B. Krawczyk, mgr K. Błażejczyk, inż. M. Kuczmarski) w ramach tematu 3 (problemu węzłowego 10.2. grupy tematycznej 09) „Rola środowiska przyrodniczego, a w szczególności klimatu w kształtowaniu funkcji ośrodków uzdrowiskowo-rekreacyjnych”, w 1978 r. ukończył szereg opracowań dotyczących bioklimatu poszczególnych uzdrowisk oraz miejscowości o potencjalnych walorach uzdrowiskowych. Ukończono również pierwsze opracowania syntetyczne zagadnień bioklimatycznych w skali całego kraju;

IV. W Zakładzie Geografii Rolnictwa. Problem MR I.28. Grupa tematyczna 03. „Organizacja przestrzenna obszarów wiejskich”, na wyróżnienie zasługuje wykonane przez dra R. Szczęsnego opracowanie nt. „Organizacja przestrzenna rolnictwa indywidualnego w Polsce w latach 1970—1975 — 1976” (maszynopis, str. 106, kartogramów 38).

V. W Pracowni Geografii Komunikacji na wyróżnienie zasługuje: Problem MR I.28. Grupa tematyczna 04. „System gospodarki przestrzennej — Mechanizmy i organizacja”, zadanie 5: opracowanie (zespołowe) pod kierunkiem doc. dra hab. T. Li-

je wskiego kartograficzne i statystyczne przedstawiające szczegółowy obraz przestrzenny przejazdów pasażerskich w Polsce (w przekroju województw — 49 map 1:300 000, 2 mapy 1:750 000 oraz 50 tablic).

VI. W Pracowni Geografii Przemysłu, Problem MR I.28. Grupa tem. 04. zadanie 1. Na wyróżnienie zasługuje — opracowanie zbiorowe pod kierunkiem doc. dra hab. S. Misztala pt. „Analiza zmian w uprzemysłowieniu Polski w latach 1939 — 1975 w przekroju terytorialnym nowych województw” (str. 100, tabl. 50, map 30).

VII. W Zakładzie Geografii Osadnictwa i Ludności. Problem MR 1.28. Grupa tematyczna 02. „Rozwój systemu osadniczego”. Opracowano i ukończono następujące wyróżniające się opracowania:

— prof. dr K. Dziewoński, doc. dr hab. P. Korcelli — *Migrations and settlement in Poland — dynamics and policies* (s. 52, tab. 14, ryc. 4).

W ramach prac nad syntezą struktury systemu osadniczego w Polsce na wyróżnienie zasługuje opracowanie (dla Komisji Krajowych Systemów Osadniczych MUG) raportu:

— prof. dr K. Dziewoński, dr M. Jerczyński, doc. dr hab. P. Korcelli — *Report on the Polish National Settlement System* (s. 39).

VIII. W Pracowni Geografii Kraju Rozwijających się. Plan C (badania własne Instytutu) na wyróżnienie zasługuje praca zbiorowa pt. *Tendencje rozwoju i zmiany w organizacji przestrzeni społeczno-gospodarczej krajów Trzeciego Świata* (autorzy: T. Tylka, B. Czyż, M. Jakubowski, M. Rościszewski, Z. Siemek — oddano do druku do „Dokumentacji Geograficznej”, 5,5 ark.).

IX. W Zakładzie Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Problem MR I.28. Grupa tematyczna 05. „Zagospodarowanie przestrzenne. Metody i wzorce”, temat 2. „Metody znormalizowanych analiz dla celów planowania przestrzennego”. Na wyróżnienie zasługuje zespołowe opracowanie dotyczące znormalizowanych metod analizy, pomyślane jako pomoc dla celów warsztatu planowania przestrzennego na szczeblu województw i makroregionów.

EKSPERTYZY

1. Prof. dr B. Malisz z zespołem. Na zlecenie PAN dla KPZK PAN opracowali ekspertyzę na temat gospodarowania ziemią (przyjętą przez Prezydium PAN w listopadzie 1978 r.).
2. Prof. dr K. Dziewoński z zespołem. Na zlecenie PAN dla KPZK PAN opracowali dla Komisji Planowania przy RM ekspertyzę dotyczącą procesów urbanizacyjnych.
3. Prof. dr J. Kostrowicki i prof. dr A. Stasiak. Opracowania dotyczące naukowych podstaw zagospodarowania przestrzennego woj. suwalskiego, przygotowane na spotkanie robocze Prezydium PAN z władzami woj. suwalskiego w Popielnie w maju 1978 r.
4. Doc. dr hab. P. Eberhardt. Dla Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN opracował ekspertyzę dotyczącą rozwoju demograficznego aglomeracji miejskich w ostatnim dziesięcioleciu.
5. Dr J. Dębski i mgr M. Potrykowski. Dla KPZK PAN opracowali ekspertyzę dotyczącą analizy sieci drogowej z punktu widzenia potrzeb rolnictwa.
6. Dr R. Kulikowski — udział w opracowaniu ekspertyzy — plan szczegółowego zagospodarowania przestrzennego gmin: Sieradz, Zapolice, Zduńska Wola.
7. Prof. dr hab. A. S. Kostrowicki i mgr L. Biegański. Opracowali ekspertyzę (prognozę) dotyczącą rozwoju badań naukowych w ramach Problemu RWPG III.2. do 2000 roku dla krajowego koordynatora tego tematu.

8. Doc. dr hab. A. Breymeyer i dr J. Matuszkiewicz opracowali ekspertyzę oceny możliwości realizacji programu „Monitoring ekosystemów” przez terenowe placówki, dla Instytutu Kształtowania Środowiska.
9. Doc. dr hab. T. Kozłowska-Szczęśna — wykonała ekspertyzę „Ocena bioklimatu Ustki” dla Zjednoczenia „Uzdrowiska Polskie”.
10. Dr B. Krawczyk — ekspertyza „Ocena warunków bioklimatycznych Polańczyka” opracowana dla Zjednoczenia „Uzdrowiska Polskie”.
11. Mgr A. Welc — ekspertyza dotycząca oceny warunków klimatycznych w rejonie Państwowego Technikum Rolniczego w Bystrej, opracowana w związku z planowaną rozbudową tej placówki.

WSPÓLPRACA NAUKOWA Z ZAGRANICĄ

Instytut utrzymywał kontakty naukowe z instytutami geografii i innymi placówkami geograficznymi wszystkich krajów socjalistycznych. Współpraca ta wyrażała się w realizacji wspólnych, wielostronnych (RWPG) bądź dwustronnych wspólnych, programów badawczych oraz wymianie kadr naukowych, doświadczeń i publikacji.

Istotnymi elementami tej współpracy były wspólnie organizowane sympozja i inne spotkania naukowe oraz ekspedycje badawcze, staże i stypendia.

W podobnym zakresie, aczkolwiek na mniejszą skalę, prowadzona była współpraca z geograficznymi ośrodkami naukowymi krajów kapitalistycznych oraz Trzeciego Świata.

Wielu pracowników naukowych jest członkami różnych organizacji i stowarzyszeń naukowych, planistycznych, społeczno-gospodarczych i bierze aktywny udział w pracach tych organizacji, a niektórzy pełnią tam odpowiedzialne funkcje:

W Międzynarodowej Unii Geograficznej MUG

Prof. dr J. Kostrowicki — Wiceprezydent MUG, Przewodniczący Komisji Produktowności Rolnictwa i Światowych Problemów Wyżywienia MUG (do 1 VIII 78), Przewodniczący Grupy d/s MUG Komitetu Nauk Geograficznych PAN (od IV 78), stały przedstawiciel MUG w FAO, stały delegat MUG do ISSC.

Prof. dr K. Dzięwoński — Przewodniczący Krajowych Systemów Osadniczych MUG.

Prof. dr S. Leszczycki — Przewodniczący Grupy d/s MUG Komitetu Nauk Geograficznych PAN (do IV 1978).

W Organizacji Narodów Zjednoczonych

Prof. dr K. Dzięwoński i prof. dr B. Malisz — eksperci i konsultanci Centrum d/s Mieszkalnictwa i Planowania Przestrzennego ONZ.

Prof. dr J. Paszyński — ekspert w grupie promieniowania AR.VI. Światowej Organizacji Meteorologicznej (WMO) ONZ.

W Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej — RWPG

Prof. dr hab. A. S. Kostrowicki — koordynator krajowy i stały członek zespołu rzeczoznawców w tematach RWPG I.3 i III.2.

W Międzynarodowej Radzie Gospodarki Regionalnej — CIER

Prof. dr J. Kostrowicki — członek Rady Administracyjnej.

W Międzynarodowej Asocjacji dla Badań Czwartorzędu INQUA

Prof. dr hab. L. Starkel — Przewodniczący Eurosyberyjskiej Podkomisji Holocenu, Koordynator programu IGCP-158 (International Geological Correlation Programme).

W Geomorfologicznej Komisji Karpacko-Balkańskiej

Prof. dr hab. L. Starkel — Sekretarz Komisji.

W Komisji Akademii Krajów Socjalistycznych dla problemu „Geofizyczne Badań Planetarne” KAPG

Prof. dr J. Paszyński — Przewodniczący Grupy Roboczej 7.2. „Procesy radiacyjne w atmosferze”.

W Międzynarodowym Stowarzyszeniu Budownictwa Wiejskiego IRHA

Prof. dr hab. A. Stasiak — Wiceprzewodniczący.

A. Udział pracowników Instytutu w imprezach naukowych organizowanych przez ICSU (International Commission of Scientific Unions)

Zebranie Grupy Roboczej poświęcone koordynacji badań dla potrzeb rolnictwa (Kair 12—18 VI 1978) — prof. J. Kostrowicki.

B. Udział pracowników Instytutu w imprezach naukowych organizowanych pod auspicjami MUG

1. Afrykańska Konferencja Regionalna i Posiedzenie Komitetu Wykonawczego MUG (Nigeria — Lagos 25—27 VII 1978) — prof. dr J. Kostrowicki.
2. Zebranie Komisji Produktyności Rolnictwa i Światowych Problemów Wyżywienia MUG (Nigeria — Ife 27 VII—1 VIII 1978) — prof. dr J. Kostrowicki.
3. II Ogólne Zebranie Komisji Krajowych Systemów Osadniczych MUG (Paryż — 12—13 VII 1978) — prof. dr K. Dziewoński, dr. M. Jerczyński.
4. Sympozjum Kartowania Geomorfologicznego MUG (ZSRR — Baku 6—10 VI 1978) — prof. dr L. Starkel.
5. Sympozjum Komisji Polowych Eksperymentów w Geomorfologii MUG (Paryż 1—8 X 1978) — doc. dr hab. A. Kotarba.
6. Zebranie Komisji Geografii Transportu MUG (Londyn, Southampton 21—31 IX 1978) — doc. dr hab. T. Lijewski.
7. Konferencja Komisji Geografii Ludności MUG (Finlandia — Oulu 22—27 VIII 1978) — dr A. Żurek.
8. IX Międzynarodowa Konferencja Kartograficzna (College Park 26 VII— VIII 1978) oraz Zebranie Komisji IV Przekazu Kartograficznego Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej (Madison 21—22 VII 1978) — mgr J. Ostrowski.
9. Zebranie redakcyjne podprojektu fluwialnego programu IGCP (International Geological Correlation Programme) Nr 158 prowadzonego przez UNESCO (Londyn 3—7 III 1978) — prof. dr hab. L. Starkel.
10. Sympozjum Podkomisji Holocenu INQUA (Finlandia — Oulu 28 VIII—6 IX 1978) poświęcone problemom rekreacji środowiska — głównie paleohydrologii stref geologicznych — prof. dr hab. L. Starkel.
11. Sympozjum Komisji Genezy i Litologii Osadów Czwartorzędowych INQUA (Zurich 10—21 IX 1978) — dr E. Drozdowski.
12. Sesja Międzynarodowej Grupy Roboczej IGCP nr 73/1/24 (Nowosybirsk 17—30 VII 1978) nt. „Stratygrafia ostatniego zlodowacenia” — dr E. Drozdowski.
13. Seminarium zorganizowane w ramach programu ISSC nt. „Rozwoju i przemian struktury obszarów metropolitalnych” (Rio de Janeiro 21—26 XI 1978) — doc. dr hab. P. Korcelli.

C. Udział Instytutu w realizacji programów badawczych RWPG

Instytut koordynował prowadzone w Polsce w ramach programu badawczego RWPG badania (temat I.3) „Metody ekonomicznych i pozaekonomicznych ocen skutków oddziaływania człowieka na środowisko” oraz objętych tematem III.2. „Ochrona ekosystemów (biocenozy i krajobrazu)”. Koordynatorem tych badań był prof. dr hab. A. S. Kostrowicki. Instytut aktywnie uczestniczył również w pracach badawczych (Problem XII RWPG) „Globalny system monitoringu środowiska”, w którym koordynował tematy: „Monitoring ekosystemów” i „Monitoring wpływu rekreacji

i urbanizacji na środowisko. (Koordynatorzy: prof. dr hab. A. S. Kostrowicki i doc. dr hab. A. Breymeyer).

W związku z powyższym pracownicy Instytutu, realizatorzy poszczególnych tematów brali udział w następujących imprezach naukowych RWPG:

1. Spotkanie specjalistów (Moskwa 24—27 I 1978) poświęcone współpracy w ramach problemu RWPG I.2. „Opracowanie podstaw państwowych katastrof zasobów naturalnych stanu środowiska i metodyki ekonomicznej oceny zasobów naturalnych” — mgr J. Szyrmer.
2. Sympozjum grup roboczych tematu RWPG I.3. „Przemysł, transport, osadnictwo” (Bratysława 23—27 IV 1978) poświęcone aktualizacji planu badań na najbliższe lata — mgr L. Biegański.
3. Zebranie robocze (Lipsk 16—22 V 1978) poświęcone omówieniu wyników badań prowadzonych w ramach tematu RWPG III.2. „Badania struktury dynamiki i rozwoju systemów krajobrazu” — dr J. Matuszkiewicz, mgr E. Roosz-Zielińska.
4. Sympozjum terenowe w ramach tematu RWPG I.3. „Metody ekonomicznej oceny wpływu człowieka na środowisko” — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki, mgr L. Biegański.
5. Sympozjum terenowe poświęcone prezentacji wyników badań prowadzonych w ramach tematu AWPG I.3. na obszarze modelowym Celie-Koper (Jugosławia) 23—27 IX 1978 — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki.
6. Zebranie robocze realizatorów tematu RWPG 6-GSMOS (Sofia 3—9 XII 1978) poświęcone sprawom „Opracowania i wdrożenia metod analizy oceny informacji zbieranych na stacjach bazowych i regionalnych — dr J. Matuszkiewicz.

D. Udział pracowników Instytutu w konferencjach organizowanych przez MISAS (Międzynarodowy Instytut Stosowanej Analizy Systemów)

1. Konferencja MISAS (Austria — Laxenburg maj 1978) na temat: a) Ludność, zasoby i rozwój gospodarczy na przykładzie Meksyku i b) Rozwój gospodarczy regionu dorzecza górnej Noteci. — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki, K. Dziewoński, doc. dr hab. P. Korcelli.
2. Konferencja MISAS (Laxenburg 18—25 IX 1978) na temat „Analiza systemów osadniczych” — prof. dr K. Dziewoński.
3. Konferencja MISAS (Laxenburg 18—20 X 1978) na temat „Przegląd teorii dotyczących badań osadnictwa człowieka i usług” — doc. dr hab. P. Korcelli.

E. Udział pracowników Instytutu w innych imprezach naukowych za granicą

1. II Międzynarodowy Kongres Ekologiczny „INTECOL” (International Association of Ecology) Jerozolima 10—16 IX 1978 — doc. dr hab. A. Breymeyer.
2. Sympozjum geograficzne poświęcone geografii regionalnej zorganizowane z okazji 25-lecia Towarzystwa Geograficznego NRD (Lipsk 20—23 II 1978) — doc. dr hab. M. Rościszewski.
3. Międzynarodowe Seminarium (Belgia — Liège 18—25 X 1978) nt. „Badania środowiska człowieka w krajach EWG” — dr W. Stola.

F. Seminaria dwustronne organizowane za granicą

III — Węgiersko-Polskie Seminarium Geograficzne nt. „Badania przemian struktury obszarów wiejskich Węgier i Polski” (Budapeszt i Bozsok 27 IX—3 X 1978) — prof. dr hab. A. S. Kostrowicki, A. Stasiak, doc. dr hab. H. Szulc, dr dr W. Stola, W. Tyszkiewicz, R. Szczęsny.

G. Seminaria dwustronne organizowane w kraju

1. Zakład Geografii Rolnictwa — II Polsko-Jugosłowiańskie Seminarium Geograficzne (Warszawa 29 V 1978) poświęcone problematyce rolniczej stref podmiejskich ze szczególnym uwzględnieniem strefy podmiejskiej Warszawy.
2. Zakład Zagospodarowania Środowiska — Konferencja i sympozjum (Warszawa 26 III—2 IV 1978) grupy roboczej „Rolnictwo a środowisko” w tematyce RWPG I.3.
3. Zakład Geografii Fizycznej — Seminarium Polsko-Czechosłowackie (Szymbark 18 X—23 X 1978) poświęcone problematyce „Typologia geosystemów górskich i wyżynnych w warunkach naturalnych i zmienionych działalnością człowieka”.

EKSPEDYCJE NAUKOWE

Ekspedycja naukowa w Mongolii

Ekspedycja fizycznogeograficzna „Transmongolia” działa od 1976 r. na podstawie umowy między IGiPZ PAN a Instytutem Geografii Zmarzlinoznawstwa AN MRL. Celem prac ekspedycji „Transmongolia 1978” było poznanie zasobów środowiska przyrodniczego Mongolii z punktu widzenia możliwości ich wykorzystania dla potrzeb gospodarki narodowej MRL. Zgodnie z programem pięcioletnich badań w trzecim z kolei sezonie badawczym w okresie V—IX 1978 r. w Mongolii przebywały 24 osoby (w tym 5 z Instytutu). Zespół ten skupił przedstawicieli różnych dyscyplin nauk o ziemi i nauk biologicznych. Pracami ekspedycji kierował doc. dr hab. K. Klimmek. Prace badawcze w terenie prowadzone były wzorem roku ubiegłego równocześnie w kilku grupach: Gobi, Gurwan-Turuu, Chentej I, Chentej II i Selenga. Wyniki tych badań są przekazywane organom planowania gospodarczego Mongolii i stanowią podstawowe źródło informacji dla projektów wykorzystania zasobów naturalnych badanych regionów.

Wyprawa naukowa na Spitsbergen

Prof. dr hab. J. Szupryczyński w okresie 1 VI 1978—19 X 1979 był kierownikiem naukowym interdyscyplinarnej ekspedycji na Spitzbergen, prowadzącej prace w ramach Problemu Międzyresortowego II.16/B „Kompleksowe badania Antarktyki i Arktyki jako podstawa rozpoznania i ochrony środowiska naturalnego”. Z Instytutu w pracach tej ekspedycji (w okresie 23 VI—2 X 1978) uczestniczyli również dr M. Banach, M. Grześ i mgr Z. Jabłoński.

Wyprawa na Antarktydę

W interdyscyplinarnej wyprawie na Antarktydę (do Oazy Bungera) z Instytutu uczestniczył (1 X 1978—30 VI 1979) doc. dr hab. E. Wiśniewski, który w rejonie stacji naukowej w Oazie Bungera prowadził badania z zakresu geomorfologii głaćjalnej.

W sumie w 1978 r. wyjechało za granicę 44 pracowników naukowych Instytutu do krajów socjalistycznych i 28 do krajów kapitalistycznych. Natomiast Instytut odwiedziło 58 naukowców z krajów socjalistycznych i 26 z krajów kapitalistycznych.

NOMINACJE, NAGRODY, ODZNACZENIA, WYRÓŻNIENIA

A. Krajowe

1. Prof. dr hab. A. S. Kostrowicki otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego.

2. Doc. dr hab. A. Brey Meyer — została powołana na stanowisko docenta.
3. Doc. dr hab. P. Eberhardt — został powołany na stanowisko docenta.
4. Nagrodę Zespołową Sekretarza Naukowego PAN za realizację Problemu Węzłowego 10.2., grupa tematyczna 09, temat 4. „Typologia geosystemów górskich i wyżynnych z punktu widzenia doboru optymalnych form użytkowania” — otrzymali: prof. dr hab. L. Starkel, doc. doc. K. Klimek, A. Kotarba, dr dr J. Słupik, W. Froehlich, mgr E. Niedziałkowska, R. Soja.
5. Nagrodę Wydziału III PAN otrzymał doc. dr hab. E. Wiśniewski za pracę habilitacyjną pt. „Rozwój geomorfologiczny doliny Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską” — „Prace Geograficzne IGiPZ PAN” nr 119, 1976 r.
6. Z okazji 25-lecia Instytutu za zasługi w długoletniej pracy zawodowej i działalności społecznej

- Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski — otrzymało 2 pracowników,
- Złoty Krzyż Zasługi — otrzymało 6 pracowników,
- Srebrny Krzyż Zasługi — otrzymało 4 pracowników,
- Brązowy Krzyż Zasługi — otrzymało 6 pracowników,
- Dyplomy Uznania otrzymało 36 pracowników,

Również z okazji 25-lecia Instytutu, za całokształt pracy w kartografii

- Odznakę za Zasługi w Dziedzinie Geodezji i Kartografii otrzymało 4 pracowników.

(Listę odznaczonych pracowników zamieszczono w sprawozdaniu z Sesji Jubileuszowej — patrz s. 408—409).

7. Prof. dr B. Malisz otrzymał Srebrny Medal za Zasługi dla Obronności Kraju oraz Złotą Odznakę za pracę społeczną dla m. Krakowa.
8. Mgr J. Solon otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi za działalność społeczną.

B. Zagraniczne

1. Prof. dr hab. L. Starkel otrzymał Brązowy Medal za Zasługi dla Uniwersytetu w Helsinkach.
2. Mgr A. Żeromski otrzymał tytuł członka zwyczajnego (Socio activo) i medal Meksykańskiego Towarzystwa Geografii i Statystyki.

RADA NAUKOWA

W 1978 r. Rada Naukowa (poza I posiedzeniem 23 I 1978) działała w składzie powołanym przez Sekretarza Naukowego PAN w dniu 31 I 1978 r. (kadencja 1978—1980).

Na podstawie uchwały Rady Naukowej z dnia 16 II 1978 r. ukonstytuowały się komisje powołane spośród członków Rady Naukowej jako organa pomocnicze (5 komisji):

1. Stała Komisja d/s Przeprowadzania Przewodów Doktorskich z Zakresu Geografii Ekonomicznej — Przewodnicząca — prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska.
2. Stała Komisja d/s Przeprowadzania Przewodów Doktorskich z Zakresu Geografii Fizycznej — Przewodniczący — prof. dr J. Paszyński.
3. Komisja d/s Kształcenia, Doskonalenia Kadr Naukowych, Kwalifikacyjna oraz Stypendialna — Przewodniczący — prof. dr J. Kostrowicki.
4. Komisja Programowa Studium Doktoranckiego — Przewodniczący — prof. dr A. Wróbel.
5. Komisja Wydawnicza — Przewodnicząca — prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska.

W roku sprawozdawczym Rada Naukowa odbyła 7 posiedzeń. Działalność Rady Naukowej koncentrowała się głównie:

— na omawianiu i opiniowaniu planów badawczych, wydawniczych, a także planów dotyczących charakteru i zakresu współpracy z zagranicą oraz ocenie ich realizacji,

— na sprawach dotyczących kształcenia kadr naukowych: doktoraty, habilitacje, działalność Studium Doktoranckiego,

— na sprawach związanych z opiniowaniem i zatwierdzaniem wniosków dotyczących awansów pracowników naukowych, z opiniowaniem wniosków dotyczących przyznawania nagród naukowych oraz stypendiów krajowych i zagranicznych.

Na podstawie wniosku Dyrekcji Instytutu przeprowadzono postępowanie w sprawie wniosku o nadanie doc. dr. hab. M. Rościszewskiemu tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego.

W ciągu 1978 r. przeprowadzono 7 obron rozpraw doktorskich, zakończonych nadaniem stopnia naukowego doktora oraz 1 kolokwium habilitacyjne zakończone wnioskiem o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Stopień doktora habilitowanego uzyskał dr Stanisław M. Komorowski na podstawie rozprawy pt. *Przestrzenna organizacja rozwoju społeczno-gospodarczego*.

Stopnie doktora nauk geograficznych uzyskali:

1. Mgr Danuta Gospodarowicz — tytuł rozprawy: *Zmiany w rozwoju sieci osadniczej pod wpływem gospodarki wielkoobszarowej na obszarze Pomorza Środkowego w latach 1950—1976*.
2. Mgr Antoni Zwoliński — *Jezióra jako podstawa turystycznego zagospodarowania Pojezierza*.
3. Mgr Stanisław Chmielewski — *Zmiany środowiska geograficznego w strefie oddziaływania wielkiego miasta na przykładzie północno-wschodniej części Warszawskiego Zespołu Miejskiego*.
4. Mgr Maria Zamelska — *Wpływ uprzemysłowienia na procesy urbanizacyjne w rejonie bydgoskim*.
5. Mgr Eugeniusz Gil — *Typologia i ocena środowiska geograficznego okolic Szymbarku*.
6. Mgr Waldemar Ratajczak — *Analiza i modele wpływu czynników społeczno-gospodarczych na kształtowanie się sieci transportowej*.
7. Mgr Mieczysław Kłapa — *Związek przebiegu procesów morfogenetycznych z sezonowymi zmianami pogody w otoczeniu Hali Gąsienicowej w Tatrach*.

Studium Doktoranckie liczyło 14 słuchaczy:

- I rok — 6 słuchaczy (w tym 4 stypendystów),
 II rok — (w 1977 r. nie było naboru),
 III rok — 6 słuchaczy (w tym 6 stypendystów — 2 urlopowanych),
 IV rok — 2 słuchaczy (w tym 1 stypendysta).

Z krajowych stypendiów naukowych PAN w 1978 r. korzystało: z habilitacyjnych 4 osoby, z doktorskich 5 osób oraz 5 doktorantów zagranicznych.

KOLEGIUM INSTYTUTU

W okresie sprawozdawczym odbyło się 7 posiedzeń Kolegium Instytutu. Po szczególne zebrania poświęcone były jednemu lub kilku wybranym zagadnieniom, a ponadto dyskutowano na nich wszystkie istotne sprawy związane z bieżącą działalnością Instytutu.

Tak więc pierwsze posiedzenie Kolegium (27 II) poświęcone było problemom kierunków rozwoju badań, które prowadzić ma Instytut w przyszłości oraz sprawie opracowania zbiorowej *Geografii Polski*. Ponadto omówiono: sprawę organizacji dorocznej sesji sprawozdawczej Instytutu, organizacji naukowej sesji jubileuszowej z okazji 25-lecia istnienia Instytutu oraz sprawy związane z wydaniem 50-go jubileuszowego tomu „Przeglądu Geograficznego”.

Drugie zebranie Kolegium (3 IV) dotyczyło głównie omówienia wstępnych propozycji dotyczących zmian organizacyjnych w Instytucie oraz sprawom bieżącym.

Trzecie zebranie Kolegium (28 IV) dotyczyło polityki wydawniczej Instytutu — uwzględniając trudną sytuację wynikającą z ograniczeń papieru, przedyskutowano poszczególne plany wydawnicze, ustalono profile poszczególnych wydawnictw.

Czwarte posiedzenie Kolegium (22 V) ponownie dotyczyło głównie spraw reorganizacji Instytutu — po dyskusji przyjęto przedstawiony przez Dyrektora prof. dra J. Kostrowickiego projekt przewidujący, że w skład Instytutu wchodzić będą 3 zakłady geografii fizycznej, 3 zakłady geografii ekonomicznej, 3 zakłady o charakterze kompleksowym i samodzielna pracownia kartografii. Omówiono sprawę nazw tych zakładów, zakresu ich działalności, a następnie sprawę włączenia: Działu Dokumentacji i Informacji Naukowej do Biblioteki. Następnie przedyskutowano sprawę zgłoszenia artykułów do tomu „Geographia Polonica” przygotowywanego na Międzynarodowy Kongres Geograficzny w Tokio. Omówiono także sprawy dotyczące wizyt gości zagranicznych oraz organizacji seminarium Polsko-Rumuńskiego przez Zakład Geografii Fizycznej w Krakowie.

Piąte posiedzenie Kolegium (19 VI) dotyczyło głównie oceny kadry naukowej Instytutu. Została ona oparta na analizie jej dorobku naukowego za ostatnich 10 lat, tempie uzyskiwania stopni naukowych oraz struktury wieku i okresie zatrudnienia. Stwierdzono, że dorobek jest bardzo zróżnicowany, struktura wieku niekorzystna, oraz że istnieje niewłaściwa proporcja pomiędzy liczbą pracowników inżynieryjno-technicznych i naukowych.

Następnie przedyskutowano sprawy: przygotowania planu badań na następną pięcioletkę, wprowadzenie do planu proponowanego przez prof. dr L. Starklę problemu „Ewolucja środowiska w warunkach zmian klimatu i gospodarczej działalności człowieka”, udział Instytutu w programie „Zagospodarowania Wisły” oraz sprawę wprowadzenia do 5-letniego planu wydawniczego PAN zbiorowego dzieła *Geografia Polski*. Na Zakończenie Dyrektor Instytutu poinformował zebranych o wynikach II seminarium Polsko-Jugosłowiańskiego.

Szóste posiedzenie Kolegium (18 IX) poświęcone było głównie sprawom oceny efektywności współpracy naukowej z zagranicą — po przedstawieniu głównych tez referatu Sekretarza Naukowego PAN, prof. dr J. Kaczmarka nt. zwiększenia efektywności współpracy naukowej z zagranicą. Dyrektor dokonał analizy wyników tej współpracy realizowanej w Instytucie. Następnie omówiono problemy — narastania trudności w wyjazdach za granicę i niedostatecznego udziału pracowników Instytutu w konferencjach naukowych za granicą, w organizacji ekspedycji naukowych oraz sprawy współpracy z MUG, współpracy w ramach problemu RWPG, a także sprawy związane z Międzynarodowym Kongresem Geograficznym w Tokio, sprawy konferencji międzynarodowych organizowanych w Polsce i sprawy dotyczące wizyt gości zagranicznych.

Ze spraw bieżących omówiono stopień wykorzystania bezosobowego funduszu płac oraz sprawę racjonalnego rozdysponowania pozostałej jego części.

Na siódmym zebraniu Kolegium (20 XI) przedyskutowano ponownie sprawę planu badań na przyszłą pięcioletkę. Instytut realizować ma badania w ramach dwóch problemów.

1. „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju” (kontynuacja problemu I.28).

2. „Ewolucja środowiska w warunkach zmian klimatu i gospodarczej działalności człowieka” (nowy problem, który będzie koordynowany przez Instytut).

Ponadto przewidziano udział Instytutu w badaniach związanych z „Kompleksowym planem zagospodarowania Wisły”.

Następnie omówiono sprawę organizowania wspólnie z Wydziałem Geografii i Studiów Regionalnych UW dyskusyjnych zebrań naukowych. Celem tych zebrań, na których referowane będą prace habilitacyjne i inne poważniejsze opracowania, ma być podniesienie poziomu naukowego tych prac poprzez poddawanie ich wszechstronnej dyskusji oraz integracji obydwu placówek geograficznych.

Z kolei omówiono propozycję zmiany składu Komitetu Redakcyjnego „Przeglądu Geograficznego”, oraz ponownie sprawę monografii *Geografia Polski*. Będzie to opracowanie zbiorowe pod redakcją prof. dr J. Kostrowickiego, postanowiono, aby zastępcami redaktora zostali — części ekonomicznej prof. dr A. Wróbel i części fizycznej prof. dr L. Starkeł, ustalono także skład członków redakcji. Zakłada się, że makietą tej monografii będzie gotowa w 1980 r., tak aby książka mogła być wydana w 1984 r. na 40-lecie PRL.

W końcu omówiono sprawę powołania komisji odbioru prac, przygotowania sprawozdań rocznych oraz zorganizowania specjalistycznych zajęć dla 5 doktorantów z krajów Ameryki Łacińskiej.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA IGiPZ PAN

W 1978 roku wydano:

	ark. wyd.
1. „Prace Geograficzne”	
Nr 127 — Praca zbiorowa pod red. J. Kostrowickiego: <i>Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski w latach 1950—1970</i>	42,0
Nr 128 — Z. Rykiel: <i>Miejsce aglomeracji wielkomiejskich w przestrzeni społeczno-gospodarczej Polski</i>	6,2
Nr 129 — B. Rogalewska: <i>Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków czasowych w Polsce do 1971 roku</i>	10,5
Nr 130 — M. Grześ: <i>Termika osadów dennych w badaniu jezior</i> (łącznie 65,7 ark. wyd.)	7,0
2. „Geographia Polonica”	55,5
Tom 38 — Praca zbiorowa: <i>Rural landscape and settlement evolution in Europe. (Proceedings of the Conference Warsaw, September 1975)</i>	27,0
Tom 39 — Praca zbiorowa: <i>Urbanization and settlement system</i>	21,0
Tom 41 — Praca zbiorowa: <i>Human impact on the physico-geographic processes. (Proceedings of the second Polish-Hungarian Seminar Budapest, September 1975).</i>	7,5
3. „Przegląd Geograficzny”	69,5
Tom 50 jubileuszowy — zeszyty 1—4	
4. „Dokumentacja Geograficzna”	36,7
Z. 1 — W. Tyszkiewicz: <i>Struktura agrarna Polski 1945—1975</i>	6,8
Z. 2/3 — R. Głazik: <i>Wpływ zbiornika wodnego na Wiśle we Włocławku na zmiany stosunków wodnych w dolinie</i>	12,0
Z. 4 — S. Kozarski, J. Szupryczyński: <i>Formy i osady glacialne na przedpolu lodowca Sidu</i>	6,5

Z. 5 — A. Maksimiuk-Pazura: <i>Aglomeracje miejskie w Polsce jako bieguny rozwoju społeczno-gospodarczego</i>	5,9
Z. 6 — Praca zbiorowa: <i>Streszczenia prac habilitacyjnych i doktorskich 1976</i>	5,5
5. „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”	30,3
Z. 1 — Ekologia krajobrazu	8,3
Z. 2 — Geografia zachowań ekonomicznych	7,5
Z. 3/4 — Teoria biegunów wzrostu	14,5
6. Varia	81,9
1. Praca zbiorowa pod red. J. Kostrowickiego i W. Tyszkiewicza: <i>Transformation or rural areas. (Proceedings of the first Polish-Yugoslav Geographical Seminar)</i>	18,5

Tabela 1

Zestawienie publikacji pracowników IGiPZ PAN w 1978 r.

Zakłady i Pracownie	Podręczniki	Monografie i rozprawy	Artykuły	Notatki naukowe	Artykuły pop.-nauk.	Recenzje	Sprawozdania	Tłumaczenia	Mapy	Inne	Razem
1. Zakład Geografii Fizycznej w Krakowie			24	5		1	2				32
2. Zakład Fizjografii Ziemi Polskich w Toruniu		2	9	3		1	1		1		17
3. Zakład Dynamiki Środowiska Geograficznego		5	7	4		1	1			1	19
4. Zakład Geografii Rolnictwa	3	4	23		3	2	9			10	54
5. Zakład Teorii i Metodologii Geografii			2			2	1				5
6. Zakład Geografii Osadnictwa i Ludności			19	2							21
7. Zakład Przestrzennego Zagospodarowania Kraju		2	19		2	2		8		3	36
8. Zakład Zagospodarowania Środowiska	1	2	17		1			1	3	4	29
9. Pracownia Geografii Krajów Rozwijających się			5		1	1		2			9
10. Pracownia Kartografii			5	1	3	3	24		7	3	46
11. Pracownia Geografii Komunikacji i Rekreacji		3	7	1		6	3		1		21
12. Pracownia Geografii Przemysłu			1						10		11
Ogółem	4	18	138	16	10	19	41	11	22	21	300

2. <i>Katalog dawnych map Rzeczypospolitej Polskiej w kolekcji E. Hutten-Czapskiego i innych zbiorach</i>	33,4
3. <i>Bibliografia geografii polskiej 1973</i>	30,0
7. „Biuletyn Informacyjny Zespołu Koordynacyjnego Problemu Międzyresortowego”	37,0
Z. 22 — Problemy kształtowania przestrzennej struktury przemysłu	
Z. 23 — K. Bielecka, F. A. Szczęotka: <i>Badania nad oceną stosowalności metod ilościowych w typologii rolnictwa</i>	
Z. 24 — Wybrane problemy infrastruktury energetycznej	
Z. 25 — Procesy inwestycyjne w gospodarce przestrzennej Polski w latach 1961—1975	
Z. 26 — System gospodarki przestrzennej. Sprawozdanie z badań.	

Ponadto poza planem wydawniczym pracownicy Instytutu opublikowali następujące większe prace:

1. B. Malisz: *Problematica della Pianificazione di un Territorio Nazionale*, wyd. przez Edizioni Medicea, Florencja 1978,
2. K. Dziewoński, B. Malisz: *Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju*, wyd. przez KPZK PAN, 1978,
3. T. Lijewski: *Uprzemysłowienie Polski 1945—1975. Przemiany strukturalne i przestrzenne*, wyd. przez PWN, 1978,
4. P. Eberhardt: *Koncentracja przestrzenna osadnictwa a produktywność przemysłu*, wyd. przez KPZK PAN, 1978.

Ogółem w 1978 r. pracownicy Instytutu opublikowali 300 pozycji, w tym: 4 podręczniki lub ich części, 18 rozpraw naukowych, 138 artykułów naukowych, 10 artykułów popularnonaukowych, 16 notatek naukowych, 19 recenzji, 41 sprawozdań, 11 tłumaczeń, 22 mapy i 21 innych opracowań.

BIBLIOTEKA INSTYTUTU

Specjalistyczna biblioteka jest największą biblioteką geograficzną w kraju i jedną z większych w Europie. Stan jej zbiorów na 30 XII 1978 r. wynosił: 98 841 książek, 39 647 egzemplarzy czasopism, 2 700 atlasów, 85 550 map i 13 200 przezroczy. Ogółem ponad 240 tys. pozycji: (w tym — w okresie sprawozdawczym przybyło 5450 pozycji).

W 1978 r. wypożyczono na zewnątrz czytelnikom 11 200 książek, 7 662 egzemplarze czasopism oraz 9 410 map i atlasów. Z Lektorium i Czytelni Czasopism korzystało 11 500 osób, którym udostępniono ponad 30 tys. książek, czasopism i map.

W 1978 r. wymianę prowadzono z 692 placówkami. Z tego na kraje kapitalistyczne przypadało 510, a na socjalistyczne 104 placówki. Wymianę krajową prowadzono z 78 instytucjami.

DZIAŁ DOKUMENTACJI I INFORMACJI NAUKOWEJ

W 1978 r. opracowano i oddano do druku *Bibliografię geografii polskiej za 1975 r.*
— Oddano do druku 5 zeszyt *Katalogu Zbiorów Kartograficznych w Polsce*, obejmujący wieloarkuszowe mapy topograficzne ziem polskich z lat 1576—1870.

— Opracowano przekład na język francuski i wysłano do *Bibliographie Géographique Internationale* w Paryżu 78 abstraktów najważniejszych polskich prac geograficznych, opublikowanych w 1977 r.

— Opracowano przekład na język francuski i wysłano do *Bibliographie Cartographique Internationale* w Paryżu 101 abstraktów kartograficznych polskich za 1977 r.

— Opracowano i przetłumaczono na język angielski i wysłano do *Geographical Abstracts* w Londynie 70 abstraktów najważniejszych polskich prac z dziedziny geografii.

Kopie przesłanych do Paryża i Londynu danych bibliograficznych zostały przesłane do *Deutsches Institut für Länderkunde* w Lipsku.

Kazimierz Więckowski

II POSIEDZENIE RADY NAUKOWEJ IGiPZ PAN W DNIU 29 IV 1978 R.

Obradom przewodniczył prof. dr S. Leszczycki.

Na wniosek prof. dra J. Kostrowickiego Rada Naukowa dokonała zmiany recenzenta w postępowaniu o nadanie tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego doc. dr hab. M. Rościszewskiemu. W miejsce powołanego wcześniej prof. dra J. Barbaga opracowanie recenzji powierzono prof. drowi S. Berezowskiemu. Powyższa zmiana nastąpiła w związku z chorobą prof. dra J. Barbaga.

Rada Naukowa po zaznajomieniu się z opiniami promotora — prof. dra Z. Chojnickiego oraz recenzentów — doc. dra hab. A. Jagielskiego i doc. dra hab. P. Korcellego, jak również z wynikami egzaminów doktorskich mgr M. Zamełskiej przyjęła rozprawę doktorską kandydatki, dopuszczając ją do dalszych etapów przewodu.

Na podstawie przedłożonych opinii promotora — prof. dra L. Starkla i recenzentów — prof. dra B. Adamczyka, prof. dra T. Bartkowskiego i doc. dra hab. A. S. Kostrowickiego, jak również wyników egzaminów doktorskich, Rada Naukowa postanowiła przyjąć rozprawę doktorską mgra E. Gila i dopuścić go do dalszych etapów przewodu.

Rozpatrzywszy opinie promotora — prof. dra Z. Chojnickiego i recenzentów — doc. dr hab. Teresy Czyż, prof. dra R. Domańskiego i doc. dra hab. M. Krzyśko, jak również po zapoznaniu się z wynikami egzaminów doktorskich, Rada Naukowa przyjęła rozprawę doktorską mgra W. Ratajczaka, wyznaczając termin obrony na dzień 27 V 1979 r.

Prof. dr L. Starkel — w zastępstwie nieobecnego promotora prof. dra J. Szuprzyńskiego — przedstawił wniosek o powołanie recenzentów rozprawy doktorskiej mgra Z. Babińskiego w osobach doc. dra hab. K. Rotnickiego i doc. dra hab. K. Klimka. Rada Naukowa akceptowała powyższy wniosek oraz powołała prof. dra L. Starkla na przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego.

Rada Naukowa przyjęła wniosek prof. dra L. Starkla — promotora rozprawy doktorskiej mgra M. Kłapy o powołanie przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego w osobie prof. dra J. Paszyńskiego i recenzentów rozprawy doktorskiej w osobach prof. dra A. Jahna i prof. dra M. Hessa. Równocześnie Rada Naukowa akceptowała zaproponowaną przez promotora zmianę sformułowania tytułu rozprawy, tj. *Związek przebiegu procesów morfogenetycznych z sezonowymi zmianami pogody w otoczeniu Hali Gąsienicowej w Tatrach*.

Rada Naukowa akceptowała również wniosek prof. dr. L. Starkla — promotora rozprawy doktorskiej mgra R. Soji — dotyczący powołania przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego w osobie prof. dra J. Paszyńskiego oraz recenzentów rozprawy doktorskiej w osobach prof. dra T. Wilgata i doc. dra hab. J. Punzeta. Równocześnie Rada Naukowa zatwierdziła zaproponowaną zmianę sformułowania tytułu rozprawy doktorskiej mgra R. Soji, tj. *Stosunki wodne zlewni Bystrzanki i Ropy (Beskid Niski) — Analiza porównawcza dwu zlewni z uwzględnieniem wpływu człowieka na obieg wody*.

Na wniosek prof. dra S. Leszczyckiego, promotora rozprawy doktorskiej mgr H. Balcerskiej, Rada Naukowa powołała przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego w osobie prof. dra B. Malisza oraz recenzentów rozprawy doktorskiej kandydatki w osobach doc. dra hab. S. Misztala, prof. dra B. Winiarskiego i prof. dra A. Wrzóska.

Rada Naukowa pozytywnie zaopiniowała wnioski Komisji Kształcenia i Doskonalenia Kadr Naukowych, dotyczące przyznania stypendium habilitacyjnego drowi K. Dramowiczowi oraz stypendium doktorskiego ob. M. Kuczmańskiemu. Również pozytywnie Rada Naukowa zaopiniowała wniosek Komisji dotyczący przeniesienia mgra F. Szlajfera ze stanowiska w grupie pracowników inżynieryjno-technicznych na stanowisko st. asystenta w Zakładzie Geografii Krajoznawczych się.

Prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska, przewodnicząca Komisji Wydawniczej, omówiła plany wydawnicze Instytutu w 1978 r., sprawy publikowania prac doktorskich oraz utworzenia w „Pracach Geograficznych” serii „B” w językach obcych. Po dyskusji Rada Naukowa przyjęła informację do akceptującej wiadomości.

Prof. dr J. Kostrowicki przedstawił Radzie Naukowej informację o przebiegu dyskusji na ostatnim Plenum Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, które z udziałem kierownictwa PAN oraz Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Nauki i Techniki rozpatrzyło sprawę przeprowadzenia przewodów doktorskich i habilitacyjnych. W wyniku analizy sytuacji istniejącej w tej dziedzinie Plenum CKK apeluje o utrzymanie wysokich wymagań dotyczących doboru kandydatów oraz poziomu przeprowadzanych przewodów i rozpraw. Rada Naukowa przedyskutowała niektóre problemy wiążące się z własną działalnością w tym zakresie. Wypowiedziano się za wykorzystaniem wniosków CKK w pracy Rady — w szczególności dotyczy to wnikliwej oceny kandydatów przy otwieraniu przewodów, zatwierdzania tematów rozpraw doktorskich, doboru właściwych promotorów i recenzentów, poziomu recenzji, odpowiedniego zakresu egzaminów doktorskich, egzekwowania prawa recenzentów do żądania od doktorantów poprawek. W przypadku niezadowolających recenzji należy powoływać dodatkowych recenzentów danej rozprawy doktorskiej lub habilitacyjnej.

Na zakończenie obrad prof. dr J. Kostrowicki poinformował o mającym się odbyć w dniach 29 V—2 VI 1978 r. seminarium polsko-jugosłowiańskim.

III POSIEDZENIE RADY NAUKOWEJ IGiPZ PAN

Obradom przewodniczył prof. dr S. Leszczycki.

Prof. dr A. Wróbel — zastępca przewodniczącego Stałej Komisji do Przeprowadzania Przewodów Doktorskich z zakresu geografii ekonomicznej — zapoznał Radę Naukową z przebiegiem i wynikami przeprowadzonych obron rozpraw doktorskich mgr M. Zamelskiej i mgra W. Ratajczyka. Komisja oceniła pozytywnie obie przeprowadzone obrony i w głosowaniu tajnym przyjęła wniosek postulujący nadanie

obu kandydatom stopnia doktora. Po przeprowadzeniu dyskusji i tajnego głosowania Rada Naukowa nadała mgr M. Zamelskiej i mgrowi W. Ratajczykowi stopień doktora nauk geograficznych.

Prof. dr J. Paszyński — przewodniczący Stałej Komisji do Przeprowadzania Przewodów Doktorskich z zakresu geografii fizycznej — przedstawił Radzie Naukowej wniosek Komisji, która pozytywnie oceniła przeprowadzoną w dniu bieżącym obronę rozprawy doktorskiej mgra E. Gila i postuluje nadanie kandydatowi stopnia doktora. Rada Naukowa po przeprowadzeniu tajnego głosowania powzięła uchwałę o nadaniu mgrowi E. Gilowi stopnia doktora nauk geograficznych.

Na zakończenie obrad rozdano do wglądu i stosowania przez członków Rady Naukowej pismo CKK z dnia 24 IV 1978 w sprawie oceny osiągnięć pracowników naukowych.

IV POSIEDZENIE RADY NAUKOWEJ IGiPZ PAN W DNIU 20 VI 1978 R.

Obradom przewodniczyła prof. dr Maria Kiełczewska-Zaleska.

Uwzględniając decyzję Komisji habilitacyjnej dopuszczającą dra S. M. Komorowskiego do kolokwium habilitacyjnego, Rada Naukowa przeprowadziła je na bieżącym posiedzeniu. Po zakończeniu kolokwium odbyła się dyskusja, w czasie której pozytywnie oceniono jego wynik. Następnie Rada Naukowa przeprowadziła tajne głosowanie, w wyniku którego powzięła uchwałę o nadaniu drowi S. M. Komorowskiemu stopnia doktora habilitowanego w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

Prof. dr J. Kostrowicki przedstawił skierowaną do Dyrekcji IGiPZ PAN prośbę dra Eugeniusza Drozdowskiego, dotyczącą otwarcia przewodu habilitacyjnego. Dr E. Drozdowski jest adiunktem w Zakładzie Fizjografii Ziemi Polskich IGiPZ PAN w Toruniu. Rozprawę pt. *Deglacja dolnego Powiśla w środkowym wŕmie i związane z nią środowiska depozycji osadów* złożył do druku w redakcji „Prac Geograficznych”. Po dyskusji dotyczącej otwarcia przewodu habilitacyjnego kandydata Rada Naukowa powołała Komisję d/s przewodu habilitacyjnego dra R. Drozdowskiego w osobach: przewodniczący — prof. dr J. Kondracki, członkowie — prof. dr S. Kozarski i prof. dr L. Starkel, przekazując jej sprawę do rozpatrzenia.

Po zapoznaniu się z opinią promotora, opiniami recenzentów oraz z wynikami egzaminów doktorskich mgra M. Kłapy Rada Naukowa postanowiła jednomyślną decyzją przyjąć rozprawę doktorską kandydata. Obronę tej rozprawy przewidziano w terminie jesiennym.

Z kolei Rada Naukowa powołała przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego w przewodzie doktorskim mgra K. Kafla — w osobie prof. dra A. Kuklińskiego i recenzentów w osobach doc. dra hab. B. Kortusa i prof. dra T. Wilgata.

Prof. dr J. Kostrowicki przedstawił projekt nowej organizacji Instytutu, oparty na założeniach diskutowanych na posiedzeniach Kolegium Dyrekcji w marcu, maju i czerwcu br. Projekt zakłada skoncentrowanie się na tych kierunkach badań, w których Instytut ma przygotowaną kadrę pracowników naukowych i może osiągnąć istotne rezultaty. Inne kierunki badań będą rozwijane w ramach możliwości. Kolejnym założeniem przedstawionego projektu jest zachowanie równowagi prac badawczych w zakresie geografii fizycznej i ekonomicznej. Zgodnie z tym założeniem projekt przewiduje utworzenie 3 zakładów geografii ekonomicznej, 3 zakładów geografii fizycznej, 3 zakładów syntetyzujących oraz 1 pracowni.

W projekcie przewidziane są następujące zakłady:

1. Zakład Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn w Krakowie
2. Zakład Geomorfologii i Hydrologii Niżu w Toruniu
3. Zakład Klimatologii
4. Zakład Geografii Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
5. Zakład Geografii Osadnictwa i Ludności
6. Zakład Geografii Ekonomicznej Ogólnej
7. Zakład Zagospodarowania Środowiska
8. Zakład Geografii Światowych Procesów Rozwoju
9. Zakład Przestrzennego Zagospodarowania
10. Pracownia Kartografii — w przyszłości przewiduje się utworzenie doświadczalnego zakładu d/s dokumentacji kartograficznej.

Członkowie Rady Naukowej przedyskutowali projekt struktury organizacyjnej Instytutu, proponowane nazwy poszczególnych zakładów oraz ich zakres działalności. Ogólna koncepcja organizacji Instytutu została przyjęta przez członków Rady Naukowej do akceptującej wiadomości.

Prof. dr A. Wróbel — kierownik Studium Doktoranckiego — poinformował Radę Naukową, że w związku z naborem na Studia Doktoranckie przeprowadzono egzamin wstępny dla 8 zgłoszonych osób. W wyniku egzaminu przyjęto na studia 5 kandydatów, których wyniki oceniono pozytywnie. Rada Naukowa aprobowała przedstawione kandydatury słuchaczy.

Na wniosek prof. dra A. Wróbla Rada Naukowa udzieliła atestacji słuchaczom II i III roku Studium Doktoranckiego. Pozytywnie też zaopiniowała wniosek w sprawie przedłużenia stypendium habilitacyjnego dra J. Słupika na 6 miesięcy.

Barbara Halkowa

DZIAŁALNOŚĆ KOMISJI KRAJOWYCH SYSTEMÓW OSADNICZYCH MIĘDZYNARODOWEJ UNII GEOGRAFICZNEJ 1976—1978

Komisja Krajowych Systemów Osadniczych MUG (IGU Commission on National Settlement Systems) utworzona została — w wyniku reorganizacji Komisji Procesów i Form Urbanizacji — podczas XXIII Międzynarodowego Kongresu Geograficznego w Moskwie w 1976 r. Przewodnictwem Komisji spoczywa w rękach K. Dziewońskiego; członkami rzeczywistymi są: Manzoor Alam (India), Larry S. Bourne (Kanada), Luis F. Chaves (Wenezuela), Etienne J. Dalmasso (Francja), Georgij M. Lappo (ZSRR), Peter Schöller (RFN), Takashi Yamaguchi (Japonia); funkcję sekretarza pełni M. Jerczyński. Wraz z członkami-korespondentami w skład Komisji wchodzi 53 geografów z 31 krajów (w tym: 37 z krajów europejskich i ZSRR, 9 z kontynentów Ameryki Płn. i Płd., 2 z Azji bez ZSRR, 2 z Afryki oraz 3 z Australii).

Zakres działalności Komisji obejmuje: studia genezy, ewolucji i dyferencjacji struktur osadniczych różnej rangi hierarchicznej i skali przestrzennej (ze szczególnym uwzględnieniem skali całego kraju zagadnienia ich organizacji, funkcjonowania oraz możliwości i potrzeb ich racjonalnego kształtowania. W sferze tej problematyki wyróżniono trzy podstawowe kierunki badań:

1. rozwój teorii i metod analizy współczesnych systemów osadniczych oraz identyfikacji podstawowych jednostek i podsystemów łącznie z występującymi pomiędzy nimi współzależnościami i wzajemnymi oddziaływaniami,
2. analiza roli, funkcji i zmieniających się struktur aglomeracji miejskich

w obrębie tych systemów; zagadnienia ich regionalizacji,

3. analiza roli i funkcji ekonomicznych, kulturalnych, politycznych i administracyjnych takich ośrodków jak stolice kraju lub regionalne stolice w kształtowaniu systemów osadniczych i ich struktur hierarchicznych.

Prace nad powyższą problematyką zorganizowane zostały w czterech kolejno następujących po sobie etapach:

1. przygotowanie programu badań,

2. opracowanie raportów dotyczących struktury i rozwoju systemów osadniczych w poszczególnych krajach,

3. dyskusja nad materiałem raportów narodowych oraz sformułowanie na ich podstawie tematów opracowań o charakterze problemowo-porównawczym,

4. dyskusja nad materiałem opracowań problemowych, przygotowanie raportu końcowego, zawierającego podsumowanie prac Komisji w okresie 1976—1980, oraz określenie kierunków i przygotowanie programu badań na przyszłość.

Realizację założeń powyższego planu poważnie zaawansowano. W okresie dwóch pierwszych lat działalności odbyły się dwa posiedzenia Komisji Krajowych Systemów Osadniczych MUG. Pierwsze z nich miało miejsce w Bochum (RFN), w dniach 5—7 stycznia 1977 r., a jego organizatorem był prof. P. Schöller wraz ze swymi współpracownikami z Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Ruhry. Ze względu na wybitnie roboczy, przygotowujący charakter — udział w posiedzeniu ograniczony został do zespołu członków rzeczywistych Komisji i kilku, dodatkowo zaproszonych gości. Celem spotkania było przedyskutowanie treści kwestionariusza, zawierającego rozbudowaną listę pytań oraz komentarz dotyczący wielorakiej problematyki, wiążącej się z analizą i charakterystyką krajowych i regionalnych systemów osadniczych.

Uczestnicy tego spotkania wzięli udział w dwóch przejazdach studyjnych przygotowanych i prowadzonych przez prof. prof. H. J. Buchholza i P. Schöllera. Podczas pierwszego z nich, wiodącego przez Zagłębie Ruhry (trasa: Bochum—Hattingen/Ruhr—Dortmund—Castrop—Rauxel—Münster—Bochum), zapoznano się z problematyką rozwoju i organizacji tej konurbacji, zagadnieniami rewaloryzacji i rekonstrukcji dzielnic śródmiejskich starych miast, kwestiami ochrony środowiska. Celem drugiego przejazdu była aglomeracja i zespół portowy Hamburga.

Przygotowany i zaaprobowany na posiedzeniu Komisji w Bochum kwestionariusz, zatytułowany: "Guidelines for the Contents of Individual National Reports on Settlement Systems" rozesłany został następnie do wszystkich członków Komisji. Kwestionariusz posłużyć miał za jednolitą podstawę do przygotowania w miarę porównywalnych danych i materiałów oraz opisu zjawisk i procesów występujących w poszczególnych krajach przy zachowaniu jednak daleko idącej swobody w indywidualnym ujęciu tematu¹. Do końca 1978 roku otrzymano raporty nt. systemów osadniczych z 21 krajów (Australia, Austria, Brazylia, Czechosłowacja, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, India, Irlandia, Japonia, NRD, Polska, RFN, Szwecja, USA, Wenezuela, Wielka Brytania, Włochy, Zambia, ZSRR). Dostarczają one niezwykle bogatego materiału dla różnego rodzaju studiów porównawczych oraz zapewniają, ze względu na szeroką reprezentację geograficzną — solidną podstawę do daleko idących uogólnień.

Prace w tym kierunku zainicjowane zostały na II Ogólnym Posiedzeniu Komisji, które odbyło się w dniach 21—23 lipca 1978 r. w Paryżu i zgromadziło 19 geografów z 16 krajów. Miejscem obrad była La Cité Internationale Universitaire de Paris, niezwykle efektywnym zaś organizatorem spotkania — prof. E. Dalmasso (VII Uniwersytet Paryski). W konsekwencji dyskusji przeprowadzonej podczas trzech sesji roboczych, w oparciu o materiał raportów narodowych, sformułowano 17 tematów, które w dalszej kolejności stanowić będą właściwą płaszczyznę międzynarodowych

¹ Pełny tekst kwestionariusza opublikowany został w 39 tomie „Geographia Polonica”. Warszawa 1978, s. 235—240.

studiów porównawczych. Wyznaczono jednocześnie osoby odpowiedzialne za ich przygotowanie.

Podobnie jak to miało miejsce podczas I zebrania Komisji, również w przypadku spotkania paryskiego jego uczestnicy wzięli udział w przejeździe terenowym przez aglomerację Paryża połączonym ze zwiedzaniem dwóch nowych miast: Evry i Cergy-Pontoise (miasta te są dwoma z zespołu pięciu wybudowanych w regionie Paryża nowych miast mających na celu zahamowanie procesów centralizacji i koncentracji ludności i gospodarki).

Zgodnie z ustaleniami z Paryża — cząstkowe raporty problemowe powinny być zakończone do 1 marca 1979 roku. Na ich podstawie przygotowane zostaną 4 zbiorcze opracowania syntetyczne. Przedmiotem tych opracowań będą następujące zagadnienia:

1. Istota krajowych systemów osadniczych,
2. Wpływ procesów wewnętrznych na zróżnicowanie i przemiany krajowych systemów osadniczych,
3. Rola zmian społecznych w kształtowaniu i rozwoju krajowych systemów osadniczych,
4. Zagadnienia oceny krajowych systemów osadniczych.

Ponadto przygotowane zostanie także studium przeglądowe dotyczące teoretycznych i metodycznych aspektów analizy systemów osadniczych.

Autorzy wymienionych powyżej opracowań zbiorczych będą jednocześnie spełniać rolę reporterów i moderatorów dyskusji na III Ogólnym Posiedzeniu Komisji, którego data i miejsce obrad wyznaczone zostały na 6—12 czerwca 1979 r. w Polsce.

Należy oczekiwać, że spotkanie to będzie miało zasadnicze znaczenie dla postępu i dalszej orientacji prac Komisji zarówno ze względu na uogólniający charakter prezentowanych opracowań, jak też na fakt, że będzie to ostatnie spotkanie Komisji przed XXIV Międzynarodowym Kongresem Geograficznym w Tokio (25—30 sierpnia 1980 r.).

Rezultaty działalności Komisji opublikowane będą w języku angielskim w dwóch odrębnych wydawnictwach. Pierwsze z nich, którego opracowanie redakcyjne jest właśnie w toku, składać się będzie z dwóch tomów zawierających tekst indywidualnych raportów narodowych. Ze względu na bardzo obszerny materiał oraz ograniczone możliwości finansowe Komisji — publikację ich przewiduje się w formie wydawnictwa powielanego. Prace nad dwoma następnymi tomami, reprezentującymi dorobek Komisji w zakresie porównawczych opracowań problemowych, podjęte zostaną po III zebraniu Komisji w Polsce. Publikacja ich przewidziana jest na lata 1982/1983.

Interesujące wyniki studiów uzyskane do tej pory, oparte na szeroko zorganizowanej wymianie doświadczeń międzynarodowych, jak również coraz bardziej rosnącym znaczeniu systemów osadniczych jako podstawowych ram przestrzennych rozwoju i organizacji działalności społecznej i gospodarczej człowieka uzasadniają kontynuację podjętego profilu prac Komisji w przyszłości. Realizacja ich będzie wymagała przygotowania szczegółowego programu badań oraz formalnego przedłużenia mandatu Komisji na okres następnych czterech lat.

Marek Jerczyński

POSIEDZENIE KOMISJI TEORII GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ KPZK PAN NT.
„STUDIA REGIONALNE JAKO DZIEDZINA BADAŃ INTERDYSCYPLINARNYCH”

W dniu 18 stycznia 1979 r. odbyło się posiedzenie Komisji Teorii Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego Komitetu Przestrzennego Zagospodarowa-

nia Kraju PAN, któremu przewodniczył prof. dr Kazimierz Secomski. Przedmiot dyskusji stanowiła praca prof. dra Antoniego Kuklińskiego *Studia regionalne jako dziedzina badań interdyscyplinarnych*.

Zdaniem autora pracy obecne stadium rozwoju studiów regionalnych ma charakter przejściowy. Daje się zaobserwować niezadowolenie z ujęć klasycznych, a jednocześnie nie rysują się wyraźnie możliwości rozwoju. Konieczna jest więc dyskusja nad stanem i perspektywami rozwoju polskich i światowych studiów regionalnych.

W dotychczasowych badaniach wyróżnia się kilka kierunków: ekonomiczny, urbanistyczny, geograficzny, socjologiczny, antropologiczny, historyczny i prawno-instytucjonalny. Najwięcej miejsca poświęca autor kierunkowi geograficznemu, ponieważ „Tradycje klasycznej geografii opisowej są prawdopodobnie najstarsze i najbardziej popularne w długiej historii studiów regionalnych”. Z przejściem od tradycyjnych opisów jakościowych do operowania aparaturą ilościową należy wiązać nadzieje na nowe uogólnienia, nie należy jednak oczekiwać, by szkoła ilościowa stała się „nowym fundamentem całościowej rekonstrukcji metodologicznej”.

W geografii społeczno-ekonomicznej współlistniały ujęcia opisowe, ilościowe i problemowe, na poszczególnych etapach rozwoju główny nurt dyscypliny skupiał się wokół jednego z tych ujęć. W latach 70-tych główny nurt stanowią ujęcia problemowe, najbardziej sprzyjające współpracy interdyscyplinarnej. Współpraca ta powinna odbywać się trzema kanałami: 1) przez wybór wspólnych priorytetów badań, 2) przez poszukiwanie wspólnych założeń metodologicznych i teoretycznych, 3) przez integrację systemów informacji.

Autor zaproponował klasyfikację horyzontów czasowych i przestrzennych, stosowanych w studiach regionalnych. Przenoszenie doświadczeń metodologicznych przez różne horyzonty czasu i przestrzeni napotka oczywiście na przeszkody, poprzez doświadczenia badawcze i planistyczne należałoby udowodnić, czy są one możliwe do pokonania.

Prof. A. Kukliński opowiada się za koncepcją „koalicyjną” w studiach regionalnych, za „koalicją” różnych dyscyplin naukowych, realizowaną zarówno poprzez integrację wysiłków różnych dyscyplin, jak i „nadbudowanie” dyscyplin, wchodzących w skład studiów regionalnych.

W przeprowadzonej po wystąpieniu prof. A. Kuklińskiego dyskusji znalazły żywy oddźwięk następujące zagadnienia: interdyscyplinarność badań regionalnych (prof. dr W. Brzeziński, prof. dr Z. Chojnicki, dr R. Grabowiecki, doc. dr J. Kruczała, prof. dr K. Secomski), integracja wysiłków badawczych poszczególnych dyscyplin naukowych (prof. dr Z. Chojnicki, dr J. Kolipiński, doc. dr J. Kruczała, prof. dr B. Prandacka, prof. dr K. Secomski), konieczność przeprowadzenia prac uogólniających, zbudowania teorii badań regionalnych (prof. dr Z. Chojnicki, mgr I. Kokotkiewicz, prof. dr B. Prandacka, płk dr A. Rogucki, prof. dr K. Secomski), kierunki studiów regionalnych (prof. dr W. Brzeziński, dr R. Grabowiecki, doc. dr S. M. Komorowski, doc. dr J. Kruczała, prof. dr B. Prandacka, prof. dr Sobczak), sprawa terminologii (prof. dr Z. Chojnicki, dr J. Kolipiński, doc. dr J. Kruczała, prof. dr B. Prandacka, prof. dr K. Secomski, prof. dr Sobczak).

Jeśli idzie o interdyscyplinarność studiów regionalnych, dyskutanci opowiedzieli się za koncepcją „koalicyjną” (W. Brzeziński, K. Secomski), proponując elastyczne traktowanie zarówno składu „koalicyjnej”, jak i form współpracy, zależnie od celu czy zadań badawczych (K. Secomski).

Warunkiem owocnej współpracy interdyscyplinarnej jest rozwój poszczególnych dyscyplin. Jak uczy doświadczenie, nawet wąskie teorie specjalistyczne mogą oddziaływać zapładniająco na inne dziedziny. Region jako obiekt badań jest układem wiel-

kim i złożonym, który należy badać w wielu aspektach. Istotą nauki integrującej jest uczynienie dorobku poszczególnych dyscyplin na tyle spójnym, by pozwolił na jak najlepsze zbliżenie się do badanej rzeczywistości (J. K o l i p i ń s k i).

Potrzebna jest integracja wysiłku naukowców, zajmujących się poszczególnymi dyscyplinami, korzystanie z dorobku różnych nauk (B. P r a n d e c k a). Ostatnio daje się zauważyć osłabnięcie tendencji integracyjnych w badaniach regionalnych, a wiele błędów praktyki wynika przecież z braku interdyscyplinarnych podstaw działania (J. K r u c z a ł a).

Konieczne są prace generalizujące; najpilniejsza jest potrzeba uogólnień w zakresie gospodarowania w przestrzeni, bo stąd wynikają najważniejsze wnioski dla praktyki (B. P r a n d e c k a).

Za podstawową sprawę należy uznać rozwój teorii, której podporządkowane są metody analizy, zbierania informacji. Wymaga to czasu i wysiłku (Z. C h o j n i c k i). Należy skoncentrować się na wykorzystaniu badań wielodyscyplinarnych do pogłębienia i rozwijania teorii gospodarki przestrzennej, teorii gospodarowania w regionie, teorii lokalizacji ogólnej i szczegółowej i teorii przesetrzeni. Wielostronne spojrzenie na przestrzeń, rozpatrywaną przede wszystkim z punktu widzenia kierunków i celów wykorzystania towarzyszących warunków i uzależnień w celu uzyskiwania wyższej społeczno-ekonomicznej efektywności gospodarowania przestrzenią (K. S e c o m s k i).

Jeśli idzie o enumerację kierunków (czy dyscyplin) studiów regionalnych, wskazano potrzebę rozszerzenia ich listy o badania demograficzne, ekologiczne, prawno-organizacyjne, techniczne.

Poruszona też została sprawa terminologii. Czy termin studia regionalne dobrze określa pole badawcze tej dyscypliny? Należałoby rozważyć terminy: badania przestrzenno-ekonomiczne, studia przestrzenne i regionalne, gospodarka przestrzenna. Wysłunięto też wnioski o uporządkowanie terminologii stosowanej w badaniach regionalnych m. in. dla potrzeb dydaktyki (J. K r u c z a ł a).

W toku dyskusji poruszono wiele zagadnień z różnych dziedzin. Szeroki zakres poruszonych spraw, stanowiących obiekt zainteresowania studiów regionalnych potwierdza wielostronność, wielokierunkowość, interdyscyplinarność tej dyscypliny badań naukowych.

Hanna Deręgowska

KRAJOWE SYMPOZJUM NAUKOWE NT. „MODELE STOCHASTYCZNE I SYMULACYJNE W GEOGRAFII”

W dniach 7—9 grudnia 1978 r. odbyło się w Instytucie Geografii UAM w Poznaniu czwarte sympozjum poświęcone zastosowaniu metod ilościowych w geografii.

Przedmiotem referatów i dyskusji była problematyka stosowania modeli stochastycznych i symulacyjnych w geografii. Sympozjum zostało przygotowane pod auspicjami Komitetu Nauk Geograficznych PAN i Instytutu Geografii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Organizatorem sympozjum był prof. dr hab. Zbyszko Chojnicki.

Otwierając sympozjum prof. Z. Chojnicki stwierdził, że zgodnie z sugestiami wysuniętymi na pierwszej konferencji, obecne sympozjum, podobnie jak dwa poprzednie, poświęcone jest jednej grupie metod. Takie podejście umożliwia przedstawienie nowych propozycji rozwiązywania problemów geograficznych przy pomocy określonego zespołu narzędzi badawczych.

Dokonując wprowadzenia w problematykę konferencji, prof. Z. Chojnicki omówił podstawowe założenia modeli stochastycznych i symulacyjnych oraz różnice między nimi.

W symposium wzięło udział 50 osób. Uczestniczyli w nim przedstawiciele kadry naukowej z ośrodków uniwersyteckich w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu, pracownicy Instytutu Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie oraz pracownicy Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie.

W trakcie symposium wygłoszono 7 referatów w następującej kolejności:

1. dr Roger Bivand — *Zastosowanie modeli czasoprzestrzennych procesów stochastycznych w geografii*,
2. mgr Zdzisław Kamiński — *Generowanie przestrzennych układów dyfuzji innowacji*,
3. prof. dr hab. Zbyszko Chojnicki, doc. dr hab. Teresa Czyż — *Zastosowanie łańcuchów Markowa do badania struktury systemu regionalnego*,
4. dr Jan Łoboda — *Problemy stosowania modeli stochastycznych w badaniach geograficznych*,
5. dr Konrad Dramowicz — *Zastosowanie gier operacyjnych w badaniach przestrzennych*,
6. doc. dr hab. Mirosław Krzyśko, dr Waldemar Ratajczak — *Analiza dyskryminacyjna szeregów czasowych*,
7. dr Jerzy Parysek — *Podejście probabilistyczne w procedurze klasyfikacji*.

Tematyka wygłaszanych referatów wskazuje, że zajmowano się głównie możliwościami ujmowania ilościowego procesów przestrzennych. Chodziło przede wszystkim o ujawnienie istoty procesu, odtworzenie jego przebiegu i przewidywanie dalszych kierunków zmian. Takie podejście pozwala zbliżyć się do uzyskania obrazu systemu przestrzennego.

Wygłaszany referat zawierał z reguły dwa elementy: omówienie podstaw matematycznych metody oraz prezentował możliwość jej zastosowania w badaniach geograficznych.

W trakcie dyskusji zwracano uwagę, że najtrudniejszą i najistotniejszą sprawą jest możliwie najwierniejsze odtworzenie systemu przestrzennego przy pomocy stosowanych modeli. Sukces w tym zakresie daje bowiem dużą operacyjność zastosowanych modeli. W dyskusji zwracano też uwagę na problem zależności między założeniami matematycznymi, które zawiera dana metoda, a możliwościami ich spełnienia w badaniach przestrzennych. Porównywano także i oceniano przydatność różnych metod do rozwiązywania określonych problemów badawczych występujących przede wszystkim w geografii ekonomicznej. Podkreślano również duże trudności, na jakie napotyka się w próbach badania procesów, wynikające z braku porównawczych danych statystycznych obejmujących nawet tak krótki okres czasu jak dziesięciolecie.

W dyskusji podkreślano także dużą potrzebę organizowania dalszych tego typu spotkań naukowych.

Henryk Rogacki

OGÓLNOPOLSKIE SYMPOZJUM NAUKOWE POŚWIĘCONE ZAGADNIENIOM METOD KARTOWANIA TOPOKLIMATYCZNEGO

W dniach 21—23 września 1978 r. odbyło się na stacji badawczej w Szymbarku koło Gorlic symposium naukowe zorganizowane z okazji 25-lecia Zakładu Klimatologii IGiPZ PAN. Organizatorami byli: Komitet Nauk Geograficznych PAN i Instytut

Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie. W obradach wzięło udział około 80 przedstawicieli 30 placówek naukowo-badawczych i dydaktycznych. Duże zainteresowanie sympozjum spowodowane było podjęciem przez organizatorów ważnego i aktualnego tematu dotyczącego metod kartowania topoklimatycznego.

Obrady otworzył kierownik Zakładu Klimatologii IGiPZ PAN prof. dr J. Paszyński. Stwierdził on, że badania klimatu w skali szczegółowej, prowadzone w różnych typach środowiska geograficznego i na obszarach o różnym sposobie zagospodarowania, stanowiły od początku jeden z głównych kierunków działalności Zakładu; wyniki tych badań były często przedstawiane w postaci kartograficznej. Również i inne placówki badawcze w Polsce — głównie uczelniane — prowadziły od wielu lat prace w tym zakresie, zarówno o charakterze naukowym, jak i usługowym. Jest więc rzeczą pożyteczną podzielenie się doświadczeniami zebranymi na tym polu.

W przemówieniu swym przypomniał on o konferencji zorganizowanej w czerwcu 1978 r. w Lublinie przez Polskie Towarzystwo Geofizyczne i przez Zakład Meteorologii i Klimatologii UMCS, a poświęconej aktualnym problemom polskiej klimatologii i jej zastosowaniom w gospodarce kraju. Sprawy kartowania topoklimatycznego zaliczyć można także do najbardziej aktualnych problemów polskiej klimatologii.

Nawiązał on również do odbywanych systematycznie już od wielu lat zjazdów agrometeorologicznych. Pierwszy taki zjazd miał miejsce w 1960 r. w Warszawie z inicjatywy prof. dra W. Parczewskiego, ostatni — w 1977 r. w Olsztynie.

Fakt, że w sympozjum uczestniczą przedstawiciele wszystkich polskich placówek agrometeorologicznych, jak i sama jego tematyka, tak istotna dla potrzeb rolnictwa, upoważniają do potraktowania obecnego sympozjum jako kolejnego, XVII zjazdu agrometeorologicznego. Przede wszystkim jednak tematyka sympozjum ma charakter geograficzny. Klimatologia jest bowiem jedną z nauk geograficznych, a przedmiotem jej badań jest środowisko atmosferyczne, będące częścią środowiska geograficznego. W tym sensie właśnie topoklimatologia ma chyba najbardziej „geograficzny” charakter.

Głównym celem sympozjum jest omówienie spraw metodycznych. Konieczna jest też wymiana poglądów na znaczenie kartowania klimatu w skali szczegółowej. Najważniejszą rzeczą jednak jest znalezienie najodpowiedniejszej drogi do sporządzenia topoklimatycznej mapy kraju, jako jednego z głównych zadań, stojących przed polską klimatologią.

Następnie prof. dr J. Paszyński podkreślił, że zorganizowanie sympozjum było możliwe dzięki życzliwości i poparciu Komitetu Nauk Geograficznych PAN oraz dyrekcji Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

W przygotowaniu sympozjum — tak od strony technicznej, jak i naukowej — brał udział cały zespół współpracowników Zakładu Klimatologii z doc. dr T. Kozłowską-Szczęsną na czele, za co wyraził im serdeczne podziękowanie.

W imieniu Komitetu Nauk Geograficznych PAN głos zabrał prof. dr J. Kondracki — wiceprzewodniczący Komitetu, a w imieniu Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN doc. dr hab. M. Rościszewski — zastępca dyrektora do spraw naukowych Instytutu. Zebranych powitał gospodarz terenu, mgr S. Sobczak — naczelnik gminy Gorlice.

Uczestnicy sympozjum uczcili minutą ciszy pamięć Zmarłych w ostatnim roku klimatologów: dr M. Połońskiej, dr J. Orliczowej, prof. dra J. Orlicza, prof. dr H. Mitoska, doc. dr hab. S. Baranowskiego.

Po części oficjalnej referat wprowadzający wygłosiła doc. dr hab. T. Kozłowska-Szczęсна, przedstawiając w nim osiągnięcia Zakładu w latach 1953—1978. Działalność Zakładu w tym okresie można podzielić na dwie grupy: badania topo-

klimatyczne na terenach rolniczych, uzdrowiskowych, miejskich i przemysłowych, będące podstawą oceny środowiska geograficznego Polski oraz studia nad klimatem Polski. Ważnym momentem w rozwoju Zakładu było przejście do eksperymentalnego określania struktury bilansu cieplnego różnych typów powierzchni czynnej zależnie od pory doby, pory roku oraz typu pogody.

Dr E. Gil (IGiPZ PAN, stacja w Szymbarku) omówił działalność stacji naukowo-badawczej w Szymbarku. Prowadzone na niej badania obejmują wszystkie podstawowe elementy środowiska geograficznego na terenie brzeżnej części Beskidu Niskiego ze szczególnym uwzględnieniem dynamiki procesów fizycznogeograficznych.

Prof. dr J. Paszyński w referacie programowym przedstawił metody sporządzania map topoklimatycznych, dokonał przeglądu i oceny dotychczasowych wyników szczegółowego kartowania klimatycznego w Polsce i za granicą, podsumował również dorobek Zakładu w tym zakresie. Zwrócił uwagę, że istniejące mapy klimatyczne z powodu stosowania różnych skal (od 1 : 10 000 do 1 : 500 000) i odmiennych metod kartowania są — praktycznie biorąc — nieporównywalne między sobą. Zadanie kartowania topoklimatycznego określił jako przedstawienie jakościowego i ilościowego oddziaływania różnych czynników lokalnych jak rzeźba, rodzaj gleby, szata roślinna, zabudowa itd. na podstawowe elementy klimatu i ich zespoły lub wskaźniki. W tym świetle mapy topoklimatyczne dają genezę warunków klimatycznych, natomiast mapy bonitacyjne (środowiskowe) są ich pochodnymi. Referent postulował wykonanie szczegółowego zdjęcia topoklimatycznego kraju.

W kolejnym referacie prof. dr W. Parczewski (Politechnika Warszawska) wyraził przekonanie o potrzebie objęcia kartowaniem klimatycznym wpływów antropogenicznych — przede wszystkim wzrastającego wciąż zanieczyszczenia powietrza — drogą uwzględniania w tym kartowaniu czynników dynamicznych, warunkujących poziomą i pionową wymianę powietrza. Dr hab. B. Obrębska-Starkłowa (IG UJ Kraków) przedstawiła metodę szczegółowego kartowania warunków klimatycznych Beskidu Niskiego w skali 1 : 10 000; zdaniem autorki mapy te są przydatne do oceny środowiska geograficznego oraz w planowaniu racjonalnego zagospodarowania ziem górskich. Dr M. Kluge (IGiPZ PAN Warszawa) w krótkim komunikacie zademonstrował metodę konstruowania map klimatycznych w skali przeglądowej na podstawie zależności między temperaturą powietrza i współrzędnymi geograficznymi; zależności te przedstawił w postaci równania hiperpłaszczyzn regresji. W referacie prof. dra E. Michny, dr S. Paczosa i dra A. Zinkiewicza (INoZ UMCS Lublin) omówione zostały wyniki badań klimatu lokalnego na obszarze Lubelskiego Zagłębia Węglowego, których celem było opracowanie klimatycznych map bonitacyjnych w podziałkach 1 : 10 000 i 1 : 25 000 dla potrzeb planowania przestrzennego. Dr K. Kłysik (IG UŁ Łódź) omówił znaczenie rzeźby terenu w formowaniu termicznej i wilgotnościowej struktury warstwy tarciowej na podstawie badań wykonanych metodami aerologicznymi. W referacie doc. dra hab. S. Baranowskiego, dr A. Szczepankiewicz-Szmyrki i mgr E. Mostek (IG UWrocław) zaprezentowano wyniki badań klimatycznych — w tym pokrywy śnieżnej — w masywie Śnieżnika Kłodzkiego w związku z planowanym zagospodarowaniem turystycznym; ustalono zależność rozkładu elementów meteorologicznych od wysokości nad poziom morza oraz ekspozycji i nachylenia stoków. Referat dr M. W. Kraujalis (IGiPZ PAN Warszawa) poświęcony był metodzie określania temperatury powierzchni czynnej na podstawie rejestracji emisji podczerwonej aparaturą termowizyjną, zainstalowaną na samolocie; referentka zaprezentowała obrazy termalne wybranych dzielnic Warszawy oraz sporządzoną na ich podstawie mapę rozkładu temperatury powierzchni badanych terenów.

Kolejne referaty dotyczyły zagadnień bioklimatycznych. Doc. dr hab. S. Tycka (Instytut Balneoklimatyczny Poznań) omówiła kryteria oceny warunków biokli-

matycznych w aspekcie higieniczno-zdrowotnym oraz kryteria klasyfikacji ich przestrzennego zróżnicowania. W referacie dra K. Kłysika i dr M. Tarajkowskiej (IG UŁ Łódź) przedstawiono elementy bioklimatycznej oceny terenu uwzględnione w kartowaniu klimatycznym. Dr B. Krawczyk (IGiPZ PAN Warszawa) zaprezentowała metodę oceny warunków bioklimatycznych uzdrowisk opartą na analizie równania bilansu cieplnego ciała człowieka; na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Iwoniczu wyróżniła kilka typów struktury bilansu cieplnego ciała człowieka, które stanowiły kryterium wydzielenia jednostek bioklimatycznych na badanym obszarze. Mgr K. Błażejczyk (IGiPZ PAN Warszawa) w swym komunikacie zaprezentował metodę modelową bioklimatycznej oceny terenów uzdrowiskowych (funkcja wykładnicza i fizyczny model na sprawność układu).

Komunikat mgr S. Konopko (IMUZ Bydgoszcz) dotyczył zagadnień agrometeorologicznych; autorka omówiła wyniki badań topoklimatu zmeliorowanych dolin rzecznych w rejonie Bydgoszczy w aspekcie rozwoju roślin uprawnych. Referat prof. dr hab. Cz. Radomskiego i dra R. Madanego (SGGW-AR Warszawa) dotyczył oceny wpływu topoklimatu na produktywność rolniczą na podstawie wyników badań plonowania roślin przeprowadzonych przy pomocy fitometrów polowych. Prof. dr J. Kondracki w zastępstwie dra W. Lenarta (INFG UW Warszawa) zapoznał zebranych z programem eksperymentalnych badań topoklimatycznych na stacji terenowej Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW w Murzynowie koło Płocka; zgłosił również propozycję współpracy placówek terenowych zajmujących się badaniami topoklimatycznymi.

W dyskusji szczególnie dużo miejsca poświęcono zarówno zagadnieniu teoretycznych podstaw skal klimatu (mikroklimat, topoklimat, mezoklimat, makroklimat), jak i konfrontacji metod badań w zakresie poszczególnych skal. Podkreślono, że termin „topoklimat” był dotychczas często stosowany w odniesieniu do różnych skal klimatu, stąd mapy wykonywane w tej samej skali jedni autorzy nazywają topoklimatycznymi, inni zaś mezoklimatycznymi. Pod pojęciem „topoklimat” rozumiano często zarówno mapy bonitacyjne, jak i mapy przestrzennego rozkładu poszczególnych elementów meteorologicznych, otrzymywanych niekiedy metodami matematycznymi na podstawie danych ze standardowej sieci meteorologicznych. Metody te budzą jednak wiele zastrzeżeń. W dyskusji podkreślano, że mapy topoklimatyczne powinny być wykonywane na podstawie specjalnych badań przeprowadzonych w terenie przy zastosowaniu odpowiedniej metody. Natomiast standardowe dane meteorologiczne nie są wystarczające do konstrukcji takich map. Wskazano na potrzebę przeprowadzenia badań topoklimatycznych nie tylko przy radiacyjnym typie pogody, ale także przy innych typach, zwłaszcza adwekcyjnym. Ze względu na niejednorodność i niejednoznaczność stosowanych terminów zaproponowano opracowanie polskiego słownika pojęć meteorologicznych i klimatologicznych. Zebrani powołali komisję w składzie: prof. dr T. Bartkowski, doc dr hab. T. Górski, doc. dr hab. Z. Kaczorowska, dr K. Kłysik, prof. dr J. Kondracki, prof. dr hab. Cz. Koźmiński, dr hab. B. Obrębska-Starkłowa, prof. dr J. Paszyński, dr W. Przedpełska, której zadaniem było sprecyzowanie wniosków podsumowujących sympozjum. Stwierdzono w nich, że:

Pojęcie „mezoklimat” może mieć znaczenie zarówno typologiczne, jak i regionalne; mapy mezoklimatyczne można przedstawiać, zaczynając od skali 1 : 100 000 aż do 1 : 1 000 000. Pojęcie „topoklimat” jest pojęciem niższym hierarchicznie od pojęcia „mezoklimat”. O jego powstaniu decydują warunki środowiska. „Topoklimat” ma znaczenie typologiczne. Mapy topoklimatyczne mogą być przedstawiane w skali od 1 : 10 000 do 1 : 100 000; ich treścią może być m. in. proces wymiany energii na powierzchni czynnej i jego następstwa w zakresie zróżnicowania cech fizycznych powietrza. Mapy bonitacyjne w skalach szczegółowych (agroklimatyczne, bioklima-

tyczne i inne) są pochodnymi map topoklimatycznych. Proponuje się, aby poszczególne ośrodki podjęły się opracowania map topoklimatycznych wybranych terenów według jednolitej metody zaproponowanej przez Zakład Klimatologii IG i PZ PAN, dokonały oceny przydatności tej metody do kartowania różnego rodzaju terenów w skali 1 : 25 000 oraz zaproponowały ewentualne uzupełnienia.

Końcowa część sympozjum odbyła się w terenie (Szymbark — Biecz — Bóbrka — Iwonicz — Rymanów — Wapienne). W Iwoniczu i Rymanowie dr B. Krawczyk przedstawiła uczestnikom sympozjum wyniki badań warunków bioklimatycznych panujących w obu uzdrowiskach. Uczestnicy podkreślali w swych wypowiedziach celowość tego typu spotkań poświęconych ściśle określonej tematyce. Referaty wygłoszone na sympozjum będą opublikowane w specjalnym numerze „Dokumentacji Geograficznej” IGiPZ PAN.

Jerzy Grzybowski, Czesława Szwed-Ilnicka

OGOLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA NT. „METODOLOGIA BADAŃ W TURYSTYCE”

W dniach 17 i 18 listopada 1978 r. odbyła się w Poznaniu konferencja naukowa na temat „Metodologia badań w turystyce”. Konferencję zorganizował Instytut Środowiskowych Podstaw Turystyki i Rekreacji AWF.

Z IGiPZ PAN uczestniczyli w konferencji doc. dr hab. T. Kozłowska-Szczęsna i mgr K. Błażejczyk.

W czasie konferencji wygłoszono 23 referaty. Obejmowały one następujące grupy zagadnień: uwarunkowania i efektywność ekonomiczna działalności turystycznej, przyrodnicza ocena środowiska dla potrzeb turystyki oraz metody oceny bioklimatycznej obszarów turystycznych i wypoczynkowych.

Z ciekawszych referatów należy wymienić prace: mgr D. Sołowiej i mgr H. Pasek, dotyczącą stopnia degradacji środowiska jako kryterium oceny rzeczywistych możliwości wykorzystania terenu dla potrzeb turystyki; mgra M. Pietrzaka, w której jako podstawowe pole oceny atrakcyjności środowiska przyjął paragenetyczne kompleksy jednostek typologicznych.

Duże zainteresowanie wzbudziły referaty z zakresu bioklimatologii: doc. dra A. Brodniewicza oraz dra H. Dubaniewicza, którzy przedstawili przykłady badań mających na celu ocenę bioklimatu miejscowości uzdrowiskowo-wypoczynkowych (Łagów, Lubniewice, Świnoujście); doc. dra hab. A. Wosia i prof. dra T. Bartkowskiego oraz mgra K. Błażejczyka, którzy omówili przydatność typów pogody dla wybranych form turystyki i wypoczynku, opracowanych na podstawie różnych klasyfikacji.

Dyskusja na temat przedstawionych metod badań w turystyce nie przyniosła pozytywnych efektów z uwagi na nieliczny udział przedstawicieli resortowych i uczelnianych instytutów turystyki.

Krzysztof Błażejczyk

SPIS TREŚCI

Przedmowa	391
Przemówienie Dyrektora Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk, Profesora Jerzego Kostrowickiego	393
Przemówienie Prezesa Polskiej Akademii Nauk, Profesora Witolda Nowackiego	397
Przemówienie Przewodniczącego Komitetu Nauk Geograficznych Polskiej Akademii Nauk, Profesora Rajmunda Galona	399
Sesja naukowa z okazji dwudziestopięciolecia działalności Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w dniu 20 XII 1978 r. (K. Więckowski)	403

ARTYKUŁY

Leszczycki S. — Rozwój geografii polskiej w sześćdziesięcioleciu 1918—1978	411
Развитие польской географии в шестидесятилетие 1918—1978 гг.	450
The development of Polish Geography in the six decades from 1918 to 1978	452
Dziwoński K. — Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w służbie społeczeństwu	457
Институт географии и территориально-экономического развития ПАН на службе обществу	464
The Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences in service of the society	464
Rościszewska M. — Dwadzieścia pięć lat Instytutu Geografii PAN	465
Институт Географии ПАН — 25 лет	474
The twenty-fifth anniversary of the Institute of Geography of the Polish Academy of Sciences	474
Kostrowicki J. — Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na nowym etapie rozwoju	475
Институт географии и территориально-экономического развития ПАН на новом этапе развития	485
The Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences at its new development stage	486

SPRAWOZDANIA

Kozłowska-Szczęśna T. — Kierunki badań klimatologicznych w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w dwudziestopięcioleciu 1953—1978	487
Wykaz ważniejszych publikacji indywidualnych i zespołowych 1973—1978 (tks)	496
Направления климатологических исследований в Институте географии и территориально-экономического развития ПАН в период 1958—1978 гг.	500
Trends in climatological research in the Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences, 1953—1978	501

Starkel L. — Teoretyczny i metodyczny postęp w badaniach karpackich Zakładu Geomorfologii i Hydrologii IGiPZ w Krakowie w latach 1974—1978	503
Теоретические и методические успехи в карпатских исследованиях Отделения геоморфологии и гидрологии ИГ и ТЭР ПАН в Кракове в 1974—1978 гг.	519
Theoretical and methodological progress in the Carpathian studies of the Department of Geomorphology and Hydrology in Cracow, Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences, 1974—1978	519
Galon R., Otok St. — Działalność Komitetu Nauk Geograficznych PAN w latach 1952—1976	521
Деятельность Комитета географических наук ПАН в 1952—1976 гг.	526
The activity of the Committee of Geographical Sciences of the Polish Academy of Sciences from 1952 to 1976	526
Lijewski T. — Dziesięciolecie działalności Komisji Geografii Transportu MUG 1968—1978	527
Десятилетие деятельности Комиссии географии транспорта МГС, 1968—1978 гг.	530
Ten years of activity of IGU Commission Geography of Transport 1968—1978	531
Obrebska-Starkłowa B., Starkel L. — Sympozjum holocenijskie w północnej Finlandii, 27 VIII—6 IX 1978	533
Голоценовый симпозиум в северной Финляндии	536
A Holocene Symposium in Northern Finland	537
Packo T. — Ważne wyniki poszukiwań Wojciecha Kreta w zakresie poloników kartograficznych	539
Важные результаты поисков Войцеха Крета в области картографических материалов, касающихся Польши	545
Wojciech Kret's important findings in the field of cartographical Polonica	546

KRONIKA

Sprawozdanie z działalności Komitetu Nauk Geograficznych PAN za r. 1978 (St. Otok)	547
Sprawozdanie z działalności Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN za rok 1978 (K. Więckowski)	549
II posiedzenie Rady Naukowej IGiPZ PAN w dniu 29 IV 1978	565
III posiedzenie Rady Naukowej IGiPZ PAN w dniu 23 V 1978	566
IV posiedzenie Rady Naukowej IGiPZ PAN w dniu 20 VI 1978 (B. Halkowa)	567
Działalność Komisji Krajowych Systemów Osadniczych MUG 1976—1978 (M. Jerczyński)	568
Posiedzenie Komisji Teorii Gospodarki Przestrzennej KPZK PAN nt. „Studia regionalne jako dziedzina badań interdyscyplinarnych” (H. Deregowska)	570
Krajowe sympozjum naukowe nt. „Modele stochastyczne i symulacyjne w geografii” (H. Rogacki)	572
Ogólnopolskie sympozjum naukowe poświęcone zagadnieniom metod kartowania topoklimatycznego (J. Grzybowski, Cz. Szwed-Ilnicka)	573
Ogólnopolska konferencja naukowa nt. „Metodologia badań w turystyce” (K. Błażejczyk)	576

ANEKS

Alfabetyczny spis rzeczy zawartych w tomach XXXVL—L Przeglądu Geograficznego (B. Kawecka-Endrukajtis, H. Tuszyńska-Rękawek, J. Sielużycka)	
--	--

AUTORZY ZESZYTU

- Błażejczyk Krzysztof, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Klimatologii, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Deręgowska Hanna, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Dziewoński Kazimierz, prof. dr, Kierownik Problemu Międzyresortowego I.28, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Galon Rajmund, prof. dr em., Toruń, ul. Kraszewskiego 22/20
- Grzybowski Jerzy, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Klimatologii, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Hałkowska Barbara, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Jerczyński Marek, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Geografii Osadnictwa i Ludności Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Kawecka-Endrukajtis Barbara, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Dział Dokumentacji i Informacji Naukowej, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Kostrowicki Jerzy, prof. dr, Dyrektor Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Koziłowska-Szczęśna Teresa, doc. dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Leszczycki Stanisław, prof. dr em., Warszawa, ul. Karowa 18 a m. 11
- Lijewski Teofil, doc. dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Nowacki Witold, prof. dr, Prezes Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, Pałac Kultury i Nauki
- Obrębska-Starkłowa, doc. dr, Instytut Geografii UJ, Zakład Klimatologii, Kraków, ul. Grodzka 64
- Otok Stanisław, doc. dr, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Zakład Geografii Społeczno-Politycznej, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Paćko Teresa, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Dział Dokumentacji i Informacji Naukowej, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Rogacki Henryk, dr, Instytut Geografii UAM, Zakład Geografii Ekonomicznej, Poznań, ul. Fredry 10
- Rościszewski Marcin, doc. dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Geografii Światowych Problemów Rozwoju, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Sielużycka Jadwiga, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Dział Dokumentacji i Informacji Naukowej, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Starkel Leszek, prof. dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Geomorfologii Gór i Wyżyn, Kraków, ul. św. Jana 22
- Szwed-Ilnicka Czesława, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Zakład Klimatologii, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Tuszyńska-Rękawek Halina, mgr, Dyrektor Biblioteki Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
- Więckowski Kazimierz, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Zagospodarowania Środowiska, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30

Przegląd Geograficzny

Kwartalnik

WARUNKI PRENUMERATY

Cena prenumeraty krajowej

rocznie zł 160.—

półrocznie zł 80.—

Prenumeratę na kraj przyjmują Oddziały RSW „Prasa—Książka—Ruch”, oraz urzędy pocztowe i doręczyciele w terminach:

- do 25 listopada na I półrocze roku następnego i na cały rok następny,
- do 10 czerwca na II półrocze roku bieżącego.

Jednostki gospodarki uspołecznionej, instytucje, organizacje i wszelkiego rodzaju zakłady pracy zamawiają prenumeratę w miejscowych Oddziałach RSW „Prasa—Książka—Ruch” i w miejscowościach zaś, w których nie ma Oddziałów RSW — w urzędach pocztowych.

Czytelnicy indywidualni opłacają prenumeratę wyłącznie w urzędach pocztowych i u doręczycieli.

Prenumeratę ze zleceniem wysyłki za granicę przyjmuje RSW „Prasa—Książka—Ruch”, Centrala Kolportażu Prasy i Wydawnictw, ul. Towarowa 28 00-958 Warszawa, konto NBP XV Oddział w Warszawie Nr 1153-201045-139-11.

Prenumerata ze zleceniem wysyłki za granicę jest droższa od prenumeraty krajowej o 50%, dla zleceniodawców indywidualnych i o 100% dla zleceniodawców instytucji i zakładów pracy

Bieżące i archiwalne numery można nabyć lub zamówić we Wzorcowni Wydawnictw Naukowych PAN—Ossolineum—PWN Pałac Kultury i Nauki (wysoki parter) 00-901 Warszawa oraz w księgarniach naukowych „Domu Książki”.

A subscription order stating the period of time, along with the subscriber's name and address can be sent to your subscription agent or directly to Foreign Trade Enterprise Ars Polona — Ruch, 00-068 Warszawa, 7 Krakowskie Przedmieście, P.O. Box 1001, Poland. Please send payments to the account of Ars Polona — Ruch in Bank Handlowy S.A., 7 Traugutt Street, 00-067 Warszawa, Poland.

Indeks 37089

Przegląd Geogr. T. LI, z. 3, s. 389—580; Warszawa 1979